

**ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

**ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО – ДЕРЖАВА.
ПРАВА ТА ОБОВ’ЯЗКИ: ІСТОРІЯ
ПИТАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН**

*матеріали
Всеукраїнської наукової конференції
28 жовтня 2016 року*

Кривий Ріг – 2016

ББК 67.5(4Укр).00

УДК 342.7

Л 93

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол №3 від 30.11.2016 року)*

Редакційна колегія:

Голова:

Бесчастний В.М. – ректор Донецького юридичного інституту МВС України, професор, доктор наук з державного управління

Заступник голови:

Мозуляк О.О. – проректор інституту Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, підполковник поліції

Відповідальний секретар:

Сабельникова Т.М. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доцент, кандидат філологічних наук

Члени редакційної колегії:

Баланаєва О.В. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук;

Новікова О.О. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філологічних наук;

Мамонова О.І. – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат педагогічних наук

Л 93 Людина – суспільство - держава. Права та обов'язки: історія питання та сучасний стан: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Кривий Ріг, 28 жовтня 2016 року / Упорядники: – Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2016. – 302 с.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Людина – суспільство - держава. Права та обов'язки: історія питання та сучасний стан», яка відбулася 28 жовтня 2016 року на базі Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг). У публікаціях розкриваються питання взаємовідносин між громадянином та державою, генези та розвитку прав і свобод людини, їх практичної реалізації у міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актах, актуальні проблеми вітчизняного законодавства та становлення Національної поліції України. Матеріали подаються в авторській редакції.

УДК 342.7
ББК 67.5(4 Укр).00

© ДЮІ МВС України, 2016
© автори доповідей, 2016

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	8
ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	10
Туренко О.С. Архітоніка соціалізму – між комуністичним номосом і людським фісисом	10
Пекарський С.П. Історична книга як джерело розуміння правових явищ (на прикладі суспільно-політичної діяльності та наукової спадщини Михайла Сергійовича Грушевського)	17
Суюсанов Л.І. Законодавство України щодо свободи совісті громадян і державно-церковних відносин	19
Делія Ю.В. Публічне адміністрування та природні права людини і громадянина	22
Титаренко Д.М. Радянсько-німецька співпраця у виявленні та переслідуванні нацистських злочинців та їх пособників у 50-х – 80-х роках ХХ століття	25
Носков В.В. Психологічна готовність поліцейського до дій в конфліктних ситуаціях	29
СЕКЦІЯ 1. АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ. ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО – ДЕРЖАВА: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОВІДНОСИН	33
Берегова Г.Д. Філософська компонента в освітньо-професійній програмі негуманітарних ВНЗ	33
Бодык Л.А. Антропологическое измерение современных гуманитарных знаний	36
Вдовиченко Є.В. Проблема корупції у творчості Аристотеля	39
Герасименко М.В. Інтелект як стратегічний ресурс сучасного суспільства	41
Глушкова Г.М. Про наслідки прискорення соціальних процесів	44
Гончар С.В. Формирование новой реальности: построение гражданского общества в Украине	46
Кононенко Т.В. Свобода в системе аксиологического «Я» личности	49
Никишина Н.В. Ценностный аспект концепта «любовь»	51
Петрунук Є.С. Особливості встановлення демократії та демократичні цінності в Україні	54
Поцулко О.А. Роль державництва як ідеї для сучасного українського народу	58
Сабельникова Т.М. Олекса Тихий – борець за права людини	61

Титаренко О.О. Насильство як інструмент подолання соціальних конфліктів	64
Трохимчук В.В. Розвиток людини в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення	68
Федоренко О.Б. Образ останнього кошового Петра Калнишевського в романі Р. Іванчука «Журавлиний крик»	72
Фомина Е.А. Коррупція в системі взаимоотношений «человек – общество – государство»	74
Шевченко О.С. Соціальна солідарність як відповідь на головний виклик сучасності	77
СЕКЦІЯ 2. ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ	80
Власенко А.В. Історичний розвиток прав і обов'язків	80
Зиза О.О. Конкуренція чи конвергенція – перспективи сучасного світу	81
Комар Я.В. Международное признание Холокоста – прецедент для признания геноцида армян, поляков, украинцев?	83
Луняк Є.М., Бондаренко Ж.П. Каральні заходи радянської влади щодо ніжинського дисидентського гуртка на рубежі 1960-70-х рр.	85
Лушагіна Т.В., Соловійова А.С. Реформа децентралізації управління: українські реалії та досвід країн Європейського Союзу	89
Нікола Д.В. Права та свободи людини в історичному вимірі	93
Сусликов В.Є. Формування історичної пам'яті в Україні: наміри та реалізація	96
Титаренко О.Ю. Ідеологічні кампанії другої половини 1940-х – початку 1950-х років в СРСР як прояв обмеження права на свободу творчості	98
Чорнобай П.О. Втілення права на освіту робітників Катеринослава на початку ХХ ст.	101
Шульженко І.В. Історичні аспекти правового регулювання праці жінок	105
СЕКЦІЯ 3. МОВА ЯК ПРАВО ТА МОВА ЯК ОБОВ'ЯЗОК. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ	108
Баланаєва О.В. Смысловая основа термина «правда»	108
Джэнджеро О.Л., Максак І.В. Мовні виклики й загрози українського сьогодення	110
Lopatinskaia I.S. Teaching strategies in english learning as foreign language	114
Mamonova O.I. Freedom of faith in Canada	117
Новікова О.О. Стимулювання сучасної молоді до національномовної стійкості	120

Пономаренко К.В. Українська мова як державна: амбівалентність статусу	124
Рупташ Н.В. Мова як чинник консолідації української нації	128
Сушко С.О. Академічний роман у жанровій палітрі англофонного роману: філологічний дискурс, наратив, стиль	130
Тишакова Л.Т., Мамина Я.Ю. Реалізація категорії політкоректності в англійській пресі	134
Ткаченко О.М. Антропонімічна картина світу у міжкультурному діалозі (на матеріалі казок братів Грім)	137
Шурупова К.В., Шустрова К.В. Правовий дискурс як визначальний нормативний чинник громадянського суспільства	141
СЕКЦІЯ 4. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	145
Біба А.В. Проблеми реалізації та захисту прав людини в сучасній Україні	145
Bohbanevich T. Some questions of the historical experience of the interpretation of the Constitution of Ukraine	147
Волкова І.С. Форми захисту порушених прав і свобод людини та громадянина	149
Дідич Т.О. Природно-правовий тип пізнання правоутворення як методологічна основа наукового дослідження антропологічних аспектів права	153
Дюжев Д.В. Питання забезпечення прав людини у сфері управління	156
Кадала В.В. Вплив судової реформи 2016 року на права та свободи людини	159
Kovalov A. Annexation of the Crimea and violation of the crimean tatars rights	162
Кошкіна Д.А. Європейський Суд з прав людини як механізм захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина	164
Кушнарьова К.О. Проблеми реалізації та захисту прав людини в сучасній Україні	168
Ліпська І.В. Захист прав людини в Європейському Союзі	169
Лисоконь І.О. Смертна кара: право на життя чи санкція правової норми	174
Прокопенко О.М. Права та свободи людини і громадянина	178
Соларьова Д.В. Право людини на життя: момент виникнення	182
Чеховська М.М., Москальчук Ю.Г. Захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні	184
Шаповал Л.І., Буртак А.В. Проблемні аспекти виконання рішень Європейського суду з прав людини	188
СЕКЦІЯ 5. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	192

Вахат О.І. Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства	192
Вовк Г.В. Формування стресостійкості як основного чинника психологічної підготовки поліцейських	195
Кізіль М.А., Южека Р.С. Актуальні проблеми захисту прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України	198
Мухіна Г.В. Спілкування як основа ефективної взаємодії поліцейського і громадянина	200
Негодченко В.О. Шляхи оптимізації адміністративного законодавства, яке регулює поведінку з інформацією з обмеженим доступом в органах Національної поліції України	204
Панченко О.І. Проблема визначення відшкодування розміру моральної шкоди, завданої поліцейськими	207
Федоровська Н.В. Спілкування працівника патрульної поліції з учасниками масових акцій у конфліктних ситуаціях	210
СЕКЦІЯ 6. ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ: МІЖНАРОДНА ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА	215
Бойченко А.А. Особенности электронных петиций в Украине	215
Вергун М.В. До питання про правовий статус дитини за сімейним законодавством України	218
Ємельянова А.Г. До питання про стан реалізації права на петицію: аспекти деліктоздатності	221
Заїка Ю.О. Право на спадкування в системі конституційних прав громадянина України	224
Заставна М.Д. Право особи на сім'ю як одне з основних особистих немайнових прав	226
Лізунова О.Д. Роль принципів інформаційного забезпечення виборів у реалізації виборчих прав громадян	229
Лозо О.В. Рекреаційний ландшафт: право на відпочинок чи обов'язок охороняти довкілля?	232
Орлов В.В. Європейські стандарти публічних інвестицій у діяльність суб'єктів виборчого процесу	236
Скубіліна А.В., Кваско Ю.Ю. Зайнятість населення в Україні: проблеми та шляхи їх подолання	239
Чернега В.М. Науково-практичні проблеми тлумачення деяких оціночних понять у сімейному праві	242
Яковлева Т.К. Психологічні особливості особистості неповнолітнього правопорушника	246
СЕКЦІЯ 7. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА	250

Bargan S. Legal literacy of modern youth	250
Бесага І.В. Фактичне прийняття спадщини за спадковим законодавством України	253
Давидов П.Г. Розвиток медичного права у контексті забезпечення прав людини на охорону здоров'я	256
Дутко А.О., Запісоцька Я.Т. Реалізація права особи на відкритий судовий розгляд	260
Золотухіна О.М. Реалізація функцій нотаріату як умова забезпечення реалізації та захисту прав людини в Україні	262
Іващук Г.В. Інститут доказового права у цивільному процесі	266
Колесник Є.С. Про компетентність та добросовісність адвоката у здійсненні адвокатської діяльності	268
Крайник Г.С. Щодо покращення реалізації права людини на трансплантацію органів в Україні	270
Лук'янчиков Є.Д. Забезпечення прав особи на початковому етапі кримінального провадження	273
Орлова О.І. Проблема правового регулювання функціонування театру як соціального інституту	277
Пекалюк К.А. Специфіка правового статусу уповноваженого Верховної Ради з прав людини в Україні та в зарубіжних країнах	281
Федотова А.В. Реалізація процесуально-правових новелл об уголовном проступке в Україні	284
Хопта О.С. Теоретико-правові аспекти значення принципів судочинства в сучасних умовах реалізації та захисту прав людини в Україні	286
Шаповал Л.І. Проблеми захисту прав споживачів в Україні та шляхи їх вирішення	290
Штефан А.С. Належність доказів у цивільному процесі	293
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	296

ВСТУПНЕ СЛОВО

ректора Донецького юридичного інституту МВС України
Бесчастного Віктора Миколайовича,
доктора наук з державного управління, професора,
Заслуженого юриста України

Шановні учасники Всеукраїнської наукової конференції
«Людина – суспільство – держава.
Права та обов'язки: історія питання та сучасний стан»!

Загальновідомо, що одним із найважливіших параметрів демократії є реальні гарантії прав і свобод людини та громадянина, наявність громадянського суспільства та відповідної політичної культури. Реалізація усіх прав і свобод є необхідною й обов'язковою умовою всебічного та вільного розвитку людини й громадянина.

Ідея рівності людей своїм корінням уходить вглиб віків. Але знадобилися століття для заборони дискримінації груп людей за тією чи іншою ознакою. Рівність прав і свобод визнається незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового й посадового положення, місця проживання, відносин до релігії, переконань, приналежності до суспільних об'єднань, а також інших обставин.

Відомо, що будь-який індивід наділений певним ступенем свободи. Проте під час реалізації своїх інтересів індивід мусять враховувати інтереси і інших індивідів – таких же членів суспільства, як і він сам. В цьому полягає обмеження свободи індивіда правом, цим обґрунтовується необхідність існування державного механізму.

Із розвитком України як демократичної, правової, соціальної держави зростає потреба у вдосконаленні національних та міжнародних механізмів затвердження та забезпечення конституційних прав і свобод людини. Закономірно, що саме ці права та свободи, їхні гарантії визначають гуманістичний вимір української держави та громадянського суспільства. Розуміння цього і зумовлює актуальність нашої конференції.

Глибоко переконаний, що в ході своїх доповідей, під час дискусій учасники конференції зможуть поділитися думками про політико-правові реалії і норми політичного життя, певні моральні, правові, політичні цінності, реалізації яких сприятиме покращенню нашого життя.

У роботі конференції «Людина – суспільство – держава. Права та обов'язки: історія питання та сучасний стан» беруть участь представники тридцяти провідних наукових і навчальних закладів України, зокрема: Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Державного науково-дослідного інституту МВС України, Національної академії внутрішніх справ, Національної академії СБ України, Київського

національного університету імені Тараса Шевченка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Львівського державного університету внутрішніх справ, Харківського національного університету внутрішніх справ, Донецького національного університету, Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Донецького національного медичного університету імені Максима Горького та інших.

Від імені професорсько-викладацького складу Донецького юридичного інституту та від себе особисто хочу висловити щирі побажання плідної роботи конференції. Бажаю, щоб результати ваших дискусій, практичні рекомендації стали в нагоді нашому суспільству, допомогли у формуванні покоління фахівців, для яких права людини, загальнолюдські, гуманістичні цінності є найвищою цінністю.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Туренко О.С.

Донецький юридичний інститут МВС України

АРХІТОНІКА СОЦМІСТА – МІЖ КОМУНІСТИЧНИМ НОМОСОМ І ЛЮДСЬКИМ ФІСИСОМ

Початок ХХІ ст. поставили перед Україною ряд складних цивілізаційних викликів. Їх основи кореняться в складних питаннях минулого, в стереотипах мислення, які не дають продуктивно модернізувати українське суспільство і систему державного управління. Однією з таких проблем є недооцінка комуністичної спадщини, – тих «родових плям», які трансформуються в ракову пухлину пожирають здорову частину українського суспільства. Зусилля цивільних діячів, вчених і декомуністичні закони, можна назвати початком викриття сутності комунізму. Перейменування вулиць, демонтаж радянської символіки є потрібною справою, однак він не розкриває глибинного смисли – тієї матеріальної спадщини, які залишили після себе комуністи. Під матеріальним спадщиною, я перш за все розумію, феномен радянського міста – соцмісто.

Відповідь, на поставлене запитання лежить, не в архітектурних планах або в мистецтві градобудівництва, а в ідеологічних установках, в світоглядних концептах радянської урбанізації. Виходячи з цього методологічними засадами дослідження знаходяться не в працях відомих урбаністів, а дослідження фахівців в галузі радянської ментальної спадщини: Г. Арендт, А. Безансона, А. Бадьо, Ю. Габермаса, М. Горкгаймера, П. Козловскі, Е. Фрома, Е. Юнгера, Л. Гудкова, І. Паська, Ф. Томи та інших. Отак, автор визначає мету статті – реконструювати хибні засади мислимих конструкцій радянської урбанізації, виявити відправні концепти соцміста в «класичну» добу побудови соціалізму – 20-60 рр. ХХ ст.

Відправним концептом комунізму є поняття «революція», через провадження якого більшовики легалізували своє право на владу. В їх уявленні революція як спланований акт відкрила останню віху історії й розпочала «новий світовий порядок». Для партії Леніна акт революції підтверджував історичну закономірність їх номосу, надавав право на суверенно-установчу владу в країні й визначав їх нащадками західної соціал-демократії – найпрогресивнішого, що розробила європейська думка. Більш того, більшовики трансформували модерну ідею прогресу в ідеологему перманентної революції і легалізували тим свій статус продовжувачів світової революції.

Зауважимо, що завдяки застосуванню поняття «революція» більшовики відкрили світові останню стадію історичної еволюції. Слідом за

Марксом партія Леніна абсолютизувала насильство – в їх ідеології воно виступало в образі повитухи історії, як невід’ємний елемент усіх форм правління. Революція, що знищувала будь-які державні установи, виправдовувала ентузіазм насилля й легалізувала право робітничого класу і партії перейти до диктатури пролетаріату – stato революційної люті. Саме диктатура пролетаріату повинна ліквідувати всі насильницькі рудименти буржуазної формації, всього попереднього досвіду, який виявлявся комуністам не потрібним – бо настає кінець буржуазної цивілізації. Як планетарний план, проєктоване в майбутнє поняття перманентної революції підштовхнуло більшовиків до формування нового типу держави, мета якої – поширити принципи пролетарської справедливості на весь світ, побудувати інтернаціональну комуну «вічних революціонерів».

Вживаючи шміттівську термінологію, зазначимо, що для планетарного «захоплення землі» (*Lahdnahme*) на первинній території більшовики затвердили зразковий «простір порядку». Для цього вони прийняли суверенне рішення про встановлення в країні надзвичайної ситуації й оголосили наймасштабнішу мобілізацію. Надзвичайна ситуація стає першоджерелом правової локалізації радянської держави по відношенню до антагоністичного світу капіталу, і одночасно затверджує концепт «захоплення зовнішнього» (*Ausnahme*). Цей концепт був затверджений в конституційному гаслі непохитної боротьби з «варварською політикою буржуазної цивілізації» (Конституція РРФСР 1918 р., гл. 3), закладав гіпертрофовано-патологічний образ ворога і ставав одним з основ формування радянського світогляду – базовою директивою знищувати, як диких звірів, «ворогів народу», «нелюдей», носіїв буржуазного способу мислення.

Революційне «захоплення зовнішнього» ставало своєрідною сутністю буття, імперативною нормою радянсько-російського світогляду. Значимість цього концепту затверджувалась у взаємному перетині масових дій, уявленні про себе й стиль життя, завдяки яким людина формує своє ставлення до ворожого номосу та його носіїв. Отак, образ непримиримого світу стає першоджерелом солідарності радянських людей. Їх єднала титанічна міфологема – знищити загнилий порядок історичного минулого та здійснити еволюційний стрибок. Завдяки образу потужного супостата народні маси формували позитивне уявлення про себе й сприймали радянську мобілізацію як єдино істинний засіб реалізації загальної мети, суверенного права витратити своє життя на справу революції.

Радянська мобілізація не лише перетворювала інертну матерію мас на джерело енергії й концентрувала її волю в незламний моноліт, вона ще й виявляла світоглядно-темпоральну установку: мобілізація повинна діяти до повної перемоги революції; визначала цивілізаційний вибір – комунізм або буржуазне поганство. Одночасно вона звільняла людину від партикулярностей, приватної сфери й ставила її в екзистенційний стан,

піднімала над часом, буденністю, особистим життям і людяністю в цілому. З моменту мобілізації людина не належить собі й приречена на одноразову самопожертву. Через це в радянському номосі героїчна смерть культивувалась і вважалась сутнісною справою «вічних революціонерів». Такий закладений у підсвідомість радянської людини архетип у просторах напівзруйнованих соцміст може і сьогодні пробудитися й спонукати до революційної дії. Прикладом цього явища є сучасні події на Сході України, де «революційний ентузіазм» проявився у формі безглуздої самопожертви. Їх природу вгадав «герой ДНР» Моторола, який якийсь висловив думку, що ополченці, які, не жалюючи свого життя, йшли у бій, «якісь одноразові».

Завдяки мобілізації мала відбутися денатуралізація людини, яка позбавляла її права на вільне самовизначення. За цих умов свобода усвідомлювалась як діяльність, що спрямована на досягнення загальнокласових задач, індивідуальна мета життя була вписана в мету цілого. Згідно з комуністичним номосом з горнила радянської мобілізації мав вийти новий соціально-антропологічний тип людини – надлюдина, яка не мала ознак попередніх епох, прикмет буржуазного індивідуалізму (всіх вироблених цінностей минулих епох). Мета життя «вічного революціонера» була, з одного боку, амбівалентною, величавою – служити справі революції, віддати всього себе задля перемоги комунізму, а з іншого, нівелювати бажання людського ества, абсорбувати до «нуля» людський фісис.

Горькаймерівській аналіз вказав, що метою мобілізації тоталітарних режимів було закласти основи «слухняної людини», «внутрішня архітектура» якої сформована на основі тривіальних блоків пропаганди. Слухняна людина мала виховуватися на принципах зречення від природних прав, людського ества, на відмові від індивідуального блага й щастя і навіть незначного комфорту. Її життя належало чистій ідеї-номосу про зверхність над природним, про обов'язок виконати надлюдську місію. Як титан Тантал, «слухняна людина» мала бути готова покласти на вівтар боротьби не тільки себе, але й своїх дітей, всю родину, свої прагнення. Соціальним простором формування «новітньої людини» передбачалось місто.

Слід зазначити, що комуністи не ставили задачу масштабної урбанізації. Партія проголошувала план електрифікації й індустріалізації країни, і разом з домнами, заводами та шахтами будувалися допоміжні будівлі – бараки для трудящих в стилі «койко-місце». В уявленні більшовиків місто мало виконувати декілька прагматичних функцій: спального району промзони, епіцентру мобілізації, в якому могли бути сконцентровані інші рівні мобілізації. Через це місто осмислювалось як сума можливих мобілізованих одиниць – революціонерів, солдат, робочих. Історичну ж цінність і соціокультурну спадкоємність міста більшовики, сповнені універсально-загальним мисленням і прагматичною метою, не бачили. Вони будували «нове» місто з прагматично-революційних позицій, за якими

приховувались старі феодально-імперські уявлення й прагнення реалізувати свій відірваний від європейського досвіду номос.

Додамо, що історично російський «город» затвердився як жалогідний придаток держави, як адміністративно-військовий пункт зовнішніх завоювань імперії. Російський тип міста не може бути співмірним західноєвропейському – в ньому не коли не було вільних *res publicus*, політеї, особистих свобод, приватної власності, громадської практики досягнення загального блага й самовизначення. Російські міста не виступали підвалинами держави, а були феодально-деспотичними форпостами влади над дрімотними хащами трудівників, селян, кочівників і збирачів. Слідом за римлянами, які ніколи не називали варварські поселення, які б вони не були великими, містами, російський «город» можна назвати «*seder aratorum*» – поселення хліборобів. Індустріалізація, що мала колоніальні ознаки і розпочалась у другій половині XIX ст., була локальною і докорінно не змінила лігатури *seder aratorum*, остаточно не сформувавши ані робітничого класу, ані буржуазії, ані громадян – лише вірнопідданих імперії.

В Україні більшовики зіткнулись з трьома підвидами російського міста: історичні (Київ, Львів), імперські (Одеса, Катеринослав) та заробітчанськими висилками («класичними» соцмістами) – Горлівка, Кривий Ріг. Останні були заповнені вимушеними переселенцями й заробітчанами, які прагнули, як наприклад ще О. Стаханов, заробити якомога більше грошей та повернутися в своє рідне село. У різній мірі ці міста залишалися синтезом військово-адміністративних, дрібних торговельно-сільських (купецьких) поселень. У російській ментальності всі «города» (крім столиці) вважалися частками державно-вотчинних володінь, які не мали права на самобутність, власний саморозвиток й були «масовими поселеннями», включеними в жорстку систему управління. Ті ж самі принципи пролонгували й більшовики.

Первісно житлове питання партія Леніна вирішувала в межах тривіальної тези Енгельса, який проголошував: «щоб покласти край житловій скруті робітників є тільки один засіб: усунути взагалі експлуатацію і гноблення трудящих класів пануючими класами». [1, с. 206]. Тимчасово вирішувати житлове питання «класик» пропонував «за допомогою експропріації теперішніх власників і за допомогою поселення в цих будинках бездомних робітників» [Там само, с. 221]. Втім, «житлового фонду» експропрійованих для всіх не вистачило й комуністи були змушені імітувати процес урбанізації. Тому збудовані поспіхом соцміста або квартали в старих історичних містах не були вишуканими, а визначалися табірною тимчасовістю – будівлі в них не будувались навіки й були на всьому просторі СРСР похмуро-однотипними нічліжками. Ця ознака виправдана також тим, що соцміста були мобілізаційними пунктами. Слідуючи імперській традиції, більшовики перетворювали міста на адміністративно-військові бастіони

пролетарської диктатури, де кожен квартал нагадував військово-оборонний об'єкт і закамфльований концтабір одночасно.

Наступною ознакою соціста можна вважати його селекційну функцію. В межах Марксової парадигми новий тип міста мусив не тільки подолати проблему розбіжності між містом і селом, гармонізувати протиріччя розподілу праці між духовною і матеріальною, а мав завдання створити нову людину. Соцісто мало «переплавити» в горнилах тотальної праці дрібнобуржуазну природу селянина, його патріархальний уклад та національну культуру. В спланованому просторі міста більшовики примусово прикріплювали до фабрик мобілізовані маси, формували пролетарський стиль життя, стерилизували людей від культурно-національної спадщини і тим зумовлювали вектор розвитку «внутрішньої архітектури» слухняної людини. Завдяки цьому соціста отримали ознаку ієрархічного інкубатора, де за рахунок контролю за часом і створення дисциплінарних зон перебування людей відшліфовувався необхідний антропологічний тип людини.

У соцістах був сформований амбівалентний стиль життя – піднесено-примітивний. В державному, не пристосованому до тривалого перебування, позбавленому елементарного комфорту і навіть гігієни, «житловому фонді» соціст – бараках, робітничих гуртожитках, комуналках – трудящі маси могли лише спати, фізіологічно відновлюватися й виконувати репродуктивні функції. В них не передбачалось родинного виховання дітей (взагалі соцісто не було призначене для дітей – вони поміщались в дисциплінарно-вікові зони-заклади і навіть переміщувалися в просторі соціст військовим строем), проведення родинних свят, весілля й похоронів тощо. Навіть квартири «комфортабельних казарм» – «хрущівок» – були не розраховані для будь-яких торжеств – це однофункціональні склепи, призначені «прийняти» людей на ніч. Вони не були розраховані на смерть поважної в своєму віці людини – в ідеалі, «вічний революціонер» мусить померти поза домом – на фронті побудови комунізму. Втім, «добра смерть» не забезпечувала городянину соціста славу. Смерть надавала йому призначений комуністичним номосом статус – невідомого солдата, легендарного псевдоніма революції, що виконав свою одноразову місію – здійснити героїчну жертву.

Нова радянська людина, що відхиляється від сім'ї, власності, державинації, і не має нічого, а тим паче, в строгому сенсі, ніякої «вітчизни», отримала від комуністичного номосу привілей – набути епосний обеліск невідомому солдату (робітникові) й піти у присмерки часу незанимим і незгаданим, забутим родиною, спільнотою і державою – їх проковтує Ніщо. Така самотня відчуженість від природного ества людини і приреченість на легендарний подвиг-фатум пронизали топос соціст і як фатальне світовідчуття ще довго відлунювали в світовідчутті їх мешканців. Слід лише згадати тексти пісень рок-музикантів періоду застою й перебудови.

Комуністичний концепт приреченості на подвиг поєднувався з іншим концептом класового «очищення» лав партії, робітників від «ворогів народу», від посібників імперіалізму – від будь-якої форми індивідуалізму. Доволі чітко розкрив вороже ставлення комуністів до індивідуалізму А. Платонов. Словами Льва Чумового, героя повісті «Усомнившийся Макар», письменник так визначає комуністичну аксіому: «індивід-демон, одноосібник – не людина». Відтак, комуністичне «очищення» мало на меті уніфікувати людину, звільнити простір міста від будь-якого індивідуалізму. Нова людина мала стати безликою часткою колективного, крапінкою моноліту робітничого класу. Ті ж хто, хоч якось означив себе індивідуальною ознакою, підлягав «очищенню».

Отже, гасло «очиститись» пронизувало топос соцієта, його простір будувався з прагматичним призначенням – у разі необхідності здійснити масову чистку, переселити маси народу в інший простір задля здійснення перманентної революції. Тому архітектори соцієта прагнули вибудувати їх у примітивно-геометричному принципі, вихолостити від зайвого випадково-органічного, традиційно-культурного. Така архітектура також відповідала прагненню більшовиків контролювати всіх мешканців міст, створити Паноптикон. У підсумку все це накладало на соцієта фатальне клеймо приреченого переселення, що трансформує топос міста в прихований цвинтар невідомих героїв і «ворогів народу» одночасно. Це формувало жахаюче відчуття без-домності, яке поширюється в просторі революційного кочовища як відмова від людського «Я», забуття значимості, дивовижності й неповторності творіння Господа – соцієта стає зоною небезпеки фісису, нетотожності людському буттю.

Одночасно з цим топос соцієта очищувався від історичної пам'яті, атрибутів та символів культурно-національного минулого, від природного відчуття батьківщини, адже, зі слів Маркса, у робочих її немає. Замінював автентичність городянину або батьківщину робітнику трудовий колектив, місце трудової прописки, тотальний процес праці. Вульгарно трактуючи Марксову теорію праці, більшовики зробили працю (тяжку, ненормовану і обов'язкову) головним методом формування homo soveticusa. На думку партії Леніна, праця є неухильним ритуалом причетності людини до робочого класу, вона трансформувала її у заданий номос. «Робоче місце» повинно було замінити громадянину родинний дім і родину – він ставав гомогенною часткою фабрики, був вписаний в машинерію виробничого процесу. Будь-який відрив від трудового колективу трактувався як гальмування процесу побудови комунізму, як відступництво від ідеалів номосу. Втім, тотальний характер труда, що формував за метою більшовиків традицію залізної дисципліни волі партії, поступово трансформувався в технічний простір смерті.

Шестиденна праця чергувалася з одноденним вихідним. Мешканці міст мусили його проводити публічно, в просторі примітивної ідеологічної

пропаганди – в парках культури, клубах робітничої молоді, кінотеатрах, на агітмайданчиках тощо. Через обов'язковість присутності в міському просторі відпочинку радянська влада керувала часом дозвілля, штучно звужуючи простір особистого часу і розширюючи присутність індивіда в керованій масі. В цьому темпі життя і праці робітник не відчував розгубленості. Навпаки, реальна й метафізична його бездомність були подолані революційно-дитячим ентузіазмом, піднесеним зведенням до єдиного (*reduction ad unum*) всіх – трудящі досягли рівності у відмові від свободи, у праві не думати, у стані невідповідальності за своє життя.

Завершуючи мусимо зазначити, що радянська урбанізація, принаймні в 20-60 рр. ХХ ст., виявляє, що у більшовиків не було чіткого плану її виконання. Вони формували реальність навмання, спираючись на фрагменти комуністичних утопій, перекручуючи їх сенс і не спираючись на спадковість досвіду. Комунисти не прагнули будувати місто для людей, їх номос волів будувати інкубатори «вічних революціонерів», казарми невідомих солдат або копальні відданих «стаханівців». Втім, комуністичний проект в повній мірі не відбувся. Цьому завадив низький рівень майстерності самих архітекторів, а головне, людське ество, яке навіть в умовах тотальної мобілізації і контролю крок за кроком відвойовувало простір малесеньких задовольень – отримання комфорту й достатку. Іншими словами, хоч комунисти і сформували совка – цей антропологічний тип остаточно не став міфотитанічним революціонером. «Слухняна людина» не прагнула розчинитися в Ніщо, згинуту на фронтах побудови комунізму, а адаптувалась, здобувши якості лукавого утримання, нероби й дрібного злодія. Так людський фісис здолав більшовицький номос, який після своїх експериментів залишив нагадування – пустирі промзон, облуплені труби заводів-крематоріїв – мовчазних свідків спотворення мільйону людських доль.

Більшовики збудували соцмісто – цілком хибний простір, який не передбачений для життя здорового суспільства. Це продукт державно-партійного примусу, чистого номосу, який відмовився від культурно-національного досвіду, соціально-економічних закономірностей, не враховував потягів людського ества. Досвід комуністичного прожектерства надихає на ствердження, що мірою, аксіомою взаємовідносин номосу й фісису в міському (соціальному) просторі є право людини на самовтілення, на приватну власність, на особисте щастя. Ключовою мірою їх діалектичної взаємодії є опора на збереження в свободі та цілісності людського ества, на національну спадщину, на вивершений досвід минулих поколінь.

Література:

1. Энгельс Ф. К жилищному вопросу / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения Изд. 2-е. / Ин-т марксизма-ленинизма ЦК КПСС. – М. : Государственное изд-во политической литературы, 1961. – Т. 18. – С. 203-284.

**ІСТОРИЧНА КНИГА ЯК ДЖЕРЕЛО РОЗУМІННЯ ПРАВОВИХ ЯВИЩ
(НА ПРИКЛАДІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА
НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ МИХАЙЛА СЕРГІЙОВИЧА
ГРУШЕВСЬКОГО)**

*«Народе України. Твоєю силою, волею, словом стала
на Землі українська вільна Народня Республіка»
Михайло Грушевський*

2016 рік є роком 25-річчя Незалежності України. Саме у цей рік ми згадуємо яскраві постаті, які своєю натхненною працею сприяли формуванню національної ідеї та утвердженню державницького світогляду серед політичних еліт та громадськості. З метою вшанування та утвердження традицій боротьби за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, засвідчення вдячності всім творцям і захисникам Української держави, виявлення поваги до унікального наукового доробку, здійсненого в руслі європейської інтелектуальної традиції, Указом Президента України від 9 лютого 2015 року N 63/2015 [1] було затверджено план заходів з підготовки та відзначення 150-річчя Михайла Грушевського - видатного українського державного та політичного діяча, Голови Центральної Ради Української Народної Республіки, першої у XX столітті незалежної Української держави, історика і організатора української науки.

Здобутки М.С. Грушевського як науковця та політичного діяча відобразився в його книгах. Саме історична книга стала джерелом розуміння правових явищ різних століть.

Так загальновідомо, що в історії української науки і культури кінця XIX - першої половини XX ст. одне із почесних місць по праву належить Михайлу Сергійовичу Грушевському, який народився 17 вересня (за ст. стилем) 1866 р. у Холмі (нині – Республіка Польща) в сім'ї вчителя. Після вступу до Тифліської гімназії М.С. Грушевський захопився історією. На межі XIX та XX століть він починає працювати над своєю мрією – досліджує історію України. Результати наукового пошуку відображаються в книгах. Проводячи науковий пошук він працює в архівах різних міст – Львові, Києві, Харкові, Варшаві, Кракові, Петербурзі, Москві, Відні та інших міст. Безпосередньо відвідує міста Лівобережної, Слобідської та Південної України, випускає перші наукові твори, які присвячені історії України.

Науковий пошук М.С. Грушевського був пов'язаний і з суспільно-політичною ситуацією, яка склалася на той час. Події буржуазно-демократичної революції 1905-1907 років у Російській імперії, Перша світова

війна наклали відбиток на творчий пошук та формування світогляду вченого та політичного діяча.

Як політик М.С. Грушевський пройшов шлях від засновника національно-політичної партії Галичини, творця українських поступовців у Києві до творця засад української незалежної держави. У період з березня 1917 до квітня 1918 р. М.С. Грушевський вів політичну боротьбу як голова Центральної Ради і перший президент УНР.

Відійшовши від політичної діяльності М.С. Грушевський не залишає наукову діяльність. Наукові та громадянсько-політичні погляди М.С. Грушевського найбільш повно відображено у багатотомній «Історії України-Руси», першому фундаментальному викладі історії українського народу з найдавніших часів і до середини XVII ст. «Історія України-Руси» М.С. Грушевського складається з 10-ти томів. Як зазначають дослідники творчості М.С. Грушевського [2, т. 1], широка джерельна база, крім вітчизняних, праця заснована на документах ряду зарубіжних архівів. Також науковцем враховані висновки попередніх наукових досліджень, використані матеріали суміжних галузей наук – археології, лінгвістики, соціології, фольклору. Це все дозволило М.С. Грушевському створити багатогранну наукову концепцію історії українського народу.

Отже головним науковим здобутком Михайла Сергійовича Грушевського стала десятитомна «Історія України-Руси», перший том якої вийшов у далекому 1898 році. Десятитомна «Історія України-Руси» в 13 книгах видавалася у Львові та Києві протягом 1898 – 1936 років [2, т. 1. ст. XII].

Загальновідомо, що наукова концепція Грушевського - історика про етнічну соборність України стала національним ідеалом Грушевського як політика. Саме М.С. Грушевський підтримав ідею Івана Яковича Франка використовувати загальну назву «українці».

Підводячи підсумок слід зазначити, що діяльність М.С. Грушевського має політичне і громадське значення. Так в умовах національного гноблення і переслідування української мови, культури з боку царського самодержавства, австрійської монархії, панівних класів Польщі вихід у світ історичних творів Михайла Сергійовича Грушевського справили значний вплив на активізацію національно-визвольного руху на українських землях майже сто років тому.

Література:

1. Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського: Указ Президента України від 09.02.2015 № 63 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/63/2015>
2. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1991. - Т.1. – 1991. – 736 с.

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ЩОДО СВОБОДИ СОВІСТІ ГРОМАДЯН І ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН

Після здобуття Україною незалежності виникло питання докорінної перебудови державно-церковних відносин, а також встановлення взаємної релігійної та світоглядної терпимості й поваги між віруючими різних віросповідань. Вони почали будуватися на принциповій основі яка була закладена у Законі України « Про свободу совісті та релігійних організацій» прийнято 1991 році, Конституції України прийнятій 1996 році та в інших нормативно-правових актів держави щодо свободи совісті та діяльності релігійних організацій.

Релігія – явище суспільне. Воно органічно вплетена в структуру суспільства є одним із важливих його компонентів. Проблема буття релігії у суспільстві розкривається перед усім через поняття «свобода совісті». Тобто по-перше здатність людини діяти або не діяти за власної волі і по-друге усвідомлення людиною відповідності своїх дій певним нормам, відчуття моральної відповідальності за свої вчинки внаслідок самооцінки [1].

В Конституції закріплене принципове положення: кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособливо чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати не якої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання [3].

Також в Конституції закріплене положення, важливе для розуміння статусу релігії в Українському суспільстві [3]. В першу чергу мова йде про відокремлення церкви і релігійних організацій від держави, а школа від церкви. Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається. Жодна релігій не може бути визнана державою як обов'язкова. Держава не втручається в діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії [4].

Вимоги законодавство України про свободу совісті підкреслюють, що ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або не участі в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. Батьки або особи, які їх замінують, за взаємною згодою мають право виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії.

Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України. Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. Заміна виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством України [4].

З прийняттям цього закону гостро стало питання про виконання громадянами військового обов'язку у разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина.

Для вирішення цього питання в грудні 1991 році Верховна Рада прийняла Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» в якому було конкретизовано хто має право на альтернативну службу, визначений орган який приймає рішення про проходження громадянином альтернативної служби – комісія у справах альтернативної служби. Громадянин звільнений від проходження військової служби за їх релігійними переконаннями можуть бути призвані для ліквідації катастрофи чи стихійного лиха, а також інших громадських робіт не більше трьох разів (кожного разу на строк до 6 місяців) у межах віку, встановленого для проходження військової служби у запасі [5].

У березні 1992 року був прийнятий Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу». В законі визначено, що альтернативна (невійськова) служба є державною службою поза Збройними Силами України чи іншими військами, що запроваджується замість проходження військової служби. Право на альтернативну невійськову службу як вид виконання загального військового обов'язку мають при наявності істинних релігійних переконань громадян України, які належать до діючих згідно з законодавством релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю та службу в збройних силах [6].

На виконання положень закону про альтернативну службу, в червні 1992 року Кабінет Міністрів України постановою визначив вичерпний перелік релігійних організацій віровчення яких не допускає користування зброєю та служби у збройних силах: Адвентисти-реформісти, Адвентисти сьомого дня, Євангельські християни, Євангельські християни-баптисти, Покутники, Свідки Єгови, Харизматична християнська церква, Християни віри євангельської, Християни євангельської віри [7].

На виконання цієї постанови Міністерство освіти України у листі від 25.11.99 р. повідомили, що від занять з допризовної підготовки юнаків та військової підготовки за програмами офіцерів запасу можуть звільнитися віруючі учні і студенти, які входять до діючих релігійних організацій (конфесій), вірування яких не допускає користування зброєю та служби в збройних силах. Звільнення здійснюється наказом по навчальному закладу на основі офіційної довідки, виданої відповідною релігійною організацією про

те, що він дійсно перебуває у ній. Звільнені від занять з допризовної підготовки юнаки залучаються до занять з основ медичних знань та цивільної оборони, що проводяться з дівчатами [8].

Сучасна Україна – багатоконфесійна держава, де діє понад 37 тис. релігійних організацій які представляють більш ніж 70 конфесій. На нинішньому етапі українського державотворення релігія як форма суспільної свідомості та церква як інститут громадського суспільства – стали важливими чинниками політичного процесу. Відтепер діяльність церкви і держави будується на рівноправних засадах. Держава не втручається в діяльність релігійних організацій. Релігійні організації не виконують державних функцій. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова [3].

Релігійна організація в Україні утворюється з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і змінюють персонал згідно із своїми статутами. Релігійні управління і центри мають право засновувати монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства [2].

На сьогодні можна зробити висновок, що в Україні працює механізм реалізації державної політики щодо релігії і церкви. Він здійснюється через Комітет з питань культури і духовності Верховної Ради, Державний комітет України у справах релігій і його підрозділи в регіонах, міністерства і відомствах, органи засоби масової інформації. Їх спільна діяльність сприяє подальшому відродженню духовності, захисту права на свободу совісті громадян України, встановленню миру, співпраці і злагоди в нашій державі.

Література:

1. Черній А.М. Релігієзнавство: Підручник. Вид. 2-ге, доп. – К.: Академвидав, 2008. – С. 303.
2. Закон України РСР «Про свободу совісті та релігійні організації» ст. 3.
3. Конституція України, ст. 35.
4. Закон України РСР «Про свободу совісті та релігійні організації», ст. 5.
5. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу».
6. Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу».
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 1992 р. №360 «Перелік діючих в Україні релігійних організацій (конфесій), врівнення яких не допускає користування зброєю та служби у збройних силах».
8. Міністерство Освіти України лист від 25.11.99 р. №1/9-455 «Про звільнення від занять з допризовної підготовки юнаків та військової підготовки за програмами офіцерів запасу студентів».

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРИРОДНІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Серед основних проблем розвитку суспільства на сьогоднішній день, безумовно, є проблема свободи особи. Визнання та забезпечення прав людини і громадянина є найголовнішими для нашої держави. Побудувати правову державу без забезпечення належних умов, гарантій розвитку особи неможливо.

Уявлення про людську свободу, гідність, особисту незалежність, суспільну справедливість, з яких згодом виросла концепція прав людини, існували, очевидно, протягом всієї історії людства. Імовірно, люди міркували про справедливість і свободу завжди. Сліди подібних міркувань можна знайти практично у всіх великих релігійно-етичних навчаннях стародавності. Звичайно, чим більш віддаленого минулого ми торкнемося, тим більше незвичними, дивними, суперечливими здадуться нам погляди древніх на цей предмет. Історія не один раз доводила, що попирання прав людини, нехтування ними стали причиною багатьох громадських непорозумінь у минулому столітті.

Важливою складовою частиною загальної концепції реформи є її муніципальний аспект. Мається на увазі децентралізація управлінської вертикалі, наближення влади на місця, розмежування повноважень та відповідальності органів публічного адміністрування. На продовження демократичного курсу спрямована загальнодержавна програма «Стратегія реформ - 2020», яка включає реформування держаних інституцій у тому числі і тих, які відповідають за подальше впровадження публічного адміністрування та наближення українського суспільства до європейських стандартів.

На нашу думку, слід розглянути доктрину природних прав, адже саме вони покладені в основу місцевого управління.

В основу регулювання місцевого управління Конституцією покладено доктрину природних прав людини. Для такого висновку дає підстави аналіз прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, викладених у 2 розділі Основного Закону. Адже саме людиною, а не кимось іншим, здійснюється місцеве адміністрування.

У науковій літературі природне право дістало таке визначення: «це надане людині право, що виражає об'єктивні цінності й потреби людського буття (справедливість, рівність, істинність, розумність, свободу, гідність людського існування), є єдиним та безумовним першоджерелом правового змісту, абсолютним критерієм усіх людських настанов, у тому числі позитивного права, держави і правових інститутів».

Для українського правознавства термін «природне право» порівняно новий, хоч засновниками вчення про природне право вважаються давні римляни. В епоху Відродження значний вклад у його обґрунтування внесли такі відомі філософи, як І. Кант, Г. Гегель, Ф. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Б. Спіноза, Ш.Л. Монтеск'є та ін.

Прогресивні мислителі завжди розглядали права людини такими, що виникають із природи людини (Ф. Гроцій, Дж. Локк) із «правил природи, згідно з якими відбувається все» (Б. Спіноза).

Якщо в епоху Відродження головним чинником, який спонукав до ідеї природного права, була боротьба з монархією і абсолютизмом, то для українського конституціоналізму ця доктрина диктувалася перш за все спробою подолати ідею юридичного позитивізму, який десятиліттями насаджувався тоталітарним режимом у нашій державі.

Є підстави вважати, що Конституція в основному подолала позитивістський підхід до права. У ній знайшла своє відображення принципово нова концепція прав і свобод людини. Згідно з Основним Законом вони (права та свободи) є невідчужуваними та непорушними. Цим і закріплюється доктрина природного права. Людина набуває їх від народження. У процесі життя можливості їх використання (прав та свобод) складаються об'єктивно як результат рівня соціально-економічного і політичного розвитку суспільства, а не як «подарунок» держави.

Саме на це вказував один із теоретиків природного права, німецький філософ, об'єктивний ідеаліст Г. Гегель. Він писав: «Те, що є право в собі, покладено в своєму об'єктивному наявному бутті, і визначене для усвідомлення розуму, і визначене як таке, що є правовим і вважається правом, що відоме як закон: право загальне, завдяки цьому визначенню, є позитивним правом» [1, с. 247]. Доктрина природних прав людини знаходить своє відображення в інституті публічного адміністрування.

Особливості прав і свобод людини є важливим конституційним механізмом здійснення права громадян на участь у місцевому управлінні. Одночасно вони (особисті права і свободи людини і громадянина) є головною складовою частиною доктрини природних прав.

На перший план тут, безперечно, слід поставити право громадян брати участь у місцевих референдумах, вільно обирати, бути обраним до органів місцевого управління та рівне право доступу до служби в органах публічного адміністрування.

Право на ініціативу жителів створювати органи самоорганізації населення, які формуються з дозволу місцевих рад і покликані спільно вирішувати різноманітні проблеми соціального життя членів територіальної громади.

Крім того, серед конституційних прав і обов'язків громадян є і такі, які опосередковано регламентують їх участь у здійсненні публічного адміністрування. Це зокрема: право на участь у мітингах, походах і

демонстраціях; право направляти індивідуальні чи колективні звернення або особисто звертатися до органів місцевого управління та посадових і службових осіб цих органів; право на свободу думки і слова та вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Із дотриманням прав громадян тісно пов'язані особисті права і обов'язки громадян, які визначаються Основним Законом. Вони забезпечують їм гарантії недоторканості та невтручання в особисте і приватне життя, гарантують індивідуальну свободу, тобто можливість безперешкодного вибору різноманітних варіантів поведінки, включаючи відносини, пов'язані з вирішенням питань місцевого життя, питань територіальної громади.

Розглянемо способи взаємодії системи соціально-економічних прав і свобод людини і громадянина з інститутом публічного адміністрування. Важливість цього аспекту обумовлена вже тим, що саме в цій групі прав і свобод регулюються права людини як власника. А власність, на думку Дж. Локка, належить до природного стану людини, є початковим виміром людської свободи, з якої повинна брати початок уся система прав людини.

Однак, заради об'єктивності, треба зазначити, що сьогодні економічна ситуація не сприяє, а скоріше гальмує утвердження в нашому житті соціально-економічних прав і свобод громадян. Не рідко ігнорується право на безплатну медичну допомогу в державних та комунальних медичних закладах охорони здоров'я (ст. 49 Конституції), не забезпечується рівень пенсій, інших видів соціальних виплат та допомог, не нижчих від прожиткового мінімуму, установленого законом (ст. 46 Конституції).

Саме з цих причин доводиться констатувати, що значна частина соціально-економічних невід'ємних прав і свобод людини залишається продекларованою в Конституції, але не реалізованою через інститути публічного адміністрування.

Так, конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів, не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22 Конституції).

Слід також звернути увагу і на той факт, що понад 50 років тому Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Загальну декларацію прав людини [2, с. 31, 32], в якій на перше місце виносяться підвищення соціального та правового статусу людини, її духовний розвиток, утвердження віри в основні права людини. Для реалізації вимог цього документа багато невідкладних проблем необхідно вирішити і в Україні, зважаючи на весь її історичний розвиток і отримання незалежності, прийняття Конституції України 1996 р. Вказана вище Загальна декларація прав людини є базовою з цього питання для міжнародного співтовариства, в тому числі і для України. Згідно з чинним законодавством цей документ є частиною внутрішнього - ч. 1 ст. 9 Конституції України 1996 р.

Демократичний розвиток нашої держави вимагає оптимального поєднання двох історичних напрямків у житті суспільства.

З одного боку, потрібно забезпечити послідовну реалізацію загальногуманістичних цінностей та ідей сучасного конституціоналізму, основне значення серед яких відводиться - правам та свободам людини і громадянина. Використання історичного досвіду країн європейської, західної, демократії. З іншого боку, відродити власні демократичні традиції.

Право на участь у публічному адмініструванні належить до природних прав. У розділі чинної Конституції України ми знаходимо підтвердження даному висновку.

На нашу думку, необхідно далі вивчати цей інститут, особливо в умовах зміни законодавчої основи. Ширше проводити теоретичне вивчення та науково-прикладну роботу. В ході адміністративно-територіальної, адміністративної та муніципальної реформ передбачено напрацювати теоретичні засади та перевірку їх на життєдіяльність на практиці.

Література:

1. Філософія права: Навч. посіб. / О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.; за заг. ред. М.В. Костецького, Б.Ф. Чміля. -К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
2. Україна в міжнародно-правових відносинах: Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей / Відп. ред.: Ю.Шемчученко, В. Акуменко. — К.: Юрінком - Інтер, 1997.

Титаренко Д.М.
Донецький юридичний інститут МВС України

РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКА СПІВПРАЦЯ У ВИЯВЛЕННІ ТА ПЕРЕСЛІДУВАННІ НАЦИСТСЬКИХ ЗЛОЧИНЦІВ ТА ЇХ ПОСОБНИКІВ У 50-Х – 80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Пам'ять про II світову війну, як показують соціально-політичні процеси на пострадянському просторі, перетворилася сьогодні на потужний чинник формування громадської думки і, відповідно, реалізації різних, інколи діаметрально протилежних політичних цілей. Дефіцит достовірних джерел, політична заангажованість істориків обумовлює широке застосування маніпуляцій по найбільш болючих і, в той же час, недостатньо досліджених темах, до числа яких належить і проблема взаємодії СРСР та Німеччини щодо кримінального переслідування нацистських військових злочинців та колабораціоністів по завершенні війни.

Парадигма розслідувань нацистських воєнних злочинів, скоєних на території СРСР, була визначена діяльністю «Надзвичайної державної комісії зі встановлення та розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників

та їхніх спільників...»), а також Нюрнберзьким процесом, який закріпив принцип переслідування за військові злочини і за злочини проти людяності [4, с. 15.].

Умови «холодної» війни та блокового протистояння значно ускладнили процес кримінального переслідування осіб, причетних до скоєння злочинів під час II світової війни на території Радянського Союзу. Проблема міжнародного переслідування військовослужбовців вермахту, співробітників нацистських спецслужб, які вчинили злочини на території СРСР, колабораціоністів із числа радянських громадян, набула яскраво вираженої не лише юридичної, але й політичної конотації. Внаслідок цього у радянській історичній літературі, а отже і суспільстві, при характеристиці обставин міжнародного співробітництва у справі переслідування нацистських військових злочинців склався досить стійкий стереотип про прагнення Заходу, перш за все США і ФРН, усіляким чином перешкоджати об'єктивному розслідуванню нацистських злочинів і переслідуванню їх винуватців і співучасників. В якості підтвердження такої точки зору доволі часто оперують статистикою: так, відповідно до її даних за період з 1945 до 1982 року в ФРН було порушено слідство проти 87765 осіб, підозрюваних у вчиненні або співучасті в нацистських кримінальних або військових злочинах, при цьому покарано було лише 6456 осіб, тобто менше 8%. [3, с. 86]. Винуваті виправдовувалися за далеко не юридичними підставами: «дія за наказом», «відсутність усвідомлення протиправності». Для порівняння – в НДР за період з 8 травня 1945 по 31 грудня 1981 р. було винесено 12873 вироків [5, с. 352].

У той же час з моменту відновлення дипломатичних відносин між ФРН і СРСР у 1955 році між сторонами здійснювалася співпраця у справі виявлення і судового переслідування нацистських військових злочинців і їх пособників. Слідчі органи надавали дієву правову допомогу органам юстиції інших держав у викритті нацистів, що не понесли покарання. Воно виявлялося, зокрема, в наступному: 1) передачі протоколів свідчень потерпілих, свідків, інших документальних матеріалів німецькій стороні; 2) відвідуванні СРСР зарубіжними юристами з метою збору матеріалів і опитуванні свідків; 3) виїзді громадян СРСР у зарубіжні суди для дачі показань свідків. За далеко не повними даними до СРСР приїжджало 417 зарубіжних юристів, які брали участь у допитах понад 600 свідків. 195 осіб виїжджало до іноземних судів для дачі свідочьких показань [1, с. 98]. Структурою, яка координувала цю роботу, було Центральне відомство управління юстицій земель ФРН з розслідування націонал-соціалістських злочинів (Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen in Ludwigsburg). Ця установа за допомогою різного роду обліків дозволяла вести цілеспрямований пошук [8].

Протягом тривалого часу на цій взаємодії СРСР та Німеччини не наголошувалося, а оцінки її ефективності носили скоріше політичний, а не

історико-правовий характер. Умови «холодної» війни, «залізна завіса», притаманні спецслужбам та органам юстиції режими таємності під час здійснення розслідувань зумовили ситуацію, коли особливості взаємодії німецьких та радянських органів юстиції щодо переслідування нацистських злочинців практично не набули висвітлення в науковій літературі.

Як для української громадськості, так і для істориків-професіоналів і сьогодні значущими залишаються наступні питання: Як і за яких умов реалізувалася взаємодія між Німеччиною і Радянським Союзом (Українською РСР) у справі розслідування нацистських злочинів? Якою була мета сторін? Які документи і угоди регламентували цю співпрацю? Яке місце в практиці німецької юстиції займало розслідування злочинів, скоєних на території України? Що собою являли і якою була цінність радянських архівних матеріалів, наданих німецькій стороні? Яку роль відігравали свідчення радянських свідків на процесах, що проходили в Німеччині? Якою мірою відбивалися на ході розслідувань політичні процеси і зміни політичних курсів, що відбувалися в Німеччині і СРСР? Чи впливали в свою чергу судові процеси в Німеччині, в ході яких використовувалися і передані радянською стороною документи, на політичні процеси в Німеччині, долі політичних лідерів як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні?

З огляду на те, що органи держбезпеки і юстиції СРСР здійснювали постійний пошук нацистських злочинців і їх пособників, досить важливо поставити питання щодо іншого вектора взаємодії німецької та радянської юстиції, а саме – використання матеріалів, доказів, наданих німецькою стороною, для організації судових процесів над нацистськими співниками на території СРСР. Що собою являли німецькі матеріали, передані радянській стороні (якщо це мало місце?)? Наскільки були зацікавлені в цих документах органи юстиції СРСР? Яке значення їм приділялася? Чи були здатні ці документи вплинути на судово-слідчу практику, змінити стратегії звинувачення і захисту? З огляду на те, що найчастіше органи слідства та суди мали справу не з оригіналами, а з перекладами, варто торкнутися проблеми їх інтерпретації.

Важливим аспектом, що заслуговує на увагу, є цінність доказової бази, яка використовувалася органами юстиції радянської та німецької сторін у слідчій і судово-процесуальній практиці. Так, зокрема, в радянській історіографії наводяться приклади того, що ряд доказів радянської сторони, в тому числі покази свідків, німецької юстицією не бралися до уваги. Наскільки достовірною є ця інформація? Чим керувалися судові і слідчі органи Німеччини і України в разі конкуренції доказів, що пред'являлися сторонами? З відповіддю на всі ці питання безпосередньо пов'язана проблема цінності документів процесів – протоколів допитів обвинувачуваних, показань свідків, речових доказів – для реконструкції обставин вчинення нацистських злочинів на території України. У цьому плані показовим є такий приклад: в січні-лютому 1942 року зондеркомандою 4-б в Артемівську

Сталінської області було знищено єврейське населення, що залишалося в місті. Відповідно до німецьких даних жертвами цього злочину стали 1224 людини [6, ВІ. 4; 7, S. 309]. За даними Надзвичайної державної комісії з встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників після звільнення Артемівська Сталінської області на місці масового знищення людей в алебастрових кар'єрах були виявлені останки близько 3 тис. чол. [2, арк. 53]. У зв'язку з цим виникає ряд питань: наскільки точним був підрахунок радянської сторони, яка методика визначення кількості жертв використовувалася? Наскільки достовірними є німецькі джерела? Чим були викликані такі розбіжності в цифрах? У тому випадку, якщо мала місце маніпуляція цифрами з тієї чи іншої сторони, то чим вона була викликана?

З огляду на особливе суспільно-політичне звучання процесів у справах нацистських злочинців, логічно поставити питання про специфіку, якщо вона мала місце, судових розглядів у Німеччині і Радянському Союзі. Наскільки незаангажованим з політичної точки зору був слідчий і судовий процес? Якою мірою реалізовувався принцип змагальності сторін: участь адвоката і прокурора? Чи були спроби тиску на суди з боку громадських організацій, зокрема спілок ветеранів вермахту? Наскільки широко використовувалася практика апеляцій? Наскільки часто і у зв'язку з чим застосовувалася амністія? Яке місце відводилося цим процесам у медійному дискурсі в Німеччині і СРСР?

Відповіді на ці питання, які потребують ретельної роботи з архівними матеріалами, ще попереду. У той же час показовою є практика взаємодії держав з різними політичними режимами, правовими системами, зовнішньополітичними орієнтирами, для яких захист базових загальнолюдських цінностей, намагання реалізувати принцип невідворотності покарання за скоєні нацистами злочини виявилися сильнішими за ідеологічні розбіжності.

Очевидно, в цьому є певні уроки і для нашого сьогодення.

Література:

1. Баженов Н.А. Нерушимость принципов Нюрнберга и сотрудничество государств в преследовании нацистских военных преступников / Н.А. Баженов // Нюрнбергский процесс и современность / Отв. ред. В.В. Пустогаров. – М. : Институт государства и права АН СССР, 1986. – С. 94-107.
2. Державний архів Донецької області, ф. Р-1838, оп.1, спр. 2.
3. Нацистских преступников – к ответу! / сост. В. Погоржельский. – М. : Политиздат, 1983. – 223 с.
4. Пшибыльский П. Между виселицей и амнистией. Процессы против военных преступников в зеркале Нюрнберга / П. Пшибыльский. – М. : Юридическая литература, 1985. – 216 с.

5. Семиряга М.И. Тюремная империя нацизма и ее крах / М.И. Семиряга. – М. : Наука, 1991. – 384 с.
6. Bundesarchiv (Berlin), R 58/221.
7. Die Einsatzgruppen in der besetzten Sowjetunion 1941/42. Die Tätigkeits- und Lageberichte des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD / Herausgegeben und eingeleitet von Peter Klein. – Berlin: Druckhaus Hentrich, 1997. – 434 s.
8. Kunz A. Archivbenutzung der Unterlagen der Zentralen Stelle. Rahmenbedingungen und Recherchemöglichkeiten. Режим доступу: www.bundesarchiv.de/imperia/md/content/abteilungen/abtg/mitteilungen3_2008/archivbenutzung. – Назва з екрану.

Носков В.В.
Донецький юридичний інститут МВС України

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ДО ДІЙ В КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ

Будь-яка професійна діяльність ставить перед людиною певні вимоги. В деяких професіях головною вимогою є наявність фізичної сили у працівника, в багатьох професіях головне володіти професійними знаннями, в деяких професіях першочергово необхідно володіти високими морально-вольовими якостями. Професія поліцейського вимагає від особи низки особистісних, моральних та професійних якостей.

Одним з провідних напрямків вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ є психологічна підготовка працівників поліції. Мета такої підготовки - формування у них готовності діяти професійно, грамотно, чітко в будь-яких складних умовах службової діяльності.

В ході психологічної підготовки поліцейські повинні опанувати систему методів і прийомів встановлення психологічного контакту, визначення конфлікту та пошуку шляхів до їх вирішення. Формування психологічної стійкості й уміння володіти собою в конфліктних ситуаціях передбачає вироблення у співробітників певних емоційно-вольових якостей особистості, таких як відповідальність, стійкість до невдач, схильність і стійкість до ризику, самоконтроль, витримка тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що переважна більшість аспектів психологічної підготовки поліцейських не залишилась поза увагою дослідників. Теоретична основа вивчення психологічного аспекту професійно-психологічної підготовки поліцейських представлена у роботах таких науковців, як Є. Климов, Е. Зеер, В. Бодров, М. Глуханюк, С. Ільїн, О. Борисова.

Проте аналіз практичної професійної діяльності поліцейських дає підстави стверджувати про недостатню психологічну готовність правоохоронців до дій в критичних та конфліктних ситуаціях.

Діяльність в органах внутрішніх справ протікає в напружених, складних умовах, пов'язаних із застосуванням зброї, фізичної сили, спеціальних засобів. Підвищення злочинності, напруженість криміногенної обстановки в державі вимагає пошуку нових підходів до забезпечення високої ефективності професійного відбору, підготовки поліцейських до дій в екстремальних умовах.

Щодо професійного відбору, то, на нашу думку, необхідно скоротити до мінімуму наявність в патрульній поліції та оперативних підрозділах жінок, більшість з яких довела свою нездатність до ефективної діяльності в критичних ситуаціях.

Також, для підвищення ефективності професійно-психологічної підготовки поліцейських необхідно збільшити термін навчання, а саме початкову підготовку поліцейського подовжити з 2 місяців (у патрульних поліцейських) до декількох років. Крім цього, в процесі навчання необхідно приділити особливу увагу психологічній підготовці, багаторазово імітувати наявність конфліктних ситуацій, змушувати діяти в них в умовах дефіциту часу. При цьому необхідно вивчати практичні навички працівників та не допускати до несення служби в патрульній поліції та оперативних підрозділах осіб, що показали незадовільні результати.

На жаль, не кожний поліцейський і не завжди може прийняти вірне рішення в конфліктній ситуації. Так, наприкінці вересня 2016 року в місті Дніпро під час виконання службових обов'язків загинули двоє поліцейських. Після перегляду відео з нагрудної камери одного з поліцейських та його аналізу стає зрозумілим, що причиною трагедії є повна психологічна невідповідність одного з поліцейських (жінки), який оголив вогнепальну зброю але так її і не застосував, незважаючи на положення ст. 46 ЗУ «Про національну поліцію» [1, с.8]. Тобто повна психологічна невідповідність поліцейських, і першу чергу – жінки-поліцейського.

Для того, що зрозуміти причини психологічної невідповідності поліцейського, необхідно визначити що таке конфлікт та чинники, які впливають на правоохоронця в конфліктній ситуації.

Традиційно, конфлікт уявляється як боротьба двох чи більшої кількості людей за володіння якими-небудь цінностями або перевагами [2, с.20]. Інші дослідники під конфліктом розуміють зіткнення двох або більшої кількості різноспрямованих сил, мотивів, позицій сторін з метою реалізації їхніх корінних інтересів в умовах протидії з боку кожної із сторін [3, с. 43].

До чинників, які впливають на правоохоронця в конфліктній ситуації, можна віднести:

1. Правова регламентація діяльності працівників органів внутрішніх справ. Поліцейський зобов'язаний діяти чітко в межах законів і перевищення владних повноважень тягне за собою кримінальну відповідальність. Так, передчасне застосування заходів примусу тягне за собою відповідальність

самого поліцейського, а зволікання з їх застосуванням може призвести до посягання на життя чи здоров'я інших осіб чи поліцейського.

2. Крім обмеженості дій законом, важливим чинником є обмеженість в часі поліцейського. Взагалі дефіцит часу є негативним фактором при прийнятті будь-яких рішень. Часто в конфліктній ситуації поліцейський приймає рішення та діє майже інтуїтивно, так як немає часу згадувати правову регламентацію діяльності ОВС та аналізувати обстановку, що склалася, яка до того ж стрімко розвивається.

3. Поліцейський наділений владними повноваженнями та обов'язками. В будь-якому випадку поліцейський розуміє, що він зобов'язаний втрутитися в ситуацію та прийняти вірне рішення, уникнувши при цьому конфлікту. Це завдання ускладнює те, в інтересах справи працівникам поліції надано право в необхідних випадках вторгтися в особисте життя людей, з'ясувати обставини, які нерідко намагаються приховати від оточуючих, входити в житло громадян, обмежувати в необхідних випадках свободу окремих громадян і навіть позбавляти її. В такій ситуації необхідно бути психологічно підготовленим до негативного сприйняття іншими особами поліцейського, прикласти досить зусиль для відвернення конфлікту.

4. Діяльність у складі групи з декількох поліцейських. Більш практичний чинник, який полягає в злагодженості дій поліцейських. Його актуальність полягає в тому, що здебільшого працівники поліції діють в складі 2-4 осіб і психологічна невідповідність одного працівника може негативно вплинути на інших поліцейських, які очікували його підтримку. Існує прислів'я про те, що немає гіршого ворога, ніж поганий союзник.

Також, слід зазначити, що важливою рисою професійної діяльності поліцейського є його комунікабельність. Комунікабельність - це здатність до спілкування, товарицькість [4, с. 347].

Багатогранність комунікабельності поліцейського полягає в тому, що він спілкується з представниками різних вікових категорій, з людьми різних професій, що займають різне правове та соціальне становище. Звичайно, це вимагає знання психології психологічних основ спілкування і психології вирішення конфліктів.

Одним з провідних напрямків вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ є проведення психологічних тренінгів для працівників поліції. Мета психологічних тренінгів - формування готовності поліцейського діяти професійно, грамотно, чітко в будь-яких складних умовах службової діяльності. В ході таких заходів поліцейські повинні опанувати систему методів і прийомів встановлення психологічного контакту. У них повинні бути сформовані вміння швидко встановлювати контакт з незнайомими людьми і розташовувати їх до себе, вміння вислуховувати людей, вміння долати психологічні бар'єри в процесі спілкування. Психологічна підготовка передбачає засвоєння співробітниками

певних правил, які дозволяють полегшити процес встановлення психологічного контакту та вирішити конфлікт.

Таким чином, психологічна підготовка поліцейських повинна бути спрямована на формування у поліцейського:

- професійно-психологічної орієнтованості його особистості;
- психологічну стійкість;
- розвинені вольові якості (вміння володіти собою в складних ситуаціях, сміливість, мужність, розумну схильність до ризику);
- добре розвинені комунікативні якості (вміння швидко встановлювати контакт з різними категоріями людей, встановлювати і підтримувати довірливі відносини);
- здатність чинити психологічний вплив на людей;
- рольові вміння, здатність до перевтілення;
- професійно розвинене мислення, схильність до напруженої розумової роботи, кмітливості, розвинену інтуїцію;
- швидкість реакції, вміння орієнтуватися в складній та конфліктній обстановці.

Дані якості не притаманні людині від початку. Їх формування та розвиток - тривалий і напружений процес, але це є необхідною умовою професійного становлення працівника поліції. Відсутність або недостатній розвиток цих якостей особистості поліцейського перешкоджає нормальному здійсненню ним своїх функціональних обов'язків, породжують помилки в його діяльності, викликають процеси професійної дезадаптації і професійної деформації особистості. У зв'язку з цим великого значення набуває професійно-психологічна підготовка поліцейських, одне з призначень якої - формування у співробітників зазначених вище якостей.

Література:

1. Про національну поліцію [Текст] : закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII // Голос України. – від 06.08.2015.- №№ 141-142 (6145-6146) – С. 8.
2. Психологія вирішення конфліктів: [Текст] навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / В.О. Джелалі. – Х. – К., 2006. 320 с.
3. Цюрупа М.В. Основи конфліктології та теорії переговорів: навчальний посібник.- К.: Кондор. 2006.- 172 с.
4. Словник іншомовних слів. За редакцією О.С. Мельничука.- Київ.,1974. 775 с.

СЕКЦІЯ 1

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ. ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО – ДЕРЖАВА: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМВІДНОСИН

Берегова Г.Д.
Херсонський державний аграрний університет

ФІЛОСОФСЬКА КОМПОНЕНТА В ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНІЙ ПРОГРАМІ НЕГУМАНІТАНИХ ВНЗ

Проблеми гуманізації й гуманітаризації сучасної вітчизняної вищої освіти нині постають досить гостро, і їхнє вирішення полягає у твердому переконанні не допустити нераціонального скорочення обсягу соціогуманітарних дисциплін і зведення їх засвоєння нанівещь, що матиме в майбутньому сумні наслідки не тільки для окремо взятого народу чи нації, а й для всього людства.

Так, філософська компонента в освітньо-професійній програмі негуманітарних ВНЗ представлена в основному філософією як вибірковою дисципліною з обсягом у 3 кредити ECTS, котра, згідно з початковими планами факультетів, може мати вигляд як базового курсу, так і комплексного, тобто охоплювати чи суто філософію, чи філософію разом із логікою, етикою, естетикою, релігієзнавством. Слід зазначити, що логіка, етика, естетика й релігієзнавство можуть бути окремими дисциплінами як за вибором навчального закладу, так і студента, за якого цей вибір здійснює інша людина (найчастіше – декан факультету).

Багатолітня практика викладання зокрема в аграрному ВНЗ свідчить про наявність певних проблем методично-методологічного характеру, пов'язаних із засвоєнням студентами філософських дисциплін.

1. Вивчення філософських дисциплін супроводжується необхідним науково-методичним забезпеченням (програми, розробки лекцій, практичних занять, самостійної й індивідуальної роботи). Однак змістове наповнення навчального матеріалу, що вимагає обов'язкового врахування спеціалізації, носить загалом формальний характер. Структура філософського знання за основними спрямуваннями для спеціалістів і магістрів більше наближена до спеціальності, однак не всі факультети уводять до навчального плану цього освітнього рівня філософію, безпідставно вважаючи її непотрібною.

2. Філософія у бакалаврів викладається на 1-му (рідше на 2-му) курсі у вигляді пропедевтичного чи комплексного курсу за принципом «усього потрохи», «все й нічого». Першокурсники часто не в змозі досягнути основне проблемне коло дисципліни та засвоїти її категоріальний апарат. Спеціалісти

й магістри не всі вивчають філософію, однак вивчення ними філософії носить більш свідомий рівень, що підтверджується практикою.

За такого підходу до освітньо-виховного процесу студенти виявляють низький рівень філософської обізнаності та низький інтерес до глобальних проблем сучасності. Із метою визначення рівнів світогляду й гуманітарної обізнаності першокурсників було проведено анкетування, інтерв'ювання, тестування, а також визначено гуманістичну спрямованість змісту рефератів і курсових робіт студентів аграрних ВНЗ.

Результати анкетування, що мали не меті виявити рівні світогляду, засвідчили, що більшість першокурсників надають перевагу особистісним інтересам на перевагу перед колективними потребами, їхній світогляд є буденним, частково усвідомленим. А ось за морально-ціннісною орієнтацією хоч і переважає егоїстичний, все ж таки суттєво виявляється й гуманне ставлення до людей та природи. Цілком зрозуміло, що за рівнем організації у більшості респондентів він буде фрагментарний і суперечливий, оскільки це визначено віковими особливостями психолого-педагогічного характеру, соціальним статусом і роллю респондентів [1, с. 233].

Цікавими є результати визначення світоглядних позицій першокурсників за рівнем сприйняття дійсності та ставленням до вищих сутностей: у більшості осіб світосприйняття є реалістичним, проте окремі студенти виявляють релігійність або скептичність, деякі з них вважають себе або нігілістами, або агностиками, або атеїстами. Так, анкетування студентів засвідчує наявність у більшості першокурсників світоглядних позицій, які можна характеризувати як особистісно зорієнтовані, буденні, частково усвідомлені, сучасні й егоїстичні, фрагментарні та суперечливі, а також реалістично-атеїстичні.

Опитування першокурсників, точніше інтерв'ювання, охоплювало запитання, покликані виявити, наскільки майбутні аграрники усвідомлюють важливість обраного фаху та якою мірою пов'язують її з покращенням життя інших людей (соціуму, нації, народу), який характер може носити їхня майбутня діяльність з позиції впливу на розвиток людства та цивілізації. Результати анкетування й інтерв'ювання дозволяють зробити висновки, що наявні у першокурсників світоглядні установки суттєво звужують діапазон глобального мислення, унеможлиблюють бачення студентами людства як планетарно космічної спільноти, а отже, виключають особистість, здатну взяти на себе відповідальність за майбутнє цивілізації.

Тестування виявляє орієнтовні (оскільки тестування не може дати повну картину мисленевих процесів особистості) рівні загальної гуманітарної обізнаності першокурсників аграрних ВНЗ (залишкових шкільних знань природо- й суспільствознавчого характеру), для чого й використовуються такі критерії: 1) наявність елементарних теоретичних знань філософського характеру про людину, природу й суспільство; 2) сформованість уявлень про людину, природу, суспільство; 3) уміння логічно

мислити; 4) орієнтування в ситуації морально-етичного характеру. Слід зазначити, що тестування студентів-першокурсників засвідчує досить низький загальний рівень гуманітарної обізнаності, уміння логічно мислити й аналізувати етично-моральні ситуації, виділяючи при цьому необхідні для успішної життєдіяльності особистісні риси.

Окрім того, було проведено анкетування й опитування викладачів соціально-гуманітарних, загально-фундаментальних і спеціальних дисциплін аграрних ВНЗ з метою виявлення готовності до формування філософського (філософсько-наукового) світогляду особистості майбутнього спеціаліста. Викладачі соціально-гуманітарних дисциплін одноставно стверджують, що філософська обізнаність студентів необхідна у системі професійної підготовки фахівців майбутніх аграрників і максимально покликана закласти основи світобачення людини майбутнього, однак формальний підхід до викладання комплексу соціально-гуманітарних дисциплін загалом негативно впливає на рівень всебічної обізнаності майбутніх аграрників. Викладачі загально-фундаментальних і спеціальних предметів аграрних ВНЗ виявили певну зацікавленість проблемами формування нових світоглядних позицій майбутніх фахівців, однак частково висловили неготовність до розвитку філософського мислення та піднесення рівня свідомості студентів з метою забезпечення виживання людства й цивілізації.

Таким чином, анкетування, інтерв'ювання, тестування першокурсників, а також опитування науково-педагогічних працівників і, що є особливо важливим, багаторічний педагогічний досвід роботи в системі освіти (зокрема аграрної) нашоєвхує на необхідність подолання формального підходу до набуття філософського знання в негуманітарних ВНЗ: 1) удосконалення навчальних планів факультетів і перегляд змістового наповнення навчального матеріалу з метою обов'язкового врахування спеціалізації; 2) зміни у структурі філософського знання за основними спрямуваннями, що передбачають обов'язкове вивчення філософії та її складових на всіх рівнях професійної підготовки (бакалаври, спеціалісти-магістри); 3) необхідність формування особистості нового типу (планетарно-космічного) мислення й сучасних світоглядних установок у зв'язку з глобалізаційними процесами й вимогою забезпечення виживання людства й збереження цивілізації.

Література:

1. Берегова Г.Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні : Монографія / Галина Берегова. – Херсон : Айлант, 2012. – 312 с.
2. Вища аграрна освіта України / [за ред. Талюти Л.М]. – К. : ДП Зовнішторгвидав України, 2003. – 251 с.

АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ГУМАНИТАРНЫХ ЗНАНИЙ

Человек в XXI веке – основная цель возможных процессов модернизации, создания и коррекции моделей и технологий современного образования. Антропологическое измерение человека в культуре представляет собой центральный предмет инновационного поиска.

Термин «антропология» в системе гуманитарных знаний используется для обозначения особого подхода к анализу различных проблем с позиций «человеческого измерения». В IX в. Л. Фейербах ввел в философию антропологический принцип: категория человека была обоснована им как главная категория новой философии [1]. В дальнейшем наиболее полно и обстоятельно антропологический принцип был реализован М. Шелером в разработанной им философской антропологии. Сущность антропологического принципа состоит в рассмотрении человека в его целостности, тотальности, равноположенности космосу и самоценности как творческой и свободной личности. Антропология – целостный взгляд на всю человеческую реальность с точки зрения определенной системы гуманитарного знания. Антропологический подход исходит из универсальности родовых качеств человека, их независимости от внешних обстоятельств [6].

Антропологический подход в сфере гуманитарного знания – в первую очередь ориентация на человеческую реальность во всей ее полноте, во всех ее духовно-душевно-телесных измерениях. Это поиск средств и условий становления полного человека – человека как субъекта собственной жизни, как личности, как индивидуальности. На основании анализа современной социокультурной ситуации в мировом образовании, исследований тенденций развития отечественного образования можно утверждать, что образование начинает осуществлять изначально присущую ему миссию образования собственно человеческого в человеке.

В современном образовании может получить свою реализацию антропологический принцип как практика выращивания и формирования в образовательных процессах субъектных способностей человека. В настоящее время появляются конструктивные возможности социально-педагогического и психолого-педагогического проектирования как методологии и технологии целенаправленного построения инновационных практик развивающего образования. Педагогическая антропология целенаправленно решает проблему, что и как может быть сформировано средствами антропологически-ориентированного образования.

В теории и практике отечественного образования происходит переход от предметноцентрированной парадигмы к гуманитарной. Основным образовательным ориентиром становится личность, ее собственно «человеческие» качества, целостность образования, основанном на изучении субъективных способов усвоения (освоения) культуры. Современная педагогическая практика все чаще сталкивается с проблемами отчужденности учеников от образования. Учащиеся оказываются за «бортом» учебного процесса и понимания роли образования и значения учения в своей жизни. С решением данных проблем, в большей степени, справляется именно – гуманитарное образование. Гуманитарные знания – это возможность ориентироваться в мире, в смысле происходящего, это возможность понимать, что с нами происходит и для чего нам нужны те или иные реформы, для чего нам нужны те или иные новации. Гуманитарные науки (от *humanus* – человеческий, *homo* – человек) – дисциплины, изучающие человека в сфере его духовной, умственной, нравственной, культурной и общественной деятельности.

Особенностью гуманитарного образования является то, что оно ориентируется на «внутреннего» человека, на субъективную реальность. Имеется в виду такое гуманитарное образование, которое не сводится к изучению определенных дисциплин. Речь идет об образовании в контексте гуманитарно-антропологического подхода. В этом случае в центре внимания находится целостная личность. Гуманитарно-антропологический подход рассматривает человеческую реальность во всей ее полноте, во всех ее духовно-душевных измерениях (В.И. Слободчиков) [5]. В гуманитарной парадигме, формировавшейся по мере стремления человечества в социокультурном развитии проникнуть в глубины субъективного мира, основной профессиональной-педагогической ценностью становится конкретный человек, его внутреннее пространство, специфика индивидуального процесса познания. Гуманитарное познание ориентировано на индивидуальность, обращено к духовному миру человека, к его личной системе ценностей и смысла жизни. Основу содержания гуманитарного образования составляет гуманитарное знание, это «живое знание» (В.П. Зинченко), которое рождается «здесь и теперь» [2]. Как пишет Ю.В. Сенько, «чтобы знания о другом, будь то человек или безгласная вещь, стало гуманитарным, оно должно обрести – личный смысл» [4, с. 134]. Любое знание будет считаться «безличным» до тех пор, пока оно не будет включено в систему отношений личности. В.И. Слободчиков и Е.И. Исаев пишут, гуманитарное знание включает в себя ценностное отношение к изучаемой действительности; объект познания оценивается с позиций нравственных, культурных, религиозных, эстетических и т.п. [5]. Гуманитарность знания определяется его отнесенностью к определенной сфере действительности, коей является человеческая природа [5, с. 43]. Как пишет Л.П. Разбегаева, гуманитарное знание отличается большей степенью замкнутости на человека, оно предполагает анализ мотивов и ценностно-смысловых параметров человеческого бытия. В гуманитарных науках

обращение направлено к индивиду, его радости и несчастью, к его привязанностям. Результаты, полученные в этих науках, можно оценить в категориях добра и зла. Предметом гуманитарного знания является человеческий значащий материал. Понятия «смысл» и «ценность» являются предпосылкой для понимания человеческого бытия [3, с. 5]. Таким образом, гуманитарное знание, это знания ценностно-смысловые, пристрастные, осмысленные.

Именно гуманитарное знание, которое включает в себя смыслы и отношение, способно наполнять личность качествами и потребностями, отражающими субъективное Я. Любая учебная деятельность ученика на уроке, должна быть наполнена смыслами и пониманием того, что я делаю. Неважно, урок, ли это математики или пения, любая деятельность на уроке ученика должна носить личный смысл, мотив, анализ своих поступков и действий. Безличностные знания (информация) становятся значимыми, когда обретают смысл и значение именно для меня. И работая на уроке не с безличной информацией, а с гуманитарным знанием, субъект обретает смысл своей деятельности и понимание себя в конкретной ситуации.

Роль гуманитарного образования заключается в том, что оно призвано не только обеспечивать передачу научных знаний и представлений новым поколениям, но и формировать их ценностные ориентиры в нравственном измерении. Поэтому гуманитарное знание является важной составляющей фундаментального образования, позволяя сформировать не узко подготовленного профессионала, но личность с широким взглядом на природу, мир, человека. Однако сегодня мы все чаще встречаемся с засильем технократического подхода к выбору приоритетов в образовании, науке, подготовке и переподготовке кадров. Вполне очевидно, что современные образовательные стратегии все более ориентированы на подготовку специалиста-технократа, в совершенстве владеющего информационными технологиями, но лишенного общей гуманитарной культуры. А это чревато самыми серьезными цивилизационными последствиями. Ведь известно, что технический прогресс способен оборачиваться нравственным, духовным, культурным регрессом. Гуманитарный подход способствует сохранению уникальности, единичности, неповторимости во всем, включая, прежде всего, социокультурную образовательно-воспитательную деятельность. Поэтому гуманитарное, духовно-нравственное, ценностно-ориентированное формирование личности должно носить опережающий базисный характер. Только такой подход может спасти нас от цивилизованного варварства, где бы оно ни проявлялось: в политике, экономике, международных отношениях, экологии, засилье массовой культуры. Позитивной тенденцией последнего времени является то, что гуманитарное знание как таковое уже не воспринимается общественным сознанием как что-то лишнее, малозначимое. Налицо активное движение в сторону понимания необходимости гуманитарной составляющей в системе подготовки специалиста по

программам высшего профессионального образования. Несмотря на активное «наступление» информационного общества, мы все острее осознаем, что без знания языков, литературы, истории невозможно сохранение необходимого уровня цивилизованности страны, поскольку, в противном случае, реальна опасность превращения нации в некое аморфное сообщество производителей и потребителей.

Литература:

1. Антропологический материализм Л. Фейербаха. Критика религии. Сенсуалистическая теория познания [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу : http://studopedia.ru/11_36441_antropologicheskii-materializm-l-feyerbaha-kritika-religii-sensualisticheskaya-teoriya-poznaniya.html
2. Зинченко В.П. Психологические основы педагогики (Психолого-педагогические основы построения системы развивающего обучения Д.Б. Эльконина – В.В. Давыдова) : Учебное пособие. – М. : Гардарики, 2002. [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу : <http://psychlib.ru/inc/absid.php?absid=11419>
3. Разбегаева Л.П. Аксиологическая среда и гуманитарное образование [Текст] / Л.П. Разбегаева // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2005. – № 1. – С. 3-7.
4. Сенько Ю.В. Гуманитарные основы педагогического образования [Текст] : Курс лекций : Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Ю.В. Сенько. – М. : «Академия», 2000. – 240 с.
5. Слободчиков, В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности. Учебное пособие для вузов / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
6. Чухина Л.А. Человек и его ценностный мир в феноменологической философии Макса Шелера [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу : http://anthropology.rchgi.spb.ru/sheler_ch.htm

Вдовиченко С. В.

Херсонський державний аграрний університет

ПРОБЛЕМА КОРУПЦІЇ У ТВОРЧОСТІ АРИСТОТЕЛЯ

Корупція у сучасному світі виступає в ролі однієї з найбільш гострих проблем соціальної дійсності. З цим явищем стикаються переважна більшість держав незалежно від стадії їх розвитку, при цьому корупційні процеси обумовлені різного роду факторами, серед яких можна виділити, у тому числі, соціокультурну специфіку держав, наявність у них діючого антикорупційного законодавства, соціальну диференціацію населення. В період сучасної глобалізації корупція досягає найбільш значних масштабів,

що пов'язано із формуванням нових умов функціонування суспільства. У результаті нерідко не держави диктують умови функціонування суспільства, а безпосередньо ринок (правда, через своїх основних гравців – транснаціональні корпорації). В таких умовах збільшуються як «виробничі» засоби так і кількість учасників, у зв'язку з чим і збільшується цифра потенціальних корупціонерів.

Корупція багатолока, тому вона і є предметом дослідження різних наукових дисциплін. Від аспекту розгляду корупції залежить і точка зору на її причини і сутність, які не можуть бути виявлені повністю при використанні галузевих наук.

Враховуючи вище сказане, а також приймаючи до уваги надзвичайну багатогранність даного явища, можна прийти до висновку про те, що розгляд проблем корупції при допомозі історично-філософського аналізу і дозволяє найбільш повно охопити вказану проблематику.

Необхідно відзначити, що феномен корупції не з'являється у XX-XXI ст. Він має глибоке історичне коріння і обумовлений соціальними, економічними та політичними факторами, а також специфічними національними формами втілення. Оскільки корупція з давнини до нашого часу була і є соціальним явищем, що викликає підвищений суспільний інтерес, мислителі неодноразово робили спроби узагальнити існуючі факти і виробничі теоретичні моделі, що описували вказане явище. Феномен корупції почав привертати увагу філософів достатньо рано, у зв'язку з чим це поняття не могло не змінюватися в різних опитуваннях і визначеннях. Епохи, віддалені одні від одного на тисячоліття, різні соціокультурні реалії, неоднакові політичні умови – все це вплинуло на неоднорідність даного поняття, на неможливість дати чітке визначення.

Напевно, першим у філософській традиції Європи дефініцію поняття «корупція» намагався дати Аристотель. Варто зазначити, що видатний вчений на практиці бачив масштаби наслідків, до яких вона призводить. Відомо, що філософ довгий час вчителював у Олександра Македонського, найвідомішого полководця античних часів. Батько Олександра (Філіп II) значно розширив межі своєї держави, приєднуючи до неї сусідні землі, у тому числі за допомогою використання корупційних методів. «З дивовижною майстерністю залучав він з допомогою дзвінкої монети на свою сторону поліси, сів зраду у рядах своїх противників і рано чи пізно затівав з ними війни[1, с. 23]. До наших днів дійшло його вираження про те, що «не існує таких високих фортечних стін, через які неможливо було б перебраться віслоку нав'юченому золотом».

Аристотель вживає термін корупція стосовно збоченого, зіпсованого суспільства, яке він називає тиранією. Однак на противагу Платону стверджує, що сприятливий ґрунт для розвитку корупція отримує в умовах, коли не гідні люди займають громадські посади. У своїй роботі «Політика він виділяє корупцію як фактор, що здатний привести державу до виродження

або навіть до загибелі. Прикладом такого процесу, для нього є трансформація монархії у тиранію. Боротьбу з корупцією Аристотель вважав основою забезпечення державної стабільності: «Саме головне при усілякому державному устрої – це засобом законів та іншого розпорядку вибудувати справу так, щоб посадовим особам неможливо було наживатися»[2, с. 631]. «Тільки ті державні устрої, які мають ціллію загальну користь, є згідно із суворою справедливістю, правильними»[3; с. 639]. Аристотель, крім іншого пропонував засіб, який би і сьогодні міг бути ефективним – заборону одній людині одночасно займати декілька посад. Цілий ряд рекомендацій філософа був реалізований на практиці у стародавніх Афінах, про що пізніше писав Гегель: «В Афінах існував закон, який наказував кожному громадянину звітуватися, на які засоби він живе; тепер же вважається, що це нікого не стосується» [4, с. 269]. Саме Аристотель, був одним із тих видатних філософів античності, що заклав основи класичного підходу до вивчення корупції. Тепер «поняття корупції» використовувалося для характеристики морального стану суспільства у цілому» [5, с. 9]. Така традиція, у подальшому була продовжена Н. Макіавеллі, Т. Гоббсом, Ш. Л. Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо та іншими філософами та просвітниками.

Література:

1. Шахермайр Ф. Александр Македонский / Ф. Шахермайр. – М. – Наука. – 1986. – 576 с.
2. Аристотель Сочинения: В 4 томах. / Аристотель. – М. – Наука. – 1983. – 830 с.
3. Аристотель. – указ соч. – с. 830.
4. Гегель Г. Ф. Философия права / Г. Ф. Гегель. – М. Мысль. – 1990. – 524 с.
5. Жилина И. Ю. Феномен коррупции: общие подходы к изучению / И. Ю. Жилина //Экономические и социальные проблемы России. – М. – 1998. – № 2.

Герасименко М.В.
Херсонський державний аграрний університет

ІНТЕЛЕКТ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Ключовим чинником розвитку сучасного суспільства є не природні ресурси, як це мало місце в минулому, а людина як виробник інтелектуальної продукції. Інтелект набуває нині виразних ознак інтегральної характеристики суспільного буття. Його можна визначити як мету і водночас засіб цивілізаційного розвитку людства. Його зміст як основного чинника розвитку постіндустріальної цивілізації визначається наданням людині умов для творчості, вдосконаленням навколишнього середовища, постійним

освоєнням нової інформації, що в умовах інформаційної революції постає невичерпним джерелом нових знань.

Інтелект (від лат. *intellectus* – розуміння, пізнання) у широкому значенні постає сукупністю всіх пізнавальних ресурсів індивіда: від відчуттів та сприйняття до мислення й уяви; а у вузькому значенні – мислення, здатність мислення, раціонального пізнання [1]. Поняття «інтелект» як об'єкт наукового дослідження було впроваджене у психологію англійським антропологом Ф. Гальтоном наприкінці XIX ст. Вчений уявляв інтелект як спадково зумовлену здатність. Послідовники Гальтона визначали інтелект у декількох аспектах: як здатність до навчання; як здатність оперувати абстрактними символами та відношеннями; як здатність адаптуватися до навколишнього світу.

На початку XX ст. вчені розглядали інтелект як досягнутий до певного віку рівень психічного розвитку, що виявляється у сформованості пізнавальних функцій, а також у ступені засвоєння розумових умінь і навичок. Французький психолог А. Біне запропонував визначати ступінь розумової обдарованості за допомогою спеціальних тестів, прагматично трактуючи інтелект як здатність виконувати певні завдання, ефективно включатися в соціокультурне життя, успішно пристосовуватися до нього.

Стан речей, який призвів до відсутності консенсусного визначення інтелекту зумовлений тим, що подібне визначення має віддзеркалювати всі стани індивіда, які співвідносяться з інтелектуальним розвитком, а це вкрай складно реалізувати з причин їх великої кількості. Зокрема, у психологічній діагностиці налічують понад 500 тестів інтелекту. Кожен із цих тестів акцентований на оцінювання лише однієї або кількох його характеристик. Як не парадоксально, але уявлення про інтелект як про велику кількість конструктивно та функціонально різних елементів перешкоджає осмисленню його цілісності. Для більшості визначень інтелекту спільною є інтерпретація його насамперед як здатності індивіда розв'язувати проблеми, котрі потребують логічного висновку. Але часто на периферії уваги опиняється той факт, що імперативами інтелекту є також ідейно-світоглядна, духовна та емоційна складові.

Донедавна вважалося, що на тривалість життя людини впливають три чинники: спадковість, спосіб життя та екологія. Однак з'ясувалося, що важливу роль відіграє ще й інтелект та освітній рівень. До такого висновку пришли незалежно один від одного дві групи вчених. Геронтологи з Університету Арізони (США) встановили, що смертність людей з високим рівнем освіти в чотири рази нижча, ніж смертність малоосвічених. А фахівці з Ради з медичних досліджень Британії прийшли до аналогічних висновків, вивчивши взаємозв'язок між IQ та станом здоров'я півтори тисячі чоловіків і жінок, що мешкають у Шотландії. Дослідження було почате в 1987 році, коли кожному із об'єктів спостереження було по 56 років. Протягом двадцяти років учені з університетів Глазго й Единбургу стежили за своїми

підопічними і з'ясували, що до похилого віку дожили ті, хто все життя активно працював головою.

Втім, для об'єктивного сприйняття наявного статус-кво варто враховувати деякі емпіричні дані, а саме: близько 50% людей володіють рівнем IQ від 90 до 110; 2,5% людей є розумово відсталими при IQ нижче 70; 2,5% людей перевершують більшість за рівнем інтелекту з IQ вищим 130, а 0,5% вважаються талантами і геніями з рівнем IQ понад 140.

А. Горц ґрунтовно проаналізував еволюцію праці, капіталу і суспільних відносин в умовах суспільства знань («когнітивного капіталізму») [2, с. 84]. Принагідно зауважимо, що «нова міра вартості – інтелектуальний капітал як система вимірювання – включає в себе більш широке коло об'єктів: вона може бути застосована не лише до комерційних підприємств, а й до урядових і некомерційних організацій. Неминуче виникнення нової системи обміну, в якій буде використовуватися ця міра вартості. Виникнення інтелектуального капіталу цілком закономірне, бо тільки він придатний для оцінки сучасного виробництва. Але спекуляції фіктивним капіталом здійснюються у відриві від матеріального виробництва, що неминуче призводить до розвалу світової фінансової системи. Вже в 1998 році щоденний обсяг світової торгівлі фізичними товарами становив 12 млрд. доларів, а обсяг фінансових угод – 420 млрд. доларів. Такого нагромадження досі не знала світова фінансова система» [3, с. 226].

Інтелектуальна власність виконує роль стратегічного ресурсу в системі формування національного багатства і має суттєво впливати на рівень її конкурентоспроможності. При середньому показнику в країнах ЄС, де обсяги нематеріальних активів досягають від 30 до 80% від балансової вартості основних засобів, в Україні вони не перевищують 1,5-2%, хоча за підрахунками експертів реальна вартість таких активів становить не менше 15 млрд. грн., а потенційно можливі обсяги таких активів досягають цифри 200 млрд. доларів США.

Інтелектуальний капітал є здатністю мислення і пізнання – особливо на теоретичному рівні, який, власне, постає сутнісною ознакою інтелекту. Ця категорія змістовно віддзеркалює накопичення, структурування та ієрархізацію наукових, теоретичних і практичних знань людства про дійсність, процеси, проблеми та їх розв'язання. Інтелектуальний капітал також коректно тлумачити системою знань, яка базується на системному характері людського мислення, з метою оперувати знаннями як взаємопов'язаними, суперечливими, такими, що підлягають принципові розвитку.

Порівняно з іншими ресурсами інтелектуальний ресурс державотворення є найбільш перспективним і пристосованим для реалізації відтворювальних функцій та механізмів. Він невичерпний у виробництві, вдосконаленні, тиражуванні, адаптації і самовідтворенні. Його рентабельність принципово не обмежена. Він одночасно працює у декількох

форматах: економічному, креативному, культурному, комунікативному, тобто в усіх планах, у яких відтворюються суб'єкти. Його можна назвати стратегічним інтелектуальним капіталом нації. Разом з тим слід мати на увазі, що, як і будь-який інструмент, інтелект не може апіорно вважатись панацеєю у вирішенні всіх проблем поступу сучасного суспільства.

Література:

1. Інтелект – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82>.
2. Горц А. Нематериальное. Знание, стоимость, капитал. – М.: ГУ ВШЭ, 2010. – 208 с.
3. Егоров В.С. Философия открытого мира. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – 320 с.

Глушкова Г.М.

Донецький національний університет

ПРО НАСЛІДКИ ПРИСКОРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Ще у 1970 р. у своїй книзі «Шок майбутнього» Елвін Тоффлер писав: «Те, що відбувається зараз, судячи з усього, - є дечим більш масштабним, глибоким і значним, ніж промислова революція. Серед істориків та археологів, соціологів та економістів, психологів і представників інших наукових дисциплін зміцнюється переконання в тому, що майже всі соціальні процеси прискорюються, причому стрімко, із шаленою швидкістю» [3, с. 132].

О. Тоффлер був правий в тому, що прискорення соціальних і технологічних змін створює все більше адаптаційних труднощів, які ведуть до шокового стану як окремого індивіда, так і суспільства загалом. Такий шоковий стан є наслідком відсутності сталих орієнтирів у сучасної людини, адже ті соціальні інститути, що мають відповідати за формування життєвих орієнтирів людини й самі змінюються і втрачають свій колишній вплив. За величезної швидкості технологічних змін людина не встигає досягнути існуючі цінності, та й сама людина втрачає цінність, стає засобом, а не метою.

Сьогодні є очевидним, що наукові відкриття й технологічні досягнення не можуть позбавити людство від таких проблем, як екологічна криза, расизм, насильство тощо. Все частіше високий рівень науки й техніки спричиняє непередбачувані негативні зміни не тільки в соціумі загалом, а й у психіці окремої людини. Стає зрозумілим, що точні науки не в змозі віднайти

нові способи збереження життєвої стійкості, зміцнити соціум зсередини, поєднати між собою покоління тощо.

«Можна з жалем констатувати, - читаємо в роботі професора кафедри раннього навчання іноземним мовам О.Р. Демидової, - що в певному смислі сучасне людство *in vivo* переживає (проживає) той стан, який письменники – представники однієї з найгуманітарніших професій – вже понад сто років намагалися створити *in vitro*, описуючи в різний спосіб штучний інтелект, техногенне суспільство, машинну цивілізацію. Однак при всьому романтичному захопленні можливостями, що відкриваються, найбільш проникливі з них передбачали приховану в такому повороті *людської* історії небезпеку й намагалися попередити про неї своїх побратимів. На жаль, попередження не почули або не сприйняли серйозно; наслідки є занадто очевидними, й сьогоднішній стан гуманітарних наук і небезпека, що їм загрожує, – лише один з цих наслідків» [1]. У сучасному глобалізованому світі гуманітаристика, на думку дослідниці, постає діяльнішим простором суб'єктивності, умовою можливості пошуку відповіді на питання «Хто є я?». Гуманітаристика, як вважає О.Р. Демидова, задає не межі знання, а підхід до освоєння світу, що оточує людину, на основі суб'єктоцентричності, діалогічності, системності й обов'язковості етико-герменевтичного «тлумачення вглиб».

Наука від самого свого початку мала антропологічне налаштування, адже була покликана працювати для людини. Проте з часом наука все більше віддалялася від такого налаштування, що не могло не спричинити негативних наслідків навіть від найвидатніших її винаходів. Не можна не погодитися з тим, що наукові відкриття й винаходи не можуть бути ні хорошими, ні поганими (вони знаходяться поза аксіологічними вимірами). Працюючи над тим чи іншим відкриттям, учений має мислити на далеку перспективу щодо наслідків свого відкриття для людини й навколишнього середовища. Але людина, яку вже не одне століття переконують у другорядності наук про дух, уже й сама змінилася й навіть вимагає від суспільства часткового виправдання зла. Відбувається й радикальна підміна понять на рівні опозицій: добро – зло, прекрасне – потворне, комічне – трагічне, знання – інформація, спілкування – комунікація, мета – засіб, моральне – аморальне тощо. Одномоментні матеріальні вигоди постають і усвідомлюються як вічні найвищі цінності. Вигода (економічна, політична, статусна й т. ін.) на всіх рівнях стає смислоутворювальним поняттям, що визначає аксіологічні й телеологічні параметри соціуму, а отже, й суб'єкта.

Виражена дегуманізація на рівні життєвої практики (й освітньої в тому числі) й іще більше – на інтенційному рівні, орієнтованому на перспективу, є проявом трагічної парадоксальності сучасного буття, одним з факторів протистояння якому, без сумніву, постають гуманітарні науки як єдиний у своїй сутності, загальнолюдський аксіологічний феномен. «Гуманітарна парадигма науки в її широкому розумінні налаштовує на всебічне пізнання

природного та соціокультурного світу з антропологічного погляду. Вона вимагає в усьому бачити людський вимір. Поєднуючи протилежності, ця парадигма спирається на загальні принципи в інтерпретації фактів, зберігаючи при цьому самоцінність індивідуального та неповторного. Головна трудність, однак, полягає в обґрунтуванні наукового статусу гуманітаристики та в об'єднанні природничих і гуманітарних наук у межах єдиної методології» [2, с. 5].

Отже, сьогодні як ніколи раніше особливого значення та нового звучання набуває гуманітарне знання (й науки, що їх презентують), бо саме воно є відповідальним за побудову майбутніх парадигм життя, за збереження світу людини як такого й виживання та пристосування людини в цьому світі. Проте для того щоб посісти призначене їм місце, гуманітарні науки повинні подолати фрагментарність, роздрібненість самого гуманітарного знання, в основі якого знаходяться досягнення гуманітарних наук, з одного боку, і яке постає знанневою основою гуманітарної практики – з іншого. До того ж можна констатувати й відсутність єдиної методології, а також єдиного проблемного поля, нерозробленість понять і термінів, метафоричність визначень, відсутність концепту, навколо якого гуманітаристика могла б «зібрати й усвідомити себе».

Література:

1. Демидова О.Р. Гуманитаристика, гуманитарное знание, гуманитарные науки [Электронный ресурс] / О.Р. Демидова // Вестник Герценовского университета. – СПб., 2009. – Вып. 11. – Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/gumanitaristikagumanitarnoe-znanie-gumanitarnye-nauki#_=_
2. Марчук М. Гуманітарно-наукове знання: специфіка та розмаїття парадигм / М. Марчук. // Гуманітарно-наукове знання: розмаїття парадигм. Матеріали Міжнародної наукової конференції 14-15 жовтня 2013 р. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 376 с.
3. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. —557[3] с.

Гончар С.В.

Херсонський державний аграрний університет

ФОРМИРОВАНИЕ НОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ: ПОСТРОЕНИЕ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ

Характерной чертой современного этапа исторического развития Украины является политизация всех сфер общественной жизни, формирование новых системообразующих факторов отношений различных социальных групп, политических партий, общественных институтов.

Масштабные изменения в социально-политическом развитии украинского государства обусловлены процессами экономического реформирования, демократизации, формированием гражданского общества, в котором возможна и необходима реализация всех прав и свобод человека.

Тем самым формируется новая реальность – динамично развивающееся общество, в котором политические и социальные реформы оказываются своеобразным катализатором и аккумулятором становления стабильного, демократически сориентированного гражданского общества.

Поиск позитивного вектора политической и социальной динамики неизменно приводит к наиболее аттрактивной форме общественного устройства – демократии, несмотря на её безусловные сложности, противоречия и недостатки.

Нелишне напомнить, что демократия в современном мире является скорее привлекательным идеалом, нежели характеристикой реально функционирующих демократических государств. Демократия в Украине атрибутирована всеми основными признаками, характерными для данной формы правления: дихотомия ветвей власти, многопартийность, свободные выборы, равенство политических прав граждан.

В условиях демократии значительную роль в системе государственного устройства выполняют органы местного самоуправления. В результате разграничения полномочий различных уровней власти, органы местного самоуправления в демократическом обществе обладают реальными возможностями решать вопросы в объёме своих полномочий, определённых соответствующими нормативно-правовыми актами. Именно местная власть по многим направлениям обеспечивает повседневные функциональные потребности граждан, потому социальный статус и объём полномочий местных органов власти является своеобразным индикатором демократичности общества. Именно через институт органов местного самоуправления член гражданского общества может реализовать свои потребности в политической, социальной, социокультурной сферах.

Современные исследования в политологии, социологии, социальной психологии, конфликтологии доказывают, что успешная деятельность органов местного самоуправления стимулирует общественно-политическую активность граждан, обеспечивает взаимодействие людей в решении социально-значимых вопросов районного, городского, областного масштабов.

В свете изложенного чрезвычайно важной становится проблема подготовки и формирования персонала органов местного самоуправления, как субъектов государственной политики, обеспечивающих разрешение вопросов местного масштаба в интересах территориальной общины.

В нашей стране проблема оптимизации деятельности персонала местных органов самоуправления стала предметом активной разработки

лишь в последнее время, когда институты местного самоуправления стали выходить на новый, качественный уровень политической жизни в Украине.

Кроме того, исследования С. К. Костючкова показали, что выбранный автором контекст рассмотрения социально-политического развития городского административного района не только актуален, но и необходим для переосмысления и переоценки социальных и политических мотиваций общества и личности в условиях радикальных перемен в формировании и функционировании общественно-политической системы в Украине [2].

В этой ситуации чрезвычайно важной становится проблема подготовки и формирования персонала нового качества для осуществления общественно-политических функций в системе регулирования и управления различными сферами жизни социума.

Одной из форм реализации общественно-политических мотиваций социума и индивидуальной социальной проекции личности является функционирование органов местного самоуправления (муниципалитетов). Как показывают исследования, в условиях демократических преобразований в обществе они будут качественно иными, нежели в недалёком прошлом.

Современная социально-политическая жизнь предполагает привлечение возможно большего числа граждан к решению политических, экономических, социальных, культурных, нравственных вопросов через институт общественно-политических организаций. Например, Г.Д. Береговая предполагает ведущую «просветительскую» роль социологии в этом вопросе: социологические организации Украины могут выполнить информационное обеспечение ученых и специалистов, пропагандирование знаний среди разных слоев населения, а также могут повысить активность в образовании управленческих кадров с целью формирования новой реальности – построения гражданского общества [1, с. 286].

Литература:

1. Берегова Г.Д. Українська соціологія сьогодні / Соціологія: Частина І. Історія соціології // Г.Д. Берегова. – Херсон: Айлант, 2011. – 322 с.
2. Всесвітня Декларація місцевого самоврядування // Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. – Вип.1/2 (6/7). – К.:1994. – с.67.
3. Костючков С.К. Исторические предпосылки и правовые основы формирования гражданского общества в Украине / С.К. Костючков / Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С.14-17.

СВОБОДА В СИСТЕМЕ АКСИОЛОГИЧЕСКОГО «Я» ЛИЧНОСТИ

Свобода – базовая антропологическая характеристика, непосредственно связанная с самоопределением и самореализацией человека. Она осознается как фундаментальная ценность, диктующая необходимость формирования собственной мировоззренческой и ценностной позиции, обуславливающая возможность волеизъявления и выбора. Это не только ценность, но и необходимое условие для реализации других составляющих ценностной системы. Это «способность человека быть собой и открытым изменениям на основе обретения личностного единства в его разных модусах: сущности и существования, духовности и душевности, целеполагания и целереализации, мышления и бытия [3, с.178]». Иными словами, свобода являет собой способность человека самостоятельно определять и реализовывать свою жизненную позицию, цели и задачи и нести ответственность за результаты своей жизнедеятельности, то есть творить собственную жизнь.

В истории философии существует масса ракурсов видения свободы. Так, она предстает как доминанта, определяющая главные ценности, саму жизнь как величайшую ценность (Н.А. Бердяев, А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, А. Швейцер); как наибольшее благо, базовое условие эффективного развития человека и общества (Дж. Локк, П.А. Гольбах, Ж.-Ж. Руссо); свидетельствует в единстве с любовью и творчеством о причастности человека к божественному бытию (В.С. Соловьев, Н.А. Бердяев, Б.П. Вышеславцев); обуславливается необходимостью принимать решения и нести за них ответственность (И. Кант, Г.В.Ф. Гегель, Н. Гартман, Т. Адорно, М. Бланшо, Ж. Деррида, Ж.-П. Сартр); благодаря свободе человек переживает и преодолевает отчуждение, одиночество и страх (С. Кьеркегор, Ф. Ницше, М. Хайдеггер).

На наш взгляд, следует согласиться с мнением В.В. Ляха [2], что сегодня традиционные модели «свободы от» и «свободы для» теряют свое определяющее значение. Современная концепция свободы представляет нового субъекта, которому свойственны способность к духовному развитию, желание достижения целостности бытия. На первый план выходит этико-онтологический срез понимания жизнедеятельности человека. Проблема свободы, безусловно, актуальна для современного общества, в котором сохраняются две противоположные тенденции. Первая – обусловлена стремлением освободиться от доминирующих структур прежнего общества и потому ориентирована на самореализацию как вседозволенность. Вторая – обращена на самореализацию как самосовершенствование, которое

предусматривает рост ответственности, гибкости, креативности в принятии решений.

Человек одновременно является свободным и несвободным. Прежде всего, он несвободен от природных потребностей, большинство из которых он удовлетворяет благодаря обществу, усиливая тем самым свою несвободу. Пребывая в обществе, он существует в сфере внешней (соотнесение и корректирование собственных потребностей, желаний с потребностями и желаниями других субъектов) и внутренней (обусловленность мировоззрения усвоенными нормами) несвободы. С одной стороны, общество способствует развитию свободы отдельно взятого человека, с другой – ее же и ограничивает. Думается, что в современном понимании свобода должна представляться как толерантность, что предполагает самореализацию с учетом существования другого человека. Это не только возможность существования множества вариантов выбора, но и относительное принятие каждого из них, что способствует развитию и освобождению от предрассудков отдельно взятого человека и всего общества.

Согласно определению «Новой философской энциклопедии», свобода – «одна из основополагающих для европейской культуры идей, отражающая такое отношение субъекта к своим актам, при котором он является их определяющей причиной и они, стало быть, непосредственно не обусловлены природными, социальными, межличностно-коммуникативными, индивидуально-внутренними или индивидуально-родовыми факторами [1]». Человек не ограничен в возможностях создания и утверждения себя в качестве личности – субъекта социокультурной жизни, носителя ценностной системы. К. Ясперс подчеркивает, что каждый есть путь, не только существование, которое определяется как пребывание, но и возможность, которая обуславливается свободой. Исходя именно из свободы, человек в своем фактическом действии решает, что он собой представляет. Являясь расщепленным в глубине своей сущности, он противостоит и самому себе, и окружающему миру, видит все в противоречиях. «Расщепляется ли он как дух и плоть, как рассудок и чувственность, как душа и тело, как долг и склонность, противопоставляется ли его бытие и его явление, его деятельность и мышление, то, что он делает, и то, что он полагает делать. Решающее в этом – что он все время должен противопоставлять себя себе. Нет человеческого бытия без расщепления [4, с.378]». В этом контексте немецкий философ акцентирует две возможности. Первая – человек превращает себя в предмет познания. Смысл – снятие напряжения посредством отождествления бытия и сознания. Человек вырабатывает представление о существовании как завершеном в состоянии отсутствия напряжения: «... социальный порядок, в котором всем дано их право; душа неосознанности, которой сопутствует сознание, свободное от помех, если в нем устранены все комплексы; жизненность расы, которая после очищения посредством естественного отбора может считать себя здоровой и

благородной, чтобы, сознавая свое превосходство, удовлетворенно завершаться в качестве существования [4, с.379]». Вторая – человек находит себя в напряжении пограничной ситуации, через познание он, наоборот, приходит в неустойчивое состояние. Смысл этой возможности – трансцендентность, обращение к новому пониманию бытия, которое прежде рассматривается исключительно в качестве самобытия, выявление нечто большего, чем человек.

Литература:

1. Новая философская энциклопедия. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/document/HASH011d9ed0664e9ab2a7a95b1d>
2. Свобода: сучасні виміри та альтернативи : Наукове видання / В.В. Лях, В.С. Пазенок, К.Ю. Райда, Р.В. Лях, О.М. Соболев, Л.А. Ситниченко, С.О. Кошарний, Я.В. Любимий, В.К. Федорченко. – К. : Український Центр духовної культури, 2004. – 486 с.
3. Хамитов Н.В., Крылова С.А. Философский словарь. Человек и мир / Н.В. Хамитов, С.А. Крылова. – К. : КНТ, Центр учебной литературы, 2006. – 308 с.
4. Ясперс К. Смысл и назначение истории ; [пер. с нем. М. Левина] / К. Ясперс. – 2-е изд. – М. : Республика, 1994. – 527 с.

Никишина Н.В.

Краматорский экономико-гуманитарный институт

ЦЕННОСТНЫЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТА «ЛЮБОВЬ»

В современной лингвокультурологии наблюдается устойчивый интерес к термину «концепт». К концу XX – началу XXI вв. наметились два основных подхода к изучению концептов: лингвокультурологический (С.Х.Ляпин, Ю.С.Степанов, А.Н.Красавский, В.И.Карасик, Г.Г.Слышкин) и лингвокогнитивный (Н.Д.Арутюнова, Д.С.Лихачев, А.П.Бабушкин, Е.С.Кубрякова, З.Д.Попова, И.А.Стернин).

Данное исследование выполнено в русле лингвокультурологического подхода к изучению данного термина. Концепт «как единица культуры есть фиксация коллективного опыта, который становится достоянием индивида», т.е. «лингвокультурный концепт – это направление от культуры к индивидуальному сознанию» [1, с. 139].

Культурный концепт, как основная единица лингвокультурологии, является многомерным смысловым образованием, в котором выделяются ценностный, образный и понятийный аспекты.

Образный аспект концепта – это зрительные, слуховые, тактильные, вкусовые и другие характеристики предметов, явлений, событий, отраженных в нашей памяти, это признаки практического знания. Понятийный аспект концепта – это языковая фиксация концепта, его описание, дефиниция, сопоставительные характеристики данного концепта по отношению к тому или иному ряду концептов, которые не существуют изолированно, но органично встроены в систему нашего опыта.

Ценностный аспект концепта акцентирует важность этого психического образования как для отдельно взятой личности, так и для общества в целом. Совокупность концептов, рассматриваемых сквозь призму ценностей, образует ценностную картину мира. В этом сложном ментальном образовании, по мнению В.И.Карасика, выделяются «наиболее существенные для данной культуры смыслы, ценностные доминанты, совокупность которых и образует определенный тип культуры, поддерживаемый и сохраняемый в языке» [2, с.5].

Выступая в качестве базовых, опорных элементов языка, концепты объединяют представителей определенной лингвокультуры, обеспечивая основу взаимопонимания между ними через «сгустки культуры» [4, с.45], в которых воплощается менталитет народа. Язык, выступая своеобразной частью национальной культуры, концептуализирует и отражает все ее элементы, косвенно репрезентируя национальные формы жизни народа и его психологию. Языковое сознание представляет собой сложное образование, отражающее как особенности индивидуального мировидения говорящих, так и специфику национального менталитета, закреплённые в культурно-этнических языковых стереотипах.

Наряду с языковой картиной мира объективно выделяется ценностная картина мира, в которой существуют наиболее значимые для данной лингвокультуры концепты, культурные доминанты, совокупность которых и образует определенный тип культуры, фиксируемый и сохраняемый в языке. Культурные концепты антропоцентричны, то есть ориентированы на духовность, субъективность и внутренний мир личности как носителя не только определенного этнического сознания, но и системы ценностей.

Любовь как сложный и многомерный феномен психической и эмоциональной жизни человека имеет высокий аксиологический статус во многих гуманитарных и негуманитарных дисциплинах: философии, религиоведении, этике, эстетике, литературной критике, искусствоведении, психологии, антропологии, социологии, политологии и многих других.

С древних времен любовь почиталась как главное условие счастья. Поскольку же в центре гуманитарных исследований всегда находится человек, то концепт любви по праву может считаться одним из центральных, поскольку он неразрывно связан с проблемой природы, сущности человека, его системы ценностей и смысла жизни в целом. На наш взгляд, именно

любовь формирует ценностный мир человека, включает в себе его смысловой центр, обеспечивая полноту и содержательность жизни.

С нашей точки зрения, именно любовь выступает как базовая ценность личности, способствующая формированию созидательной направленности всей ее жизнедеятельности в целом. Как утверждает один из представителей русской религиозной философии В.С.Соловьев, в любви достигается «оправдание индивидуальности», то есть, избирая путь человеколюбия, сострадания, добра, человек тем самым оправдывает факт своего существования [3]. Русские религиозные философы постулируют добро как способ созидания себя и другого по принципу любви, гуманного отношения друг к другу. Любовь противостоит эгоцентризму. На наш взгляд, смысл жизни личности определяется реализацией ее способности любить, уже потенциально заложенной в виде «образа и подобия» Бога, суть которого есть Любовь.

Любовь выражается в способности любить и потребности быть любимым. Развитие личности можно считать полноценным лишь тогда, когда удовлетворяется эта фундаментальная потребность. Более того, это единственная возможность проникновения в глубины человеческого «Я» как собственного, так и другого человека, способность понять человека во всей его неповторимости. Только Любовь представляет собой наиболее адекватный личности способ познания собственной сущности, позволяет узнать себя в другом и увидеть другого в себе. Следовательно, любовь – это высшая форма познания и самопознания человека.

Именно в любви становится возможным обретение внутренней целостности личности путем воссоединения со своей второй половинкой. Таким образом снимается внутреннее одиночество человека, порожденное разделением полов, а также различными экзистенциальными противоречиями. Посредством любви личность способна преодолеть одиночество, заброшенность, разрешить как собственные внутренние конфликты, так и восстановить первоначальную гармонию с окружающим миром.

Каждый человек имеет право выступать в роли творца своей судьбы, бороться за собственное счастье, достигать поставленных целей в жизни. Однако, по нашему мнению, именно любовь должна выступать ценностным ориентиром для личности, поскольку она решает проблему своеволия, ставшую особенно актуальной в настоящее время. Любовь позволяет человеку, личности ощутить полноту жизни и свою сопричастность всему сущему. Выбирая любовь к себе и окружающему миру, развивая в себе готовность к диалогу и способность любить, личность может обрести гармонию как внутри себя, так и во взаимоотношениях с другими людьми.

Таким образом, любовь является не только базовой ценностью личности, но важным культурным концептом ценностной картины мира. В современной лингвокультуре концепт «любовь» в рассматривается как

сложное целостное образование, представленное в сознании языковой личности в единстве его понятийного, образного и ценностного аспектов.

Литература:

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И.Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
2. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И.Карасик // Языковая личность: культурные концепты: сб. науч. тр. – Волгоград – Архангельск : Перемена, 1996. – С. 4-25.
3. Соловьев В.С. Смысл любви: Избранные произведения / В.С.Соловьев. – М. : Современник, 1991. – 525 с.
4. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С.Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры». – 1997. – 824 с.

Петрунек Є.С

**Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ ТА ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНІ

Демократичні цінності кожного суспільства дають можливість оцінити рівень розвитку цього суспільства в цілому. В сучасних умовах та у сучасному світі немає таких держав, де демократія могла б вважатися відносно ідеальною, зразковою формою державного ладу, механізмом здійснення влади. З 226 країн світу в 79 країнах уже встановився демократичний політичний режим, основою якого є економічно-незалежна особистість, котра володіє вільним вибором сфери діяльності. Таким чином забезпечується міцна легітимність влади, переборюється політичне відчуження громадян, що сприяє стабільності всієї політичної системи будь-якої держави [1, с. 1].

Взагалі, демократія – це форма державно-політичного устрою суспільства, яка ґрунтується на визнанні народу джерелом і носієм влади, прагнучи забезпечити справедливість, рівність, добробут усіх людей, які є громадянами певної держави [1, с. 1].

Тривалий час в Україні формується політичний режим, але для завершення його формування не вистачає аналізу таких аспектів, як: національні пріоритети держави; економіко-географічне положення; уряд та соціальні служби; культурні та моральні цінності; конституційні принципи та конфлікти в уряді; гнучкість національних політичних інститутів; відкритість влади та її взаємодія з громадянами, а також багато інших[2].

Невипадково проблемами розвитку демократії займалася велика кількість вчених, таких як: А. Лейпхарт, Х. Лінц, В. Ручкіна, А. Степан, В. Полохало, Ф. Шміттер. Останній виокремлює внутрішні дилеми, котрі притаманні сучасній демократії незалежно від місця та часу її появи, а також зовнішні – які піддають сумніву сумісності нових демократичних правил і практики з наявними соціальним, культурними та економічними умовами.

Створення демократичних політичних інститутів у сучасній Україні супроводжується гострими суперечками та конфліктами про їхню доцільність і можливість застосування в українському політичному процесі. Оскільки орієнтаційна складова політики змінюється не дуже швидкими темпами, тому усвідомлення громадянами необхідності демократичної інституціоналізації стикається з традиційним підходом до сфери політики [3, с. 4]. Однією з головних економічних перешкод демократичного режиму сьогодні є майже повна відсутність середнього прошарку суспільства, малозабезпеченість більшої частини населення. А майбутнє демократії в країні, як нам відомо, пов'язане саме з розвитком її економіки [3, с. 12].

Деякі науковці, зокрема В. Полохало та А. Лейпхарт одноголосні в тому, що демократична стабільність залежить від активної підтримки з боку громадян. Громадянське суспільство не може бути просто запозиченим, адже воно має формуватися лише на основі культури, традицій з точки зору економічного та політичного розвитку країни, зростання її добробуту та самосвідомості народу.

Політичний режим є демократичним лише тоді, коли він представляє інтереси всіх верств населення. Представники політичної еліти повинні правити в інтересах більшості суспільства, а не тільки для вигоди суспільства, котре має привілеї. Демократія виходить з цінності кожної людини, тому прагне до створення цивілізованих умов життя для всіх громадян незалежно від їх соціального стану і таланту.

Отже, небезпекою для розвитку демократичного режиму є незріла демократія, з якою ми, на превеликий жаль, стикаємося в українському суспільстві та у парламенті. Адже така демократія не є рушійною силою в країні [3, с. 7].

Взагалі, політологи виокремлюють три етапи здійснення демократичних перетворень [4, с. 3]:

1. Лібералізація, тобто зміни у взаємовідносинах держави і громадянського суспільства. Громадянське суспільство має стати активнішим, а серед еліти має спостерігатись ініціатива спрямована на реформи політичної системи в країні.

2. Мають бути усунені всі суперечності між різними гілками влади держави, повинні бути сформовані оновлені політичні інститути, а також мають бути внесені зміни до законодавства.

3. І на останньому етапі повинна бути консолідація демократії, внаслідок якої має з'явитись демократична стабільність. Цей перехід може бути тривалим, але він є достатньо важливим.

Саме ці етапи, на думку автора, повинні бути проведені у державі задля того, щоб реалізувати демократичний режим. Адже вони стануть певним рушієм для правильної позиції на шляху до демократії

В. Полохало визначає політичний режим в Україні як «напівавторитарний», котрий створений українськими лідерами, які прагнули, перш за все, захистити власні інтереси, але в той же час зберегти хоча б якусь видимість демократії [4, с. 4]. Та вчений знаходить дійсні передумови для успіху процесу демократизації суспільства України. На його думку, вони полягають у активізації суспільства та наявності в країні контреліти (опозиція проти еліти), яка б доклала максимум зусиль у політичній боротьбі, щоб у майбутньому змінити чинну еліту.

Отже, відповідно до теорії А. Лейпхарта, найоптимальнішим режимом для України має стати спільна суспільна демократія, котра є характерною для більшості країн Європи, і яка виявилась нейтральною щодо інших категорій демократії. Головною метою спільної суспільної демократії є владнання суперечностей та створення системи, яка б обмежила протиріччя для великої кількості політичних еліт, а основною ознакою є їхня співпраця. І якщо країна досягне цієї мети, то вона зможе вийти на правильний шлях до демократичного режиму, який зробить життя громадян значно кращим. Адже тоді їхні права та свободи будуть повністю захищені сильною країною.

На підставі аналізу українських політичних реалій, які дослідив Є Ватряг, влада може запропонувати концептуальну модель демократизації українського суспільства, котра має такі складові, як розвиток громадянського суспільства і зменшення віддаленості громадян від влади; сприйняття демократії як цінності більшістю громадян, яка дає суспільству можливість робити свій вибір свідомо, тільки на основі знань; формування політичної еліти, яка сповідує цінності демократії; збереження чесних та регулярних виборів; високий соціально-економічний розвиток держави та перевага середнього класу населення – це є найголовніші й основні характеристики, що запропоновані вченим для визначення рівня демократизму у політичному режимі; та найголовніше – захист прав меншості, думка більшості виражена демократичним шляхом під час виборів, потрібна, але вона є недостатньою умовою демократії [5].

Таким чином, можна сказати, що влада повинна прислухатись до кожного громадянина, і що не завжди більшість приймає правильне рішення відповідно до того чи іншого питання. Тому треба ще більше зробити наголос на тому, що політична еліта має вислухати думку кожного і вирішувати все раціонально.

Отже, погоджуючись з А. Лейпхартом, можемо зробити висновок, що сучасна Україна робить перші спроби ідентифікації цілей і пріоритетів

національного розвитку, формування політичної стратегії і тактики внутрішньої і зовнішньої політики. Обираючи стратегію внутрішньої та зовнішньої політики, Україні потрібно виробити гнучку тактику й сильну політичну волю для реалізації поставленої мети. Будь-яка стратегія та будь-який план не можуть здійснитися самі собою [6]. Нашій країні потрібні рішучі дії з чітко поставленою метою для владних структур політичного класу, котрі будуть підтримуватись суспільством і будуть спрямовані на те, щоб переломити несприятливий перелік політичних, економічних, соціальних та духовних процесів, які б не лише вивели Україну з кризи, а й зробили б країну політично стабільною, потужною економічною, незалежною, державою, яка впевнено прокладає шлях у майбутнє. А задля демократичного майбутнього нашої країни міжнародне співтовариство разом із домінуючими в світі демократичними силами просто не дадуть Україні зійти з демократичного шляху. Об'єднана Європа та США досить зацікавлені в сильній та демократичній Україні, яку б вони хотіли бачити серед країн-сусідів.

Нашій державі, на нашу думку, необхідно реалізувати вищезгадані три етапи В. Полохала та Лейпхарта, що і стане запорукою якісних змін, проведення ефективних реформ та перетворення України на дійсно демократичну державу.

Література:

1. Горлач М. І., Кремень В.Г. Політологія: наука про політику: підручник для студ. вищ. навч. закл. / М.І. Горлач, В.Г. Кремень – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 840 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/186/6676.html>
2. Dela Torre, J., Neckar D. Forecasting political risks for international operations, *International Journal of Forecasting*. – Amsterdam, 1988. – Vol. 4.
3. Горлач М. І., Кремень В.Г. Політологія: наука про політику: підручник для студ. вищ. навч. закл. / М.І. Горлач, В.Г. Кремень – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 840 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/53350-osnovn-risi-demokratichnogo-rejimu.html>.
4. Полохало В. Від авторитаризму до авторитаризму // *Дзеркало тижня*. – 2004. – № 34 (28 серп.).
5. Лейпхарт А. Многообразные общества и демократические режимы // *Полис*. – 1992. – № 1–2.
6. Huntington S. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. – Norman and London, 1991. – p. 15.

РОЛЬ ДЕРЖАВНИЦТВА ЯК ІДЕЇ ДЛЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Специфіка, особливість і складність сучасної соціально-політичної ситуації в Україні полягає в тому, що в ній синхронно відбуваються три різноспрямовані, але взаємозв'язані процеси: державотворення; внутрішня консолідація української нації (етносу); міжетнонаціональна консолідація. Сьогодні переважаючим серед них є державотворення. Розбудова саме української національної держави обумовлюється перш за все тим, що український народ є визначальним етнокультурним та державотворчим чинником на власній етнічній території. На сучасному етапі розвитку України оптимальною формою організації буття нації може бути тільки національна держава, яка має забезпечити динамічне самовідтворення українського етнополітичного організму, як цілісної системи етнокультурної самобутності української нації. Зрозуміло при цьому, що в українській національній демократичній правовій державі повинні бути абсолютно усунуті можливості приниження громадянських і національно-культурних прав національних меншостей. Україна прагне стати національно-демократичною державою. Саме ж підкреслення національного характеру держави не суперечить гарантуванню рівних прав всім етнічним меншостям, які проживають в Україні. Все це дає підстави оптимістично оцінювати національну ідею, як ідеологічну основу національної державності.

Суть української державницької ідеї розкрив М. Грушевський, зазначивши: «Гасло української незалежності пішло в широкі трудові маси і тут нерозривно переплелися ідеї суверенності трудового українського народу, недоторканості його прав, гасло боротьби проти всякої експлуатації України для яких-небудь завдань, для неї сторонніх і проти трактування України як колонії, а українського народу як дешевого гарматного м'яса чи дешевого матеріалу для експериментів» [2, с. 53].

Під державницькою ідеєю в українській суспільно-політичній думці розумілися свобода та незалежність українського народу, ідея свободи, передовсім національної свободи, що була прийнята на озброєння та включена в програми ряду політичних партій, стала гаслом національного визволення. При такому тлумаченні слід пам'ятати, що в різні часи в Україні висувалися саме гасла політичної свободи, що в умовах царського самодержавства та Австро-Угорщини залишилися порожнім звуком. Формально зафіксована в конституціях ряду держав свобода не була справжньою, бо ж народ позбавлявся фактично політичної та економічної незалежності. Що ж до самої національної свободи, вона розумілася нашими попередниками як концепція, побудована на принципах патріотизму та

вселюдськості, основи якої було закладено Т.Г. Шевченком, розвинуті І. Франком та Л. Українкою. У «Книзі Буття Українського Народу» М. Костомаров стверджував: «Монопольний ідеал України, що висуне її з часом на роль «наріжного каменю» загальнолюдської світобудови, – це рівність і незалежність». Серцевиною державницької ідеї, згідно з М. Грушевським, є визначення невід’ємного права українського народу на самовизначення й пошук його оптимальних форм. Від часів Переяславської ради такою формою є вимога автономії України, що, особливо в XIX столітті доповнюється ідеями перелаштування суспільства на загальнолюдських засадах демократії й справедливості: «Теперішнє українство, – писав у 1917 році М. Грушевський, – се те, що було од віків на українській землі: домагання для українського народу рівного права з іншими народами – права бути господарем на одвічній своїй землі» [3, с. 109].

На нашу думку, починаючи від Б. Хмельницького, протягом понад 270-літнього історичного розвитку М. Грушевський і Центральна Рада були єдині, які допроваджували державний постулат української нації до його реалізації, проголосивши повну самостійність і незалежність України 1918 року. До М.Грушевського і Центральної Ради нікому з державних діячів, жодній українській політичній течії або партії зреалізувати це не вдалося. Разом із тим, М. Грушевський рішуче виступав проти українського імперіалізму: «Я не бажаю своєму народові «панування», бо вважаю, що панування деморалізує, вироджує самого пануючого і не може бути поєднане з правдиво-демократичним устроєм. З тих же мотивів я навіть не вважаю корисною для нашого народу сильно виражену гегемонію. Я не хочу українського імперіалізму» [3, с. 111]. М. Грушевський цілком однозначно висловився за соціалістичний вибір України: «Боронячи українську державність, – писав він, – будуюмо міцну твердиню, до котрої не буде доступу поліцейсько-бюрократичної реакції. Укріплюючи авторитет нашої соціалістичної Центральної ради та її соціалістичного міністерства, хочемо зробити нашу Україну твердою країною соціалізму. Будуюмо республіку не для буржуазії, а для трудящих мас України, і від цього не відступимо» [1, с. 7]. Національна ідея, за автором – це боротьба народу за визволення з-під влади державного імперіалізму на основі свого права на своє самовизначення на своїй національній території. Водночас, і що особливо важливо, М. Грушевський зазначає, що націоналістична ідея виступає, як правило, у шовіністичній формі і нерідко витворюється з національної, після завоювання державної незалежності, коли народи, які щойно визволилися, починають утискувати інші, менші народи, у своїй державі «шукаючи оправдання, мовляв у національній ідеї, котру вони толкували тільки на свою користь, щоби покривити той самий імперіалізм, проти якого вони спершу самі боролись» [6, с. 170].

Яким же чином здійснювати майбутню українську державність і на кого орієнтуватися? – задав питання В. Липинський, і відповів: перш за все

це довготривале виховання провідними верствами, об'єднаними в організації, всього українського громадянства в дусі державної ідеалістичної ідеї, боротьба за здійснення якої завжди була необхідною передумовою перетворення нації недержавної в державну: «Тому, кажемо ми, українському громадянству, щоб стати зрілою державною нацією, необхідний державний ідеалізм, опертий на релігії, церкві, вірі живій» [4, с. 10]. Такої ж думки дотримувався і М.Міхновський, який стверджував, що необхідною умовою створення реальної державної концепції України є державотворча національна ідея. Українська національна ідея є мовна, етнічна, чи культурна, а дійсно національно-політична і державна може бути збережена саме через творення політичних цінностей і психології державної нації [5, с. 38]. Потрібен своєрідний культ державницької ідеї, виховання на прикладі героїв минулого, в першу чергу Хмельницького, і авторитетів сучасного. Потрібно персоніфікувати ідею, охороняти її чистоту. Україна відрізняється від усіх інших державних народів тим, що ті різноманітні політичні угруповання вважали свою концепцію завоювання і творення у тій чи іншій формі державності єдино правильною і боролися за ті втілення з іншими українськими угрупованнями ще задовго до завоювання і утворення державності, ніколи не маючи спільних ідеалів і спільної національної історичної ідеї, а натомість лише фрагменти різних політичних, соціальних, гурткових, а інколи і особистих програм та агітаційного мітингового багажу.

Чи не нагадує це означення перебігу подій в сучасній Україні? Маючи на увазі державницьку ідею, слід, напевно, дещо по-іншому поглянути на концепцію історії України, розглядаючи її передовсім з точки зору проблеми української державності – маючи на увазі – період, що передував утворенню Київської держави, епоху державного життя, литовсько-польську епоху, занепад козацтва і українського життя, українське відродження. Для М.Грушевського Київська Русь є першою формою української державності, що стає найважливішою точкою опори в обґрунтуванні не тільки культурних, але й політичних змагань українства в боротьбі за самовизначення України. Маючи за собою славетну історію Київської Русі, український народ не принижено благає «визнання» за ним статусу «дозрілого» власного політичного розвитку, а з повним правом вимагає відновлення своєї тисячолітньої «державницької традиції».

Щодо державної самостійності, що зрештою і є ядром української національної ідеї, то після остаточної втрати Україною в кінці XVII століття самостійності, ця ідея не зникає з духовного овиду національної самосвідомості, а перетворюється на своєрідну мрію, як світоглядну особливість української ментальності, що збуджує думки і кличе на поступ. Цією мрією жило не одне покоління українських патріотів XIX століття, а у XXI столітті на хвилі піднесення національної самосвідомості української інтелігенції, національно-історичного самоусвідомлення народу, ідея державності в Україні набула іншого виміру, а саме – інтелектуального

зусилля, духовного пошуку. Держава як ідея або мрія стає організуючим центром ідейно-політичних та світоглядних з'єднань, угруповань, уподобань, симпатій та антипатій. Вона стає вододілом між відступниками і страдницькою долею тих, хто не скорився.

Отже, державницька ідея – це постійні пошуки шляхів національної злагоди в ім'я Української держави; це – вироблення засад і форм консолідації суспільства; це – постійне прямування до утвердження інтелектуальної свободи, до відкритого суспільства з боку сусідів без зазіхань і насильства чужого духовно-культурного елемента.

Література:

1. Грушевський М. Вільна Україна: Статті з останніх днів / М. Грушевський. – К., 1917. – 115 с.
2. Грушевський М. Новий поділ України / М. Грушевський // Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – С. 35 – 69.
3. Грушевський М. Українці / Грушевський М. // Україна. Наука і культура. – 1990. – Вип. 24. – С. 107 – 121.
4. Липинський В. Націоналізм, патріотизм і шовінізм / В.Липинський // Сучасність. – 1992. – № 2. – С. 9 – 12.
5. Міхновський М. Самостійна Україна / М. Міхновський // Політологічні читання. – 1992. – № 2. – С. 32 – 42.
6. Нація і держава: Теоретико-методологічний та концептуальний аналіз / За ред. Ю. Римаренка. – Книга 1. – Київ – Донецьк, 1998. – 392 с.

Сабельникова Т.М.

Донецький юридичний інститут МВС України

ОЛЕКСА ТИХИЙ – БОРЕЦЬ ЗА ПРАВА ЛЮДИНИ

Сьогодні в Україні будується громадянське суспільство, яке передбачає ініціативи громадян під час прийняття владою рішень. Але щоб з'явилася така можливість, треба було пройти складний тернистий шлях. Іще зовсім недавно, буквально півстоліття тому, в умовах тоталітарного суспільства наші співвітчизники за порушення «незручних» для влади питань опинялися за ґратами, а то й позбавлялися найціннішого – життя. І все ж, незважаючи на ризики й загрози, знаходилися відчайдухи, які не хотіли змиритися зі станом речей, не хотіли пристосовуватися до обставин, а воліли говорити правду, відстоювали право бути собою. Саме завдяки їм сьогодні ми маємо можливість обговорювати проблеми прав людини та їх забезпечення в Україні і спільно шукати шляхи їх розв'язання.

Одним із таких подвижників, оборонців людської гідності був наш видатний земляк, ім'я якого зараз друзі і послідовники активно повертають із

небуття, учитель із Донеччини Олекса Тихий. Пропонуємо згадати, за що він борювся і які методи використовував.

Народився Олексій Іванович Тихий у 1927 році на хуторі Їжівка Костянтинівського району Донецької області. Після закінчення школи навчався в Запорізькому сільгоспінституті та в Дніпропетровському інституті інженерів транспорту, згодом закінчив філософський факультет Московського держуніверситету. Працював учителем у школах Донеччини [1].

Уперше О. Тихого було заарештовано у 1948 році за критику єдиного кандидата в депутати. Тоді він не переміг, але разом з іншими дисидентами посіяв у свідомості українців думку про те, що вибори – це демократичний процес, це чесне змагання між кількома претендентами, а не розігрування вистави з одноголосним голосуванням та ще й за єдиного кандидата. Після розвалу СРСР українці ще довго в запеклій боротьбі аж до фізичного протистояння виборювали право на вільні чесні та відкриті для преси й широкого загалу вибори без адмінресурсу та фальсифікацій. Тож справа дисидентів не була марною, хоча і мала свої результати часто, на превеликий жаль, після їхньої смерті.

У 1957 році О. Тихий звернувся до ЦК КПРС з листом протесту проти окупації Угорщини [2, с. 23]. Слід сказати, що проблема вирішення національного питання в СРСР з огляду на ситуацію в Україні була надзвичайно болючою для нього. Обстоюючи ідею рівних прав для народів різних національностей, Олекса Тихий апелює до Конституції СРСР, яка гарантувала суверенітет радянських республік [4, с. 9], та до висловлювань радянського кумира В. Леніна: «В.І. Ленін у різних працях з національного питання називав тих росіян, хто зневажливо ставився до розвитку національних культур, мов, імперіалістами, негідниками, вихованими в душі найпідлішого хамства, катами, лакеями царизму, великоруськими шовіністами» [3, с. 12].

Особливо гостро О. Тихий переживав мовну дискримінацію українців на рідній йому Донеччині. «В Донецькій області зовсім нема або майже нема українських шкіл та дошкільних закладів, не демонструються художні кінофільми українською мовою, втім числі українських кіностудій», – писав він [4, с. 9]. Особливо принизливим і ганебним було те, що з українців, які говорили по-українськи, сміялися і називали їх «бендер, хахол». І далі О. Тихий зауважує, що для українців російська мова не може бути рідною [4, с. 11].

Як же можна змінити таку ситуацію? О. Тихий вважає, що значною мірою відповідальність за мовну ситуацію в регіоні лежить на педагогах. Тому він пропонує такі кроки:

«...5. Не приймати вчителем будь-якого предмета людину, що не знає, не шанує української мови та культури.

6. Ганьбити тих, хто питає учнів чи студентів, якою мовою вести предмет чи курс, українською чи російською («Мені однаково»).

7. Зупиняти тих батьків та дітей, що рвуться до російських шкіл, як зупиняємо дітей, що біжать на вулицю з інтенсивним транспортним рухом...

8. Запропонувати іншу роботу вчителям, які чванливо кажуть: «Украинский язык – це теляча мова», – слова директора української (!) школи. «Я не знаю українського язика, он мне не нужен и вообще не нужен» (чув від багатьох вчителів)» [4, с. 11].

Подібна ситуація не могла залишитись без наслідків. Насаджування російської мови, заохочення російсько-шовіністичних настроїв, поширення тверджень про вищість російської культури щодо української, вихолощення національної пам'яті у місцевих українців – все це стало причиною тієї суспільно-політичної ситуації, яка склалася нині в Донбасі. Про все це застерігав О. Тихий. Прихильники поширення російської мови виправдовувались тим, що, мовляв, батьки бажають, щоб діти навчалися в російських школах, бо всі вищі, державні установи є російськомовними. На це О. Тихий відповідає, що колись німці без батога пішли за Гітлером, а італійці за Муссоліні тощо і поплатилися за свій вибір. Він застерігає, що поплачуться й українці в Донбасі. На жаль, ці слова виявилися пророчими. Та Олекса Тихий не звинувачує пересічних громадян, адже, на його думку, вони не знають, що творять, «бо цьому питанню мало приділяється уваги, особливо газетами, радіо, телебаченням» [4, с. 10]. Так продовжувалось довгий час. Власне, після здобуття Україною незалежності ситуація мало змінилася. От і маємо тепер російську агресію на Сході України.

О. Тихий боровся не лише за право мати національну гідність, але також за право особистості на повагу її людської гідності, за дотримання прав людини, закріплених у Всезагальній декларації прав людини ООН. У 1976 році він став одним із засновників Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод, за що черговий раз був заарештований.

Ув'язнених тримали в нелюдських умовах, але О. Тихий не втрачав гідності. Він постійно боровся і старався, щоб інформація про політв'язнів ставала відомою в Європі. Кілька разів він витримував багатоденні голодування, зокрема послідовно дотримувався голодувань 30 жовтня (День радянського політв'язня), 10 грудня (День прав людини), 12 січня (День українського політв'язня) [2, с. 26].

О. Тихий закликав до цивілізованих методів боротьби за дотримання прав людини. Зокрема, разом з В. Романюком вони розробили норми поведінки для політв'язнів. Ключовим правилом для них стало таке: «Не слід порушувати закони. Достатньо користуватися законами, які проголосила Конституція СРСР» [2, с. 25].

Отже, Олекса Тихий, будучи людиною високоосвіченою і маючи високі моральні принципи, не міг змиритися із ситуацією в Україні, коли

порушувались права особистості і нації в цілому. Відстоюючи правду, він, як і багато інших, поплатився життям. Але його праця не була марною. Наступні покоління українців продовжили його справу. В нашому суспільстві є ще багато проблем, та все ж завдяки О. Тихому і багатьом іншим багато що змінилося. Особливо хочемо наголосити, що досвід О. Тихого в боротьбі за права людини не втратив актуальності і в наш час.

Література:

1. Міжнародний біографічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Європи й колишнього СРСР. Т. 1. Україна. – Харків: Харківська правозахисна група; «Права людини». – 2006. – Частина II. – С. 782 – 786.
2. Овсиенко В. Восстал и погиб (Олекса Тихий) // Хто ж такий Олекса Тихий. Статті, спогади, роздуми / Редактор-укладач Є.Б. Фіалко. – Дружківка: ПП Петрова Т.Г., 2008. – С. 20 – 29.
3. Тихий О. Думки про рідний Донецький край // Хто ж такий Олекса Тихий. Статті, спогади, роздуми / Редактор-укладач Є.Б. Фіалко. – Дружківка: ПП Петрова Т.Г., 2008. – С. 12 – 16.
4. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта» // Хто ж такий Олекса Тихий. Статті, спогади, роздуми / Редактор-укладач Є.Б. Фіалко. – Дружківка: ПП Петрова Т.Г., 2008. – С. 9 – 11.

Титаренко О.О.

Донецький державний університет управління

НАСИЛЬСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Складні і суперечливі процеси, що відбуваються в Україні останніми роками, загострили багато проблем політичного, соціально-економічного, ідеологічного характеру. Наростання соціальної напруженості, девальвація традиційних етичних цінностей, правовий нігілізм, катастрофічне падіння життєвого рівня спричинили зниження прибутків значної частини населення, призвели до зростання проявів насильства. Саме тому концептуальний аналіз феномена насильства набувають не лише теоретичного, але й практичного значення.

Насильство можна розглядати як один із давніх і найбільш примітивних способів вирішення соціальних конфліктів. Вся історія людства являє собою низку насильницьких дій, направлених на знищення, поневолення одних індивідів і соціальних груп іншими. Проблема насильства є однією з актуальних тем в соціології конфлікту. Як відомо, в основі насильства лежить прагнення одних людей домінувати над іншими, а також боротьба за життєві ресурси, в тому числі і за владу. Наслідком насильства

можуть бути фізичні і психологічні травми (побої, вбивство, страх, приниження достоїнства, стреси). У вузькому сенсі насильство асоціюється із завданням людині фізичних і моральних травм. В широкому сенсі під насильством розглядається будь-яка шкода (фізична, моральна, психологічна, ідеологічна).

Насилля може зачіпати духовну і психологічну структуру особистості. Дуже часто відчуття небезпеки і, як результат, насильство ґрунтуються не на реальних подіях, а на маніпуляції мисленням; політичні, релігійні вожді переконують своїх прихильників, що їм загрожує певний ворог, таким чином породжуються відчуття ворожості, створюється «образ ворога». Люди часто піддаються чужому впливу через недостатньо самостійне мислення, відчуваючи загрозу вони готові вбивати заради власної безпеки. Психоаналітичний матеріал показує, що зріла, продуктивна людина меншою мірою мотивована жагою помсти, ніж невротик, якому важко вести повне, незалежне життя і який схиляється до того, щоб жити заради помсти [1, 482-483].

Крайніми формами прояву насильства є різні війни, геноцид, терор і масові вбивства людей. Лише декілька цифр: за останні 5,5 тис років мир панував лише 250 років. Решта – війни. У світі за цей час відбулося 15 тис. війн. Розвиток світової цивілізації не позбавив людство від масового насильства. ХХ ст. побило всі мислимі і немислимі рекорди за числом жертв насильства. Тільки у двох світових війнах загинуло більше ніж 70 млн. чол., а в різного роду локальних конфліктах – ще близько 30 млн. чол. Десятками мільйонів нараховуються жертви злочинів проти особистості. Дослідники проблеми відмічають, що в наш час відбувається ескалація насильства у більшості країн світу. Особливо тривожна тенденція росту насильства спостерігається в сучасному українському суспільстві. Насильство проникло у всі сфери життя і стало універсальним засобом у вирішенні різного роду конфліктів, в тому числі і політичних. Безперечно, насильство є результатом соціального й культурного середовища, в якому живе людина і, водночас, як це не парадоксально, «...насильство має місце в просторі вільних і свідомих дій індивідів» [2, 19].

В контексті вищенаведених точок зору постає цілком слухне питання: чи можна розглядати насильство в якості інструменту вирішення конфліктів, які постали раніше?

Слід зазначити, що використання «силових» методів вирішення конфлікту має глибоке культурне коріння. Орієнтація на перемогу є основним стимулом до використання «боротьби», «силових» методів для досягнення своїх цілей. Культурні установки мають вплив на стратегію поведінки учасників конфлікту, на вибір способів його вирішення, в тому числі на агресивну поведінку. У конфлікті спочатку використовується «проба» силових методів (від спроб наполягти на своєму, доказати, до «жорстокого» придушення, погроз, шантажу) і тільки після цього – якщо

успіх не досягнутий – партнери змушені переходити до переговорів. Варто зазначити, що вже в області виховання і освіти, суспільство насаджує досить жорстокі і агресивні способи вирішення протиріч, що виникають. Людині з дитинства нав'язують, що «важливо випередити іншого, бути сильнішим, сміливішим, а для цього потрібно бути попереду, потрібно потіснити інших» [3, 168-169].

В свою чергу у підручниках з історії багато місця займає описання війн, навіть неуспішних, і таким чином головна увага приділяється результатам, що були досягнуті за допомогою сили, а не завдяки результатам використання ненасильницьких методів. Наприклад, при висвітленні подій національно-визвольної війни під проводом Б.Хмельницького, укладання Зборівського та Білоцерківського договору розглядається як результат більш або менш успішних битв. Насильство при цьому виступає в якості певного креативного фактору, конструюючого нову соціально-політичну реальність, позбавлену соціального, національного і політичного гноблення.

Вчені протягом тривалого періоду досліджували природу насильства та людської агресивності. Сьогодні у цій області існує по крайній мірі чотири напрямки:

- біогенетичний,
- психологічний,
- екологічний,
- соціальний.

Біогенетичний пояснює природу людської агресивності тим, що від своїх давніх предків успадкувала (зберегла) характер дикого звіра. В людині співіснують успадкована на рівні інстинкту агресивність і набуті в ході еволюції культурні традиції (знання, норми, цінності), котрі є механізмами обмеженості агресивності. Психологічний напрямок пояснює природу людської агресивності ворожістю людей по відношенню одне до одного, прагненням вирішувати свої внутрішні психологічні проблеми за рахунок інших, необхідністю зруйнувати іншу людину, щоб зберегти себе. Екологічне пояснення агресивності ґрунтує на тому, що індивід чи соціальна спільнота являють собою самоорганізуючу систему, котрій для отримання вільної енергії і підтримки життєдіяльності «потрібно зруйнувати якісь інші нерівноважні системи: природу, живі організми» [4, 256]. Соціальна теорія пояснює насилля і агресивність соціальними стосунками, що існують у суспільстві, і в першу чергу боротьбою людей за своє існування.

Тривалий час в нашому суспільстві насилля і жорстокість знаходилися в ранзі державної політики, а «образ ворога» став одним із найпоширеніших феноменів суспільного життя. Державна ідеологія виправдовувала державний екстремізм, видаючи його за найефективніший спосіб вирішення класових протиріч. Насильство чи загроза його використання зі сторони влади (держави) в багатьох випадках забезпечували державний порядок і соціальну стабільність у суспільстві. З початком демократизації загроза насильства зі

сторони держави стала поступово послаблюватися і наше повсякдення заповнила вся агресивна енергія «авторитарних особистостей».

Дослідження, проведені в США та країнах Західної Європи, показали пряму залежність між насильством і кіно. Дитяча психіка більш вразлива, тому екранні образи довше зберігаються у пам'яті підлітка. Не менш пагубний вплив на ріст насильства в суспільстві відіграє безкарність у реальному житті. Десятки і сотні нерозкритих злочинів породжують нове насильство. А побутове насильство в сім'ї по суті є узаконеною формою сімейних стосунків. Не дочекавшись допомоги від правоохоронних органів одні вирішують проблеми своїми силами (як правило вдаючись до насильства). Інші, під впливом страху і безсилля виправдовують акти насильства (якщо вони не зачіпають особисто їх), як справедливу розплату. Таким чином створюється синергетична (саморозвиваюча) система, котра культивує насилля у суспільстві [5].

На міжособистісному і груповому рівні можна виділити наступні мотиви насилля і жорстокості: імпульсивна жорстокість як безпосередня реакція на ситуацію, що обумовлена емоційною нестриманістю; інструментальна жорстокість, яка використовується як засіб досягнення злочинної мети (пограбування, звалтування, усунення конкурента); вимушена жорстокість як результат підкорення вимогам певного суб'єкту; жорстокість як результат групової солідарності, що реалізує прагнення зберегти чи підвищити свій авторитет у групі.

Насильство широко використовується як засіб для встановлення влади. Саме поняття влада передбачає насильство. Якщо на рівні міжособистісних і міжгрупових стосунків найбільш розповсюдженою формою є пряме насильство, то на рівні владної взаємодії широко використовуються всі види насильства: пряме, структурне, культурне. При цьому політичні тоталітарні режими в більшій мірі тяжіють до прямого насильства, а ліберально-демократичні – до структурного. Будь-яка влада намагається узаконити всі види насильства, що нею використовуються, зробити насилля необхідним елементом культури. Для цього використовуються різні методи: переконання, примус, авторитет вождя, стимулювання, маніпулювання. Найбільш радикальними формами політичного насильства у суспільстві є громадянська війна і геноцид. Головною метою політичного насильства є влада, яка дає можливість розпоряджатися людьми, ресурсами і, як це не парадоксально звучить, знімати за допомогою нього певні соціальні суперечності.

Людський геній розробив немало концепцій ненасильницького розвитку суспільства (Л. Толстой, М. Ганді). Однак, повністю позбутися насилля неможливо, та це й не потрібно. Крім негативних, насилля виконує і позитивні функції у суспільстві. Насилля інколи потрібно для виховання дитини, в боротьбі із злочинністю, в обмеженні політичного радикалізму та екстремізму.

Проте в будь-якому випадку насильство має бути юридично й морально обмеженим. По-перше, воно має здійснюватися у відповідності з демократично прийнятими законами; по-друге, має спрямовуватися безпосередньо проти суб'єктів насильницьких дій і не супроводжуватися ліквідацією фундаментальних прав і свобод; по-третє, насильство не повинно виходити за межі загальнолюдської моральності. Чималою мірою, як доводить сьогоднішня ситуація, ці імперативи є актуальними і для сучасного українського суспільства.

Ліквідувати насилля повністю навряд чи можливо та й потрібне. Питання полягає в іншому: що має зробити суспільство, аби знизити його прояви до меж розумної достатності і не дозволити йому оволодіти суспільством, стати превалюючою формою людських стосунків.

Література:

1. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб. : Питер, 2008. – 544 с.
2. Гусейнов А.А. Возможность или моральное обоснование насилия? / А.А. Гусейнов // Вопросы философии. – 2004. – № 4. – С. 19 - 28.
3. Филиппов А.Ф. Политическая социология. Фундаментальные проблемы и основные понятия / А.Ф. Филиппов // Полития. – 2002. - №1. – С. 146 - 169.
4. Козырев Г.И. Конфликтология : учеб. для вузов / Г.И. Козырев. – М. : ИД «ФОРУМ», 2010. – 304 с.
5. Алфьоров С.М. Проблемні питання кримінологічної характеристики кримінального карного насильства в сім'ї / С.М. Алфьоров // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010. – №1. – С. 158 – 162.

Трохимчук В.В.

**Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**

РОЗВИТОК ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Людський капітал визнаний найціннішим ресурсом, набагато важливішим, ніж природні ресурси або накопичене матеріальне багатство. Саме людський капітал, а не матеріальні засоби виробництва, є основою конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності. У даний час людський капітал в середньому в світі становить дві третини національного багатства країни (інші складові – природні багатства і відтворювальний капітал). У країнах Північної Америки, Західної Європи та Східної Азії людський капітал сягає три чверті загальної величини національного багатства.

Якісні характеристики розвитку людини в Україні загалом є гіршими, ніж в середньому по інших країнах, що пояснюється наступними показниками економічної оцінки параметрів людського розвитку в Україні [1, с. 78-79; 2, р. 217; 3, р. 227; 4, р. 179; 5, р. 204]:

1. Демографічні параметри: протягом 2008 – 2012 рр. у нашій державі очікувана тривалість життя при народженні змінювалася у діапазоні 68,3 – 68,8 років, тоді як у країнах з високим і дуже високим рівнем людського розвитку – 74,3 – 76,8 роки; для України коефіцієнт очікуваної тривалості життя при народженні зменшився з 0,92 до 0,9. І кількість народжень на одну жінку в Україні також залишається низькою, дорівнюючи протягом 2005 – 2012 рр. 1,3 – 1,5, тоді як у середньому в країнах з високим та дуже високим рівнем людського розвитку – 2,1–1,9.

2. Інформаційні параметри: коефіцієнт кількості абонентів стільникового і стаціонарного телефонного зв'язку в Україні у 2008 – 2010 рр. становив відповідно 1,04; 1,03 та 1,02; коефіцієнти кількості користувачів мережі Інтернет на 100 осіб (0,22; 0,42; 0,82) та абонентів широкосмугового Інтернету (0,23; 0,30; 0,39 відповідно) набагато менші за аналогічні світові показники у країнах з високим і дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу.

3. Освітні параметри: у 2008 р. до категорії людей із середньою освітою належало 88,2% населення України, тоді як у 2010 р. вже 93,5%, що значно перевищує показники у середньому в країнах із дуже високим та високим рівнем розвитку людського потенціалу (60,5 – 75,1%), тому відповідний коефіцієнт для нашої країни був досить високим, але його значення протягом досліджуваного періоду дещо зменшилося – з 1,46 до 1,25. Водночас коефіцієнт охоплення початковою освітою в Україні протягом 2001 – 2011 рр. майже не змінився (88,9 – 99%) і був значно меншим, ніж у інших досліджуваних країнах (94,3 – 107,4%).

4. Наукові параметри: обсяг витрат на наукові дослідження і розробки в Україні протягом 2001 – 2010 рр. залишався незмінним, дорівнюючи 0,9% від ВВП, тоді як у Фінляндії він збільшився з 3,6 до 3,8%, у Франції з 2,1 до 2,2%, Німеччині і США – з 2,7 до 2,8%, Швейцарії – з 2,9 до 3%; коефіцієнт витрат на науку в Україні, розрахований як відношення вітчизняного та середньосвітового рівнів у країнах із високим та дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу, дорівнював у 2008–2010 рр. лише 0,56–0,55.

Отже, залишається актуальним питання проведення ефективної політики з формування та розвитку людського капіталу в Україні, що має бути визначеним як один з базових елементів економічного регулювання держави. В світлі проблем формування людського потенціалу України, можна запропонувати наступні заходи щодо їх вирішення:

1. Зупинення негативних демографічних тенденцій і стабілізація чисельності населення України. Для цього необхідно забезпечити повернення показників тривалості життя до рівня 1990 р., скорочення масштабів відтоку

за кордон найбільш ефективної робочої сили, поновлення людського капіталу країни за рахунок української діаспори в інших країнах. Це вимагає залучення нової, відсутньої в даний час, статистичної та соціологічної інформації про реальні масштаби, склад, мотиви еміграції, ступінь адаптації легальних і нелегальних емігрантів у інших країнах та їх подальші наміри. На разі можна з упевненістю сказати лише, що основними причинами еміграції є економічні – високий рівень безробіття та низький рівень заробітної плати. Певну роль у процесах міграції відіграють також відсутність чітких середньо- та довгострокових перспектив в Україні, недовіра до влади – з одного боку, та її байдужість до людського потенціалу – з іншого.

2. Забезпечення швидкого приросту робочих місць для молоді та професійно зрілих людей. Це дозволить знизити відтік за кордон людей без вищої освіти і тієї частини, що не може розраховувати там на роботу за фахом. Також необхідне стимулювання повернення українських мігрантів з-за кордону через податкові пільги у створені ними на власні кошти малі підприємства в Україні, кращі перспективи кар'єри, дешевші, ніж за кордоном, послуги освіти та медицини, нижчий рівень оподаткування.

3. Суттєве зростання внутрішнього попиту на високотехнологічну продукцію та інтелектуальну працю, підвищення рівня оплати праці провідним дослідникам – власникам ноу-хау, керівникам, докторантам та аспірантам наукових шкіл, важливих для розвитку і безпеки країни, надання їм можливостей прибуткового впровадження результатів досліджень.

4. Досягнення високої якості людського потенціалу, що можливе тільки за наявності процесу постійного інвестування у нагромадження, відтворення та розвиток людського капіталу. На сучасному етапі основним інвестором у людський розвиток є держава. В державному інвестуванні слід забезпечити перехід від «залишкового» принципу фінансування таких ключових сфер для формування людського капіталу як освіта, наука та охорона здоров'я, до принципу збалансованого фінансування, яке враховує фундаментальне значення цих сфер для соціально-економічного розвитку країни в цілому.

5. Створення умов для бізнесу в напрямку розвитку людського капіталу на мікрорівні, що може включати систему податкових пільг, полегшення адміністративних процедур, політику дешевих кредитів для підприємств, що інвестують у власний людський розвиток. Процес розвитку людського капіталу розпочинається на мікрорівні: здобуття освіти окремими індивідами, набуття практичних навичок досвіду на робочих місцях. Для того, щоб зробити цей процес ефективнішим і перевести його на якісно новий рівень, держава повинна створювати середовище для діяльного бізнесу, в якому останній був би зацікавлений та стимульований нагромаджувати людський капітал та забезпечувати постійне зростання його якісних характеристик. У першу чергу йдеться про зменшення фіскального та регулятивного навантаження на бізнес. Високі ставки податків,

«перевантаженість» бізнесу дозвільними процедурами лише підприємців стимулів і наявних ресурсів для розвитку людського капіталу.

6. Для поліпшення якості та збільшення кількості людського капіталу необхідно спрямовувати інвестиційні ресурси на перенавчання існуючого трудового потенціалу більш конкурентоспроможним професіям, перепрофілювання, підвищення кваліфікації, оскільки вкладання коштів у перепідготовку адаптованих до умов конкретного виробництва працівників забезпечить швидку віддачу. Потрібно заохочувати та підтримувати бажання персоналу здобувати вищу освіту, створювати умови для підвищення його культурного рівня, охорони здоров'я.

7. Для підвищення ефективності функціонування людського капіталу держава повинна сприяти ліквідації заборгованості та підвищенню заробітної плати як основного джерела відтворення та нагромадження людського капіталу в усіх сферах докладання праці, оскільки низька заробітна плата та недотримання термінів її виплати суперечить якісному відтворенню як робочої сили, що нині функціонує на ринку праці, так і тієї, що прийде їй на зміну в майбутньому.

Таким чином, запропоновані заходи дозволять адекватно давати відповіді на виклики глобального світу, пов'язані із формуванням суспільства знань і впровадженням інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки.

Література:

1. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л. В., Бевз І. А., Барановська І. В. та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України Л. В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – 304 с.
2. Human Development Reports 2009: Overcoming Barriers: Human Mobility and Development /United Nations Development Programme. – New York, 2009. – 229 p.
3. Human Development Reports 2010: The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development /United Nations Development Programme. – New York, 2010. – 238 p.
4. Human Development Reports 2011: Sustainability and Equity: A Better Future for All /United Nations Development Programme. – New York, 2011. – 185 p.
5. Human Development Reports 2013: The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World /United Nations Development Programme. – New York, 2013. – 216 p.

**ОБРАЗ ОСТАННЬОГО КОШОВОГО ОТАМАНА ПЕТРА
КАЛНИШЕВСЬКОГО В РОМАНІ Р. ІВАНИЧУКА
«ЖУРАВЛИНИЙ КРИК»**

Причинами «спалаху» історичної романістики у 80-ті роки дослідники вважають розширення обріїв історичного та філософського мислення письменників, і, відповідно, масштабність художніх узагальнень, а також естетичні й інтелектуальні потреби читачів, що набагато зросли.

В останні десятиліття ХХ ст. літератори звернулися до раніше заборонених тем і постатей, серед яких – образ останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського. Так, Р. Іваничук у романі «Журавлиний крик» (1988) подав образ Калнишевського як символ невмирущості та волі українського народу. Старий в'язень Соловків на запитання про сенс його життя відповів – живе, аби щодня пересвідчуватися в живучості його народу. Після цих слів Калнишевського архімандрит Соловецького монастиря довго дивився на сивобородого дідугана, намагаючись зрозуміти міру його людської сили [2, с. 268]. А в епізоді «багато років по тому» звільнення соловецьких в'язнів на запитання царя Калнишевський відповів, що його вік лебединий – сто десять років, і двадцять п'ять він уже знаходиться в Соловецькій обителі. Тому в монастирі його називають не інакше, як Вічний старець Кошовий [2, с. 369, 371].

Охопивши життя тогочасного суспільства масштабно, Р. Іваничук у «Журавлиному крику» проявив художню майстерність часової і просторової панорамності [4, с. 65, 205, 258–261]. Жанровою особливістю «Журавлиного крику» є ущільнення художнього простору (так, щодо останнього кошового відбувається його ув'язнення в Соловецькому монастирі), при цьому хронологічні межі твору автор розширив ретроспективно – у спогадах і роздумах Калнишевського, життя якого письменник ґрунтовно вивчив за історичними документами [3, с. 12, 14].

Роман «Журавлиний крик» наповнений глибоким філософським змістом, і в ньому промовисто звучить ідея патріотизму. Р. Іваничук говорить про політичні цілі Петра Калнишевського віддати свою владу на служіння рідному українському народові. В епізоді обрання кошового вперше розкривається семантика назви роману. Так, новообраний отаман Петро Калнишевський роздумує над побажанням йому лебединого віку (вік лебедя довгий) і журавлиного крику – кричить журавель тільки на волі [2, с. 32]. Ці пророчі слова визначили подальшу долю і спрямували діяльність козацького ватажка.

Р. Іваничук писав, що палко прагнув своїми творами переорієнтувати історичну прозу «на осмислення моральних і духовних уроків історії в проєкції на сьогоднішній день» [1, с. 141]. Сподіванням і першим дієвим

крокам кошового отамана на благо України не судилося здійснитися – на престол прийшла Катерина II. Промовистим у романі є епізод прибуття делегації запорозьких козаків на чолі з кошовим отаманом Калнишевським до новообраної цариці. З цікавістю приглядаючись до козаків, цариця, щонайперше, захопилася їхньою зовнішністю – могутньою поставою й кольористим одягом. Цариця подумки відзначила гармонію в одязі й фізичній красі козаків. Особливу увагу правителька звернула на їхні шаблі, що свідчили про самобутність, відвагу й силу козаків. Серед них цариця поглядом виокремила їхнього отамана – дужого й могутнього «дідугана», і його шаблю, усипану коштовностями. Крім того, цариці видалося неймовірним чудом, що степовик кошовий досконало володіє французькою мовою, а також проявив нечувану при дворі незалежність. Він не впав, як заведено, навколішки перед ясновельможною, а вклонився у пояс і висловив вдячність за ласку [2, с. 46–47]. Все це викликало гнів цариці і бажання приборкати цих велетнів духу.

Персонажі Р. Іваничука *«духовно зріднені із символічно акцентованими простором і часом»*, у межах яких вони усвідомлюють ідею або «доростають» до неї. Тому жанр романів Р. Іваничука С. Андрусів визначила як ідеологічні романи випробування [1, с. 147]. Автор «Журавлиного крику» зауважив, що політична слабодухість не дозволила кошовому здійснити найсвітліші задуми для України. Сподіваючись зберегти козацькі вольності вірною службою цариці Катерині, Калнишевський проявив політичну короткозорість. Подумки оглядаючи своє десятирічне отаманування, Калнишевський не може зрозуміти причину гніву цариці [2, с. 16, 126]. Кошовий згадує, що прагнув булави не для себе, адже лише він міг розібратися у складній тогочасній політичній обстановці. Йому дорікають, що він не пішов на поміч гайдамакам – так зберіг життя козаків-запорозьців. А те, що він не підтримав Пугачова, дозволило йому (хоч ненадовго) зберегти козацькі вольності. Все ж, Калнишевського долають сумніви – можливо, інший, більш одчайдушний отаман і зміг би протистояти царському війську [2, с. 121].

Характерником Петра Калнишевського визнає його колишній джура Панас Тринитка. Цей чоловік каже, що багато козаків загинули, а він, кошовий отаман, мабуть, характерник, бо живий і здоровий. Разом з тим, вустами цього персонажа Р. Іваничук відверто засудив обережність, бездіяльність і слухняність Калнишевського – серединкою йде по лезу шаблі, ні вліво, ні вправо. Джура запитує кошового, чого він досяг собі й народові своїми хитрощами? Про полеглих козаків співатимуть пісні, і це додасть людям сили та духу, і пам'ять про героїв збережеться у віках. У запитанні джури («Що він залишить по собі?») Калнишевський почув голос свого сумління [2, с. 185].

Після розкриття історичного факту (зруйнування Січі) митець подав його фольклорну інтерпретацію, за якої козаки і їхній отаман Калнишевський

наділені надзвичайними характерницькими здібностями. Про героїчну оборону Січі старий козак (учасник або просто сучасник тих подій) за Дунаєм розповідає дітям казки, бо дізнавшись правду, вони можуть осудити і відчуритися своїх козацьких пращурів. В одній із таких розповідей іде мова про те, що Потьомка підійшов із незчисленим військом до Січі і лупить з гармат, а козаки хапають ядра і вцілюють ними в гусарів. Відтак знесилившись, козаки-характерники пішли за Дунай. Залишився на Січі один Калниш, і схопити його не могли [2, с. 271]. Духовний мотив «Журавлиного крику» з погляду сьогодення набирає все більшого звучання.

Література:

1. Андрусів С. М. Пізнати свій народ, а в народі себе (у світі історичних творів Романа Іваничука) / С. М. Андрусів // Українське літературознавство : респ. міжвід. наук. зб. – Вип. 53. – Львів, 1989. – С. 140–149.
2. Іваничук Р. І. Журавлиний крик : іст. роман / Роман Іванович Іваничук. – Львів : Каменяр, 1989. – 375 с.
3. Каплюк К. М. Художній хронотоп історичної романістики Р. Іваничука (на матеріалі романів «Мальви», «Журавлиний крик», «Орда») : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / Катерина Миколаївна Каплюк. – Івано-Франківськ, 2010. – 21 с.
4. Ромащенко Л. І. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози : Основні напрями художнього руху / Людмила Іванівна Ромащенко. – Черкаси : Вид-во Черкаського державного університету ім. Богдана Хмельницького, 2003. – 388 с.

Фомина Е.А.

**Донецкий национальный университет экономики и торговли
имени Михаила Туган-Барановского**

КОРРУПЦИЯ В СИСТЕМЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ «ЧЕЛОВЕК-ОБЩЕСТВО-ГОСУДАРСТВО»

Масштабные преобразования социально-экономической системы Украины, которые произошли после провозглашения независимости, стали с одной стороны фундаментом прогрессивных реформ, с другой – ряда отрицательных явлений, среди которых коррупция самое опасное. На современном этапе развития украинского общества данное явление проникло в большинство сфер деятельности и усиливает социальную напряженность, способствует развитию у населения недоверия к власти и социальным институтам, неуверенности в способности властей осуществить какие-либо меры по преодолению системного кризиса. Коррупция противоречит

конституционному и общественному строю, является причиной быстрого роста «теневой» экономики и экономической преступности [1, с.84-85]. Она проникла в институты разных уровней взаимодействия субъектов, на государственном уровне втянула в себя значительное количество политических и общественных деятелей, значительную часть государственных служащих. Украина приобрела репутацию чрезвычайно коррумпированной государства на международном уровне, об этом свидетельствует ее высокий рейтинг коррумпированности [2].

Коррупция представляет собой сложное социально-экономическое явление, сопровождающее человечество веками. В нашей стране истоки взяточничества просматриваются уже в организации экономической жизни запорожских казаков, которые подносили подарки кошевому после удачной покупки товаров [3, с.181]. В Законе Украины «Об предупреждении коррупции» коррупция представляет собой использование лицом, данных ему служебных полномочий или связанных с ними возможностей для получения неправомерной выгоды [4]. При этом для определения сути коррупции следует рассмотреть его этимологию, понятие «corruption» с латинского означает «подкуп, продажность общественных и политических деятелей, должностных лиц» [5, с.190]. С позиций социально-экономической деятельности определение коррупции и ее сущности целесообразно исследовать в контексте взаимосвязи и взаимообусловленности в системе определенной сферы общественных отношений. По сути, коррупция представляет собой особый вид отношений обмена, объединяющих отдельных людей, разные институты в единый социальный организм. Эти отношения обмена двойственны. С одной стороны, для участников коррупционного соглашения они эквивалентны, с другой – эквивалентность для общества нарушена, поскольку этот обмен приводит к незаконному, социально несправедливому перераспределению дохода в пользу малых социальных групп; к появлению значительных дополнительных расходов в национальной экономике; к деструктивному приспособлению функций государственного управления [6, с.29].

Коррупция в Украине стала значительной угрозой национальной безопасности. Наряду с организованной преступностью коррупция в органах власти и управления на современном этапе социально-экономического развития общества составляет одну из важнейших проблем [7, с.298]. Одним из экономических последствий коррупции является подрыв экономической системы государства, что проявляется в недоверии внешних и внутренних инвесторов власти и торможении инвестиционного процесса, увеличении недобросовестной конкуренции, монополизации, криминализации и тенезации экономических отношений.

По официальному признанию руководства государства, доля теневой экономики в Украине составляет 45-60% и обходится населению в 10-12 млрд.грн. В теневом секторе задействованы миллионы граждан страны. По

данным исследования Фонда «Интеллектуальная перспектива» и Центра социальных экспертиз Института социологии НАН Украины 45% населения работают в «тени»; совокупный теневой капитал украинцев составляет около 40 млрд.долл. [8, с.144]

При этом следует отметить, что эффективность борьбы с коррупцией в Украине зависит от отношения к этой проблеме первых правительства, а именно первых лиц государства. Политическая воля является решающим фактором противодействия коррупции. Проявление политической воли означает, что при наличии законных оснований закон может применяться к любому лицу, независимо от занимаемой им должности, политических взглядов, степени приближенности к руководству государства и других субъективных моментов. Отсутствие политической воли способствует декларативному существованию даже самого совершенного антикоррупционного законодательства, при этом деятельность правоохранительных структур становится лишь на имитацией борьбы с коррупцией [9].

Литература:

1. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О.М. Алімов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
2. Corruption perceptions index 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/cpi2015/>
3. Петрушина Т.О. Соціально-економічне поведіння населення України в умовах інституціональних змін. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – 544 с.
4. Закон України «Про запобігання корупції» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст.2056) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
5. Большой экономический словарь: 25000 терминов / Под ред. А.Н. Азриляна – М.: Институт новой экономики. – 7-е изд., доп. – 2010. – 1472 с.
6. Коррупция и теневая экономика: политэкономический аспект: монография / М. В. Фомина, В. В. Приходько, М. Г. Каптуренко и др. – Донецк: ДонНУЕТ, 2012. – 333 с.
7. Невмержицкий Е. В. Коррупция в Украине: проблемы усиления противодействия/ Е. Невмержицкий // Право Украины: Юридический журнал. – 2014. – № 1. – С. 298-309.
8. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
9. Бережная И.В. Борьба с коррупцией в Украине. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://narodna.pravda.com.ua/politics/4b7bdadf91a3a/>

СОЦІАЛЬНА СОЛІДАРНІСТЬ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ГОЛОВНИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

В умовах глобального транзиту на перший план виходить питання про погодження та солідаризацію інтересів, цінностей всіх учасників суспільних відносин, тому соціальна концепція солідаризму, для якої це питання є ключовим, набуває нового звучання і цілком реальні перспективи затребуваності.

Таким чином, розглянемо ресурси і можливості солідаризма як інтерпретаційної моделі і програми побудови нової соціальності.

Очевидно, що світова спільнота потребує нової онтології, в новій етиці, в новій соціальності, в новому апараті бачення і моделювання майбутнього, в нових механізмах узгодження інтересів і цінностей. Інакше кажучи, в нових механізмах виживання і самоорганізації. В умовах глобальної трансформації на перший план виходять нові етичні підстави буття - етика ненасильства, проблеми довіри і вільної лояльності, а також пов'язані з ними механізми самоорганізації і синергетичної взаємодії, технології «м'якої влади» рефлексивного управління.

Солідаризм нерідко плутають з солідарністю, проте це явища різного порядку. Солідарність – соціальний стан, властивий людству протягом його історії; солідаризм - політична ідеологія, філософське вчення, соціальна технологія і відповідна управлінська практика, заснована на ідеї загального блага, солідарності та погодження інтересів і цінностей.

Солідарність слід розглядати як механізм соціальної саморегуляції, самозбереження і саморозвитку колективного організму, який дозволяє максимально використовувати можливості всіх членів суспільства для індивідуального і загального блага.

Соціальна солідарність, заснована на уявленні про загальну соціальну суб'єктність, яка, в свою чергу, заснована на християнському уявленні про креативне призначення людини за образом і подобою Божою, стає потенційною ідеологією самоорганізації і саморозвитку амбітного суспільства. Тому питання про погодження та солідаризацію інтересів і цінностей всіх учасників суспільних відносин виступає в якості ключового моменту для програмування майбутнього.

Як справедливо наголошують деякі дослідники, завдяки альтруїстичній етиці любові християнство стало одним з наймогутніших чинників гуманізації особистості та суспільства в історії [1, с. 100-101].

Ми не даремно акцентуємо увагу на ролі християнської моралі у державотворчому процесі соборної України. Відповідь лежить у самій

природі соборності, адже ідея соборності зародилася в Україні разом з християнством.

За визначенням Р.Пилявця, соборність це:

- духовний принцип з природним потягом народу до єдності, спрямований на консолідацію всіх верств суспільства для досягнення загальнонаціональних цілей;
- символ єднання між людьми, водночас може виступати як ідея, принцип, явище чи стан.

Сукупна соборність людей та території, на думку Р. Пилявця, утворює соборність України [2, с. 74—79].

Варто відзначити, що на важливості духовних цінностей, як запоруки національної, культурної тощо ідентифікації соціуму, саморегуляції і навіть його виживання як єдиного цілого, наголошує більшість провідних фахівців з аксіології. Так, за твердженням американського соціолога Т. Парсонса, «цінності є найвищими принципами, які виробляє будь-яка соціальна система для збереження своєї єдності і цілісності, забезпечення саморегуляції і консенсусу і в різних підсистемах, і в системі загалом» [3, с. 30].

На думку Е. Дюркгейма, суспільство виступає творцем і сховищем усіх цінностей, «причому кожне суспільство має набір різних, інколи абсолютно протилежних ціннісних уявлень, і лише одна визначена аксіологічна модель утворює конкретний тип соціальних відносин того чи іншого суспільства. Така модель відображає цілі й спрямованість суспільного поступу, утворює його внутрішню основу» [4, с. 19]. Подібна домінантна модель ціннісних (морально-етичних) орієнтацій укорінюється в інститутах, нормах, звичаях, традиціях певного суспільства і виступає засобом соціального регулювання життєдіяльності і окремої людини, і всього соціуму. Без сумніву, вона сприяє визначенню цілей і напрямів державного будівництва, адже цей процес скеровується людьми, які є або носіями домінантних у суспільстві духовних цінностей, або сповідують іншу систему цінностей і за допомогою державного механізму примусу здатні перетворити її на головну ціннісну модель соціуму [5, с. 51].

Таким чином, солідаризм за своєю природою не є жорсткою ідеократією, але при цьому має духовно-моральний світоглядний фундамент. Акцентуємо увагу на тому, що класичний солідаризм і його сучасні модифікації можуть розглядатися як перспективні концепції, які відповідають новій постіндустріальній епохі, що базуються на засадах східнохристиянської цивілізації і спроможні стати світоглядом громадян і стратегією розвитку соборної Української держави.

Література:

1. Москалець В.П. Духовні горизонти особистості: потенціал вершинної психології / В.П. Москалець // Психологія і суспільство. – 2011. – №1. – С. 96-106.

2. Пилявець Р.І. Соборність: ідея, явище, проблема / Р.І. Пилявець // Гілея: наук. вісн.: зб. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 68. – С. 74-79.
3. Парсонс Т. Общетеоретические проблемы социологии / Т. Парсонс // Социология сегодня: проблемы и перспективы / под ред. Р.К. Мертона, Л. Брума, Л.С. Котрелла. – М.: Прогресс, 1965. – С. 25-67.
4. Дюркгейм Э. Ценностные и «реальные» суждения / Э. Дюркгейм // Социологические исследования. – 1991. – №2. – С. 17-26.
5. Вплив церкви на процеси державотворення в Україні: історико-методологічний аналіз: монографія / С.В. Онищук. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. – 408 с.

СЕКЦІЯ 2

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Власенко А.В.
Донецький юридичний інститут МВС України

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРАВ І ОBOB'ЯЗКІВ

Розглядаючи питання історичного розвитку прав і обов'язків людини, слід звернути увагу на те, що саме це питання стоїть на першому місці у зовнішній і внутрішній політиці держав світу. Ця проблема незмінно залишається в полі зору політико-правової науки. Права людини, її обов'язки завжди перебувають у центрі уваги як науковців, так і практиків. Серед відомих авторів, які розглядають даний інститут, є Вольтер, Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та інші. Значний внесок у розвиток теорії прав людини вносять і вітчизняні дослідники: С. Алексєєв, М. Козюбра, А. Колодій та інші.

В історичному розвитку прав і свобод виокремлюються три покоління.

Перше сходиться до джерел конституціоналізму. Конституціоналізм в Україні має давні коріння, а час його зародження пов'язується з Гетьманською державою. Саме в перебігу та після закінчення Національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького з'явився ряд актів, що мали велике конституційне значення та були спрямовані на побудову демократичної держави. 5 квітня 1710 р. у м. Бендери було укладено пакти й конституцію Війська Запорозького. У вітчизняній літературі цей акт отримав назву «Конституція Пилипа Орлика». У конституційних актах епохи зародження цього правового явища фіксувалися, як правило, дві групи прав і свобод, обумовлені дуалізмом громадянського суспільства. До них належать виборче право, свобода слова, свобода зборів і свобода друку. Ця група прав формувалася з кінця XVIII ст. до Першої світової війни.

До другого покоління можна віднести соціально-економічні права і свободи, що гарантують інтереси людини в суспільстві й державі (право на власність, право на працю, право на сприятливі умови праці, право на відпочинок, право на охорону здоров'я й медичну допомогу, право на освіту, право на вільний вибір сфери діяльності), а також права соціально-культурного характеру.

До третього покоління належать права і свободи, що забезпечують якість життя. Маються на увазі право на сприятливе навколишнє середовище і свобода інформації (можливість збирати, зберігати й поширювати будь-яким доступним способом будь-яку інформацію, що не становить таємниці).

Ці права стали одним із правових інструментів боротьби людства із глобальними проблемами: екологічною небезпекою й інформатизацією життя – у період переходу до постіндустріального суспільства.

Серед найважливіших документів, з якими повністю узгоджується положення конституції, Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний договір про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний договір про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Європейська конвенція про захист прав і фундаментальних свобод людини з протоколами (1950 р.), Європейський соціальний статут (1961 р.), Підсумковий акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.).

Вперше на конституційному рівні в Конституцію України 1996 року був включений окремий розділ, спеціально присвячений даній тематиці: «Права, свободи і обов'язки людини і громадянина».

Стаття 3 Загальних положень Конституції України, які характеризуються підвищеними конституційними гарантіями, закріплює як вихідну засаду правової демократичної, соціальної державності положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії повинні визначати зміст і спрямованість діяльності української держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини розглядаються Конституцією України, як головний обов'язок держави.

Права та свободи людини мають непросту та тернисту історію. Вони є органічними складовими елементами юридичної форми буття людини, її правової сутності, що виявляється у відносинах людини з іншими людьми, громадськими та політичними інститутами. Вони виражають правовий вимір існування особи в суспільстві, визначають і гарантують певну міру її свободи та відповідальності як учасника суспільних відносин.

Зиза О.О.

**Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського.**

КОНКУРЕНЦІЯ ЧИ КОНВЕРГЕНЦІЯ – ІННОВАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

Глобальні перетворення світу у економічному та геополітичному сенсі формують нову парадигму взаємовідносин. Все більш актуальною стає необхідність віднайти взаєморозуміння між різними світами, націями та людьми. Відтак суперництво чи співробітництво - основна суперечність, що виникає у реалізації даного процесу.

Конкурентні відносини є природними як для людського, так і для тваринного світу. Часто саме вони (відносини) є потужним рушієм прогресу як людини, так і суспільства цілому. Адже конкуренція – це суперництво між економічними суб'єктами за вигідну позицію на ринку, за використання факторів виробництва (земля, праця, капітал і т.ін). Тобто тут перемагає сильніший, спритніший і хитріший, На рівні суспільства відбувається його саморегуляція, демократизація суспільних відносин.

Проте формування інформаційного суспільства виявляє нову парадигму взаємовідносин. На перший план виходять відносини соціальні. Зараз стає більш помітним той факт, що не усе в економічному світі відбувається на засадах раціональності, прагнення будь-що урівноважити свій стан. Адже як доводять інституціоналісти та неоінституціоналісти, людиною керують іще й соціальні і духовні мотивації. Відтак конкурентні відносини поступаються місцем відносинам співробітництва або конвергенції. Це поняття має різні значення навіть у економічній сфері. Воно походить з латинської «convergo» — «зближую» і як зазначається у електронній енциклопедії Вікіпедія означає процес зближення, сходження, компромісів [3].

Український вчений А.С. Гальчинський зазначає, що конвергенція - це «взаємодія на принципах паритету і довіри, це умова реалізації індивідуальності та самодостатності кожного суб'єкта відповідних відносин» [1, с.8].

Як відомо, теорія конвергенції з'явилася у 50-х роках ХХ ст. у працях П. Сорокіна, Р Арона та В. Бакингема. Проте поширилася у 60-х рр. в працях таких вчених як В Ростоу, Я. Тінбергена, П Дракера, Дж Гэлбрейта та інших [2].

Ця теорія відносилася до групи теорій командної економіки. І її основною ідеєю була перспектива злиття двох систем – капіталістичної та соціалістичної. Вчені, що робили свої дослідження в даному напрямку, приводили безліч гіпотез про поглинання соціалізму капіталізмом. Що очевидно і сталося у недавньому минулому.

Проте не все так однозначно. Капіталізм за роки існування СРСР, тобто відносно діючого соціалізму, трансформувася. Економічні кризи і вихід з них сформував усвідомлення необхідності і державного втручання, і планування, і соціального захисту працюючих тощо. Крім того зміни, які відбуваються в сучасному світі, формування інформаційного суспільства і конвергенція як нова форма відносин, що протиставляється конкуренції, це очевидний рух до схожої із соціалізмом системи, але еволюційної її форми.

Література:

1. Гальчинський А.С. Конвергентний ринок – методологія перспективи //Економіка України”. – 2014. – 1 (626) – С. 4-20.

2. История экономических учений: Учебник / Л Я Корнийчук, Н В Татаренко, А Н Подпоручик и др. Под ред Л Я Корнийчук, Н В Татаренко. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 564 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://orbook.ru/index-5548.htm>
3. Конвергенция // Википедия. Свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

Комар Я.В.
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРИЗНАНИЕ ХОЛОКОСТА – ПРЕЦЕДЕНТ ДЛЯ ПРИЗНАНИЯ ГЕНОЦИДА АРМЯН, ПОЛЯКОВ, УКРАИНЦЕВ?

Манипулирование термином

В последнее время наблюдается всплеск активности и интереса как исследователей, политиков, так и обывателей к проблеме холокоста. Данным термином стали спекулировать, употреблять его повсеместно; такого рода поинформированность граничит с попыткой внедрить в сознание людей определенные идеи, мысли и представления. Вот несколько последних примеров новостных заголовков в Интернет пространстве за последний месяц: «Про холокост, голодомор, УПА и скудоумие», «Выставка про Холокост открылась в Вологде», «Первый на Закарпатье: в Ужгороде открыли памятник жертвам Холокоста», «Тимошенко отчитала украинских дипломатов за Волынскую резню и холокост», «Холокост в сирийском Алеппо: «И это — русская цивилизация? Убийство детей, женщин и пожилых людей?» и прочие [1].

Формулировки, трактовки

Такая частота употребления и семантическая широта термина приводит к коллизиям трактовки. Так что же считается холокостом? Имеем двойной диапазон: в узком смысле Холокост – преследование и массовое уничтожение евреев во время Второй мировой войны, в широком смысле холокост – любой акт геноцида. Следует обратить внимание на особенности написания этого термина как в русском, так и английском языках слово «холокост» пишется со строчной буквы, если оно не является именем собственным и понимается как любой акт геноцида, а с заглавной «Холокост», если оно применяется по отношению к геноциду евреев.

Геноцид — это действия, направленные на полное или частичное уничтожение национальной, этнической или религиозной группы путем убийства членов этой группы, причинения тяжкого вреда их здоровью, насильственного переселения либо иного создания жизненных условий, рассчитанных на физическое уничтожение членов этой группы [2, с. 115].

XX век – век геноцида

Определение геноцида настолько широко, что под него можно подвести большое количество случаев из истории. Геноцид как явление существовал в истории всегда, однако именно в XX веке в связи с развитием цивилизаций и технологий, удалось зафиксировать наибольшее количество актов геноцида: геноцид евреев, цыган, славян, болгар, татар. Можно составить бесконечный список аналогичных случаев массовых убийств и депортаций людей по национальному, конфессиональному или иному признаку, причем многие из них осуществлялись и в мирное время. Число жертв со стороны разных народов в абсолютном или пропорциональном отношении, конечно, будет различаться, однако это никоим образом не снижает роль трагедии каждого из них [3].

Международное признание - последствия

Основная проблема заключается в том, что геноцид трактуется как преступление против человечества и человечности, а значит необходимо международное признание этого злодеяния. И здесь сразу возникают проблемы: почему не все государства готовы признать факт геноцида или только частично его признают, меняя при этом формулировки.

Так, геноцид украинцев в 1932–1933 гг. известен в историографии как Голодомор, геноцид поляков – Волынская резня, геноцид армян 1915 г. – Великое Злодеяние.

Однако Российская Федерация не признает Голодомор, Украина не особо стремится признать Волынскую резню, Турция и Израиль не признают геноцида армян. Официальные аргумента о непризнании мы не будем рассматривать, ведь важно только то, что отрицание и непризнание любого из этих геноцидов имеет политический подтекст. В случае признания геноцида это может привести к определенной ответственности со стороны тех стран, правительства которых были причастны к этим преступлениям, например выплата компенсаций жертвам коллективизации 1930-х годов в Украине (если речь идет о Голодоморе).

Исходя и вышесказанного можно сделать вывод, что международное признание Холокоста евреев было дипломатическим, политическим шагом и никакого отношения к идеи восстановления справедливости нет, таким образом, это не является прецедентом для признания геноцида украинцев, поляков и армян. Решение данного вопроса полностью зависит от мировой политической конъюнктуры, раскладки сил и постановки приоритетов.

Литература:

1. Тимошенко отчитала украинских дипломатов за Волынскую резню и холокост // <https://lenta.ru/news/2016/09/28/timoshenko/>; Про холокост, голодомор, УПА и скудоумие // <https://inforesist.org/pro-holokost-golodomor-upa-i-skudoumie/>; Выставка про Холокост открылась в Вологде // <http://www.35media.ru/news/2016/10/19/vystavka-pro-holokost-otkrylas-v-vologde>; Первый на Закарпатье: в Ужгороде открыли памятник

жертвам Холокоста // <http://obozrevatel.com/society/53690-perviy-na-zakarpate-v-uzhgorode-otkryili-pamyatnik-zhertvam-holokosta--fotoreportazh.htm>; Холокост в сирийском Алеппо: «И это – русская цивилизация? Убийство детей, женщин и пожилых людей?» // <http://newsader.com/30242-sudnyy-den-dlya-aleppo-i-yeto-russkaya/>

2. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2000.
3. Рамис Юнусов. Почему США и Израиль не признают «геноцид армян» // Новый континент. <http://www.kontinent.org/article.php?aid=4babcad9cf2c>

Луняк Є.М., Бондаренко Ж.П.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

КАРАЛЬНІ ЗАХОДИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ЩОДО НІЖИНСЬКОГО ДИСИДЕНТСЬКОГО ГУРТКА НА РУБЕЖІ 1960-70-х рр.

Дисидентство стало формою протесту проти недотримання владою положень, проголошених міжнародними угодами та закріплених в конституції. Українське дисидентство знайшло своє виявлення в ідеях обстоювання автономності чи навіть незалежності України від СРСР, в боротьбі проти русифікаторської політики та пригнічення громадської думки. Представників руху було порівняно небагато, проте вони зуміли підняти український народ, наштовхнути на роздуми, розхитати той державницький апарат, що був приречений з самого початку свого існування. Навіть реакційні заходи з боку влади не спиняли, а навпаки ще підкидували хмизу в багаття національного українського духу [9, с. 5].

Дисидентський рух не оминув і Ніжин. Це й не дивно, адже саме Гоголівський вуз завжди був тим центром, де збиралися освічені й талановиті особистості. Колоритні постаті зустрічалися як серед студентів, так і в середовищі викладачів. Важливу роль у дисидентському русі на Ніжинщині відіграв Дмитро Сергійович Наливайко. На початку листопада 1957-го року він приїхав працювати до Ніжинського педінституту. Того року Дмитро Сергійович розпочинає роботу у літературній студії та очолює її за рішенням деканату філфаку [2]. У 60-х рр. приходять нове покоління, для яких теми, що присвячені історії України, були особливо болючі. Писали завуальовано, з підтекстом. Так, літературна студія Гоголівського вузу стала оплотом поетів-шістдесятників. Вони їздили до Києва купувати літературні збірки Івана Драча, Ліни Костенко, Василя Симоненка та ін. Саме ці поети мали неабиякий вплив на формування свідомості тогочасної української молоді, що була патріотично налаштована. Атмосфера в цей час в інституті значно змінилася, особливо після призначення деканом у середині 60-х рр. Григорія Герасимовича Аврахова. У практику проведення студії ввійшло відзначення особливих дат, наприклад, як дні народжень визначних західноєвропейських

письменників. Члени гуртка приходили, читали свої твори, обговорювали різні теми. Атмосфера була розкута, можна було сміло обговорювати заідеологізованість творів і не боятися, що тебе на цьому ґрунті спіткає розправа.

На прохання Наливайка до Ніжинського інституту в 1969 р. приїхали Микола Вінграновський, Григій Тютюнник, Іван Драч, Євген Гуцало, Борис Олійник, критик Анатолій Шевченко. Вони виступали досить незвично для тогочасної аудиторії. Зал в старому корпусі на першому поверсі був переповнений. Під час перерви такого засідання було помічено відомих представників ніжинського КДБ та нікому невідомих столичних КДБістів. Інститутське начальство перелякалося. Був пізніше організований обід, й з викладачів майже ніхто не з'явився. Усього було чоловік п'ять. З них Леся Коцюба, Григорій Аврахов та Дмитро Наливайко. Варто відмітити, що Дмитро Наливайко не був членом партії. До нього неодноразово навідували з вимого вступити після блискучого ведення курсу з марксизму та естетики. Наливайко делікатно відповідав, що ще не удостоєний такої честі.

Після грандіозного засідання літстудії розпочалися справжні проблеми. На партзборах виступив секретар партбюро і говорив про ідейні зриви в роботі літстудії, Наливайко був взятий на замітку та з нього зробили головного винуватця. Після цього «розжалували» з посади керівника літстудії. Потім почали провокації. Це був 1970 рік. Влітку серед вступників з'являється юнак, який почав раптово обурюватися засиллям російської мови і написав на цю тему вступний твір. Його не зарахували до вузу. На запитання, що ж саме сформувало так його світогляд, юнак відповів, що твір Михайла Грушевського «Істрія України-Руси» та статті Дмитра Наливайка, що публікувалися в «Українському історичному журналі». Це було приємно, проте неабияк насторожувало, тому що тоді в КДБ практикувалися провокації і Наливайко припустив, що це була «підсадна качка». Ще у вузі була група викладачів, які відверто недолюбливали Наливайка. То була так звана «залізна четвірка», імена яких Дмитро Сергійович побажав не називати. У 1971 р. Дмитро Сергійович подає заяву про звільнення за власним бажанням [3].

Серед представниць жіноцтва, що самовіддано захищали ідею української державності, усіляко сприяли вихованню патріотичної свідомості серед українського населення та жертвували навіть власною кар'єрою та ставили під загрозу життя, маємо згадати Лесю Йосипівну Коцюбу. Вона керувала студентським гуртком виразного читання. Як викладач була наділена педагогічним тактом та «політично грамотна», що видно з характеристики, що була надана директором Дніпропетровського університету доцентом Костарчуком [1, арк. 7]. З 1 вересня 1956 р. працювала старшим викладачем Ніжинського педінституту, де розквітнули її неординарні здібності педагога та , науковця. Відбувши річну аспірантуру при Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії, у 1964 р. успішно

захистила дисертацію в Київському педінституті імені Максима Горького. Офіційними опонентами були професор П.Н. Попов і кандидат наук Г.С. Сухобрус [8]. Написання дисертації приносила неабияке задоволення. Вона буквально смакувала кожну знахідку, кожне речення, кожен висновок. З літературним смаком ліпила свою роботу. Її лекції з давньої української літератури, фольклору, мистецькознавчі гуртки охоче відвідували студенти різних факультетів. Також організувала екскурсійні поїздки по Шевченківських місцях, до пам'яток вітчизняної історії [5, с.54-55].

Навколо Лесі Коцюби утворюється потужний осередок українців-патріотів. Серед них Іван Бровко, Олександр Жомнір, Іван Костенко, Володимир Крутиус, Володимир Литвинов, Дмитро Наливайко, Іван Шпаковський та ін. Вони активно впливали на студентське життя, оновлення навчально-виховного процесу, залучення студентської громади до пізнання нової хвилі літературно-мистецького ренесансу. Кожного разу все більшого розмаху набирали серед студентства та викладачів зустрічі з київськими майстрами «нового слова», що активно почали заявляти про себе. Особливого значення набув приїзд до Ніжина Вінграновського, Драча, Тютюнника, Шевченка, Олійника, Гуцала. Така яскрава подія потягла за собою хвилю репресій з боку радянської влади по відношенню до організаторів та учасників дійства. Останньою краплею став трактат Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» [6].

Саме за сприяння Лесі Йосипівни (вона мала багато зв'язків і саме через неї до Ніжина потрапив цей трактат), він передається для публікації на Захід [7]. Проте це обернулося бідою для самої Лесі Йосипівни. Григорій Аврахов згадує, що коли КДБ вийшло на Лесю Коцюбу та почало проводити серію допитів, то Леся трималася краще од будь-якого чоловіка й, щоб розчепити ланцюг здійснила беззаперечно блискучий хід: коли Юрій Бача, літературознавець із Пряшева, перлякавшись за скоєне, виказав Івана Чендея, притиснутий гебістами відомий письменник, одводячи неправдиве звинувачення, назвав справжнього передавача фотокопійного тексту і навіть не зробив спроби якось його попередити. Аврахов, вважаючи, що його шантажують підозрою, довго відхрещувався, накликаючи додаткові звинувачення в неправді. Відпиратися стало марним, коли слідчі пред'явили письмове зізнання Чендея. Треба було спішно знайти іншу версію співучасті, що виглядала б вірогідно. Аврахов вимушено виказав Коцюбу (іншого виходу нема!), але перед тим попросив її «перерізати» ланцюг подальших ловів співучасників посиланням на когось померлого. Леся Йосипівна засвідчила, що машинописний і фотокопійний текст, як і благословення на публікацію, дав їй професор М.П. Попов (літературознавець, мистецтвознавець і фольклорист, професор Київського університету, член-кореспондент АН УРСР, помер у квітні 1971 р.). Зі всіх можливих версій ця була найбільш довірчою, адже Павло Михайлович опікувався Коцюбою

щонайменше літ 15. Численну групу активних співучасників змови було врятовано, проте не Лесею Коцюбу [10, с.5].

26 серпня 1974 року ректор Василь Горбач змусив Лесею Йосипівну подати заяву на звільнення «за власним бажанням». На прохання видати характеристику для пошуків роботи на іншому місці, він прописав вердикт: «Тов. Коцюба О.Й. піддавалась різкій критиці на кафедрі, раді факультету та інституту за те, що вона мала та передавала іншій особі ідейно-шкідливий матеріал» [4].

Після звільнення Леся Коцюба жила одна в своїй квартирі без роботи, без грошей, а іноді без хліба. Син мешкав окремо в іншому місці й марно було надіятися на його допомогу. Колишні колеги мовчки обходили її будинок. Інші сусіди розповідали, що Леся Йосипівна так кашляла, що чути було через стінку. Але чому вона кашляє ніхто не цікавився через страх втратити власне благополуччя. Багато хто ще пам'ятав «чорні воронки». Ще й до того в будинку жив «сексот», який не приховував, що слідкує за сусідами тільки тому, що вони відвідують «буржуазну націоналістку». Після звільнення пенсію оформили лише через два роки. Потрапивши в скруту, Леся Йосипівна почала продавати свою бібліотеку. Їй було дуже важко розлучатися зі своїм надбанням. КДБ відслідковувало все листування, зустрічі, телефонні розмови. Педінститут, особливо філологічний факультет, був місцем полонування для «дзержинців»; саме тут можна було відзначитись і піти нагору кар'єрою драбиною до зірок на погонах і губернського привілля. Лише треба було щось накопати про «ворожу» і «підригну» діяльність націоналістів. Саме вони й були головною ціллю.

Згадує доктор філологічних наук професор Павло Михед: « Я ніколи не був у колі друзів чи учнів Лесі Коцюби, не слухав її лекцій, не складав іспитів. Зрештою, як на мене, не так було багато людей , які б могли похвалитися дружною з нею, бо вела замкнений спосіб життя, особливо в останні роки, коли за нею особливо пильно слідкувало ніжинське КГБ» [10, с.5].

20 листопада 1976 р. в газеті «Під прапором Леніна» – ніжинському партійному органі, на останній сторінці з'являється стаття «Під маскою добropорядності». Аврахова й Коцюбу назвали нікчемними людьми. Грамотно цитуючи покайну заяву Івана Дзуби, пересічному читачеві навіювали думку про них, як про аморальних осіб.

Леся Йосипівна Коцюба померла у 1987 р. після інфаркту.

Це було унікальне покоління людей, що віддано служило й віддавало своє життя, особисте щастя, здоров'я та волю за ідею. Саме така відносно невелика когорта непересічних та думаючих особистостей змогли вплинути на майбутнє всієї країни та здобути для України століттями омріяну свободу та незалежність.

Література:

1. Автобіографія, 15.08.1956 / Особова справа № Коцюба Леся Йосипівна. 89 арк. // Архів Ніжинського держуніверситету ім. Миколи Гоголя.
2. Автобіографія, 25.07.1957 / Особова справа № вк/3 Дмитро Сергійович Наливайко. 72 арк.// Архів Ніжинського держуніверситету ім. Миколи Гоголя.
3. Аудіоінтерв'ю з Д.С. Наливайком. – Взятє Є.М. Луняком 18 березня 2014 року, особистий архів Є.М. Луняка.
4. Характеристика науково-педагогічної, виробничої та громадської діяльності викладача кафедри української літератури Ніжинського ордена Трудового Червоного Прапора державного педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя, 02.12.1971 / Особова справа № Коцюба Леся Йосипівна.
5. Аврахов Г. Її всі звали Леся Йосипівна: Штрихи до портрета Л.Й.Коцюби / Г. Аврахов. – С. 54-55
6. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? – К. : Видавничий дім "KM Academia", 1998. – 276 с.
7. Квіт С. Мандри трактату // Шлях перемоги. – К., 1996. – №43.
8. Коцюба О. Афанасий Васильевич Маркович – видающийся український фольклорист. Автореф.дис. ... канд.филолог.наук – К., 1963.
9. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
10. Онищенко Н. Всіх захистила своїм серцем...// Український дім. – Ніжин, 2011. – №41-42

Лушагіна Т.В., Соловйова А.С.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сучасні умови євроінтеграційних процесів визначаються низкою реформ в українському політичному житті. Зокрема, реформування місцевого самоврядування та проведення процесу децентралізації публічної влади, що є ключовими для розбудови громадянського суспільства в Україні. Шлях децентралізації – як спосіб підвищення якості функціонування публічної влади застосовувався і використовується сьогодні в країнах Європейського Союзу, досвід яких необхідно враховувати і вивчати в сьогоденних реаліях процесу реформування влади на місцях.

Процес децентралізації є досить складним і може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Неоднозначним є і визначення самого поняття «децентралізація», яке можна розкривати через його вплив на: адміністративно-територіальний устрій держави, систему органів публічної

адміністрації, розподіл між ними функцій, повноважень та фінансових ресурсів [3, с. 12].

Так, наприклад, Політологічний енциклопедичний словник визначає поняття «децентралізація» як управлінську політичну систему, покликану здійснювати владно значущі практичні рішення, що географічно чи організаційно перебувають поза межами безпосереднього впливу центральної влади [5, с. 152]. Навчальний енциклопедичний словник довідник дає визначення децентралізації як процесу розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій при одночасному звуженні прав і повноважень відповідного центру з метою оптимізації та підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації місцевих інтересів [6, с. 162].

Тобто, саме поняття «децентралізація» охоплює широкий спектр проблем – від реформування системи управління до реформи адміністративно-територіального поділу, що передбачає укрупнення адміністративних одиниць для створення ефективної системи управління. Саме таким шляхом пішли більшість європейських країн, оскільки ефективність децентралізації влади полягає в чіткому розподілі повноважень та ресурсів між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування, забезпеченні збалансованого управління на місцях.

Для сучасної української політики досить повчальним у напрямку децентралізації є досвід Польщі. Починаючи з 1989 року Польща стала на шлях реформ державного устрою. Реформа 1999 року закріпила трирівневу адміністративну структуру в Польщі: гмін (сілрад), повятах (районних рад) та воєводствах (обласних рад). Причому, тільки в 2004 році були прийняті закони про фінансування воєводських і регіональних структур [8]. При реформуванні місцевих органів влади Польща намагалася використовувати досвід країн ЄС та США, зокрема щодо прозорості адміністративних процесів, доступності адміністративних послуг та інформації тощо.

Проте, процес децентралізації в Польщі не мав одностороннього сприйняття – були як прихильники, так і опоненти даного процесу. Але, в цілому, саме завдяки децентралізації представники малого та середнього бізнесу отримали певну свободу дій, що дозволило підвищити економічний рівень регіонів, залучити нові інвестиції. Крім того, великим містам пропонувалася певна фінансова самостійність, що дозволило створити нові робочі місця і вийти на європейський рівень, ставши членами Асоціації ЄВРОМІСТ.

В цілому, серед переваг процесу децентралізації можна виокремити співпрацю громади з місцевою владою; швидке реагування на проблеми місцевого локального характеру; спрощення системи і процедури прийняття рішення завдяки оптимальній структурі управління [3, с. 18]; прозорість і відкритість процедур прийняття рішення та процесу його реалізації [3, с. 18];

безпосередню відповідальність посадових осіб місцевого самоврядування за прийняті рішення або бездіяння; мінімізацію бюрократизму; заохочення працівників нижчого рівня до інновацій та нестандартних підходів до вирішення проблемних питань; об'єктивну оцінку роботи органів місцевого самоврядування; доступність і прозорість адміністративних послуг.

Разом з тим, як зазначає Центр політико-правових реформ у своєму дослідженні «Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України», основними негативними аспектами процесу децентралізації є автономізація цілей, тобто ризик виокремлення часткових цілей, що не покривають загальних цілей адміністрації та навіть можуть їм суперечити; ризик реалізації одиничних амбіцій; загроза монолітності політики держави у відповідних сферах; дезінтеграція діяльності публічної адміністрації щодо надання публічних послуг та прийняття управлінських рішень; ускладнення координації, труднощі узгодження цілей; зростання ризиків із впливу на прийняття рішень неналежної кваліфікації посадовців. В окремих випадках відповідальність вищих посадових осіб може бути обумовлена некваліфікованими чи невідповідними діями навіть інших суб'єктів відповідної галузі, хоча вплив таких суб'єктів на вищих посадовців є обмеженим [3, с. 19].

Таким чином, можна зробити висновок, що децентралізація не є універсальним алгоритмом вирішення проблем розвитку регіонів в країні та створення ефективної системи місцевого самоврядування, проте саме завдяки децентралізації та чіткій політиці реформування влади на місцях, можна створити сприятливі умови для втілення такого алгоритму із мінімальними втратами.

Саме на фінансовій автономії та поєднанні державного та місцевого управління ґрунтувався процес децентралізації у Франції, основним завданням якого стало вирішення проблеми відповідності адміністративної системи щоденним потребам населення. Крім Франції, фінансову автономію регіонів підтримують Ісландія, Люксембург, Австрія, Швеція. У зазначених країнах фінансова автономія місцевих бюджетів перебуває в інтервалі 99,2–72,8%. У Німеччині, Франції, Фінляндії, Бельгії і Данії фінансова автономія місцевих бюджетів коливається в межах 68–56% [4, с. 18].

Для сучасної України ще зарано говорити про фінансову автономію регіонів. Адже, не є достатнім лише на законодавчому рівні прописати основні положення щодо децентралізації влади та надання автономії в певних сферах діяльності місцевої влади. Щоб уникнути негативних проявів децентралізації, необхідно проводити зазначений набір реформ поетапно. Тобто необхідною умовою децентралізації є укрупнення адміністративно-територіальних одиниць, що сприймається населення неоднозначно – навіть до міграцій із невеликих сіл у великі міста. Сільським громадам необхідно пояснити, які позитивні наслідки матиме таке укрупнення і відповідно, які ризики виникатимуть в результаті зазначеного процесу. В іншому випадку до

основних складнощів в самому процесі децентралізації може додатися ще й проблема несприйняття територіальною громадою самого процесу децентралізації.

Слід зазначити, що європейський досвід не є абсолютно універсальним для сучасних українських реалій. Перш за все, необхідно враховувати умови історичного розвитку нашої держави, а також особливості традицій та менталітету. Таким чином, сучасна євроінтеграційна політика України вимагає проведення глибоких реформ маже в усіх сферах державного будівництва. Досить важливе місце в комплексі реформаційної політики посідають адміністративно-територіальна реформа та реформа місцевого самоврядування, що є складовими великого процесу – децентралізації. Успіх такої політики буде залежати від того, на скільки українські законодавці врахують реалії життя української територіальної громади і можливості застосування європейської моделі місцевого самоврядування.

Література:

1. Давиденко С. Европейские уроки децентрализации власти: разные подходы государства и органов местного самоуправления к административной реформе (финансовый аспект) [Электронный ресурс] / С. В. Давиденко // Матеріали науково-практичної конференції «Місьцеве самоврядування в країнах ЄС: польський досвід для українських міст», 2007 р. – Режим доступу : <http://soskin.info/news/2297.html>
2. Данилишин Б. Як децентралізувати управління в Україні [Електронний ресурс] / Б.Данилишин // Українська правда, 2015 р. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/07/13/550472/>
3. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. – К., Москаленко О. М., 2012. – 212 с.
4. Місьцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / [редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2014. – 128 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
6. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред.. д-ра політ. н. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. – Львів : «Новий Світ - 2000», 2014. – 779 с.
7. Скороход О. Досвід місцевого самоврядування Франції та Польщі: здобутки та застереження для України / О. Скороход // Стратегічні пріоритети. – №4(9). – 2008. – С. 159-164.

8. Сосновски Р. Приблизить власть к человеку – основная цель муниципального управления в Польше [Электронный ресурс] / Р. Сосновски // Матеріали науково-практичної конференції «Місцеве самоврядування в країнах ЄС: польський досвід для українських міст», 2007 р. – Режим доступу : <http://soskin.info/news/2297.html>

Нікола Д.В.
Донецький юридичний інститут МВС України

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Одним з найважливіших принципів демократичної держави і основою народовладдя є верховенство Закону та його дотримання. Основним Законом держави була та залишається Конституція, як втілення істотних прав людини на справедливість, свободу і доброту, формування яких неможливо без аналізу історичного їх розвитку [5, с. 18]. У цьому полягає актуальність обраної теми. Розглянемо суспільні відносини, які склалися в процесі становлення та розвитку прав і свобод людини та громадянина і їх гарантій як соціально-правового явища, а також виникнення та еволюцію прав і свобод людини і громадянина на різних історичних етапах [6, с. 10].

Родовід прав і свобод людини і громадянина слід вести від ідеї про природні права, що виникла ще за часів Стародавньої Греції. У середньовічній Англії протистояння короля із баронами і лицарями завершилося прийняттям у 1215 році Великої хартії вільностей, яка обмежувала абсолютну владу монарха і передусім його майнові права, заклала підвалини принципів відповідності провини і покарання, презумпції невинуватості, проголошувала право вільно пересуватися по території Англії, покидати країну та повертатись до неї тощо.

На шляху ствердження прав і свобод людини було чимало яскравих юридичних документів, серед яких так і, як англійська Петиція про права 1628 року та Білля про права 1689 року. Декларація незалежності США від 4 липня 1776 року проголошувала, що всі люди створені рівними і всі вони наділені своїм Творцем невід'ємними правами, до яких належать життя, свобода і прагнення до щастя, і що уряди встановлюються для того, щоб забезпечити ці права, а влада виводиться зі згоди тих, ким вони управляють. Французька Декларація прав і свобод людини 1789 року проголошувала, що тільки невігластво і нехтування правами людини є єдиними причинами суспільних бід. У ній робився акцент на природному характері рівноправності і свободи людей і проголошувалися як природні і невід'ємні права на свободу, власність, безпеку і опір пригніченню. Вже в перших 10 поправках до Конституції США, які дістали назву Білля про права, права і свободи людини і громадянина набувають конституційного авторитету.

Загальна декларація прав і свобод людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948, виходить з того, що саме визнання гідності, яка властива всім людям, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості і загального миру. У 1966 році ООН приймає два провідних Міжнародних пакти про громадянські і політичні права та про економічні, соціальні і культурні права, які разом з Декларацією складають так звану Хартію прав людини.

Тільки під егідою ООН за післявоєнні роки було розроблено і прийнято понад 50 декларацій і конвенцій з питань прав людини. Багато таких документів приймалося й іншими міжнародними організаціями — ЮНЕСКО, Міжнародною організацією праці тощо. На шляху становлення сучасного інституту прав і свобод людини помітна роль належить Документам Конференцій з людського виміру загальноєвропейського процесу держав — учасниць НБСЕ, Заключному документу Гельсінської наради держав (1992 рік) і низці інших важливих документів.

Україна ратифікувала основні міжнародні документи про права людини, і тому згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України вони є частиною національного законодавства.

Вперше на конституційному рівні в Конституцію України 1996 року був включений окремий розділ, спеціально присвячений даній тематиці: "Права, свободи і обов'язки людини і громадянина". Стаття 3 Загальних положень Конституції України, які характеризуються підвищеними конституційними гарантіями, закріплює як вихідну засаду правової демократичної соціальної державності положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії повинні визначати зміст і спрямованість діяльності української держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини розглядається Конституцією України як головний обов'язок держави. Так, не допускається згідно з Конституцією України внесення до неї змін, якщо вони спрямовані на ліквідацію або обмеження прав і свобод людини і громадянина [6, с. 31].

Розвиток та становлення прав людини на території України досліджено багатьма авторами, серед яких: М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, О.В. Петришина, А.В. Булгакова [1, с. 36].

Виходячи з історичних джерел український народ зробив гідний внесок у становлення прогресивних уявлень про права людини. Ним була створена низка яскравих взірців правової думки і нормотворення, у яких отримали своє втілення такі найвищі цінності суспільства, як законність, свобода, рівність, повага до особи та ін

З точки зору часу і конкретно-історичних умов виникнення тих чи інших прав і свобод людини і громадянина прийнято розділяти три їх покоління.

Першим поколінням прав і свобод людини і громадянина є засновані на традиційних ліберальних цінностях права і свободи, які визначали межі втручання державної влади у сфери громадянського суспільства і особистого життя людей, відображали пафос буржуазних революцій XVI — XVIII століття — право на свободу думки, совісті і релігії, на рівність перед законом, на участь в управлінні державою, на недоторканність особи і т. ін.

Друге покоління прав і свобод людини і громадянина пов'язане з боротьбою людей за поліпшення свого соціально-економічного становища та культурного рівня. На межі XX століття були висунуті нові ідеї соціального реформування суспільства з метою пом'якшення класового протистояння в суспільстві, зменшення різниці між бідністю та багатством. Для цього в Німеччині законодавчо впроваджується єдина система соціального страхування, проголошується право на працю, на соціальне страхування в разі захворювання, по старості тощо. Думка про соціальну захищеність громадян стає провідною серед прихильників соціалістичних та соціал-демократичних політичних течій, ідей соціальної державності. У міжнародно-правових документах, і передусім у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, конституціях розвинутих країн Європи та Америки соціально-економічні права набувають всебічного розвитку і дістають юридичне закріплення.

Третє покоління прав і свобод людини і громадянина формується після Другої світової війни. До нього належать такі права і свободи, особливість яких полягає в тому, що вони здійснюються не окремим індивідом, а колективно: право на мир, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на соціальний і економічний розвиток, на міжнародне спілкування тощо.

Сучасне міжнародне співтовариство приділяє значну увагу розвитку та забезпеченню прав людини.

В основу міжнародних стандартів з прав людини покладені такі загальновизнані принципи, як: повага суверенітету держави; неприпустимість втручання у внутрішні справи держави; самоврядування народів та націй; рівноправність всіх людей та заборона дискримінації; рівність прав і можливостей чоловіків та жінок; дотримання прав людини, навіть, за умови збройних конфліктів і відповідальність за злочинні порушення прав людини. Значення наведених принципів полягає у тому, що вони є основою розроблення прав людини та їх закріплення у національному законодавстві, а також є критерієм законності діяльності держави у сфері прав людини.

Таким чином в наш час, в результат історичного розвитку, права людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства. Нині діючі правові норми людських свобод і цінностей мають під собою міцний стандарт, нарощуваний різними поколіннями.

Література:

1. Права людини: основи правових знань. – Харків: Ранок, 1998.
2. Волинка К.С. Проблема збереження прав і свобод особи в Україні // Юридичний вісник. – 2001. – № 3. – С. 5-8.
3. Конституція України. – К.: Преса України, 1997.
4. Конституція Української РСР. – К.: Преса України, 1979.
5. Основи права України. – Львів: Оріяна – Нова, 2005. – С. 18-368.
6. Загальна теорія держави і права. – Харків: «Право», 2002. – С. 6 -31.

Сусликов В.Є.

Донецький юридичний інститут МВС України

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ: НАМІРИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Політична ситуація в сучасній Україні у її зовнішньо- та внутрішньополітичному вимірі актуалізувала питання про роль історичної освіти у формуванні громадянина. Зовнішня агресія держави з офіційною ідеологією, цілями та засобами оберненою у минуле, загострила «боротьбу за історію» в українському суспільстві, поставивши суспільний запит на виконання істориками двох завдань, протилежних за змістом – «патріотичного виховання» і водночас – формування демократично орієнтованої та критично мислячої особистості.

Зауважимо, що від самого початку свого існування шкільний курс історії України, повноцінно впроваджений практично разом з виникненням суверенної держави, та аналогічна дисципліна у вищих навчальних закладах, що фактично стала правонаступником «історії КПРС», мали явне політичне забарвлення. Дискусії, що розгорнулися щодо реформування змісту курсу історії України у 2005-2006 рр., виокремили основні його недоліки:

- методологічну застарілість (наукові дискусії першої половини 1990-х років, не кажучи про викладання історії, потопали у історіографічних суперечках родом з кінця XIX ст. Марксистський позитивізм та економізм у розумінні історичних періодів та процесів подекуди не здолано й досі – достатньо подивитися на оцінку селянського повстанського руху XIX ст. як «антифеодального»);
- постколоніальний характер (через постійну суперечку з радянським, пізніше – російським неорадянським історичним дискурсом українська історіографія та викладання історії набули в окремих випадках полемічного і несамостійного характеру) [2, с. 135-136];
- етноцентризм (зосередженість навколо історії українців всупереч історії інших етносів на території України, плутанина у поняттях «народ» та «нація»);

- державоцентризм (проголошення національної держави як самоцілі та змісту всього національного руху мало не з XVI ст.) [1, с. 130].

Постання у 2006 році Українського інституту національної пам'яті могло б дозволити скоординувати зусилля фахівців у формуванні загальнонаціонального історичного дискурсу. Однак тривала невизначеність завдань та формату діяльності нової установи загальмували цей процес. Офіційне положення про УІНП затверджено лише у листопаді 2014 року, в умовах абсолютно інших суспільно-політичних запитів. Зокрема, воно визначає основними завданнями інституту:

- організацію всебічного вивчення історії українського державотворення, етапів боротьби за відновлення державності та поширення відповідної інформації в Україні та світі;
- здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, Української революції 1917-1921 років, воєн, жертв Голодомору 1932-1933 років, масового голоду 1921-1923, 1946-1947 років та політичних репресій, осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також в антитерористичних операціях;
- організацію дослідження історичної спадщини та сприяння інтеграції в українське суспільство національних меншин і корінних народів;
- популяризацію історії України, її видатних особистостей;
- подолання історичних міфів [3]

З наведеного переліку випливає, що на відміну від аналогічних інституцій у інших країнах, які покликані долати внутрішні розбіжності у поглядах на суперечливі моменти власної історії (наприклад, громадянську війну у Іспанії чи Францію режиму Віши), УІНП зосереджується на фіксації пам'яті про моменти негативного зовнішнього впливу на українське суспільство. Тобто ми спостерігаємо те ж постколоніальне уявлення про власну історію, де в усіх негативних проявах відбувається об'єктивізація свого етносу (протилежна за напрямом, але по суті аналогічна російській ідеологічній тенденції вважати конструктивне в українцях – наслідком спільного проживання етносів в межах імперії, а деструктивне бачити в рамках намагання суверенізуватися).

Зауважимо також, що подібні пріоритети фактично позбавляють УІНП функції деміфологізації історії. Зосередженість на проблематиці епохи тоталітаризму, яка має достатнє джерельне забезпечення, ніяк не допоможе протидіяти фальсифікаціям історії, що відбуваються якраз стосовно подій та епох з мінімумом джерел – достатньо згадати спекуляції навколо часів раннього Середньовіччя (язичництво, «Велесова книга») чи давньої історії (Трипілля).

При тому ми спостерігаємо майже повну відсутність активності з боку уповноважених на те суспільством осіб у плані збереження важливих елементів національної пам'яті – координації дій з охорони пам'яток,

утворення єдиного реєстру Державного музейного фонду, пошукової роботи з виявлення неупорядкованих поховань часів Другої світової війни, яка тривалий час віддана різноманітним громадським організаціям, часто непрофесійним та політизованим.

Зважаючи на вищесказане, можна характеризувати сучасну активність частини громадськості та державних установ у рамках політики формування історичної пам'яті в Україні як намагання утворення елементів нового національного міфу. Безперечно, в умовах зовнішньополітичної агресії такі дії не позбавлені сенсу як прояв інформаційного та ідеологічного самозахисту, але у довготривалій перспективі міфотворення, що базується на формуванні «єдино вірного» погляду на суперечливі події в умовах відсутності у демократичному суспільстві монополії на інформацію призведе лише до загострення суперечностей та позбавить можливості сформувати спільний для всього українського суспільства історичних дискурс.

Література:

1. Герасименко Л. С. Історична пам'ять в Україні: сучасний стан та виклики майбутнього / Л. С. Герасименко // Національна та історична пам'ять. – 2011. – Вип. 1. – С. 116-134.
2. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Л. П. Нагорна. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
3. Положення про Український інститут національної пам'яті. Постанова КМУ № 684 від 12.11.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – №98

Титаренко О.Ю.

ДВНЗ «Національний гірничий університет»

ІДЕОЛОГІЧНІ КАМПАНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940-х – ПОЧАТКУ 1950-х РОКІВ В СРСР ЯК ПРОЯВ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ

Специфіка повоєнного періоду в СРСР чималою мірою зумовлювалась тим, що поряд із відбудовою зруйнованої промисловості та економіки нагальним завданням стало й відновлення суспільно-політичного та культурного життя, задоволення духовних потреб населення, яке набуло трагічного воєнного досвіду. Культурно-просвітницька робота, задовольняючи духовні інтереси й запити населення, водночас мала чітко виражену ідейну спрямованість, регламентувалася органами влади і партійними структурами як на центральному, так і на місцевому рівнях

У перші повоєнні роки державне керівництво вимушене було зробити декілька кроків у напрямку демократизації суспільного життя, але й, водночас, посилити тиск щодо наукової та творчої інтелігенції [3, 139]. Не дивлячись на те, що митці користувалися певними матеріальними

привілеями, вони мали чітко дотримуватися визначених політичною системою канонів, невиконання яких в професійній діяльності суворо каралося [6, 148].

Під особливим контролем тоталітарна система тримала кінематограф, театр, музику та літературу, оскільки саме ці види мистецтва були найбільш доступними для широких мас і містили в собі потенційні можливості для критики існуючої системи. Так, вже влітку 1946 р. відбувся перший після війни пленум ЦК ВКП (б), на якому було намічено генеральну лінію партії на післявоєнний період і ухвалено низку постанов, що стосувалися нового ідеологічного курсу, й, відповідно, ідеологічної чистки. Координацію цих процесів було доручено членові Політбюро ЦК ВКП (б) А. Жданову. Ідеологічна кампанія, що розгорнулася після цього пленуму, отримала назву «ждановщина» й була спрямована на викриття «буржуазного націоналізму» та його прибічників, які, на думку партійного керівництва, зміцнили свої позиції під час війни [2, 42]. Відповідно до рішень ЦК ВКП(б) протягом серпня-жовтня 1946 р. було ухвалено низку постанов ЦК КП(б)У погромницького характеру. Перша постанова – «Про журнали «Звезда» і «Ленинград» (14 серпня 1946 р.), яка була опублікована в газеті «Культура и жизнь» (орган Управління пропаганди та агітації ЦК), мала визначати ключові вектори культурної політики. Майже одразу виходять і наступні постанови: «Про кінофільм «Велике життя» (4 вересня 1946 р.), «Про перекручення і помилки у висвітленні історії української літератури в «Нарисі історії української літератури» (24 серпня 1946 р.), «Про журнал сатири і гумору «Перець» (19 вересня 1946 р.), «Про журнал «Вітчизна» (1 жовтня 1946 р.), «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи до його поліпшення» (20 жовтня 1946 р.). У цих постановах і тогочасній пресі згадувалось близько сотні імен українських діячів науки і культури, яких звинувачували в буржуазному націоналізмі. Згодом було прийнято постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про перевірку виконання Спілкою радянських письменників України рішення ЦК ВКП(б) про журнали «Звезда» и «Ленинград» (7 жовтня 1947 р.), «Про стан і заходи поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) «Про оперу «Большая дружба» В. Мураделі» (22 травня 1948 р.). Загалом, у період з 1946 по 1951 роки було прийнято 12 значних постанов ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У з ідеологічних питань, що спрямовувалися на викриття різноманітних політико-ідеологічних прорахунків, начебто допущених представниками творчої інтелігенції.

Наприкінці 40-х – початку 50-х років суспільно-політичне життя ознаменувалося новим витком в ідеологічних кампаніях, що визначався боротьбою проти «безродного космополітизму». Звинувачення в антипатріотизмі театральних критиків швидко перейшли у звинувачення в антипартійності, «низькопоклонстві» перед західною ідеологією та культурою, в політичній неблагонадійності і навіть у шпіонажі. До того ж,

характерною особливістю цієї кампанії стало те, що вона супроводжувалася відвертим антисемітизмом. Особливо посилилася антисемітська кампанія в УРСР з грудня 1949 р., коли республіканську партійну організацію очолив перший секретар ЦК КП (б)У Л. Мельников. Кампанія супроводжувалася звільненням євреїв із центральних культурно-ідеологічних установ, редакцій газет, журналів, академічних інститутів, театрів тощо [7, 134]. Оскільки антисемітизм носив латентний характер, для публічного обґрунтування такої політики досить зручним варіантом було звинувачувати її жертв у недостатньому патріотизмі чи його повній відсутності [4, 312].

Поетика соцреалізму, введена в канон, пропонує систему векторів розвитку та табу, обмежувала можливість творчості, власного вибору для митців [5, 414]. Цю лінію було продовжено в наступні роки, коли з'явилися постанови ЦК КП(б)У «Про журнал «Дніпро» (1950 р.), «Проти ідеологічних перекручень в літературі» (1951 р.) тощо. Як зазначає відомий український історик Ю. Шаповал «...властиві цим документам безапеляційність, брутальний схематизм призвели до серйозних перекручень в оцінках загального стану літератури і мистецтва на Україні» [8, 275]. Тенденції, закладені в постановах, призводили до того, що література, мистецтво, наука ставали ізольованими, втрачаючи свій зв'язок із західним світом [1, 207].

Розглядаючи сутність цих ідеологічних кампаній необхідно відмітити й позицію керівництва, зокрема першого секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова. З одного боку, вона характеризувалася допомогою в підготовці кадрів для потреб відбудови установ культури, збільшенням фінансування культурно-мистецької сфери, з іншого – сприянням ідеологічним кампаніям. Ще більш негативні наслідки для творчої інтелігенції мала діяльність Л. Кагановича та Л. Мельникова на посаді перших секретарів ЦК КП(б)У, саме на період їх роботи припав пік політичних репресій в Українській РСР у повоєнний період [9, 106-107].

Загалом політика радянської влади щодо творчої інтелігенції в повоєнний період позначилася посиленням політичного та ідеологічного тиску, обмеженням свободи творчості та, відповідно, особистісного розвитку. Це призвело до певної уніфікації культурного життя, встановлення жорстких умов та рамок, що значно ускладнило розкриття в повній мірі потенціалу митців.

Література:

1. Баберовскі Йорг. Червоний терор. Історія сталінізму / Йорг Баберовскі / Пер. з німецької. – К. : К.І.С., 2007. – 248 с.
2. Баран В.К. Україна в умовах системної кризи (1946-1980- ті рр.) / В.К. Баран, В.М. Даниленко. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 304 с.
3. Донеччина. Перехрестя цивілізацій. Книга перша / Заг. ред. В.І. Мозговий, відп. за вип. В.П. Безродний. – Донецьк, 2007. – 160 с.

4. Костырченко Г.В. Тайная политика Сталина [Электронный ресурс] / Г.В.Костырченко. – М., 2001. – 784 с. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://krotov.info/libr_min/11_k/os/tyrchenko_5.html/. – Дата останнього доступу: 10.02.2016. – Назва з екрану.
5. Костюк Г.О. Сталінізм в Україні: (генеза і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника / Г.О. Костюк / пер. з англ. – К.: Смолоскип, 1995. – 508 с.
6. Латыш Ю.В. Украина в годы послевоенного восстановления (1944-1953): Учебное пособие для студентов гуманитарных факультетов / Ю.В.Латыш. – Лотос, 2011. – 203 с.
7. Сірук Н.М. Ідеологічний нагляд за інтелігенцією в Україні(друга половина 40-х-початок 50-х років ХХ ст.) / Н. М. Сірук // Інтелігенція і влада . – 06/2010 . – Вип.19: Історія. – С. 132-141.
8. Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю.І. Шаповал. – К. : Наукова думка, 1993. – 351с.
9. Юрчук В.І. Роль М.С.Хрущова у відродженні української культури (1944-1949) / В.І. Юрчук // М.С. Хрущов і Україна. Матеріали наукового семінару 14 квітня 1994 р., присвяченого 100-річчю від дня народження М.С. Хрущова / Відп. ред. С.В. Кульчицький. – К.: Інститут історії України НАН України, 1995. – С.106-113.

Чорнобай П.О.

ДВНЗ «Національний гірничий університет»

ВТІЛЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ РОБІТНИКІВ КАТЕРИНОСЛАВА НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Право на освіту – одне з основних соціально-культурних прав людини. Це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації. Саме забезпеченням цього права для робітників Катеринослава на початку ХХ ст. зайнялося Катеринославське відділення Російського технічного товариства (далі – КВ РТТ).

Питання про відкриття курсів для дорослих при КВ РТТ постало на порядку денному ще у 1901 році, але повноцінно почали діяти восени 1905 року, як це видно зі Звіту про їх роботу: "Курси були відкриті 28 листопада у приміщенні технічного залізничного училища" [2, с. 3].

Вже у 1906/07 навчальному році паралельно з вечірніми заняттями проводилися і денні зі змінними робітниками (працівники, які працюють то вдень, то вночі) курси. Всіх змінних у I півріччі було 33 слухачі, а у II – 50. Враховуючи їх невелику кількість, вони були розбиті на дві групи [6, с. 25]. На денних заняттях такі слухачі надолужували пропущене на вечірніх заняттях. Таким чином, вони не відставали від основної маси слухачів курсів.

Причинами невідвідування занять робітниками були: відправка з поїздом (помічник машиніста, кондуктор), нічні роботи на заводі, вступ на військову службу для відбування повинностей, втрата на заводі посади і повернення на місце їх постійної прописки. Самі ж викладачі зазначали, що відношення до курсів у робітників було серйозним. Про це свідчить і купівля слухачами у лавці курсів книг та посібників на суму близько 400 крб. [6, с. 46–47].

Слухачами курсів для дорослих були робітники заводів і технічна обслуга дрібних підприємств Катеринослава. Заняття проводилися чотири дні на тиждень (понеділок, вівторок, четвер та п'ятниця) з 7 до 9 години вечора. Навчальний рік був розподілений на два півріччя, з прийомом слухачів на початку кожного півріччя.

Навчання на вечірніх курсах не було безкоштовним для робітників. Так, у 1905 р., коли тільки розпочалися заняття, для робітників, які відвідували курси, була встановлена оплата у розмірі 50 копійок за навчальний рік [2, с. 4]. У 1906/07 навчальному році вони платили 1 крб. за півріччя [6, с. 22]. А у звіті КВ РТТ за 1907 р. зазначено, що за 1907/1908 навчальний рік оплата визначалася у розмірі 2 крб. за півріччя [7, с. 97]. Окрім фінансових надходжень від робітників, які навчалися на курсах, Комісія отримувала кошти від підприємств, що знаходилися в місті та губернії, адже це для них готувалися кадри освічених робітників. Це були: Товариство Російських трубопрокатних заводів, Товариство Катеринославських сталеливарних заводів, Олександрівський завод Брянського Товариства, Товариство Російської залізної промисловості та ін. [3, с. 6].

Хоча й існувала завантаженість предметами, це не завадило Комісії з технічної освіти у II півріччі 1906/07 рр. влаштувати викладання іноземних мов, яке тривало у період з 20 січня до 15 травня. Було організовано 4 групи, а саме: дві групи – з англійської мови (у 1-ій – 30 чол., у 2-ій – 23 чол.), одна група з французької (30 чол.), та одна група – з німецької (30 чол.) Кожна група навчалася тричі на тиждень по півтори години... Якщо загальноосвітні курси в основному утримувались за рахунок технічного товариства (пожертви залізниці, заводів та ін.), то курси іноземних мов повинні були повністю утримуватись за рахунок слухачів, на їхню оплату за навчання, тому з робітників було встановлено плату у розмірі – 5 крб. на півріччя за вивчення однієї мови [6, с. 48–49].

Крім російської мови та арифметики на 4 річних курсах повинні були викладатися: історія та географія у 2 класі, геометрія та креслення – у 3 і 4 класах, фізика, хімія та механіка – у 4 класі. Закон Божий та малювання були загальними предметами [9, с. 390].

Окрім завантаженості предметів у класах, було визначено, які предмети будуть викладатися на спеціальних курсах. Запровадження цих курсів збільшувало завантаженість щотижня на 8 годин за наступною

програмою: 1) електротехнічні курси – фізика, механіка, електротехніка слабких та сильних токів; 2) будівельні курси – будівельні матеріали, будівельні роботи (споруди), графічні розрахунки головних частин споруд (основні поняття, основи опору матеріалів та будівельне креслення); 3) курси прикладної механіки – загальна механіка, парові котли та парова механіка, деталі машин та креслення; 4) бухгалтерські курси – торгівельна і заводська бухгалтерська справа за подвійною системою, комерційна арифметика та кореспонденція і торгівельне право.

Бажаючи вступити на спеціальні курси складали попередній іспит: потрібно було грамотно писати і вміти переказувати прочитане, проводити математичні дії з простими та десятковими дробами. Платня за прослуховування спеціальних курсів була призначена у розмірі 10 крб. за рік.

Кількість слухачів вечірніх курсів постійно збільшувалася. Так, у засіданні Комісії з технічної і професійної освіти при КВ РТТ 4-го квітня 1910 р. зазначалося: "Нинішній навчальний рік є ще більш сприятливим, ніж минулий у відношенні кількості слухачів та відсотку відвідувачів. Підтверджується це наступними цифрами: а) на літніх курсах 1909 року було 80 чоловік слухачів проти 62 у 1908 р.; б) у першому півріччі 1909/10 навчального року кількість, яка записалася на курси, досягла 343 чоловік проти 276 чоловік минулого року, а у другому півріччі – 245 чоловік проти 220 чоловік 1908/9 навчального року; в) загальна кількість, яка відвідує курси у поточному квітні місяці, сягає 140 чоловік проти 90 чоловік слухачів за цей же місяць минулого року" [10, с. 285]. Якщо розглядати і наступні навчальні роки, то кількість відвідувачів курсів постійно зростала. Цьому сприяли також і об'єктивні фактори. 1911/12 навчальний рік розпочався у новій будівлі, спеціально побудованій для вечірніх курсів КВ РТТ. Урочисте відкриття нового приміщення відбулося 6 серпня 1911 року [8, с. 6]. І кількість робітників не забарилася збільшитись, у 1911/12 навчальному році було 433 чоловіки [5, с. 4], а в наступному – 478 чоловік, причому приміщення мало всього 10 аудиторій і більшу кількість відвідувачів не могло вмістити, так що у подальшій реєстрації бажаним навчатися було відмовлено [4, с. 3]. При КВ РТТ було відкрито бібліотеку, яка з вересня по травень працювала щочетверга з 7 до 9 год. вечора, а у дні засідань – весь час [7, с. 96].

КВ РТТ, маючи досвід організації курсів для дорослих, у 1916 році ставило питання про відкриття вечірніх курсів для жінок. Після обговорення питання Комісія ухвалила, йдучи назустріч потребі часу, відкрити в поточному навчальному році вечірні жіночі курси з обліку та іноземних мов (французької та англійської) [1, с. 185]. 23 жовтня 1916 року на засіданні Комісії було вирішено питання про відкриття курсів для жінок по пошиттю взуття. І вже тоді курси почали функціонувати.

Таким чином, членами КВ РТТ велася просвітницька робота серед населення. Були відкриті загальноосвітні класи, професійні курси, які

користувалися попитом серед робітників заводів і фабрик Катеринослава. Для всіх бажаючих працювала бібліотека. Популяризація природознавчих та технічних знань сприяла ознайомленню робітників з передовими науковими досягненнями.

КВ РТТ протягом свого існування окрім дослідження актуальних тем розвитку міста, науки, проведення різного роду з'їздів особливу увагу приділяли розповсюдженню освіти серед робітників. Цими заходами вони намагалися сформувати нижню ланку технічних кадрів, з якими інженеру на заводі, залізниці було б комфортніше працювати. А робітник, в свою чергу, отримував кращу фінансову винагороду.

Література:

1. Журнал заседания постоянной комиссии по техническому образованию при Екатеринославском отделении РТО 4 сентября 1916 г. // Записки Екатеринославского отделения Русского технического общества (далі – Записки ЕО РТО). – 1917. – № 1–12. – С. 183–185.
2. Краткий отчёт по курсам для рабочих, устроенных Екатеринославским отделением Русского технического общества за 1905 год // Записки ЕО РТО. – 1906. – № 3–5. – С. 3–4.
3. Отчёт (денежный) Комиссии по техническому и профессиональному образованию при Екатеринославском отделении РТО за 1906/7 уч. год // Записки ЕО РТО. – 1907. – № 7–8. – С. 6–7.
4. Отчёт (учебный) по вечерним курсам для взрослых мужчин в г. Екатеринославе при Екатеринославском Отделении Императорского Русского Технического Общества за 1912-13 учебный год // Записки ЕО РТО. – 1913. – № 9–10. – С. 1–45.
5. Отчёт (учебный) по курсам для взрослых мужчин в г. Екатеринославе за 1911/12 учебный год (7-й год существования). – Екатеринослав : Тип. Губ. земства, 1912. – 39 с.
6. Отчёт (учебный) по курсам для взрослых мужчин, устроенным Екатеринославским отделением РТО за 1906/7 учебный год // Записки ЕО РТО. – 1907. – № 7–8. – С. 22–50.
7. Отчёт Екатеринославского отделения РТО за 1907 год // Записки ЕО РТО. – 1908. – № 3–4. – С. 95–102.
8. Отчёт по постройке в Екатеринославе дома для вечерних курсов и лекций. – Екатеринослав: Тип. Губ. земства, 1912. – 22 с.
9. Протокол заседания Комиссии по техническому и профессиональному образованию при Екатеринославском Отделении Императорского Русского Технического Общества совместно с преподавателями курсов для взрослых 25-го мая 1909 года // Записки ЕО РТО. – 1909. – № 7–8. – С. 388–391.
10. Протокол заседания Комиссии по техническому и профессиональному образованию при Екатеринославском отделении РТО совместно с преподавателями курсов 4-го апреля 1910 г. // Записки ЕО РТО. – 1910. – № 5–6. – С. 284–286.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК

Історія світової цивілізації свідчить, що жінки завжди страждали від дискримінації у всіх сферах суспільних відносин. Але кожний етап розвитку громадянського суспільства супроводжувався поступовим наданням жінкам додаткових пільг та переваг, у тому числі і у трудових правовідносинах.

Варто зазначити, що виникнення правових норм, які регулюють працю жінок, супроводжувалося застосуванням на законодавчому рівні певних заборон для працюючих жінок. Причому такі заборони стали підґрунтям становлення сучасного трудового права. Отже однією з проблем трудового права є дослідження історичних аспектів правового регулювання праці жінок, як передумови сучасного правового регулювання праці даної категорії працівників.

Дослідженням розвитку і забезпечення соціальних та трудових прав жінок були присвячені праці Н. Данченко [2], Н. Аніщук [1], Т. Іванкіної [3] але, на наш погляд, проблема еволюції правового регулювання жіночої праці, як на національному так і міжнародному рівні була досліджена не у повній мірі.

Метою доповіді є дослідження історичних аспектів та передумов розвитку національного законодавства, яке регулює найману працю жінок.

Питання про роль жінки у суспільстві, сім'ї, її рівноправ'ї є предметом гострих дискусій багатьох століть, про це написано чимало наукових праць, трактатів, брошур [2, с.3].

Зародження трудового права відноситься до кінця XVIII початку XIX століття, коли в Європі в тому числі в Російській імперії, з'являються перші нормативні акти, направлені на регулювання праці. [9, с.109].

Світова історія правового регулювання праці жінок свідчить про те, що наприкінці XIX століття жінки в Швейцарії не могли працювати більш одинадцяти годин на день, причому зовсім не допускалися до чистки машин. Після вагітності вони не могли бути прийняті на роботу раніше терміну шести тижнів. В Німеччині жінки зовсім не приймалися на заводи, які виробляли скло. Після вагітності вони поверталися на фабрику через три тижні [10, с.40-41].

Протягом багатовікової історії українського народу жінки відчували себе нерівноправними порівняно з чоловіками. Вони були практично обмежені у використанні більшості прав та свобод, зокрема громадянських, політичних, соціально-економічних та культурних, хоча й робилися спроби впровадити ідеї рівноправності в законодавчу базу України: Руська Правда,

Литовські статuti та інші правові акти нашої держави. Однак, ці документи повністю не надавали жінкам всієї повноти людських прав та свобод. Лише у ХХ ст. під впливом міжнародного та вітчизняного жіночого руху в законодавчому порядку жінок було визнано повністю рівноправними з чоловіками [1, с.155].

Принцип рівноправності жінок з чоловіками був покладений в Конституцію Української Народної Республіки 1918 року, яка так і не була втілена в життя українського народу. У ст. 11 розділу II зазначена Конституція проголошувала: “Ніякої різниці в правах і обов’язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає” [7, с.106].

Трудове законодавство Радянської України передбачало, надання жінкам, що виконують материнську функцію, додаткових пільг та переваг у трудових правовідносинах.

Так, стаття 131 Кодексу законів про працю (далі КЗпП) від 1922 року забороняла використання праці вагітних жінок на нічних та понаднормових роботах: “жінки вагітні й ті, що годують немовлят, уночі й позачергово працювати не можуть” [4].

Постановою Народного Комісаріату Праці (далі НКП) СРСР № 53/325 від 24 лютого 1925 р. був затверджений перелік особливо важких і шкідливих робіт, на яких було заборонено працювати жінкам [5].

Зважаючи на витіснення жінок із виробництв НКП СРСР видав розпорядження від 13 квітня 1925 р., яке передбачало надання дозволів на працю жінкам в усіх галузях виробництва, крім тих особливо шкідливих виробництв, де жіноча праця взагалі була заборонена. Ці дозволи мали видавати органи охорони праці за погодженням із профспілками і повідомленням про це НКП УРСР. Такі дозволи належало видавати і тоді, коли нічні роботи запроваджувалися на виробництві вперше. Усіх вагітних жінок і жінок, які годують дітей, належало перевести на денні роботи [6].

Формально на конституційному рівні жінки отримали рівні з чоловіками права та свободи у Конституції УРСР 1937 р. Стаття 121 зазначеної Конституції надала жінці рівні права з чоловіком, включаючи право на працю, вона проголошувала “Жінці в УРСР надаються рівні права з чоловіками в усіх галузях господарського, державного культурного і громадсько-політичного життя” [8, с.106].

Що стосується чинного трудового законодавства України то воно передбачає надання додаткових правових гарантій працюючим жінкам, які можна поділити на дві групи.

По-перше, гарантії, що забезпечують гендерну рівність у трудових правовідносинах (ст. 24 Конституції України; Закон України „Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків” від 8 березня 2005 року; ст.ст. 2-1 та 22 КЗпП), і по-друге, гарантії, що надають жінкам додаткові пільги та переваги у трудових правовідносинах (ст.ст. 174 – 186 КЗпП).

Отже, історія правового регулювання праці жінок являє собою виокремлення жінок як певної категорії працівників, шляхом застосування до них певних обмежень та надання їм додаткових гарантій, пільг та переваг у трудових правовідносинах.

Таким чином, сучасне правове регулювання праці жінок в Україні має історичні передумови у вигляді обмежувальних і заборонних норм, завдяки яким були прийняті правові акти у галузі охорони праці жінок і забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах.

Література:

1. Анішук Н. Правове становище українських жінок в історичному минулому // Право України. – 2002. – № 3. – С. 155 – 157.
2. Данченко Н. И. Правовая охрана труда женщин в СССР / Н. И. Данченко. – Киев : Наук. думка, 1985. – 154 с.
3. Иванкина Т. В. Права трудящихся женщин / Т. В. Иванкина. – Л.: Лениздат, 1990. – 171 с.
4. Известия Народного комиссариата труда. – 1923. – № 11.
5. Известия Народного комиссариата труда. – 1925. – № 45.
6. Известия Народного комиссариата труда. – 1925. – № 20.
7. Конституція Української народної республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) : від 29 квіт. 1918 р. // Історія української конституції / Укр. Прав. фундація ; упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. М. Томенко. – К., 1997.
8. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : прийнята постановою надзвичайного XVII українського з'їзду Рад 30 січня 1937 р. // Історія української конституції / Укр. Прав. фундація ; упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. М. Томенко. – К., 1997.
9. Соболев С. А. Трудовое право России и социальное развитие // Государство и право. – 1997. - № 4.
10. Z. Восьмичасовой рабочий день // Юридический вестник. – М., 1891. - № 9.

СЕКЦІЯ 3

МОВА ЯК ПРАВО ТА МОВА ЯК ОБОВ'ЯЗОК. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Баланаєва О.В.
Донецкий юридический институт МВД Украины

СМЫСЛОВАЯ ОСНОВА ТЕРМИНА «ПРАВДА»

В нашем исследовании символ и термин представим как явления культуры. Обратимся к рассмотрению культуры с точки зрения семиотической природы её составляющих. За сравнительно короткий срок в обществе происходит множество социальных контактов. Такое множество социальных взаимодействий является возможным благодаря наличию в обществе широкого семиотического поля. В числе важных компонентов этого поля следует указать естественный язык, артефакты культуры, а также принятые в обществе символы, к которым относятся различные системы знаков. Благодаря семиотическому полю действия людей оказываются до определённой степени упорядоченными и скоординированными. Культура, как семиотическая система, является наиболее универсальной, сложно структурированной и стабильной во времени. Любой законченный объект культуры представляет собой определённым образом организованную семиотическую систему. Следовательно любой объект может быть «прочитан». Поскольку он по своему генезису предназначен для этого. Любому культурному объекту присущ символический язык. Восприятие культурного объекта есть процесс его десимволизации. Это становится возможным лишь тогда, когда символический язык является доступным как целостная семиотическая система на всех его уровнях (семантическом, синтаксическом, прагматическом). Процесс десимволизации является длительным и сложным процессом, в результате которого значение слова становится более узким. Семантическая коррекция, вызванная процессом утраты символического начала, определила сужение рамок функционирования слова.

Следует также отметить, что мировоззрение человека эгоцентрично. Проявление эгоцентристского мировоззрения в языке позволяет принять тело человека в качестве исходной точки в процессе локализации предметов в пространстве [7, с. 271; 8, с. 110]. Последнее важно для понимания того, как формировался язык. Обратимся непосредственно к рассмотрению смысловой основы термина «правда».

Правда [6, с. 406]. «**Правды** – в русскоязычной литературе по истории государства и права традиционное обозначение сборников законов и обычаев периода раннего Средневековья по аналогии с Русской Правдой» [1, с. 558]. Ш. Ондруш считает, что праслав. *pravo* : *pravъda* "имеет ту же мотивацию,

что и нем. *Recht* и франц. *droit*... Праслав. *pravo* : *pravъda* представляет собой субстантивные дериваты прилагательного праслав. *pravъ*, *-a*, *-o* с исходным значением 'равный' (сохранившимся в южнославянских языках) и вторичным значением 'правый' (восточно- и западнославянские языки). *Pravo*: *pravъda* имели исходное значение 'равенство' [5, с. 177]. Исследованием рус. *правда* занимался также А.М. Брицын. Он отмечает, что это слово образовано от общеславянского прилагательного *pravъ*. [2, с. 83]. Термин *правда* относился к числу многозначных слов. Слово *pravъda* означало 'восстановление в ходе судебного процесса справедливости, правоты, восстановление нарушенного права', 'свод правил, законов', 'договор, условия договора', 'суд', 'расследование обстоятельств дела' [2, с. 84-87]. При восстановлении смысловой основы термина *правда* особое внимание следует уделить мнению Н.Я. Марра. Исследователь полагает, что «этот надстроечный термин имеет двоякую филиацию в зависимости от тех двух восприятий его значения... Одно значение, синонимное с 'правом', 'законом', восходит к семантическому архетипу 'рука' (→ 'сила' → 'право', в частности – 'правая рука' и т.п.); другое значение – 'истина', это непосредственный дериват 'солнца'» [4, с. 270]. Н.А. Луценко указывает на возможное родство между словами *правда* и нем. *wahr* 'правдивый', *Wahrheit* 'правда'. Соотнося *pra-* и *wahr* в диахронии, он постулирует структуру предикации, основанной на смысловом и морфологическом равенстве членов: *pra* + *вда*. «Представляется, что правда как 'восстановление справедливости' или 'равенство' по своему смысловому прототипу – это 'вода'. Конкретно речь идёт о воде как 'отражении', соответственно, далее, о том, что устанавливает паритет (соответствие, тождество) чего-то с чем-то – законе, справедливости, возмещении, суде, восстановлении прав, правосудии и т.д.» [3, с. 28]. Правда – это отражение, соответствие, видение, свидетельство. Рассмотрев точки зрения Н.Я. Марра и Н.А. Луценко, мы можем отметить, что они не противоречат друг другу. Вода по своему смысловому прототипу – это небо, отражение неба. Следовательно, смысловой основой термина *правда* являются смыслы 'вода', 'небо'. Это значение сохраняется в терминах: рус. *правдивость*, *правдивый*, *правдоподобие*, *правдоподобный*; укр. *правдоподібний*. Семантическая коррекция, вызванная процессом утраты символического начала, определила сужение рамок функционирования слова.

Литература:

1. Большой юридический словарь / под ред. проф. А. Я.Сухарева. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 858 с.
2. Брицын М. А. Из истории восточно-славянской лексики / М. А. Брицын. – К. : Наукова думка, 1965. – 159 с.

3. Луценко Н. А. Истории слов. К типологии семантических и звуковых изменений в языке / Н. А. Луценко. – Горловка : Изд-во ГГПИИЯ, 2007. – 100 с.
4. Марр Н. Я. Избранные работы / Н. Я. Марр. – М.; Ленинград : Государственное социально-экономическое издательство, 1935 – Т. 5: Этно - и глоттогония восточной Европы. – 1935. – 667 с.
5. Ондруш Ш. Семантическая мотивация основных терминов права и торговли у славян и индоевропейцев / Ш. Ондруш // Этимология 1984. – М., 1986. – С. 176-181.
6. Русско-немецкий юридический словарь / под ред. Х. Энгельберта. – М. : ТРАСТ, 1995. – 720 с.
7. Cassirer E. Philosophie der symbolischen Formen. Teil 1. Die Sprache / E. Cassirer – 10 - Aufl. – Darmstadt : Primus Verl., 1997. – 300 S.
8. Levi-Bruhl L. Die Seele der Primitiven / L. Levi-Bruhl. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1956. – 367 S.

Дженджеро О.Л., Максак І.В.
Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т. Г. Шевченка

МОВНІ ВИКЛИКИ Й ЗАГРОЗИ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

Сучасний світ – світ загроз та викликів майбуттю українського суспільства. Одним з гарантів національного та державного самозбереження є мова. У статті 10 Конституції України зазначено, що державною мовою в Україні є українська мова. Це цілком закономірно, адже українці є корінним населенням країни й найчисленнішою нацією. Проте багаторічна політика лінгвоциду призвела до того, що на практиці (у побуті, професійній сфері) багато українців послуговується російською мовою.

Після Революції Гідності відбувся доволі сильний поштовх до розвитку української мови: молодь стала активніше використовувати її в побуті, соціальних мережах. Звісно, не варто чекати миттєвого ментального зсуву — це процес на десятиліття. Проте дуже важливими є кроки в цьому напрямі на державному рівні, в освіті, громадському житті. Професор мовознавства Інституту славістики Віденського університету, дослідник української мови Міхаель Мозер переконаний: мова не виживе, якщо ми щоразу будемо переходити на російську, якою говорить співрозмовник, адже мова сама собою не живе — тільки завдяки мовцям.

Очевидним є й те, що без підтримки влади нація буде й надалі дрейфувати в російськомовному просторі. Однак, складається враження, що сьогоднішньому політичному режиму розвиток української мови не цікавий, а можливо, й непотрібний узагалі. Так, 6 жовтня 2016 року в першому читанні було прийнято новий законопроект про освіту. Загалом документ

актуальний і прогресивний, проте містить статтю 7, положення якої дозволяють викладання в школах і вишах іншою, окрім державної, мовою: у пункті 4 цієї статті зазначено, що заклади освіти відповідно до програми можуть здійснювати освітній процес двома і більше мовами, викладати одну чи кілька дисциплін англійською або іншими мовами. Такі положення містять небезпеку запланованого курсу на двомовну освіту, а в умовах автономії вишів цілком очевидним є те, що цим скористаються російськомовні керівники, окремі викладачі.

З огляду на вищевикладене, ми вирішили поцікавитися, як сучасна молодь ставиться до мовного питання в Україні. Участь у дослідженні брали студенти психолого-педагогічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Більшість з опитаних (53 з 67, тобто 79%) переконані в необхідності знати, вивчати й користуватися українською мовою в усіх сферах життя.

Марина (майбутній соціолог): «Україна – вільна та демократична держава, в якій нікому не забороняють говорити мовою, яка більш до вподоби. Але якщо ми хочемо підняти соціальний і культурний рівень нашої країни, то просто зобов'язані розмовляти українською мовою».

Софія (майбутній психолог): «Ми живемо в Україні і є українцями, тому просто необхідно знати рідну мову: це те, що об'єднує нас, людей різних за поглядами, думками та цінностями»; «Спілкуючись українською, сучасна молодь демонструє хороший приклад для майбутнього покоління».

Євгенія (майбутній соціальний педагог): «Народ без мови – все одно, що людина без душі. Народ, який буде пишатися мовою й історією, обов'язково стане могутнім і непереможним».

Ми виділили в студентських роботах тези, які були найбільш поширені, і, на наш погляд, відображають світогляд сучасної молоді:

- Мова робить людину освіченою і шляхетною. Тому людина, яка не бажає вивчати рідну мову, не поважає себе.
- У сучасному світі сформований ідеал молодої людини: це людина з вищою освітою і знанням іноземної мови. Проте апріорі прийнято вважати, що така людина досконало володіє й державною мовою країни.
- Українська мова є однією з наймелодійніших у світі, а отже, вона повинна стати нашою гордістю.
- Молодь — це хвиля. Зараз українська мова потребує поштовху у своєму розвитку, саме такої хвилі. Тому молоді люди мають відповідально поставитися до місії, яка випала на їхню долю.

Аналіз робіт виявив, що студенти вбачають загрозу вільному функціонуванню української мови в ЗМІ та родинному спілкуванні. Український медіапростір досі залишається російськомовним у багатьох регіонах.

Варто зазначити, що більшість студентів, що взяли участь в опитуванні, є російськомовними. Першопричиною такого стану вони

називають спілкування в родині й читання книжок, перегляд фільмів російською мовою.

Тетяна (майбутній соціальний педагог): «Я виросла в російськомовному оточенні й українську мову знаю недосконало. Але впевнена, що своїх дітей буду виховувати тільки рідною милозвучною українською мовою».

Дар'я (майбутній соціолог): «Найбільша помилка батьків-українців — говорити з дітьми російською».

Думка багатьох студентів про те, що починати відродження української мови потрібно з родини, спонукала нас до аналізу книжкових полиць найбільшого в Україні інтернет-магазину з продажу книжок — Yakaboo.ua. Порадувало те, що видавці нарешті відчували збільшення інтересу до україномовного контенту: у розділі «Книжки з Форуму Видавців 2016» з 449 книжок 413 (92%) — українською мовою.

Однак подальше дослідження мови представленого книжкового фонду за розділами виявило цілковите домінування російськомовної літератури. Наводимо дані щодо розділів, які, на наш погляд, найбільш важливі в контексті нашого дослідження.

Розділ «Навчальна література. Педагогіка»:

«Дошкільнятам»:

4524 (68,6%) — російськомовні; 1441 (21,9%) — україномовні;

«Педагогам»:

3136 (49,3%) — російськомовні; 2721 (42,8%) — україномовні;

«Школярам і абітурієнтам»:

5866 (48,3%) — російськомовні; 3762 (31%) — україномовні;

«Студентам і аспірантам»:

6190 (45,6%) — російськомовні; 4232 (31,1%) — україномовні.

Аналіз даних з цього розділу підтвердив тезу студентів про розмежування сфери використання української мови: середня й вища освіта — українська мова, родинне спілкування — російська мова. Саме тому значна частка навчальної літератури представлена українськими видавцями.

Аналіз даних з розділу **«Виховання дітей. Книжки для батьків»** виявив невтішну картину для україномовних громадян: значно переважає література російською мовою:

«Виховання і педагогіка. Психологія для батьків»:

1897 (88,1%) — російськомовні, 249 (11,6%) — україномовні;

«Дозвілля і творчість дітей»:

12419 (82,8%) — російськомовні, 2319 (15,5%) — україномовні.

Не менш цікавим виявилось дослідження розділу **«Художня література»:**

«Класична проза»: російськомовної літератури в 10 (!) разів більше:

7554 (77,9%) — російськомовні, 752 (7,8) — україномовні;

«Сучасна проза»:

6778 (82,6%) — російськомовні, 676 (8,2%) — україномовні.

Доля перекладених українською мовою книг, що стали світовими бестселерами, часто сумна: вони погано продаються. І причина часто не у відсутності патріотизму, браку коштів чи завищій ціні. Здебільшого стиль перекладу не відповідає стилю оригіналу. Тому й купують російською, бо ж «зрозуміліша».

«**Російська література**» й досі залишається окремим розділом в українській інтернет-книгарні й налічує 17241 джерело. Розділів «Англійська література» чи то будь-яка інша, звісно, немає. І тим невиправданішими є цифрові дані щодо **розділу «Українська література»**: її майже в 5 (!) разів менше (3684 книги), ніж російської літератури.

Також було проаналізовано розділи, які є найбільш популярними серед сучасної молоді — в усіх без винятку домінує російськомовна література. Частка україномовної літератури в цих розділах не перевищує 12%:

«**Комп'ютерна література**»: 3138 (97,4%) — 51 (1,6%);

«**Психологія і взаємини**»: 5138 (94,9%) — 213 (3,9%);

«**Мандри і туризм**» : 3425 (82,9%) — 494 (12%);

«**Краса, імідж, стиль**» : 960 (94,9%) — 30 (3%);

«**Мистецтво. Культура. Фотографія**»: 4996 (78,5%) — 485 (7,6%);

«**Хобі і дозвілля**»: 11189 (93,6%) — 282 (2,6%).

Не зрозуміло, за якими критеріями менеджери контенту добирали літературу для українських читачів у **розділ «88 книжок, які варто прочитати»**, але українською мовою там лише 4 книги, з них лише одну можна вважати українською («Тарас Бульба» М. Гоголя), та й то умовно, зважаючи, що надрукована вперше вона була російською мовою.

Найпопулярнішими традиційно залишаються російськомовні видавництва — АСТ, Азбука, Махаон, Книжный клуб «Клуб семейного досуга».

Отже, володіння українською мовою і її функціонування в усіх сферах життя в умовах сьогодення є цілком мотивованими, адже саме так твориться національно-мовна єдність у межах відповідного державного устрою. Проте аналіз мовних реалій свідчить про загрозливе становище національної і державної мови в Україні.

TEACHING STRATEGIES IN ENGLISH LEARNING AS FOREIGN LANGUAGE

*«As many languages you know,
as many times you are a human being»
A.P. Chehov*

One of the many tasks that the independent countries faces is the choice of an official language that will not only facilitate communication and therefore support the various developmental efforts, but would also provide much needed unity among the many ethnic groups, numbering of the citizens of the country. So historical and political developments have created a favourable linguistic ecosystem of our country in which Ukrainian language plays a major role, as the main official language. It assumes most public roles such as government business, local administration, primary and secondary education, judiciary, parliament, social services, trade and commerce, and the media.

Nowadays Ukrainians pay much attention to the learning of different foreign languages in the educational establishments of our country, this point the President of Ukraine supports too. This year the President of Ukraine [Petro Poroshenko](#) signed Decree “[On Declaring 2016 the Year of English Language in Ukraine](#)” the foreign language learning needs will increase, especially for Ukrainians, because due to dynamic tempo of modern life, people don't have much time for learning languages.

According to the Decree a complex of measures was instructed to elaborate and approve the main aim to intensify English studying in Ukraine. This complex of measures includes language course organization on the basis of higher education institutions, teaching disciplines in English, expansion in the number of language clubs, holding contests, development of mutual exchange of pupils and students between educational facilities of Ukraine and foreign states where English is the official language. It is also planned to improve legislation in the sphere of education and evaluate public servants' English language proficiency level.

These activities aren't possible without using correct teaching strategies because oral English language differs from acquiring academic English, and involves using English within different contexts for different purposes. As a result, teachers should foster students' learning and development through both direct and indirect teaching of language in a rich, social-emotional stimulating environment. Planning learning experiences based on high expectations is important but it is not enough for English language learners [2]. Intentional teaching should also include curricular enhancements and strategic use of the home language to support English language learners. Provide fun and interactive enrichment activities that extend

learning for your English language learners to practice and explore new concepts and ideas, and plan hands-on opportunities to develop oral language.

We have defined the key instructional approaches that may help in English language learning. These points are given below: firstly, teach vocabulary explicitly to support concept development in English language learners. Secondly, teach new vocabulary through stories and using English language strategically. Thirdly, avoid back-to-back translation during class time, instead, use gestures, movement, realia, photographs, songs and poems to illustrate new concept or word. Fourthly, model the use of the dictionary and teach the use of transferable strategies (e.g. cognates). Fifthly, describe and model how to ask for help in English when students cannot solve a problem or follow an activity.

So we suggest the teaching strategies in English learning as foreign language. The teaching strategies below give concrete approaches for English language learning in the classroom for students of different age. They are designed to guide developmentally appropriate instruction, moving your students along a continuum of learning by bridging the institute to the open communication.

	Name of the strategy	Give opportunities for practice
Strategy 1	Comprehension of English (Receptive English)	Plan to interact with new words and apply them to new situations. Share with students the topics and new vocabulary so that they can discuss after classes with their friends and family using their home languages. Provide opportunities for students to create picture books using new vocabulary to be added to the library.
Strategy 2	Self-expression in English (Expressive English)	Search for books and music in the students' English language that relate to the theme/topic being introduced. Place these materials in a learning station for student to access and tell the story to the group.
Strategy 3	Understanding and Response to English Literacy Activities	Teach simple words and phrases, and encourage students to use them during familiar routines. Plan for one-on-one interactions (with yourself and/or peers) throughout the day to encourage conversations in a non-threatening environment. Support students in learning new vocabulary by offering linguistic

		frames. Create a topic-related book with the student. The book can be about feelings, for example. The students do a page each day completing the sentence, “Today, I feel...”
Strategy 4	Symbol, Letter and Print Knowledge in English	Review new vocabulary and provide journals for students to write and draw freely about the topic and connect with their own personal experiences. Give students time to share their journal entries during story sharing times.
Strategy 5	Integrated Approaches for English Language Development and Family Engagement	Integrated Approach: English Language Development Ensure that goals and activities for ELD and other domain areas (e.g. language arts, science, etc.) are all aligned and build on each other. Students who are dual language learners/English language learners need multiple, meaningful opportunities to build new vocabulary and develop comprehension and narrative skills. Providing enrichment activities embedded in other domains (e.g. learning new math words and using them during a science activity) will provide a wholesome language experience.

To our mind we should use these strategies to develop further opportunities for extending English language learners’ knowledge and experience of the cultures of native speakers people, give opportunities for personal and intellectual development, further studies, pleasure and work in the English medium; and to enable every learner to prepare for the changing socio-economic demands resulting from advances in information technology (IT) – demands which include the interpretation, use and production of texts for pleasure, study and work in the English medium.

Literature:

1. Espinosa, L. (2010). Getting it right for young children from diverse backgrounds: Applying research to improve practice. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
2. Castro, D.C., C. Gillanders, M. Machado-Casas, & V. Buysse (2006). Nuestros Niños early language and literacy program. Chapel Hill: The University of North Carolina, FPG Child Development Institute; Vaughn, et al.

FREEDOM OF FAITH IN CANADA

Freedom of religion or faith is one of fundamental rights and freedoms of a person in modern democratic states. Speaking about Canada we must admit that this rights is found among constitutional rights of Canadian citizens. It is stated in the “Fundamental Freedoms” section of the Canadian Charter of Rights and Freedoms.

Canadians are therefore free to have their own beliefs and opinions, are free to practise religion or refrain, and are free to establish media organizations with or without religious content. Canadian religious institutions generally benefit from charitable organization status, which allows supporters to benefit from tax credits or deductions for their financial contributions.

According to the Charter’s preamble, Canada is founded upon principles that recognize the supremacy of God.[1] This portion of the preamble has not been accorded legal effect in Charter jurisprudence.[2][3] The constitutional recognition of God has been criticized as conflicting in principle with the fundamental freedom of conscience and religion guaranteed in section 2, as it would disadvantage those who hold nontheistic or polytheistic beliefs, including atheism and Buddhism.[4][5]

While religious freedoms are protected from state interference by the Charter, the actions of private individuals are largely governed by the provincial human rights codes. These codes prohibit discrimination in the marketplace, accommodation, and employment on the grounds of a variety of personal characteristics, including religion.

Equality of all individuals is guaranteed by Section Fifteen of the Canadian Charter of Rights and Freedoms.[6] This section promotes the pursuance of equality and the refusal of discrimination under enumerated or analogous grounds. However, the Charter only protects individuals from actions, policies and norms of public entities, not from private persons and organizations.[7]

Section 15 of the Charter states:

15. (1) Every individual is equal before and under the law and has the right to the equal protection and equal benefit of the law without discrimination and, in particular, without discrimination based on race, national or ethnic origin, colour, religion, sex, age or mental or physical disability.

(2) Subsection (1) does not preclude any law, program or activity that has as its object the amelioration of conditions of disadvantaged individuals or groups including those that are disadvantaged because of race, national or ethnic origin, colour, religion, sex, age or mental or physical disability.

Canadian provinces have their own human rights legislations that can be explicit as to the notion of reasonable accommodation. In Manitoba, section

9(1)(d) of the Human Rights Code defines discrimination as a "failure to make reasonable accommodation for the special needs of any individual or group if those special needs are based upon"[8] prohibited grounds. These provincial legislations oblige actors under their jurisdiction (employers, service providers and landlords) to respect the duty to accommodate, to preserve a multicultural society.

The particularity of the duty to accommodate on religious grounds is that cases fall both under the jurisdiction of the Charter and other federal and provincial human rights acts and that they challenge the notions of social values, secularism and gender equality.[9]

The notion of reasonable accommodation is a judicial creation.[10] It implies that "federal/provincial/territorial anti-discrimination measures place a positive duty on employers, service providers and landlords [...] to accommodate people's needs for reasons associated with recognized discriminatory grounds." [11] According to Sandra Fredman, the duty of reasonable accommodation "represents and advance towards substantive equality" for three reasons. Firstly, "equality is explicitly asymmetric, aiming to redress disadvantage even if this entails different or more favourable treatment." Secondly, it is focused "on modifying the environment to facilitate the participation of those affected." Finally, "[it] goes beyond other conceptions of equality in that it expressly imposes a positive duty to make changes." [12]

The notion of reasonable accommodation is directly related to the freedom of religion. Indeed, in 2006, "the Multani decision [...] moved reasonable accommodation from the realm of employment law into a broader legal discourse on religious freedom more generally." [13]

In claims concerning discrimination on religious grounds, the burden of proof shifts to the employer, landlord or service provider who has to prove the two elements: (1) that the rule is necessary and (2) he accommodates the individual to the point of undue hardship. [14]

In a 1985 Supreme Court case involving the Lord's Day Act, *R. v. Big M Drug Mart Ltd.*, Chief Justice Brian Dickson said that religious freedom in Canada includes freedom of religious speech, including "the right to entertain such religious beliefs as a person chooses, the right to declare religious beliefs openly and without fear of hindrance or reprisal, and the right to manifest religious belief by worship and practice or by teaching and dissemination."

Canada has laws prohibiting the promotion of hatred against sections of the public distinguished by colour, race, religion, ethnic origin, or sexual orientation. However, there are exemptions in the Bill which permit the expression of opinions on religious subjects and opinions based on religious texts which would otherwise be prohibited.

There have been a number of cases, tried by Canadian courts, concerning religious holidays in different confessions, religious dress, marital practice, refusal of medical treatment etc. Some precedents have been made

A set of Jehovahs Witness parents refused blood transfusions for their one-year-old daughter after doctors decided the baby urgently needed them. The baby was made a ward of the state to administer blood transfusions. The Supreme Court of Canada ruled that this was a legitimate limitation on religious freedom.[15]

In 2004, Robert Allen lost a case he brought against the Council for the Corporation of the County of Renfrew, where Allen attempted to prevent the council from opening each meeting with a prayer. The court found in favour of the council.[16]

In the 2004 case *Syndicat Northcrest v. Amselem*, the Supreme Court of Canada ruled in favour of Jews seeking to build a sukkah despite a condominium agreement that prohibited the action.[17]

Analyzing Canadian system of school education, we must admit that there are public schools and confessional schools in the country.

Canada's approach to religious education often faces concerns addressing to how to best balance competing concerns, e.g., anti-discrimination laws and religious freedoms, and respect rights to religious education outlined in important Canadian legal documents.

In some provinces and territories, public funding for religious-based separate schools, either Roman Catholic or Protestant, is mandated by section 93 of the Canadian Constitution and reaffirmed by Canadian Charter of Rights and Freedoms. The United Nations declared in 1999 that Ontario was in violation of the international covenant on civil and political rights by exclusively funding Catholic schools over other faith-based schools.[18] In 2007, an Ontario poll conducted by the Strategic Council showed that 71% of people were opposed to expanding faith based funding to non-Catholic religions.[19]

Quebec was originally required by the Constitution to provide public funding for confessional schools, but in 1997 a constitutional amendment was passed withdrawing the confessional nature of public schools.[20] The Quebec Education Act was then amended to reflect the constitutional changes and on July 1, 1998, the changes took effect.

Canada today has now official church and government is officially committed to religious pluralism. All religious freedoms of citizens are guaranteed by the state.

Reference:

1. Quoted from the Preamble to the Canadian Charter of Rights and Freedoms
2. *R. v. Sharpe*, 1999 BCCA 416 at 79.
3. *R. v. Sharpe* SCC 2001
4. Hogg, Peter W. *Canada Act 1982 Annotated*. Toronto, Canada: The Carswell Company Limited, 1982.
5. Russel, Paul. "The supremacy of God' does not belong in the Constitution": *The Globe & Mail*, June 11, 1999.

6. Library of Parliament, Legal and Legislative Affairs Division, Parliamentary Information and Research Service, An Examination of the Duty to Accommodate in the Canadian Human Rights Context (January 2012) at 1.
7. Canadian Human Rights Act, RSC 1985, c. H-6
8. Library of Parliament, at 7.
9. Stéphane Bernatchez, "Accommodements raisonnables et gouvernance : le rôle du juge, au-delà de l'interprétation et de la création du droit de l'égalité" in Reasonable Accommodation and the Role of the State: A Democratic Challenge, eds Christian Brunelle & Patrick A Molinari (Montreal: Canadian Institute for the Administration of Justice, 2008) 371 at 379.
10. Library of Parliament, at 2.
11. Sandra Fredman, at 215-217.
12. Lori G Beaman, "Conclusion: Alternatives to Reasonable Accommodation" in Lori G Beaman ed, Reasonable Accommodation: Managing Religious Diversity (Vancouver: UBC Press, 2012) 208 at 209.
13. Ont. Human Rights Comm. v Simpsons-Sears, [1985] 2 SCR 536.
14. Gilles Trudeau, "L'obligation d'accommodement en milieu de travail : évolution ou révolution ?" in Jean-François Gaudreault-DesBiens ed, Le Droit, la Religion et le "Raisonné", (Montreal: Les Éditions Thémis, 2009) 169 at 175.
15. Allen v. Corporation of the County of Renfrew, February 10, 2004, The Canadian Legal Information Institute. Retrieved May 17, 2006
16. Syndicat Northcrest v. Amselem, January 19, 2004, University of Montreal website. Retrieved May 17, 2006
17. Ontario Premier Labels Tory Education Plan 'Regressive', National Post, August 23, 2007. Retrieved August 23, 2007
18. Ontario voters pan faith-based education: poll, The Globe and Mail, September 18, 2007. Retrieved February 10, 2009
19. Constitution Act, 1867, s. 93A, as enacted by Constitution Amendment, 1997 (Quebec), SI/97-141.
20. Constitution Amendment, 1998 (Newfoundland Act), SI/98-25.

Новікова О.О.

Донецький юридичний інститут МВС України

СТИМУЛЮВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ДО НАЦІОНАЛЬНОМОВНОЇ СТІЙКОСТІ

Одним із головних надбань будь-якого народу є мова, оскільки це основа нації, фундамент держави, провідник інформації між поколіннями. Стан української мови на сьогодні – це проблема, яка не може залишити байдужим жодного громадянина нашої країни. Мовна ситуація, що існує в Україні останнє десятиріччя, доволі складна та парадоксальна, оскільки

згідно з Конституцією державна мова одна, хоча насправді в країні вільно функціонують дві, майже з повною відсутністю в деяких регіонах мови-опонента. Об'єктивно Україна живе в умовах фактичного (не юридичного) білінгвізму. «Віртуально можна уявити собі, як крізь усю країну проходить невидимий кордон, який розділяє її на дві частини: східну, де панує використання російської мови (чимала частина східної частини пасивно володіє українською мовою), і західну, де в усіх сферах функціонує українська мова (переважна частина населення західної частини повною мірою володіє російською мовою)» [2].

За останні п'ять років на території України було проведено значну кількість соціологічних досліджень щодо проблеми існування двомовності. З цього приводу існує багато суперечливих думок та розбіжностей у поглядах. Зокрема, деякі дослідники вважають, що мовної проблеми як такої в Україні не існує, інші, навпаки, абсолютно впевнено наголошують на тому, що «функціонування в одній країні двох офіційно закріплених мов, порушуючи мовно-культурну єдність її мешканців, стає джерелом постійного конфлікту між двома різномовними частинами населення, перетворюється на дестабілізуючий фактор суспільного життя. Це стан нестійкої рівноваги, що має тенденцію або до перетворення на одномовність, або до розпаду єдиної держави» [1, с.56].

Ураховуючи сьогодишню ситуацію в країні, зокрема події на Сході, які мали свій початок у штучно створених суперечках щодо вживання певної мови на деяких територіях України, необхідно, на нашу думку, торкнутися питання національномовної стійкості сучасного покоління.

Мова – це необхідна умова існування та розвитку суспільства, це елемент його духовної культури. Доки живе мова, доти живе народ, – якщо ж у мові «починають сумніватися», починає гинути нація, суспільство, країна. І Огієнко влучно зауважив, що «народ, який не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією» [8]. Цей вислів відомого українського громадського діяча, мовознавця, історика пролунав ще на початку ХІХ ст., проте й на сьогодні він є доволі актуальним для нашої держави.

За роки незалежності в Україні відбулися процеси, які вкрай змінили економічне, політичне, культурне та соціальне становище. Саме тому проблеми молодого покоління стали об'єктом зацікавлень і досліджень соціологів, політиків, психологів та лінгвістів. Актуальною проблемою сьогодення є питання мовної стійкості сучасної молоді як вагомого чинника збереження вірності рідній мові.

Що саме мають на увазі, уживаючи поняття «мовна стійкість»? Яке значення воно має? Одним із перших, хто почав досліджувати поняття мовної стійкості був український соціолінгвіст Орест Ткаченко, який назвав зазначене поняття «мовною стабільністю». Учений зазначив, що «втративши свою мовну стабільність, народ завдяки мовній стійкості може поступово

повернути й свою мовну стабільність, навіть зміцнити її. Утративши мовну стабільність і не маючи або не виробивши мовної стійкості, народ може втратити навіть найстабільнішу і найвпливовішу, найпоширенішу свого часу у світі мову, про що свідчать долі таких колись поширених світових мов, як давньоєгипетська, шумерська, хетська, що стали мертвими і тепер відомі лише з пам'яток [7].

Якщо звернутися до тлумачного словника, то стійкість – це «певна риса характеру; той, хто не піддається сторонньому, переважно негативному впливу; той, хто виявляє наполегливість, твердість у намірах, поглядах, вчинках, діях і т. ін.; вірний своїм переконанням; незламний, твердий [6, с. 195].

Отже, мовна стійкість – це риса характеру, намір певної особи непохитно користуватися в щоденному спілкуванні рідною (національною) мовою, мовними засобами, близькими з погляду її виховання та освіти. Зміст висловлення «мовна стійкість» виводиться із самої назви – використовувати рідну мову повсякчас, незважаючи на мовлення співрозмовника. Хоча це, звичайно, не повинно виключати всебічний мовний розвиток особистості та володіння мовами різних народів та націй.

Якщо говорити про національномовну стійкість серед різних поколінь нашої країни, то можна побачити неоднозначну картину. Так, люди похилого та середнього віку, зокрема ті, що народилися в Радянському Союзі (безумовно не всі), не настільки свідомо ставляться до знання та уживання рідної мови, як сучасна молодь. Тому доволі важливим постає питання національномовної свідомості молодого покоління, оскільки саме від нього залежить майбутнє нашої країни.

Мова молоді – складне соціолінгвістичне та культурне явище, що містить певні уявлення про вік і особливості мовної поведінки молодих людей як частини сучасного соціуму. Життя сучасної молоді має досить суперечливий характер. Адже з одного боку – це свобода мислення та висловлювання, з іншого – втрата ціннісних орієнтирів, жорстка раціоналізація взаємовідносин, безробіття. Вирішення проблеми набуття студентами мовної стійкості – справа не одного року. Щоб привчити студентів розмовляти державною мовою не лише в межах аудиторії, а й у позааудиторний час, викладачеві будь-якого ВНЗ необхідно постійно враховувати об'єктивні фактори, що впливають на формування визначеної якості. Насамперед потрібно знати, якого значення для студента набуває досягнення поставленої мети і як він оцінює свої шанси з боку практичного застосування набутих якостей чи здібностей у майбутньому. Безумовно, основою мотивації будь-якої діяльності є потреби, які усвідомлюються, у результаті чого в будь-якої особи виникає спонукання до конкретних дій. Людина діє, працює, творить з метою одержати певний результат, який задовольнить її потреби на певному етапі. Відомий литовський психолог Л. Йовайша визначає і включає до складу мотиваційної сфери такий

компонент, як соціальна установка на певну сферу трудової діяльності, потреби в оволодінні необхідними знаннями й навичками, що й сприяє підвищенню активності особистості [2, с. 58]. Саме така соціальна установка в нашому суспільстві й починає спрацьовувати, тобто соціальне замовлення на людину-фахівця, що повсякчас спілкується українською мовою, знає її письмові закони, вже є, адже темп сучасного суспільства та й відповідно відродження України ставить перед системою освіти принципово нове завдання: сформувати особистість спеціаліста, який мав би високий рівень інтелектуального розвитку, й міг свій інтелект репрезентувати за допомогою слова, реалізувати думку засобами мови.

Зрозуміло, що мовна стійкість не може проявлятися повсякчас, якщо студент не сформувався як свідомий громадянин певного суспільства, якщо його рівень національної свідомості недостатній.

На сьогодні визначають три рівні національної свідомості:

- буденний рівень національної свідомості – це поєднання свідомих, ментальних елементів свідомості. Одні з них є фундаментом національного характеру, менталітету, історичної пам'яті;
- державно-політичний рівень – це формування національних інтересів, політичних вимог, державної політики. На цьому рівні зосереджені такі ідеї, програми, вчення, що віддзеркалюють політичні, правові, державні інтереси.
- теоретичний рівень національної свідомості – це науково обґрунтовані, чи мистецьки осмислені ідеї, концепції, програми, світоглядні орієнтації, що характеризують інтелектуальний потенціал нації, її здатність до самоствердження [3, с. 201].

Безумовно, етнічна самоідентифікація певною мірою залежить від значення рідної мови для особистості, від частоти її функціонування під час спілкування. Мова за своєю природою є соціальним явищем, нею можна оволодіти лише у процесі соціальної взаємодії з іншими людьми. У мові відображуються сукупні знання народу про суспільство та людину. І оскільки для кожної окремої спільноти ці знання є специфічно своїми, поширення їх засобами і можливостями рідної мови сприяє етнонаціональній ідентифікації.

Зважаючи на зазначене вище, підсумуємо, що саме національна самоідентифікація особистості, тобто особистісно обґрунтована приналежність людини до певної спільноти в результаті притягує молоду людину до свого рідного, до українського, а отже, є вагомим фактором для набуття сталої власне мовної стійкості. Сучасна система державної освіти й виховання у вищій школі створює всі умови для урахування природних задатків людини, формування національного складу психіки, способу мислення тощо, тобто йдеться про систематичне й цілеспрямоване виховання національної свідомості й самосвідомості.

Література:

1. Давриченко Н. Національна самоідентифікація і соціологізація української молоді: педагогічний аспект. Теоретичні питання освіти та виховання // Збірник наукових праць. Випуск 11. – К.: КДЛУ, 2000. – С. 69.
2. Йовайша Л. Проблемы профессиональной ориентации школьников – М.: Педагогика, 1983. – 128 с.
3. Кресіна І. Українська національна свідомість і суспільно-політичні процеси. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с.
4. Культура української мови. Культура мови, думки, почуттів: Довідник / За ред. В.М. Русанівського. – К.: Либідь, 1999. – С.3-4.
5. Мацько А. Формування культури мовлення // Урок української. – 2004. – № 8-9. – С 34-35.
6. Новий тлумачний словник української мови в 4 т. / Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконті, 1998. – Т. 4. – С. 399.
7. Ткаченко О. Проблема мовної стійкості та її джерела// Людина і політика, № 2 (8), 2000.
8. Огієнко І. Українська культура. – К., 1918. Передрук: 1991.
9. Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради. – К.: Либідь, 2002. – С. 3-4.

Пономаренко К.В.

Донецький юридичний інститут МВС України

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ДЕРЖАВНА: АМБІВАЛЕНТНІСТЬ СТАТУСУ

Сучасний світ – світ викликів та загроз майбутньому українського суспільства. Наразі Україна має складну й конфліктогенну мовну ситуацію, спричинену примусовою асиміляцією українців в умовах тривалих періодів бездержавності. Незважаючи на те, що українська мова має статус державної, дедалі більше вживано в усіх сферах публічного життя стає російська мова.

Мовному питанню та мовній політиці тривалий час приділяють значну увагу науковці (Б. Ажнюк, С. Андрусів, Т. Возняк, Г. Карашук, Л. Масенко, О. Пономарів та ін.), проте вирішити ці проблеми наразі не вдалося. Факт сучасного політичного використання мовного питання надає цій проблемі особливої актуальності.

Відповідно, метою нашої розвідки є аналіз сучасного функціонального статусу української мови з погляду чинного законодавства й здійснюваної державою мовної політики.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- 1) розглянути законодавчі засади функціонування української мови як державної;
- 2) розглянути наявні варіанти вирішення проблем двомовності в

пострадянських країнах; 3) окреслити основні аспекти регулювання мовної ситуації в Україні.

Поняття «державна мова» активно вживають у багатьох країнах. Державна мова – це, по-перше, мова більшості населення, що проживає на території певної держави, і, по-друге, мова нормативних актів, діловодства, судочинства, діяльності державних органів, освіти, засобів масової інформації. Конституційний Суд України визначає державну мову як мову, «якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя» [10, с.7].

Відомо, що законодавче регулювання вживання української мови як державної бере початок від 1918 р., коли було прийнято закон Центральної Ради про державну мову: «Всякого роду написи, вивіски <...> повинні писатися державною українською мовою... Мовою в діловодстві має бути державна українська...» (Цит. за [11]). Але з втратою незалежності цей закон утратив силу. Наступним визначальним документом був Закон про мови в Українській РСР (1989 р.), у якому українській мові було надано статусу державної. Намір запровадити українську мову в усі сфери життя було затверджено й Декларацією про державний суверенітет України (1990 р.).

У статті 10 Конституції України (1996 р.) вказано: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України». Конституційний Суд України своїм рішенням від 14 грудня 1999 р. дав таке тлумачення цього та інших пунктів Конституції: «Таким чином, положення Конституції України зобов'язують застосовувати державну – українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, у роботі і в діловодстві тощо органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України» [10]. Після згаданого рішення найглибшим нормативно-правовим актом стала Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань «Про функціонування української мови в Україні» від 22 травня 2003 року № 886-IV, у якій було констатовано, що «незважаючи на законодавче закріплення за українською мовою статусу державної, відбувається процес звуження сфери її застосування, що спричиняє соціальну напругу в суспільстві, породжує сепаратистські настрої, суперечить інтересам національної безпеки України та ставить під загрозу її суверенітет і державне самовизначення» [9]. У рекомендаційній частині була запропонована ціла низка детально вписаних заходів. Проте більшість рекомендацій так і не було виконано.

Неоднозначно потрактовуваним дотепер постає підписання від імені України Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (1996 р.) та її ратифікація (2003 р.). Адже, з одного боку, утверджується право на

використання регіональних мов або мов меншин у приватному та суспільному житті, а з іншого – підкреслено, що охорона й розвиток регіональних мов та мов меншин не повинні зашкоджувати офіційним мовам і необхідності вивчати їх [3]. Відповідно, наслідком першого розуміння постав Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012, детальний аналіз якого запропоновано П. Пилипенком [7], а наслідком другого – його скасування («Про визнання таким, що втратив силу ЗУ «Про засади державної мовної політики» від 28.12.2012).

Окремо зазначимо, що всі міжнародні правові документи вимагають, щоб національні меншини, користуючись своєю мовою, у повному обсязі володіли й мовою країни свого проживання. Зокрема, у преамбулі до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 р. зазначено: «Захист і розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні проводитися на шкоду офіційним мовам і необхідності вивчати їх» [3]. Отже, вільне володіння державною мовою – юридичний обов'язок кожного громадянина України.

Прикладом вирішення проблем двомовності може слугувати мовна політика країн Балтії. Зокрема, Закон про мову, прийнятий 1989 р. Верховною Радою Латвійської РСР, передбачає обов'язкове використання латиської мови у громадських місцях, встановлює трірівневу систему володіння мовою. Виконання закону контролює спеціальний Державний мовний центр, що інспектує всю сферу, пов'язану з уживанням державної мови [2, с.31-32]. У 1998 р. у Латвії було прийнято новий Закон про мову, який проголосив латиську мову єдиною мовою викладання в державних школах. Латиська Національна рада з питань радіо і телебачення має право закривати приватні телекомпанії, що не транслюють ефірний продукт державною мовою.

У протилежному напрямку йде мовний розвиток Білорусі, де в 1998 р. була прийнята нова редакція «Закону про мови», що проголосила державний статус двох мов – російської й білоруської, унаслідок чого білоруська мова була майже повсюдно витіснена зі структур державної влади, з освітньої, культурної та інших сфер [8, с.46].

Аналізуючи сучасну ситуацію, фахівці схиляються до думки, що в Україні державна політика як така відсутня (Л. Масенко, Т. Марусик, І. Кресіна, В. Горбатенко й ін.): не створено органу, що забезпечив би організацію й контроль виконання мовного законодавства; натомість змінюються інституції, покликані формувати мовну політику, структура й кадровий склад яких апіорі не сприяє вирішенню питання. Водночас науковці підкреслюють, що національній мові належить чільна роль у державотворчому процесі. Спільна мова є одним із головних факторів, які забезпечують солідарність населення і, відповідно, стабільність держави [5, с.8].

Отже, усвідомлення того, що державна мова є чинником консолідації, національним багатством, а підтримка та розвиток мов національних меншин є культурним збагаченням суспільства, має бути основою у правовому регулюванні мовної політики нашої держави. Сучасна державна мовна політика має поєднувати в собі цілеспрямованість з розсудливістю й обережністю. Для того, щоб зріс престиж і зміцніли позиції державної української мови, її носіями мають стати якомога більше молодих, успішних, освічених людей. Українська мова повинна стати символом успіху, надавати перспективи для самореалізації й здійснення конституційних прав. Для цього необхідно законодавчо закріпити виважену Концепцію державної мовної політики й органи контролю її виконання, надати всім громадянам можливість безкоштовно вивчати українську мову, використовувати не лише законодавчі, а й ринкові механізми щодо мови ЗМІ, вітчизняного книгодрукування, реклами, соціальних мереж тощо.

Література:

1. Гринів О. Державна мова в конституційному полі / Олег Гринів // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства : Матеріали наукової конференції : 28-29 травня 2001 року. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2002. – С. 10-11.
2. Губенко Д. Сучасна мовна політика Балтійських держав / Дмитро Губенко // Державність української мови і мовний досвід світу : Матеріали Міжнародної конференції. – К., 2000. – С. 30-33.
3. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин : Міжнародний документ від 05.11.1992. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:
4. http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_014
5. Про засади державної мовної політики : Закон України від 03.07.2012 // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 23. – Ст. 218.
6. Масенко Л. (У)мовна (У)країна / Лариса Масенко. – К. : Темпора, 2007. – 88 с.
7. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом / [Майборода О.М., Шульга М.І., Горбатенко В.П. та ін.]. – К. : ПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
8. Пилипенко П. Юридичні аспекти мовного питання в Україні / Пилип Пилипенко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sociolinguistics.lnu.edu.ua/ua/issues/05/12.pdf>
9. Плахута Є. Цілі мовної політики держави: українські проблеми на тлі досвіду Латвії та Білорусі / Євгеній Плахута // Державність української мови і мовний досвід світу : Матеріали Міжнародної конференції. – К., 2000. – С. 45-48.
10. Про Рекомендації парламентських слухань «Про функціонування української мови в Україні» : Постанова, Рекомендації від 22.05.2003 № 886-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/886-15>

11. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. Справа про застосування української мови // Вісник Конституційного Суду. – 2000. – №1. – С. 7–9.
12. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / [Чайковський А.С., Копиленко О.Л., Кривоніс В.М. та ін.]. – К. : Юрінком інтер, 2003. – 656 с.

Рупгаш Н.В.
Херсонський державний аграрний університет

МОВА ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Формування культури мовлення – одне з нагальних питань сьогодення українського суспільства. Як стверджує Г. Берегова, «це не лише філологічна, а й соціальна проблема: вона в той чи інший спосіб пов'язана з найрізноманітнішими видами комунікації» [2, с. 9-10]. У нашій державі кожен третій член суспільства здобуває середню спеціальну або вищу освіту, однак досконалий рівень володіння українською мовою не став загальнонаціональним; «ще надто багато людей користується українською мовою лише в побуті, без належної уваги до її правильності, чистоти, естетичності», – ще багато років тому зазначала А. Коваль [4, с. 18].

Мова є визначальним чинником етнічної самоідентифікації особи, більшість респондентів визначає її як основну етнічну цінність. Саме етномовна ситуація відбиває глибинні процеси буття народу з його ціннісно-змістовими ознаками, що формують структуру суб'єктно-суб'єктної взаємодії.

Слово містить в собі культурну традицію, має свою власну долю. Через слово, через текст сама людина і його свідомість «включені» у традицію і культуру. Пізнання світу та пізнання іншого нагадує спілкування з чимось чужим: інші світи, історії, культури, суспільства, свідомості. Щоб розпізнати чуже, потрібно перевести з «чужої» мови на «свою». Завдяки цьому досягається розуміння людьми один одного, усвідомлення людьми сучасної епохи людей інших історичних епох, розуміння людьми однієї культури й одного товариства людей іншої культури й іншого суспільства.

Через мову свідомість зв'язана з культурою а культура впливає на свідомість через мову. Культура – це все, що люди робили і роблять, а мова є тим, що люди думали, усвідомлювали, та те, що вони думають.

Люди бачать світ по-різному – крізь призму своєї рідної мови. І це лежить в основі теорії «лінгвістичної відносності» Е. Сепіра та Б. Уорфа, котрі прагнули довести, що розходження між культурами зумовлені розходженнями в мовах. І хоча ця теорія й дотепер вважається недоведеною, окремі аспекти її вивчення вплинули на інтерес до аналізу впливу соціокультурних особливостей особистості на проблему трансформації не

тільки суспільства загалом, а й багатьох його структур, у тому числі й мовного середовища як одного із суб'єктів соціокультурного процесу [5].

Мовну особистість формує мовне середовище. Традиційне визначення мовного середовища: спільність території; соціальні і мовні особливості, притаманні народу чи народам, які живуть на даній території. Однак це є недостатнім, оскільки воно зрощується зі специфікою культурного середовища та особливостями соціальних умов, соціокультурною трансформацією загалом, тому коректніше буде вживати поняття «соціокультурне поліваріантне середовище», яке більш адекватне модернізаційним умовам. Склад і структура такого середовища зумовлені: а) соціально-мовною структурою суспільства; соціально-мовною ситуацією; своєрідністю соціально-культурної лінгвістичної ситуації; новою структурою культури, що трансформується; історичними традиціями мовних взаємин корінної нації з іншими національностями; зміною культурного контексту та умов життєдіяльності; ціннісними орієнтаціями і соціальними установками суспільства.

Е. Сепір розглядав вплив комунікативних процесів на життя особистості й суспільства. Так, він відзначає, що «для формування суспільства, його об'єднань і підрозділів, а також для забезпечення взаєморозуміння між його членами необхідні якісь процеси комунікації» [5]. Основним видом комунікації дослідник справедливо називає мову, аналізуючи її вплив на життя суспільства.

Сучасні вчені прагнуть досліджувати взаємний детермінізм соціальних, культурних і мовних факторів у суспільстві, аналізуючи ті чи інші кореляції між соціокультурними і мовними структурами на широкому географічному й історичному просторі. На жаль, українські вчені здебільш обходять це питання, віддаючи перевагу розглядові впливу та взаємодії соціальних і культурних підстав на трансформацію суспільства. Лише В. Іванишин та Я. Радевич-Вінницький приділили увагу дослідженню спільного впливу соціокультурних і мовних особливостей на зміни українського суспільства [3]. Однак вони не обговорюють мовну особистість і мовне середовище як поняття.

Обов'язковою умовою самореалізації сучасної особистості, на думку Г. Берегової, є успішна мовленнєва підготовка майбутніх фахівців, яка повинна спрямовуватись не тільки на вироблення навичок практичного володіння мовою у різних сферах комунікативної діяльності, а й на виховання мовної цілісності майбутнього фахівця як національно свідомої мовної особистості, яка б реально, а не формально презентувала українську мову як мову нації, піднесла б її на рівень загальнолюдських цінностей, що виражають сутність міжпоколінних соціально-культурних трансформацій [1, с. 261-262]. Теоретико-пізнавальний аспект виховання мовної особистості виявляється через розуміння нею важливої екзистенційної ролі мови як

визначальної ознаки homo sapiens, що за силою впливу на все життя людини не поступається перед законами природи.

Література:

1. Берегова Г.Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні: Монографія / Г. Д. Берегова. – Херсон: Айлант, 2012. – 312 с.
2. Берегова Г.Д. Українська мова професійного спрямування / Г. Д. Берегова. –Херсон: Олді-плюс, 2011. – 320 с.
3. Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: Видавнича фірма Відродження, 1994. – 218 с.
4. Коваль А.П. Культура ділового мовлення / А. П. Коваль. – К.: Вища школа, 1977. – 296 с.
5. Культурологія ХХ ст.: Енциклопедія. Том 2; [електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/levit01/index.htm>

Сушко С.О.

ПВНЗ «Краматорський економіко-гуманітарний інститут»

АКАДЕМІЧНИЙ РОМАН У ЖАНРОВІЙ ПАЛІТРІ АНГЛОФОННОГО РОМАНУ: ФІЛОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС, НАРАТИВ, СТИЛЬ

Людську особистість формує безліч чинників, насамперед родина, батьківщина, виховання й освіта, спадковість. До найголовніших чинників, формуючих світоглядні застави та моральні цінності людини, належить, безсумнівно, і художня література. В історії літератури вплив художнього твору на читача й суспільство набував іноді резонансного сплеску, як це було, наприклад, з романами Жан-Жака Руссо, “Стражданнями юного Вертера” Гете, “Паломництвом Чайльд-Гарольда ” Байрона, тургеневським “Батьки і діти”, “Хатиною дядька Тома” Гаррієт Бічер Стоу, “Оводом” (*The Gadfly*) Етель Ліліан Войнич, нарешті, романом Джорджа Оруела “1984”.

Серед широкого спектру жанрових різновидів сучасного англомовного роману помітно виокремлюється академічний, або університетський, роман. У його оповідному фокусі знаходиться велика низка тем і проблем як суто професійного плану університетського життя, так і плану людських стосунків, приватного життя персонажів. Від твору до твору перевагу набирає або професіональний аспект, або психологічна ускладненість конфліктів і характерів. Доречно зауважити, що ця перевага далеко не завжди відстежується у кожному творі академічного піджанру – певну масу університетських романів визначає однопорядковість цих двох наративів, академізму й перипетій звичайного людського життя. Дослідники констатують таку помітну тенденцію сучасного академічного роману як його зближення з реальними проблемами людей з різних верств суспільства, на

відміну від притаманного йому раніше герметизму академічної сфери. “The academic novel is usually considered a quaint genre, depicting the insular world of academe and directed toward a coterie audience. But it has become a major genre in contemporary American fiction and glimpses an important dimension of American life. < ... > The academic novel no longer depicts a pleasant enclave, but faculty are subject to pressures that any other professional experiences. ... In short, the academic novel portrays class in the USA, touching a chord with the reading public.” [3] – Академічний роман зазвичай потрактовують як дивацький, ексцентричний жанр, що зображує замкнуте академічне коло і який спрямований на обмежену читацьку аудиторію. Але він став одним з провідних жанрів у сучасній американській прозі, відтворюючи важливий вектор американського життя. Академічний роман більше не змальовує вузьке коло людей, а викладачі зазнають такого ж тиску, що і будь-який інший професіонал. Коротко кажучи, академічний роман зображує соціальний прошарок у США, викликаючи читацьке співчуття.

Метою нашого пошуку в аспектах, означених у назві статті, є визначення жанрової специфіки академічного роману в англо-американській літературі, виокремлення філологічної тематики у творах жанру, обраних до розгляду, а також певні сюжетно-нарративні моделі та стильові прикмети цих творів. Поглиблене вивчення поетики академічного роману є, безумовно, перспективним під кутом зору привернення читацької уваги до даного піджанру, художні досягнення й антропоцентризм якого дозволяють відносити його скоріше до категорії високої літератури, чим розважальної.

Масив творів у жанрі академічного / університетського / професорського роману (*Professorromane*) в англійській та американській літературах налічує сотні книг, певну ієрархію яких за принципом своєрідності та літературних переваг визначають критики та науковці. Іноді окремі романи отримують своє “друге народження” через десятки років після першого виходу з друку. Такою була доля двох полярних за стилем романів даного жанру, “*Straight Man*” (1997) Річарда Руссо та “*Stoner*” (1965) Джона Вільямса. Розглянемо, на прикладі цих двох американських романів, домінанти жанру академічного роману та їх філологічну проблематику.

Перший роман поєднує форму самоіронічної рефлексії протагоніста-оповідача, Генрі Девероза молодшого (Henry Devereaux Jr.), з вірогідною картиною університетського життя, а саме драматичних та кумедно-іронічних перипетій на кафедрі англійської мови у зв'язку з чутками про значне скорочення штатного складу кафедри. Генрі Девероз очолює її багато років поспіль, кожного року його переобирають на цю посаду з незначною перевагою і це показує реальний “розклад сил” на кафедрі – у нього є як друзі, так і недоброзичливці, якщо не вороги. Наратив роману інтегрує в захоплюючий комедійно насичений сюжет відчайдушні спроби героя відстояти свою кафедру, домогтися її повного фінансування. Ця провідна тема роману супроводжується прихованим від сторонніх (але не від читачів!)

розпачем героя з приводу симптомів, що вказують на сечокам'яну хворобу. Наратив роману розгалужується на низку інших тем, конфліктів, сюжетів. Річард Руссо майстерно й навіть віртуозно комбінує подієвий план роману з невинним плином спогадів і думок героя про своє життя – дитинство, змушніння, батьків, власне подружнє життя, сімейне життя дочки.

До першорядних оповідних шарів роману належать також портрети колег протагоніста, їх здебільшого драматичні життєві історії, їх розрахунки, “тактика і стратегія” у стосунках з діючим головуючим кафедрою.

Провідному наративу роману властиві ознаки класичної комедії інтриги. Ця теза знаходить своє підтвердження у одній з кульмінацій роману, а саме епізоді, коли Генрі Девероз змушений сховатися від своїх колег, що зібралися на перевибори, на даху і через шпарини стелі може підглянути й почути, про що йде мова на зборах. *“My perch is far from ideal. I'm right above the long conference table, having been drawn to this spot by a thin crease of light. I don't dare move around for fear of making noise that will result in my discovery. Still, I can't see much.”* [1, с. 279]

Філологічний дискурс є атрибутом переважної більшості творів у жанрі академічного роману. Така його особливість пояснюється тією обставиною, що на багатьох кафедрах англійської філології в американських університетах було впроваджено курс письменництва (Creative Writing), викладати який запрошували майстрів слова, письменників. Багато з цих письменників-викладачів писали потім книги з університетського життя. *“Straight Man”* відкриває цей дискурс дещо іронічно забарвленим “академічним” портретом батьків. Обидва займають професорські посади на англійських кафедрах, а повне навантаження матері Генрі є частиною угоди, щоб компенсувати майже повну свободу для свого чоловіка, іменитого професора, якого кафедра тримає, щоб він писав наукові праці, книги. *“My mother, also an English professor, was hired as part of the package deal, to teach a full load and thereby help balance the books”.* [1, с. xii]

Філологічна тематика роману має пунктирний, тобто фрагментарний, характер. Вона стисло відображена в описах професіональних уподобань колег Генрі Девероза. Кемпбел Вімер, наприклад, заперечує літературу як таку і зосереджується виключно на феміністській критичній теорії та образно-спрямованій культурі (image-oriented culture). Сам Генрі час від часу звертається подумки до написаного ним 20 років тому назад роману – і не дає ані відповіді, чому-таки його письменницький дебют не мав продовження, ані опису, про що була його книга. Значне місце відводиться філологічному дискурсу в епізодах викладання героєм креативного письма.

Другий роман, *“Stoner”* Дж. Вільямса, значно контрастує з першим за оповідною манерою, тоном, словесними портретами героїв, психологічною напруженістю. У ньому відсутні усі ті безперечні переваги, які властиві роману Р.Руссо: оригінальність та сюжетна винахідливість, відсторонений та самоіронічний ракурс зображення, комізм ситуацій, розмовна оповідна

манера, певна пунктирність, недомовленість, оповідна інтрига, масив прямих психологічних спостережень. Психологізм та драматизм роману “*Straight Man*” є, так би мовити, другим регістром художнього плану й задуму твору.

Стоунер, герой однойменного роману Дж. Вільямса, працює все своє професійне життя в університеті штату Міссурі на посаді і у званні асистент-професора (assistant professor), викладаючи англійську літературу. Безпосередньо романній оповіді передують зовсім коротке, на два абзаци, авторське слово, в якому автор констатує *непримітність* свого героя, коротку пам'ять його колег, відсутність зацікавленості у студентів, які відвідували його курси, байдужість нових поколінь студентів до його постаті.

Проте романне розгортання життєвого й професійного шляху Вільяма Стоунера показує людину, що знайшла своє покликання й реалізувала себе і свій життєвий вибір вичерпно. В одному з інтерв'ю автор так характеризує свого героя: “I think he's a real hero. A lot of people who have read the novel think that Stoner had such a sad and bad life. I think he had a very good life. He had a better life than most people do, certainly. He was doing what he wanted to do, he had some feeling for what he was doing, ... The important thing in the novel to me is Stoner's sense of a job. Teaching to him is a job--a job in the good and honorable sense of the word.” [4]

Після першого виходу з друку у далекому 1965 р. роман відійшов так би мовити, у тінь, на периферію читацьких інтересів. Лише декілька років тому, у 2013 р., відбулося його перевідкриття, друге народження. Неймовірно, що така видатна, *висока* проза не знайшла свого читача й уважного критика у свій час. Стриманість, самоплинність оповідної манери, психологізм найвищого гатунку, драматизм ситуацій, підтекстовий вимір є настільки довершеними, що викликають захоплення і мимовільні паралелізація з такими великими майстрами слова як Флобер, Мопассан, Томас Гарді, Драйзер.

Розглянуті у статті два американських університетських романи демонструють суттєво відмінні оповідні форми та стильові уподобання авторів. Але ці різнотипні романи мають таку провідну спільну рису як драматизм академічної долі, про який пише знана у фаховому середовищі американська дослідниця: “ Yet strangely enough, what appeals to me most in academic fiction is its seriousness, even sadness. Perhaps we professors turn to satire because academic life has so much pain, so many lives wasted or destroyed.” [2] Стильова різнотипність розглянутих романів, їх концептуальна множина та очевидна спрямованість на аудиторію, набагато ширшу від академічної, свідчать про великий художній потенціал жанру університетського роману, його повноправний, високий статус у мейнстрімі американської літератури.

Література:

1. Russo, Richard. *Straight Man*. Vintage, London, 1998. 391 p.

2. Showalter, Elaine. Faculty Towers. The Academic Novel and Its Discontents. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.upenn.edu/pennpress/book/toc/14157.html>
3. Williams Jeffrey J. The rise of the academic novel. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://blog.oup.com/2012/10/rise-of-academic-novel-genre-american-literary-history/>
4. Williams, John. Stoner. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.rulit.me/books/stoner-get-321129.html>

ТишакOVA Л.Т., Мамина Я.Ю.
ЧВУЗ «Краматорский экономико-гуманитарный институт»

РЕАЛИЗАЦИЯ КАТЕГОРИИ ПОЛИТКОРРЕКТНОСТИ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЕ

В любом обществе язык выступает как средство накопления, хранения и передачи добытых этим обществом знаний. Поэтому общество и происходящие в нем социальные, экономические и культурные изменения не могут не оказывать влияния на различные уровни языка. В равной степени и язык оказывает значительное влияние на общество. Литературно обработанная форма любого языка, стабилизация норм его употребления оказывают значительное влияние на сферу бытового общения, способствует повышению культурного уровня носителей данного языка, приводит к постепенному стиранию диалектных различий. Появляющиеся в языке новые слова и словосочетания, новые значения слов, выражающие возникшие в обществе новые понятия, в свою очередь, помогают людям глубже осознавать окружающий их мир, точнее передавать свои мысли.

В последние десятилетия в мире, главным образом, в англоязычных странах, возник такой культурный и языковой феномен, как "политическая корректность". По мнению З.С.Трофимовой, "явление политической корректности связано с возникновением идеи культурного плюрализма и вытекающей отсюда необходимости пропорционально представлять произведения литературы и искусства, достижения в общественной и политической жизни, относящиеся к представителям всех этнических и сексуальных меньшинств" [2, с. 227].

Подходы к анализу политической корректности различны: последняя трактуется как особая идеологическая реалья, языковое движение, культурно-поведенческая и языковая тенденция, языковая толерантность и др. Необходимо согласиться с неудачностью самого термина "политическая корректность" (главным образом, из-за первого компонента в данном словосочетании), но нужно также констатировать его устойчивость и вхождение во многие языки мира [1, с. 225].

Несмотря на довольно широкое распространение, тема политической корректности не получила, на наш взгляд, достаточно полного осмысления в научной литературе, особенно в стилистических исследованиях.

Целью нашего исследования является реализация категории политической корректности в англоязычных средствах массовой информации.

Для полного и объективного анализа политически корректной лексики необходимо определить степень использования таких лексических единиц в контексте. Источниками примеров послужили такие газеты и журналы, как: The Economist, The Gazette, The Dallas Morning News, The New York Times, Newsweek, The Washington Post.

При анализе тематической группы “расовая и этническая принадлежность” можно обнаружить такие примеры:

1. “A population boom among African-Americans, Asian-Americans and Hispanics in the 1990s has made Prince George's County Maryland's most diverse county” (The Gazette)
2. “This fall the college has opened a new Access Center in Hyattsville, the geographic heart of the county's Latino population” (The Gazette)
3. “Now the nation's largest minority, Latinos are the prize in the defining battle of politics in the new millenium” (Newsweek)

В данных примерах наблюдается использование политически корректных терминов African-American и Asian-American наряду с некорректным Hispanics. Однако, далее употребляется корректный термин Latino, в связи с чем проявляется некая двойственность. Видимо слова Hispanic и Hispanics, как термины, официально введенные Бюро Переписей США (US Census Department) все еще более предпочтительны для газетных и журнальных публикаций, что подтверждается следующими примерами:

1. “And the result seemed to confirm the doomsayer's predictions: enrollment of African-American, Hispanic and Native American students plunged at Berkeley, while the Asian-American population continued to rise” (Newsweek)
2. “Among Americans who have some kind of face-to-face contact with the police each year, blacks and Hispanics are only 70 percent as whites to have these contacts” (The Economist)

Как поясняет The American Heritage Dictionary “среди терминов Latino, Chicano и Spanish American, Hispanic – наиболее общий, который охватывает всех испаноязычных граждан и подчеркивает роль языка как связующего звена между различными народами”[4, с. 397].

Следующая группа слов, часто встречающихся в газетных и журнальных статьях – это слова, обозначающие людей с какими-либо недостатками:

1. “The money will be used to provide before-and-after-care educational and social services for children under eight and students with disabilities”. (The Gazette)
2. “On Wednesday at the Vocational Guidance Services in Cleveland Mr. Bush unveiled a five-year \$ 145 million proposal to improve transportation access for the disabled”. (The Dallas Morning News)

Судя по последнему примеру, слово the disabled вполне допустимо, хотя некоторые считают его не совсем корректным по отношению к людям с физическими недостатками. Выражение students with disabilities носит несколько смягченный характер по сравнению с the disabled.

Нередко используется перифраз, как в данном примере:

1. “That there is a new awareness, a new consciousness, a new commitment to better treatment of those disadvantaged by mental or physical impairments does not establish that an absence of state statutory correctives was a constitutional violation”. (The New York Times)
2. Выражение those disadvantaged by mental or physical impairments, безусловно, носит эвфемистический оттенок и является перифразом слишком прямолинейных the disabled или the impaired.
3. “I would prefer to see a much more focused effort on reducing class size for kids that have special needs, or disadvantaged areas”, Professor Lazear said.” (The New York Times)

В четвертом примере речь идет о детях с девиантным поведением, но вместо обычного disruptive children интервьюируемый использует корректное выражение kids that have special needs.

Тенденция к корректированию обнаруживается и в словах, обозначающих людей преклонного возраста.

1. “While most area churches assist people who might need support from the others, such as the homeless, senior citizens, single parents or drug/alcohol abusers, there has not been any unifying body to coordinate these efforts efficiently”(The Gazette)
2. “The plan also includes a catastrophic – coverage provision that would pay any prescription drug costs above \$6000 in a year for any senior, regardless of income.”(The Washington Post)
3. “Japanese toy makers now see senior citizens as their most dynamic market.” (Newsweek)
4. “For Ms Jose there is no moral dilemma in breaking the law to bring people from Mexico – most of them elderly or needing medical care – to their tribal hospital in Sells.” (The Dallas Morning News)

В первых трех примерах употребляется термин senior, что подчеркивает уважение к людям преклонного возраста со стороны государства и общества. Слово elderly *престарелые*, еще в недалеком прошлом являвшееся эвфемизмом, потеряло свою эвфемистическую

способность и, согласно The Official Politically Correct Dictionary and Handbook относится к разряду некорректных [3].

Итак, исследования показывают, что степень использования политически корректной лексики в газетных и журнальных публикациях довольно высока. В процессе соотношения политически корректная лексика превалирует над некорректной приблизительно 60% к 40%.

Наибольшую группу политически корректной лексики составляют термины, исключаящие расовую и этническую дискриминацию. Следующая группа слов - термины, смягчающие дискриминацию людей с физическими и умственными недостатками. Довольно распространены слова, смягчающие дискриминацию по возрастному признаку.

Несмотря на то, что политически корректная лексика преобладает над некорректной, процент использования последней достаточно высок. Такие слова, как правило, выполняют функцию субъективной оценки, придавая высказыванию иронию или оттенок пренебрежения. Это также можно объяснить консервативностью некоторых изданий, да и просто тем, что авторы статей не успевают быть в курсе всех языковых изменений.

Таким образом, в результате изучения литературы и проведения лингвостилистического исследования контекстов выяснилось, что политическая корректность в коммуникации оказывает значительное влияние на развитие системы английского языка, особенно ее лексического состава. Это подтверждается широким использованием новых средств языкового выражения и приемов корректировки языкового кода в англоязычных средствах массовой информации.

Литература:

1. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – Москва: “Слово”, 2000. – 624 с.
2. Трофимова З.С. Словарь новых слов и значений / З.С. Трофимова. – Москва: “Павлин”, 1993. – 302 с.
3. Beard H., Cerf Ch. The Official Politically Correct Dictionary and Handbook / Henry Beard, Christopher Cerf. – New York: Villard Books, 1992. – p. 192
4. The American Heritage Dictionary of the English Language: third edition. – New York: «Laurel», 1992. – P.397

Ткаченко О.М.

ПВНЗ «Краматорський економіко-гуманітарний інститут»

АНТРОПОНІМІЧНА КАРТИНА СВІТУ У МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗОК БРАТІВ ГРІММ)

Сучасний стан лінгвістичної науки характеризується зсувом фокусу своїх інтересів в напрямі від мови як системи «в собі і для себе» до мови як

реально діючої системи, безпосередньо пов'язаної зі своїм носієм. Людина зберегла в мові свій фізичний образ, свій внутрішній стан, свої емоції і свій інтелект, своє відношення до навколишнього світу, до колективу людей і іншої людини.

В кінці ХХ століття починають формуватися поняття антропологічної лінгвістики і лінгвокультурології, які знаходяться у стадії свого становлення і обґрунтування. Базовими поняттями антропологічної лінгвістики є «людина і природна мова в їх об'єктивно існуючому взаємозв'язку: людина поза мовою не існує, мова поза людиною існувати може лише як історичний пам'ятник. За допомогою мови людина відображає не лише навколишній світ, але і себе на цьому світі»

В рамках даної доповіді робиться спроба на основі аналізу різних аспектів взаємодії мови і культури осмислити суть поняття «Картина світу» з точки зору лінгвістики, культурології, етнології, визначити місце казок в картині світу німецького народу.

Термін «картина світу» входить в понятійне поле декількох наукових дисциплін. Під картиною світу в загальному випадку мають на увазі фундаментальне поняття, що виражає специфіку людини і його буття. Картина світу визначається як «вихідний глобальний образ світу, що лежить в основі мовного світогляду людини, репрезентує сутнісні властивості дійсності в розумінні його носіїв».

Картина світу являє собою інтерпретацію, віддзеркалення дійсності, організовану за принципом ціннісної зорієнтованості. У складі загальної картини світу розрізняють концептуальну і мовну сторони. Мовна картина світу є знаковим способом вербалізації концептуальної картини світу. Під мовною картиною світу розуміється сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність, опосередкованих культурою, що виявляється у відборі національно маркованих мовних засобів.

Зовнішні умови життя, матеріальна дійсність визначають свідомість людей і їх поведінку, що знаходить відображення в граматичних, лексичних та фразеологічних формах мови, тобто мова є посередником, відбивачем образу світу, який складається у людей різних національностей в процесі осягнення ними різноманіття світу і спілкування.

Проте найпотужнішим засобом формування світогляду, засобом впливу на формування свідомості, образу думок є культура, або національно-культурна специфіка певної лінгвокультурної спільності. Культура завжди створювалася і існувала, оскільки культурна діяльність не зупиняється в історії ні на хвилину.

Але культура здатна жити і розвиватися (як культура) тільки на межі культур, також, в діалозі з іншими цілісними культурами. Різні аспекти взаємодії мови і культури знаходились і знаходяться в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів, психолінгвістів, етнопсихологів і культурологів. Так, деякі автори вважають, що культура цілком очевидно

впливає на мову (С. А. Атановський, Р. А. Брутян та ін). Ідеї зворотнього впливу мови на культуру отримали розвиток в дослідженнях ряду вчених (В. фон Гумбольдт, Л. Вайсгербер, В. Д. Попков, А. А. Потебня, А. П. Садохіна, Е. Сепир, С. Р. Тер-Мінасова, Н.І. Толстой, Б. Уорф та ін). Деякі дослідники дотримуються точки зору, що мова і культура існують в тісному діалозі (Е. М. Верещагін, В. О. Воробйов, Т. В. Гамкрелідзе, В. О. Іванов, Р. В. Колшанський, В. Р. Костомаров, Л.В. Кулкікова, В. А. Маслова, В. А. Стернин, С.Н. Теля, Р.М. Фрумкіна, А.А.Шахматов та ін.).

Розглядаючи проблему сприйняття мови в міжкультурному аспекті, природньо передбачити наявність у адресатів іншого стандарту смислового сприйняття світу в порівнянні з тим, що закодоване адресантом в іншомовній мовній одиниці. Інокультурний реципієнт спочатку не є адресатом, на якого зорієнтований оригінал, внаслідок того, що належить до іншого мовного колективу і володіє іншим досвідом, пізнаннями, асоціаціями.

При втіленні в тій чи іншій мовній моделі особливостей індивідуального світобачення автора використовуються засоби мови, властиві його мовному колективу. Мовні одиниці рідної мови дозволяють автору відображати відтінки об'єктивної дійсності, які здаються йому найбільш важливими.

Поряд з коннотативною і фоновою лексикою до числа лексичних одиниць з яскраво вираженою національно-культурною семантикою належать слова-назви реалій. Зміст одиниць даної мовної групи прямо співвідноситься з унікальними об'єктами дійсності, що відображається в свідомості представників конкретної лінгвокультурної спільності.

Відомості про життя, звички, побут носіїв певної культури, які одержують за допомогою слів-реалій, допомагають краще оволодіти мовою цілої нації і, внаслідок цього, глибше проникнути в іншу психологію і світосприйняття. До числа найбільш яскравих реалій відносяться антропоніми, топоніми, назви предметів і явищ духовної культури, а також назви явищ і предметів матеріальної культури.

Серед текстів, які містять антропоніми, і, в наслідок цього, мають яскраве національне забарвлення є інокультурного реципієнта, особливе місце займають фольклорні казки. Створені в рамках певної національної культури, дані тексти є свого роду "культурним фоном" її представників.

Імена – частина історії і культури будь-якого народу. «В іменах в тій чи іншій мірі відбиваються побут і фантазія, рід занять і ставлення до навколишнього світу, художня творчість народів, навіть історичний контакт між собою». На сторінках народного фольклору живуть численні імена, прізвиська персонажів.

Для позначення "простакуватої або дурнуватої людини" у німецьких казках використовується ім'я Ганс (зменшувально-пестливе Hänsel (Hans)). Якщо на початку казки він виступає з додатком "дурень", то в кінці її герой виявляється самим розумним і добрим. Через релігію (з давньоєврейської –

до грецької мови) ім'я Йоханан (Іоанн) потрапило в різні мови світу, зокрема і в німецьку мову. «Родичем» російського та українського імені Іван є німецьке Йоганнес, Йоганн або Ханс (Ганс). На сторінках збірки казок братів Грімм зустрічаємо такі німецькі імена, як Ельза, Хайнрих (Генрих), Гретель та інші. Багато імен вживано зі зменшувальним суфіксом –chen (відповідно до українських -ка, -ко: Надійка, Андрійко) для надання більш пестливої форми для оповідання: Dornröschen, Rumpelstilzchen, Schneewittchen.

У німецьких казках - два типи персонажів відьми: "Нехе" (у буквальному перекладі з німецької звучить як "Відьма") і "Ундіна". Німецькі Відьми живуть в охайних, симпатичних, причепурених будиночках. Їхні будиночки зроблені з печива, пирогів і цукру. Вони передбачувані, послідовні і, звичайно, відповідальні. У неї в будинку завжди чистота, затишок та смачна їжа – все має своє місце, свій порядок. Все це говорить про менталітет, про національний характер німців. Вони завжди послідовні, точні і акуратні. Цінують комфорт та затишок.

У багатьох казках прославляється хоробрість, винахідливість простої людини. Молодший брат (Дурень – Dumme Hans), якого вважали нетямущим, виявляється найрозумнішим і домагається для себе всіх благ на землі. Казка про Попелюшку відома у багатьох народів. У збірках братів Грімм ця історія закінчується не просто тріумфом Попелюшки і її весіллям - покарані її зарозумілі сестриці.

У казці „Бременські музики» слабосилі Кіт (Kater), Пес (Hund), Осел (Esel) та Півень (Hahn) раптом нападають на лісових розбійників та перемагають їх. Герої казки – персонажі з «паралельними долями», однотипні за своїми характеристиками. Індивідуалізовані зовнішньо, Кіт, Пес, Осел і Півень мають водночас і близькі риси. Вони швидко потоваришували і досить сміливо перемогли розбійників. У кожного з них свої звички, але це не заважає їм знайти спільну мову, бо біда, як кажуть, навчить. Груповий образ бременських музик сприймаються зазвичай як одне ціле.

У казках німецького народу антропоніми виконують цілий ряд функцій, що зумовлено жанровими особливостями даних текстів. Вони виступають як власні назви, які багаті різними асоціативними зв'язками та конотаціями, а також має переносне значення, що може використовуватись в інших ситуаціях.

Таким чином, в концептуальному плані інокультурні (німецькі) казки з елементами антропонімів представляють особливий інтерес, а також і складність, оскільки для розуміння їх значення, а також зіставлення їх із значеннями еквівалентів у рідній мові реципієнтові, як правило, необхідні додаткові фонові лінгвокультурологічні знання.

Література:

1. Арнольд А.И. Введение в культурологию. М., 1993. – 256 с.

2. Воробьев В.В. Лингвокультурология. Теория и методы. М., 1997.
3. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. М., 2003.
4. Иванова С.В. «Лингвокультурологический аспект исследования языковых единиц». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dissland.com/catalog/lingvokulturologicheskiiy_aspekt_issledovaniya_yazikovih_edinit.html
5. Кхерибиш М. «Лингвокультурологический аспект фразеологизмов как объекта перевода». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://xreferat.com/31/3622-1-lingvokul-turologicheskiiy-aspekt-frazeologizmov-kak-ob-ekta-perevoda.html>
6. Ситченко А., Пронкевич О. Відкриваючи дорогу до казки // Дивослово. – 1995. – №12. – С. 97 – 103.
7. Штейнгард Л.М. «Особенности репрезентации языковой картины мира российских немцев: на материале пословиц и поговорок». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-reprezentatsii-yazykovoii-kartiny-mira-rossiiskikh-nemtsev-na-materiale-poslovits>

Шурупова К.В.

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Шустрова К.В.

ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»

ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ НОРМАТИВНИЙ ЧИННИК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Враховуючи, що консерватизм української ментальності похитнувся, та беручи до уваги сучасний курс зовнішньої державної політики, особливого пріоритету набуває правове подолання розбіжностей у позиціях різних країн. Для різних суспільних груп стає все більш очевидним необхідність осмислення різних версій громадянського суспільства в контексті розвитку правових норм. Рефлексія щодо цих процесів суспільної трансформації є вкрай необхідною справою, без якої просування до цивілізованих засад суспільного життя є проблематичним.

Відбувається поступовий перехід від старої моделі суспільного розвитку, що вичерпала себе, до правового дискурсу в цілому, та виникає необхідність розгляду європейського досвіду громадянського суспільства, орієнтацій та форм соціально-правової інтеграції громадян. Тут дуже важливо усвідомлювати, що правовий дискурс у європейській традиції історично пов'язаний із вимірами соціальної самоорганізації і складається з:

- 1) приватної автономії громадян, яка передбачає можливість отримати право людини визначати власне життя, базуючись на принципі поваги до її гідності,
- 2) демократичного громадянства, яке надає можливість "суспільної інклюзії"

- вільної участі репрезентантів громадянського суспільства в політичному та публічному житті і, нарешті, 3) нормативно-ціннісного дискурсу, який остаточно забезпечує свободу різних сфер життєвого світу від диктату держави. Європейський досвід переконливо свідчить, що саме правові засади облаштування суспільного життя, правові норми регламентують та надають легітимності приватній та публічній сферам функціонування громадянського суспільства, сприяють формуванню засад цивілізованості, культурності та моральності [1].

Отже, правовий дискурс є визначальним для утвердження предикатів практичного життя особистості в світі та суспільстві. Він є запорукою демократичних засад цивілізаційного самоврядування, яке передбачає: 1) дотримання системи базових свобод для громадян; 2) забезпечення незалежного судочинства з відповідним рівним захистом для всіх громадян; 3) розподіл влади між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, який історично гарантував зв'язок публічного управління з правом та законом. Європейський досвід доводить, що базова складова цього дискурсу орієнтована на виміри соціальної інтеграції, дотримання вільної комунікації різних репрезентантів громадянського суспільства, законодавчого забезпечення конкуренції між різними партіями та рухами, ствердженням прав більшості та меншості в суспільно-політичних процесах. Принципово важливий елемент правового дискурсу закріплює права і свободи різних суб'єктів суспільної дії, захищає особу від диктату держави, забезпечує мережеву культуру співіснування різноманітних спільнот, усуває домінацію однієї або кількох соціальних груп у політиці та економіці, гарантує доступ масової публіки до сфери культури, політики, економічних відносин. Правовий дискурс у європейській традиції є визначальним нормативним чинником громадянського суспільства [2]. Утім, важливо зважити й на те, що в окремих соціально-політичних традиціях різні правові норми є не тільки цивілізаційними засадами для відтворення мереж суспільної самоорганізації, але й самі детермінуються соціально-культурними підвалинами громадянського суспільства. Правові норми та правила вимушені адаптуватися до вимог різних соціокультурних моделей громадянського суспільства.

Варто зазначити, що європейський досвід розвитку базових моделей громадянського суспільства є актуальним для сучасної України. Та зрозуміло, що неможливо провести комплексну модернізацію існуючого соціального порядку, залишивши осторонь європейські взірці цивілізованості, культурності, моральності, правосвідомості, без яких годі й мріяти про ствердження демократичних засад. Демократія заснована на умовах комунікації, передбачає досягнення розумних результатів політичного процесу [3]. Таким чином, можемо констатувати, що не тільки ствердження в європейській традиції правового дискурсу сприяло розвитку базових версій громадянського суспільства, але й самі соціально-культурні

традиції обумовили розвиток правових норм та правил, сприяли формуванню та еволюції конституційного поля в різних країнах. Імплементація в соціально-культурні тканини європейських соціумів правових норм відбулося разом із посиленням у суспільствах базових засад цивілізованості, культурності, моральності, справедливості, солідарності, довіри, ствердження яких було б неможливим без маніфестації в суспільстві принципів поваги до людини та людської гідності. Відзначається, що громадянське суспільство не може існувати як без вимірів процесуальної раціональності, що пов'язується із чинниками юридичного позитивізму, так і без складових ціннісної раціональності, природного права, які започаткували засади легалізації індивідуальних та колективних прав. Відтак, взаємопов'язаність чинників права і громадянського суспільства органічно призвела до посилення чинників індивідуальної та колективної ідентичностей у сучасному світі, сприяла здатності підтримувати високі стандарти практичного життя різних спільнот та груп.

Для подальшої інтеграції в європейську нормативно-ціннісну систему, потрібен інтеркомунікативний правовий дискурс, який має свої відмінності. Взагалі, нормативний правовий дискурс дає уявлення про те, що було або що є в протилежність до того, що повинно було бути на основі традиційно сформованих правил застосування правових норм. Закон фіксує ознаки обставин, які повинні бути застосовані до аналогічної події і повинні обґрунтовувати рішення на пропозиціях про норми стосовно тієї чи іншої події, але також і на колективному та індивідуальному ментальному уявленні про нормативності у даний часовий відрізок. Право розглядається як феномен комунікації, комунікація ж – як те, що поєднує закони та інші джерела права з внутрішнім світом суб'єктів, уявленнями про цінності, визначає їх взаємодію і взаєморозуміння. [4]

Та для адекватного інтеркомунікативного правового дискурсу, необхідно зрозуміти деякі умовні норми, характерні для будь-якого правового дискурсу – усунення зацікавленості сторін за допомогою дотримання процесуальних норм; подолати різницю у рівні знань приймаючих участь у процесі за допомогою причетності до нього на основі принципів устності, гласності; відсторонитися від політичних, економічних та соціальних реалій, оскільки процес може спиратися тільки на ту реальність, яка представлена учасниками процесу через мовні засоби і т. д. Таким чином, в ході правового дискурсу акцентуються обставини, що дозволяють винести рішення, викладене у вигляді тексту на основі ментальної та мовної інтерпретації аналізованих обставин і доказів. Досить складний взаємозв'язок зазначених факторів більшою мірою ускладнюється для розуміння представниками іншого культурного і правового ареалів, оскільки розуміння того, що відбувається або розуміння його текстової інтерпретації залежить не тільки від рівня їх професійної, але й іншомовної компетенції.

Література:

1. Исаева Н.В. Права человека в дискурсе правовой идентичности: к постановке вопроса / Конституционное и муницип. право. – 2015. – № 6. – С. 15.
2. Векленко П.В. Системность и ситуативность правового дискурса : западноевропейская традиция исследования // Философия права. – 2010. – № 1. – С. 18-21.
3. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории / Ю. Хабермас. – СПб. : Наука, 2001. – 417 с.
4. Поляков А.В. Прощание с классикой, или как возможна коммуникативная теория права / А.В. Поляков // Рос. Ежегод. Теории права. – 2008. – №1. – С. 9-42.

СЕКЦІЯ 4

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Біба А.В.
Донецький юридичний інститут МВС України

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проблема реалізації прав людини і громадянина має універсальний характер, вона є предметом дослідження як галузей суспільствознавства, так і правових наук. У різні часи проблема прав людини була політико-правовою, набувала філософського, релігійного, етичного значення. За 25 років незалежності України принципи прав людини, закладені в законодавстві, міжнародних зобов'язаннях та Конституції, поки що так і залишилися проектами та дороговказами державного й соціального будівництва, але не стали реальними підвалинами громадянського суспільства та механізмами державного управління.

Пріоритетом для будь-якої держави має бути дотримання прав і свобод людини. У 1991 році Україна, ставши незалежною державою, зробила перший крок на шляху до ствердження демократичності, верховенства права. До проблем реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні в контексті верховенства права можна віднести:

- низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства;
- незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності;
- низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процес і результати своєї діяльності;
- нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті;
- низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих й групових (кланових) інтересів;
- відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади;

- високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні;
- відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством [1].

Аналіз вище зазначених проблем засвідчує, що кожна з них має свої суб'єктивні та об'єктивні причини походження та існування. По-перше, низький рівень правової культури і правової свідомості. По-друге, незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та методів самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності. По-третє, низький рівень законності (дотримання правопорядку) у житті суспільства і держави та відсутність безумовної відповідальності кожної без винятку особи як перед собою, так і оточенням за процес і результати своєї діяльності [2].

На підставі вище викладеного постає загальне запитання: «Чи існують методи, способи, засоби поступового розв'язання цих проблем?» Відповідь, на наш погляд, однозначна – існують, і вони загальновідомі у світі. Одним із таких методів є безумовне застосування принципу верховенства права у всіх сферах суспільного життя і державного управління. Такі характерні складові ознаки цього принципу, як гуманізм, справедливість, пропорційність, об'єктивна обґрунтованість та доцільність правового регулювання суспільного життя, дають змогу виконати триєдину функцію верховенства права: по-перше, обмежити діяльність державної влади інтересами суспільства та правами і свободами окремої людини; по-друге, застосовувати формальну законність (тобто виконання законів та інших нормативно-правових актів держави), що має гарантувати безпечність і передбачуваність усіх видів і форм суспільних відносин; по-третє, забезпечити верховенство правового закону, а не особи, хоч би ким вона була і хоч би яку посаду обіймала. Саме верховенство права як універсальний феномен формування оптимальної збалансованості суспільних, особистісних і державних відносин надає можливість кожній людині зреалізувати в повному обсязі власні права і свободи [3].

Література:

1. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / С. С. Алексеев. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 752 с.
2. Головатий Сергій. Верховенство права : монографія : у 3-х кн. / Сергій Головатий. – К. : Видавництво «Фенікс», 2006. – 1747 с.
3. Дворкін Роналд. Серйозний погляд на права / Роналд Дворкін ; пер. з англ. А. Фролкін. – К. : Основи, 2001. – 519 с.

SOME QUESTIONS OF THE HISTORICAL EXPERIENCE OF THE INTERPRETATION OF THE CONSTITUTION OF UKRAINE

Interpretation of regulations is a needed for proper understanding of the law.

Some aspects of constitutional jurisdiction is dedicated to the history of labor O. Mironenko, M.Onischuk, V. Pohorilko, M. Savchin, I.Slidenko, A. Selivanov, A. Strizhak, and many others. However, these studies have not paid enough attention to the historical development of the official interpretation of the law, and therefore the study of this topic seems quite relevant.

In the history of Ukraine some elements of interpretation can be traced back in common law Kievan Rus, in particular, of princely congresses (sleep), who were in charge of matters of war and peace, change in government, Procedure of princely tables, adopting key legislation and which relied monitoring compliance with the "truth" [1, p.45].

Interpretation of the law acquires considerable significance in modern times. It was then under the influence of the Reformation, the first bourgeois revolutions and civil wars XVI-XVIII centuries European legal opinion was made initial attempts to state in clear framework (eg, Habeas corpus- in England, the reception Digest of Justinian - in German law), protecting the identity of its tyranny by limiting the scope of interference with his privacy, rights and freedoms. Not remained aloof from these processes and that time Ukraine, where the war of 1648-1654 was the result of the formation of Cossack Hetman constitutions, which coincided with the birth of classical constitutionalism in Europe, particularly in Britain.

The next stage of development of institute legal interpretation most researchers believe the period of national liberation struggle early XX century. Universal III Ukrainian Central Rada on November 7, 1917 [2] announced the creation of the Ukrainian People's Republic (hereinafter - UPR), laying the foundations of government. However, neither the act nor accepted April 29, 1918 Constitution of the UPR [3 p.7] did not provide constitutional control and interpretation of official acts.

In general, appreciating the experience of Ukrainian constitutional justice, obtained in a short period of national liberation movements, we note the following. Legislative activities as the General Secretariat of the USSR and the hetman of Ukraine Skoropadsky focused on European constitutional experience, allowing hope for further development of the practice of constitutional law, particularly constitutional institute legal interpretation. However, due to objective circumstances, most contemporary acts as constitutional and lower, actually

operated, making the official interpretation is not only impossible, but practically useless.

The first Constitution of the USSR in 1924 did not regulate the issue of the official interpretation, but outlined general constitutional control, the main task of which was determined struggle against the "distortion hospodarsko- single political line and the deviation from the requirements of the law" [4, p.214].

The issue of constitutional justice was discussed again during the Soviet perestroika (1984-1991 years). However, the real opportunity to create a single body of constitutional jurisdiction only after Ukraine gained independence. Declaration of state sovereignty enshrined the principle of division of state power into legislative, executive and judicial. The implementation of this principle into practice required the creation of a separate judicial system of the constitutional justice as envisaged by the Law of the USSR "On changes and amendments of the Constitution of the USSR" of 24 October 1990: establishment of the Constitutional Court of the Ukrainian SSR. Constitution of the USSR in 1978 was supplemented century. 112, according to which the Constitutional Court had elected USSR Supreme Council for ten years from among professionals in law consisting of the Chairman, Deputy Chairman and 23 members of the court. Organization and the court had to be determined by the Law "On the Constitutional Court of the USSR."

The point in this issue was raised with the adoption June 28, 1996 Constitution of Ukraine, according to Art. 147 which is the sole body of constitutional jurisdiction in Ukraine grew and is now on the Constitutional Court of Ukraine, which, in particular, provides the official interpretation of the Constitution and laws of Ukraine (art. 150 of the Basic Law of Ukraine) [5 p.87].

The Constitutional Court began operations October 18, 1996. By the time the official interpretation of provisions of law under §. 6 of Chapter XV «Transitional Provisions" of the Constitution of Ukraine continued to implement the Verkhovna Rada of Ukraine. The Constitutional Court of Ukraine operates under chapter XII of the Constitution of Ukraine and adopted for its implementation of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" dated 16 October 1996 № 422/96-VR.

Increased interest in the problems of interpretation of constitutional law is also due to the rapid development of the legislative panel, the transformation of the subjects, pravointerpretatsynoyu activities. In addition, long the object of study scientists were such issues as the definition of interpretation, its goals and values, types and techniques. That is why the jurisprudence is still far from being able to make a definitive finding of a complete coherent theory of constitutional interpretation of legal norms that have developed since the wide outside the scope of scientific understanding is still many unsolved problems. Not resolved disputes relating to the legal nature of interpretational acts, normative issues which at this moment is perhaps most acute, especially from the standpoint of theoretical estimates of constitutional jurisdiction.

Література:

1. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підручник / В. Ф. Погоріло, В. Л. Федоренко.- К., 2011. - С. 45.
2. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>
3. Шишкін В. Конституція, яка випередила час. (Про правовий акт Пилипа Орлика 1710 року) // День. — 2007. — 15 верес.— С. 7.
4. Хрестоматія з історій держави і права України : навч. посіб. для юрид.вищ. навч. закл. і ф-тів. У 2 т. Т. 2 / за ред.В. Д. Гончаренка. — К. : Ін Юре, 1997. — С.214.
5. Кадикало О. І. Генеза теорії і практики офіційного тлумачення у державно- правовій думці // Матеріали звітної наукової конференції факультету з підготовки слідчих (м. Львів, 20 лют. 2009 р.). — Л, 2009. — С.87.

Волкова І.С.

ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»

ФОРМИ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Питання порушених прав і свобод людини на сьогодні є важливою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Права людини, гарантовані Конституцією та міжнародними угодами нашої країни, мають бути реалізовані. Один із засобів реалізації прав людини полягає у тому, що їх можна захистити у випадку порушення. Реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем української дійсності. В останні роки це питання є предметом серйозного наукового аналізу. Конституційне прагнення розвивати і зміцнювати демократичну державу неможливо реалізувати без утвердження в суспільній свідомості і соціальній практиці невідчужуваних прав і свобод людини, нормативного закріплення їх гарантій. Держава зобов'язана проявляти активність у забезпеченні прав людини, у створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для найповнішого використання людиною своїх прав і свобод [4].

Права людини – це соціальна спроможність людини вільно діяти, самостійно обирати вид та міру своєї поведінки з метою задоволення своїх різнобічних матеріальних та духовних потреб шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими актами.

Захист прав людини є одним з головних завдань державної політики. Тому в цій галузі існує безліч декларацій, конвенцій, хартій, у різний час створених і визначених світовим співтовариством. Головним та вагомим нормативно – правовим документом є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята 04.11.1950 року і ратифікована Україною від 17.07.1997, яка набрала чинність 11.09.1997 [3].

Також гарантом прав і свобод людини та громадянина виступає Конституція і законодавство України, які передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації і захисті їх прав [2].

Право на захист належних особі прав і свобод людини та громадянина — це можливість застосування уповноваженою особою заходів правоохоронного характеру у разі посягання на її суб'єктивні права чи охоронювані законом інтереси або у разі їх порушення з метою поновлення порушеного права і припиненні дій, що порушують право. Кожний спосіб захисту прав і свобод людини та громадянина може застосовуватися в певному процесуальному порядку, який іменується формою захисту. В науці розрізняють:

- Юрисдикційну форму захисту – це захист прав і свобод людини та громадянина державними або уповноваженими державою органами. Юрисдикційна форма захисту означає можливість захисту прав і свобод людини та громадянина у судовому або адміністративному порядку. Наприклад, згідно зі ст. 16 ЦК України, захист цивільних прав здійснюється у встановленому порядку судом. Цивільні права можуть захищатись також у випадках і порядку, встановлених законом, Президентом України, органами державної влади або органу місцевого самоврядування, а також нотаріусом (ст.17,18 ЦК) [6]. Згідно зі ст. 18 ЦК України нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі. Порядок вчинення виконавчих написів нотаріусами встановлений ст. 83 Закону України «Про нотаріат» [1]. Цей спосіб захисту цивільних прав застосовується досить часто, оскільки дозволяє швидко здійснити захист порушених прав, що позитивно впливає на активність господарського обігу, а таке завдання є основним у цивільному законодавстві. Виконавчі написи здійснюються як державними, так і приватними нотаріусами у випадках, якщо заборгованість має безспірний характер та термін позовної давності за нею ще не сплив на підставі документів, що містяться в переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку на

підставі виконавчих написів нотаріусів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України № 1172 від 29 червня 1999 р.[5].

• Неюрисдикційну форму захисту – це захист прав і свобод людини та громадянина самостійними діями уповноваженої особи без звернення до державних або інших уповноважених органів. Конституція України надала право кожному захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами (ч.5 ст. 55). Самозахист прав і свобод людини та громадянина – це здійснення уповноваженою особою не заборонених законом дій фактичного або юридичного порядку, спрямованих на захист його особистих або майнових прав і інтересів у відповідності до моральних засад суспільства. Ці міри можуть бути загальноприйнятими у суспільстві або передбачені законом чи договором. До загальноприйнятих відносяться такі фактичні дії, як використання різного роду охоронних засобів і приладів у виді замків, охоронної сигналізації, решіток. Крім того, законом, як кримінальним, так і цивільним передбачені такі міри самозахисту як необхідна оборона і крайня необхідність [6]. І в тому, і в іншому випадку при захисті своїх прав громадянин не повинен перевищувати меж дозволеного. Тобто, способи самозахисту повинні відповідати змісту права, що порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням.

У час, коли в Україні судовий розгляд може тривати не один рік, а службовці державних органів інколи несумлінно ставляться до виконання своїх обов'язків, все більшої ваги набувають засоби масової інформації. Це один із способів самозахисту, який завдяки громадському обговоренню допомагає домагатись справедливості, а інколи навіть пришвидшити вирішення справ, які тривали роками. У деяких випадках це майже остання можливість захистити порушені права і свободи людини та громадянина.

Крім форм захисту, юридичній науці використовується поняття способів захисту. Так, наприклад, цивільне законодавство під способами захисту цивільних прав визнає заходи примусового характеру, які можуть бути застосовані до правопорушника. Загальний перелік цих засобів передбачений у ст. 16 ЦК України. До них належать:

- визнання цих прав;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- компенсація моральної шкоди;
- зміна правовідношення;
- припинення правовідношення;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

- визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб;
- інші способи захисту, що встановлені у законі або договорі (наприклад, ст.432 ЦК встановлює як спосіб захисту прав інтелектуальної власності зупинення за рішенням суду пропуску через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності) [6].

Не зважаючи на існування досить широких можливостей для захисту порушених прав і свобод людини і громадянина, Україна залишається лідером серед країн, що порушують громадянські права. Зокрема, станом на 31.12.2015 р. на розгляді Європейського суду з питань порушених прав і свобод людини та громадянина знаходилося 13 тис. 284 заяви, подані проти України, що складає 13% від загальної кількості заяв у Суді. З цими показниками наша держава посідає третє місце за кількістю заяв, поданих до Суду, після Росії та Італії. Іншим важливим індикатором стану поваги до прав людини є різноманітні індекси та рейтинги, які складаються впливовими міжнародними правозахисними організаціями. Прикладом такого дослідження є доповідь «Свобода в світі 2015», підготовлена FreedomHouse. Україна віднесена до частково вільних держав і отримала по три бали за рівень свободи, стан дотримання громадянських прав та повагу до політичних прав (з семи можливих).

Таким чином, можна зробити висновок про те, що загальний рівень захисту прав і свобод людини в Україні наразі не є ідеальним, і тим самим порушуються зобов'язання України як перед власними громадянами, так і перед міжнародними партнерами, тому країні необхідне реформування механізму реалізації форм та способів захисту прав і свобод людини та громадянина.

Література:

1. Про нотаріат: закон України від 02.09.1993 № 3425-ХІІ. [Електронний ресурс]. – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 15.03.2016 № 1-рп/2016 № 30, ст. 3
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
4. Лаба О. Теоретико – правові дослідження захисту прав і свобод людини в рамках Ради Європи / О. Лаба // Історико – правовий часопис. – 2014. – № 4. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://historylaw.eenu.edu.ua/>
5. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів: Постанова Кабінету міністрів України від

29 червня 1999 р. № 1172. [Електронний ресурс]. – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF>

- б. Цивільний кодекс України станом на 10 вересня 2014 року. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Дідич Т.О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРИРОДНО-ПРАВОВИЙ ТИП ПІЗНАННЯ ПРАВОУТВОРЕННЯ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРАВА

Методологічною основою генези правоутворення як об'єкту наукового і світоглядного осмислення є відповідний тип правового пізнання, тобто загальна концептуальна засада, що відображає розуміння права, визначає дослідницьку методологію та забезпечує досягнення мети наукового дослідження. Типологія правопізнання заснована на концепціях, доктринах та школах праворозуміння і на сьогодні є методологічною основою наукового дослідження будь-яких правових явищ і процесів, відображаючи спільні ознаки, ідеї та положення, які стосуються процесу пізнання та результату розуміння права. Саме типологія правопізнання становитиме основу наукового дослідження, надавши змогу визначити ключовий методологічний підхід у розумінні та науковому осмисленні правоутворення. В цьому плані варто погодитись з думкою Т. А. Занфірової, що правопізнання є ключовим аспектом усієї проблематики сучасної теорії права. Від того, якої концепції права дотримується дослідник, на яких методологічних позиціях він стоїть, залежать і його подальші теоретичні розробки, незалежно від того, чи стосуються вони питань джерел права, чи природи прав людини, суверенітету народу або існування громадянського суспільства, системи права, чи правової системи [1, с. 26]. Отже, положення та ідеї типу правопізнання матимуть основоположний характер в процесі здійснення наукового дослідження, забезпечивши цілісність і об'єктивність наукового пізнання правового явища, систематизацію та обґрунтування висновків, достовірність отриманих результатів, їх заснованість на єдиних науково обґрунтованих положеннях розуміння і пізнання права, вироблення і обґрунтування єдиного методологічного підходу до вивчення досліджуваного правового явища.

З іншої сторони слід зазначити про те, що положення і ідеї типів правопізнання становлять не лише основу розуміння утворення права, але і основу практики його пізнання і творення. Це пояснюється тим, що зазначені положення і ідеї визначають зміст правової доктрини, яка закладається в основу подальшого вивчення і творення права. Вказану думку підтверджують і погляди вчених про те, що є всі підстави стверджувати, що і в сучасних

умовах правотворчість здійснюється в душі основних положень юридичної доктрини, яка в свою чергу заснована на домінуючих типах розуміння права [2, с. 444]. В той же час положення і ідеї типів праворозуміння впливають і на інститут правозастосування (особливо на міжнародному рівні), що використовує їх в якості важливого джерела знань про право [3, с. 67-69]. Крім того, правова доктрина через догму права надає потужний вплив на правосвідомість законодавця і суб'єкта правозастосування, впливаючи таким чином на правову якість прийнятих ними рішень [4, с. 36]. Таким чином основою наукового дослідження правоутворення, його доктринального розуміння та практики здійснення є відповідні положення та ідеї типів правопізнання, які визначають правоутворення в якості явища правового та наукознавчого плану.

Загальновизнаним типом правопізнання в юридичній науці є природно-правовий тип (юснатуралізм), який в основу розуміння та пізнання права закладає ідею всеосяжної свободи, яка забезпечує можливість реалізації інтересів індивідів, визначає зміст та характер можливої поведінки суб'єктів, і в той же час окреслює межі такої поведінки, які визначені межами свободи інших осіб. Такий підхід заснований на ідеї свободи як природного засобу саморегулювання суспільних відносин, результатом поширення якого забезпечується рівність і справедливість у суспільстві. Держава в свою чергу може визначати межі такої свободи шляхом встановлення заборон та обов'язків, однак механізм правового регулювання все одно матиме природний характер та буде заснований на ідеях розмежування сфер свободи різних суб'єктів, в межах якої і відбувається їх життєдіяльність і взаємодія. Окрім того в основу природно-правового підходу закладена ідея всеосяжності розуму, який становить основу життєдіяльності людини, в тому числі і в частині формування, усвідомлення права, а також керування поведінкою на основі розумового пізнання права.

Правоутворення в межах юснатуралізму як методологічного напряму наукового пізнання, може бути проаналізоване і в контексті теорії прав людини, де права людини виступають в якості фактору утворення права та об'єкту, який вимагає належного правового закріплення, гарантування, охорони та захисту. Фактично у середньовічних концепціях природного права поєднуються ідеї розуміння права як такого, що засноване на ідеях природних і невідчужуваних прав людини, які зумовлені її богоподобною природою, яка постає в цих концепціях як творіння Бога, закінчена, нерухома застигла програма буття особистості [5, с. 83]. В контексті прав і свобод людини як одного з фундаментальних положень концепції юснатуралізму, відбувається і утворення права. Слід погодитись із думкою вчених, що ідеї прав та свобод людини проходять через свідомість та волю законодавця, націлені на наповнення юридичної форми правовим змістом. Природне право, проходячи через специфічні умови життя суспільства, перетворюється на право, як міру буття внутрішньої та зовнішньої реалізованої свободи. А

потім, проходячи через інститут правотворчої діяльності, відображається у юридичних законах [6, с. 163]. Таким чином юснатуралістичні ідеї про права і свободи людини в аспекті правоутворення відіграють роль фактору правоутворення, ціннісних орієнтирів формування права; мети правоутворення як засобу забезпечення та гарантування прав і свобод людини.

Природно-правовий підхід займає центральне місце у методології дослідження будь-якого правового явища чи процесу, забезпечуючи єдині засади уявлення про досліджуване явище або процес, визначаючи напрями його пізнання. Правоутворення як об'єкт пізнання потребує врахування основних методологічних положень природно-правової концепції до яких можливо віднести наступні:

- правоутворення характеризується як прояв живої природи, що відображає закони та закономірності живої природи, які мають бути поширені на всіх людей та є основою їх гармонійного співжиття. Тому правоутворення є об'єктивно зумовленим явищем, яке виявляє, акумулює та забезпечує втілення в життя суспільства законів природи;

- правоутворення є явищем, що визначає зв'язок між нормами моралі та нормами права, трансформуючи моральні засади співжиття у правові, здійснюючи їх визнання та санкціонування;

- правоутворення за своєю сутністю є соціально-природним явищем, не пов'язане із спеціально юридичним унормовуванням життєдіяльності суспільства, в той же час забезпечує поширеність на суспільні відносини природних правил співжиття.

В наукознавчому плані переваги юснатуралістичного типу, який може бути закладено в основу наукового пізнання правоутворення, полягають насамперед, в можливості сформулювати методологічну основу пізнання антропологічних аспектів права, визначити особливості утворення природного права та його закріплення у положеннях права позитивного, встановлення особливостей подальшого поширення правових вимог на життєдіяльність людей; визначити напрями пізнання правоутворення в межах природно-правової концепції та відокремити закономірності становлення розуміння правоутворення в контексті розвитку природно-правових теорій.

Література:

1. Занфірова Т. А. Філософська проблематика правоутворення та правотворчості у трудовому праві / Т. А. Занфірова // Збірник наукових статей Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – Вип. XXIV. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 25–26.
2. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства / В. С. Нерсисянц. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М, 1999. – 552 с.

3. Живарев В. Е. Международное право / В. Е. Живарев. – М.: МИЭМП, 2010. – 135 с.
4. Лапаева В. В. Типы правопонимания: правовая теория и практика. Монография / В. В. Лапаева. – М.: Российская академия правосудия, 2012. – 580 с.
5. Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода. Учеб. для студентов ун-тов, обучающихся по направлению (специальности) "Юриспруденция" / А. В. Поляков; С.-Петербург. гос. ун-т. – СПб.: Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. – 863 с.
6. Попов В. И. Правопонимание и правотворческий процесс: философско-правовая природа взаимодействия / В. И. Попов // Вестник Тюменского государственного университета. – 2009. – № 2. – С. 161-166.

Дюжев Д.В.

Институт ринку та соціальної політики

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ

Важливою умовою організації цивілізованого суспільства є система управління. Керівництво пов'язане з використанням певного обсягу владного контролю над поведінкою і діяльністю інших осіб. У процесі розвитку правової держави і формування громадянського суспільства набувають першочергового значення питання правового регулювання, забезпечення і захисту прав людини у сфері управління. Здійснення владних повноважень вимагає високого рівня правосвідомості та суворого дотримання встановлених норм і правил.

Актуальність даної тематики визначається необхідністю всебічного наукового аналізу умов і методів забезпечення прав людини у сфері управління.

Теоретичні і практичні аспекти щодо питань забезпечення прав людини у сфері управління досліджуються представниками різних галузей науки – правознавства, філософії, історії, менеджменту, психології, соціології та інших. Питанням регулювання взаємодії влади і людини надавали уваги багато мислителів (Конфуцій, Сократ, Платон, Аристотель, Марк Туллій Цицерон, Аврелій Августин, Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Д. Локк, Ж. Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Г. В. Ф. Гегель, К. Маркс та інші).

Питання про забезпечення прав людини у сфері управління має важливе значення у сучасному світі. Україна є демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1 Конституції України). Відповідно до статті 3 Конституції України «найвищою соціальною цінністю в Україні визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека». У зв'язку з цим права людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість

діяльності держави. Так, згідно ст. 1 Конституції України ствердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

У процесі здійснення управління виникають відносини посадових осіб з іншими людьми (підлеглими, працівниками, відвідувачами, споживачами тощо). Правові норми в процесі організації і здійснення управлінської діяльності регулюють окремі види суспільних відносин і визначають певний стандарт поведінки людей у суспільстві. Посадові особи зобов'язані дотримуватися суспільних норм поведінки, критеріїв і обмежень, що визначають їх права, обов'язки і відповідальність. Правовідносини є видом суспільних відносин, учасники яких реалізують суб'єктивні права і юридичні обов'язки, що належать їм на основі норм права і гарантовані державою. Права і обов'язки перебувають у тісному взаємозв'язку. Основним засобом забезпечення права є покладення обов'язку на іншу особу. Наприклад, праву працівника на отримання заробітної плати відповідає юридичний обов'язок працедавця сплатити її у відповідності до вимог закону і умов трудового договору.

Питання забезпечення прав людини у сфері управління зачіпає такі аспекти як: обсяг повноважень посадовця, що стосуються прав інших осіб; співвідношення прав людини і обов'язків посадової особи; відповідність методів здійснення управління правам людини; відповідальність посадової особи у випадку порушення прав людини тощо.

Права і обов'язки посадової особи визначаються законодавством, положеннями, інструкціями, статутами підприємств і організацій та іншими нормативними документами. Посадові повноваження визначають обсяг і межі законної влади, пов'язаної з посадою. При цьому посадова особа має уникати намірів щодо вчинення дій, які: виходять за межі посадових повноважень; можуть негативно впливати на дотримання прав інших осіб; тягнуть за собою передбачену законом відповідальність.

Норми про забезпечення прав людини встановлені у таких міжнародних правових актах як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Конвенція про права дитини, Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та інші. Відповідно до норм Конституції України діючі міжнародні договори, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Основні права і свободи людини закріплені Конституцією України. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Держава створює умови для повного здійснення громадянами конституційних прав і гарантує рівні можливості. З діяльністю у сфері управління можуть бути пов'язані особисті (право на свободу, безпеку, недоторканість тощо), соціально-економічні (право на власність, працю, підприємницьку діяльність тощо), політичні (право обирати та бути обраним

до органів державної влади і місцевого самоврядування, перебування на державній службі тощо) та інші права. Специфіка здійснення окремих прав людини у сфері управління визначаються законами. Відповідні нормативні акти регулюють також особливості взаємодії громадян з посадовими особами підприємств, установ, організацій в процесі реалізації конституційних прав людини.

Права громадян у сфері управління є рівними, незалежно від будь-яких обставин, не встановлених прямо законом. При цьому законом можуть встановлюватися особливі вимоги для виконання певної роботи і зайняття посад у деяких установах чи організаціях. Такі вимоги можуть бути пов'язані з віком, наявністю громадянства України, професійної освіти, станом здоров'я тощо. Існують і певні винятки, що стосуються здійснення деяких прав окремими категоріями осіб, пов'язані з специфікою їх діяльності. Так, підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування обмежується законом.

Передбачені нормами Конституції України обов'язки також можуть стосуватися питання забезпечення прав людини у сфері управління. Згідно з частиною 2 статті 19 Конституції України органи державної влади і органи місцевого самоврядування, а також їх посадові особи зобов'язані діяти тільки на підставі, у межах повноважень і способом, які передбачені Конституцією і законами України. Відповідно до ст. 68 Конституції України «кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України і законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей». Правовий порядок в Україні ґрунтується на принципах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачене законодавством.

Дотримання прав людини у сфері управління є можливим за умови існування ефективного механізму їх забезпечення. Конституційні права людини також включають право на їх захист від можливих порушень.

Інтереси осіб, що беруть участь в управлінських відносинах, можуть не збігатися. Не виключеним є виникнення протиріч між суб'єктивними бажаннями посадової особи та її обов'язками щодо дотримання прав інших осіб. Серед основних порушень прав людини у сфері управління можна назвати такі як: необґрунтована відмова і створення перешкод в реалізації права; прийняття рішень, які не відповідають вимогам закону і перешкоджають здійсненню прав людини і громадянина; здійснення дій, які порушують права людини тощо. До небезпечних засобів здійснення управління належать погроза, обман, навіювання тощо. Незалежно від ефективності результатів такі методи управління є неприпустимими, оскільки впливають на свободу волі особи за відсутності її добровільної і усвідомлюваної згоди.

Кожен громадянин має право будь-якими не забороненими Законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних

посягань. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності посадових і службових осіб.

Одним із способів захисту прав людини у сфері управління є законодавче встановлення юридичної відповідальності у разі порушення вимог правових норм з боку посадових осіб. Підставою юридичної відповідальності посадової особи є здійснення правопорушення в певній сфері відносин (адміністративних, цивільних, трудових, господарських тощо). Визначення виду і складу правопорушення сприяє забезпеченню права на захист.

Умовами запобігання порушень прав людини у сфері управління є знання, розуміння і дотримання вимог нормативно-правових актів.

Аналіз питання запобігання порушень прав людини у сфері управлінської діяльності дозволяє зробити такі висновки: за умов сучасного світу забезпечення прав людини має пріоритетне значення; потенціал владних повноважень у сфері управління вимагає всебічного дослідження питань регулювання порядку здійснення управлінської діяльності; управлінська діяльність має здійснюватися у відповідності з вимогами встановлених у суспільстві норм. Теоретичне дослідження передумов для ефективного використання владних повноважень дозволяє уникати помилок і обирати найбільш дієві та безпечні способи здійснення управління.

Література:

1. Дикань Н. В., Борисенко І. І. Менеджмент: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2008. – 389 с.
2. Караман І. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство / І. В. Караман, В. В. Козіна. - 3-тє вид., змін. та допов. - Харків: Фактор, 2016. - 240 с.
3. Мартиненко М. М. Основи менеджменту: Підручник. – К.: Каравела, 2008. - 496 с.

Кадала В.В.

Донецький юридичний інститут МВС України

ВПЛИВ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 2016 РОКУ НА ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ

Проведення останньої судової реформи, яка за задумом законодавця має тривати кілька років було викликане низкою причин, серед яких накопичення невіршених протиріч в діяльності судової гілки влади ще з моменту отримання Україною незалежності, втрата довіри до вітчизняних судів з боку суспільства та світової спільноти, низька ефективність діяльності

судів та ін. Проте, і реформа, яка відбувається нині містить в собі суттєві вади, які ставлять під сумнів законність її проведення.

В результаті реформи судову систему чекають суттєві зміни – всі рівні судів будуть реорганізовані, зміниться порядок призначення суддів, а їх недоторканність буде обмежена. Здійснення реформи відбувається з огляду на зміни до Конституції України в частині правосуддя та набрання чинності нової редакції Закону «Про судоустрій і статус суддів».

Серед основних новацій, передбачених судовою реформою можна виділити наступні. Після реформування відбудеться перетворення чотирирівневої судової системи на трирівневу (місцеві/окружні суди – апеляційні суди – новий Верховний Суд). Вищий господарський суд, Вищий адміністративний суд, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ліквідуються, але спеціалізація судочинства залишиться. Так, у складі нового Верховного Суду будуть діяти такі інституції: Велика Палата Верховного Суду; Касаційний адміністративний суд; Касаційний господарський суд; Касаційний кримінальний суд; Касаційний цивільний суд.

Формування складу нового Верховного суду відбуватиметься на конкурсній основі. При цьому до конкурсу на посаду судді ВС будуть допускати не лише діючих суддів, а й кандидатів із не менш як 10-річним стажем наукової роботи у сфері права або адвокатської діяльності. Як зазначає Т.Штефурко, з одного боку, це дасть можливість залучити нову кров у судову систему і, можливо, змінити ті негативні практики, які в ній поширені, а з іншого боку, існують побоювання, що призначення на посаду судді цього найвищого судового органу людей без досвіду може негативно позначитися на якості його роботи [1]. На нашу думку заслуговують на увагу обидві точки зору, а оцінити яка з них була безпідставною можна буде лише через сплив певного проміжку часу.

Усі районні, міжрайонні, міські суди замінять на окружні суди. Апеляційні суди, які утворюються в апеляційних округах, розглядатимуть цивільні та кримінальні справи. Відповідно до закону, у складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ.

Також у рамках реформи планується створення окремих Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності [2]. Ці суди будуть діяти як суди першої інстанції, а їх рішення зможе переглядати тільки Верховний суд України. На нашу думку запровадження цих судів є зайвим, адже вирішення питань, які мають розглядати ці суди можливе в окружних судах за загальною процедурою.

Перехід до трирівневої судової системи фахівці пояснюють тим, що це рекомендація Венеціанської комісії і пов'язана вона з тим, що чотирирівнева система, яка існує в Україні зараз, забирає значно більше часу для остаточного вирішення тієї чи іншої справи. Між цими інстанціями справи можуть розглядатися багато років. Відповідно, це порушує розумні терміни

розгляду проваджень, а також це доволі дорого як для самої особи, яка судиться, так і для держави, яка змушена утримувати ці чотири рівні судів. Тому такі зміни мають сприяти прискоренню розгляду справ й економії державних ресурсів.

Разом з тим, слід погодитися з думкою, що водночас відкритим залишається питання, чи не зависнуть у часі справи, які вже є на розгляді в нинішніх судах, поки відбуватиметься трансформація цієї системи і передача повноважень від одних судів до інших [1].

Черговою важливою складовою судової реформи, яка чи не найбільше стосується безпосередньо громадян, які захищають свої інтереси у судових спорах, є поступове впровадження адвокатської монополії на представництво в судах. Це означає, що адвокати отримають виключне право представляти сторони в суді. Відбудеться це не одразу з 30 вересня, а впродовж трьох років – із 1 січня 2017, 2018 і 2019 років відповідно у Верховному суді, в апеляційних і в місцевих судах. На нашу думку, така позиція законодавця вступає в протиріччя із Конституцією України, а саме ч.3 ст. 22 згідно з якою при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Звуження обсягу існуючих прав полягає в тому, що особа позбавляється права самостійно обирати собі будь-якого представника у суді і обмежується лише особами, які є адвокатами, а отже такі зміни мають бути визнані неконституційними, що взагалі ставить під питання весь процес реформування.

Крім того, одного закону для функціонування оновленої судової влади буде не достатньо. Потрібно також привести у відповідність з цими змінами і процесуальні кодекси, і закон про Конституційний суд та інші законодавчі акти.

Також складності процесу реформування додає Верховний суд України, який звернувся до Конституційного суду України з проханням визнати неконституційними окремі положення реформи правосуддя [3]. Як аргумент неконституційності пленум визначив, що повноваження відносно ліквідацію судів віднесені до повноважень президента України, а рішення про ліквідацію ВСУ та вищих спецсудів прийняла Верховна Рада.

Таким чином, судова реформа 2016 року суттєво впливає на права та свободи людини в сторону їх звуження. Отже, проведення судової реформи потребує більш виваженої державної політики, а також підвищеної уваги з боку громадськості, яка має контролювати і реагувати на все, що буде відбуватися у цій сфері з метою недопущення прийняття шкідливих для суспільства та кожної людини законодавчих ініціатив.

Література:

1. Штефурко Т. Із 30 вересня судитимуть по-новому. Головні новації реформи. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zik.ua/news/2016/09/13/iz_30_veresnya_sudytymut_ponovomu_golovni_novatsii_reformy_859072

2. Какие изменения произойдут в структуре судебной системы. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.ua/news.php?id=0056385>
3. Верховный Суд Украины просит признать судебную реформу неконституционной. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gordonua.com/news/politics/verhovnyy-sud-ukrainy-prosit-priznat-sudebnuyu-reformu-nekonstitucionnoy-152802.html>

Kovalov A.
Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine

ANNEXATION OF THE CRIMEA AND VIOLATION OF THE CRIMEAN TATARS RIGHTS

In recent months, repression against the Crimean Tatars and other activists were intensified in the annexed Crimea. The Federal Security Service conducts searches and detention, the Investigative Committee of Russia massively initiates criminal trials. Crimean courts are preparing to announce the verdicts. Such actions of the "law enforcement" authorities are unacceptable.

From the standpoint of international law

Any territorial acquisition or special advantage, which had been captured can not be recognized as lawful [3]. (Resolution of United Nations General Assembly since 14.12.1974) [1]. It is a fundamental principle of Roman law. All legal acts, published in the occupied territory, including any decisions of the investigating authorities and the courts, are illegal. The precedent is ECHR Decision Loizidou (LOIZIDOU) against Turkey from 18.12.1996) [2].

In the middle of a peaceful protest against the occupation in the Crimea some Ukrainian citizens were arrested, namely: deputy chairman of the Majlis Ahtem Chiygoz, Mustafa Degermendzhi and Ali Asanov. We are invoking Russian Federation to cease political persecution of dissidents and civil activists.

Thus, all listed Crimean prisoners are illegally held by Russian Federation as criminals.

The seizure of Crimea by the Russian Federation was accompanied by abductions and tortures of pro-Ukrainian and Crimean Tatar activists, volunteers helping the Ukrainian army as well as journalists, photographers, workers of culture and art who openly spoke against the occupation of Crimea or documented the events taking place on the peninsula. However, some ordinary people have been mistaken for the alleged "representatives of radical organizations".

The body of one of the abductees (Reshat Ametov, a Crimean Tatar) was later found with the signs of tortures. Another several individuals (Ivan Bondarets, Vladislav Vashchuk, Vasily Chernysh, pro-Ukrainian activists) are still not found.

Some of the abductees managed to escape. They told about interrogations, humiliation, tortures, and inhuman treatment they went through. Two years after, none of these cases have been investigated by the so-called Crimean authorities, nobody has been punished. Moreover, forced disappearances in the Crimean peninsula still continued in 2015 [5,p.58-59].

From the standpoint of the Ukrainian law

Judicial decisions which are taken by the Crimean courts are illegal and can be appealed in the Appeal Court of Kiev [1].

In my opinion, Russian Federation have to pay compensation calculated as billions of euros for moral and physical harm caused to citizens of Ukraine, living in the annexed Crimea.

The outrage in the Crimea in regard to the Crimean Tatars and civil activists according to the Rome Statute of the International Criminal Court is "Genocide" [4]. Genocide is a terrible crime, which falls under the jurisdiction of the International Criminal Court.

The responsibility for these crimes should be assigned to officials involved in all crimes.

Russian Federation has violated all principles of international law, including the tenth principle, the principle of respect for human rights and fundamental freedoms.

While the Crimea have not been returned to the «rightful owner» and the Crimean Tatars with the rest of the prisoners have not been released, sanctions against Russian Federation should go on.

The International Criminal Court has to start it's work about annexation of the Crimea and the military aggression in Donbas.

Література:

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».
2. ECHR Decision Loizidou (LOIZIDOU) against Turkey from 18.12.1996.
3. Resolution of United Nations General Assembly since 14.12.1974.
4. Rome Statute of the International Criminal Court.
5. The peninsula of Fear:Chronicle of occupation and violation of human rights in Crimea.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ, ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

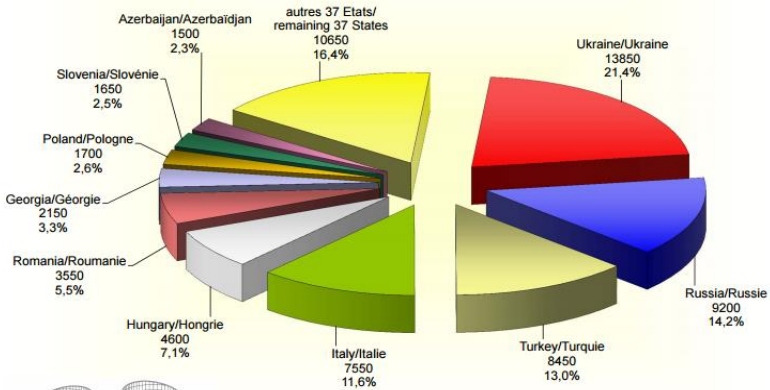
Питання захисту прав і свобод людини і громадянина на даному етапі розвитку суспільства є найважливішою проблемою зовнішньої та внутрішньої політики усіх держав. Саме боротьба людини за свої права стала рушієм всеосяжних змін у суспільно-політичному житті країни, та веде до нового усвідомлення ролі людини в її відносинах з державою та суспільством.

Дане питання розглядало чимало фахівців, такі як А. Веніамінова, С. Головатий, П. Євграфова, О. Климович, В. Кононенко, А. Селіванов, Л. Тимченко, В. Тихий, С. Шевчук.

Обравши шлях незалежного розвитку й закріпивши це у своїй Конституції, Україна підтвердила своє прагнення будувати демократичну, соціальну і правову державу, змістом і спрямованістю діяльності якої визначено права і свободи людини та їх гарантії. Наступним кроком на цьому шляху стало приєднання України до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] у 1950 році. З метою ефективного захисту прав людини було створено спеціальний орган - Європейський Суд з прав людини, що розглядає порушення прав людини державами, які є членами Ради Європи.

Європейський Суд з прав людини (далі - Європейський Суд) – міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, і включає всі питання, які стосуються тлумачення і застосування конвенції, включаючи міждержавні справи і скарги окремих осіб [2]. На діаграмі представлена статистика з офіційного сайту Європейського Суду за 2015 рік стосовно подання заяв особами до Європейського Суду щодо держав, які є членами Ради Європи [3].

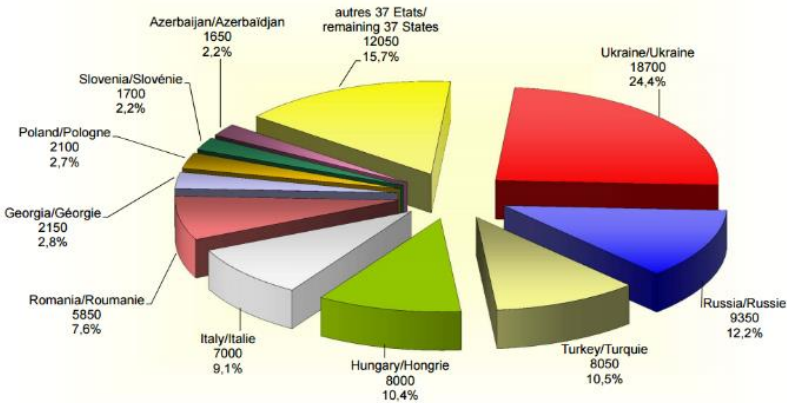
**PENDING APPLICATIONS ALLOCATED TO A JUDICIAL FORMATION
REQUÊTES PENDANTES DEVANT UNE FORMATION JUDICIAIRE
31/12/2015**

**Total number of pending applications: 64,850
Nombre total des requêtes pendantes : 64 850**

Чітко бачимо, що Україна посідає перше місце за кількістю поданих заяв, число яких становить 13850, друге - Росія – 9200 заяв, і третя - Туреччина – 8450 заяв. Ці дані свідчать про неналежне функціонування судової системи країни.

Аналізуючи офіційну статистику щодо заяв поданих до Європейського Суду станом на 31.08.2016, ми бачимо, що кількість заяв проти України у порівнянні із 2015-им роком значно зросла, а саме їх стало 18700, що у відсотковому відношенні складає 24,4% від загальної кількості. Проводячи аналогію з попереднім роком можна зазначити, що якість відправлення судочинства в Україні погіршується, про що свідчить кількість звернень до Європейського Суду проти України, яка стрімко зростає, відповідно до офіційної статистики за неповний 2016 рік [4].

Суд, частіше за все, отримує заяви від українців стосовно невідповідних умов утримання в місцях позбавлення волі, жорстокого поводження з затриманими, в тому числі, з психічно хворими людьми. Багато скарг стосуються невиконання або неналежної виплати пенсій і заробітних плат. Росте кількість заяв від відомих у нашій країні партійних, політичних, суспільних діячів про порушення їхніх прав. Наприклад: Справа «Тимошенко проти України» (Заява № 49872/11), або Справа «Луценко проти України» (Заява № 6492/11).

Виплати та моральні компенсації здійснюються нашою державою у неналежному порядку. Якщо виплати позивачу все ж відбуваються, то, частіше за все, не у зазначений строк. Як приклад можна привести справу «Войтенко проти України» (Заява № 18966/02). Під час звільнення у запас зі Збройних Сил України в 1999-му, позивачу не виплатили грошову компенсацію у розмірі 2500 гривень. Оскільки протягом трьох наступних місяців такі відшкодування не були здійснені, заявник звернувся до Військового суду Донецького гарнізону з позовом проти Донецького обласного військового комісаріату. 12 січня 2000 року суд ухвалив рішення на користь заявника, зобов'язавши відповідача виплатити Войтенку 2276 гривень. Це рішення 22 січня 2000 року набуло чинності. 24 жовтня 2000 року на рахунок Державної виконавчої служби надійшло 128 гривень на відшкодування заявникові проїзних витрат. Проте, заявник цю суму зміг отримати лише 20 липня 2001 року. 25 листопада 2002 року кілька виконавчих проваджень щодо боржника були об'єднані в одне, а відтак загальна сума боргу становила 32 680 гривень. 16 грудня 2002 року Державна виконавча служба наклала арешт на рахунок боржника у банку «Аваль». 5 травня 2003 року Державна виконавча служба також видала наказ про арешт

фондів боржника, які знаходилися на 26 банківських рахунках. 21 січня 2004 року відповідна сума боргу, яка залишалась до виплати заявнику, надійшла на його банківський рахунок. Європейський Суд визначив, що нестача бюджетних коштів не може виправдати таку бездіяльність держави. Тому постановив, що мало місце порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, ч. 1 ст. 6, ст.13 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявнику 2 000 євро, як компенсацію моральної шкоди і 33,29 євро на відшкодування судових витрат [5]. І це лише один з багатьох прикладів.

Ми вважаємо, що така кількість поданих заяв проти України є достатньо негативним показником особливо на шляху до розбудови правової держави і створення умов належного захисту суспільства та є суттєвою і важливою проблемою на даному етапі розвитку нашої держави. Для вирішення проблеми належного виконання рішень Європейського Суду, на нашу думку, необхідно запровадити механізм, який буде мати загальнообов'язкову дію для усіх країн-членів Ради Європи, які ратифікували Конвенцію. З країн, які хоча б 1 раз не виконали рішення Європейського суду або затягли його виконання можна одразу стягувати суму, яку вимагає позивач, а після остаточного рішення Європейського Суду повертати кошти в державу, або негайно виплачувати їх постраждалій особі. Ми вважаємо, що запровадження такого механізму сприятиме миттєвому виконанню рішень суду, а отже і забезпеченню належного захисту прав людини. Такий механізм також може стати гарантом поновлення прав і свобод людини і громадянина; скоротяться державні видатки на пеню у разі несвоєчасного виконання рішення Європейського Суду. Але недоліки такого механізму також присутні: сума компенсації, яку вимагає позивач може складати бюджет маленької країни, а кошти лишатимуться недосяжними на тривалий час. Проте, на нашу думку, ця система може бути ефективною і сприяти добровільному виконанню державою рішень суду у встановлені строки.

Необхідно пам'ятати, що саме судова влада держави є основою захисту прав особи та їх відновленню у випадку порушення. Ефективний судовий захист сприяє підвищенню рівня довіри до судової гілки влади. Європейський Суд є і повинен залишатися гарантом захисту прав і свобод людей, справедливих рішень та останньою важливою інстанцією для відновлення порушених прав.

Література:

1. Серета Т.М. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/29328/%D1>
2. Європейський суд з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0>

B9_%D1%81%D1%83%D0%B4_%D0%B7_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8

3. Pending applications allocated to a judicial formation Requête pendantes devant une formation judiciaire 31.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_2015_BIL.pdf
4. Pending applications allocated to a judicial formation requêtes pendantes devant une formation judiciaire 31.08.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_2016_BIL.pdf
5. «Справа Войтенко проти України» (Заява № 18966/02) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_223

Кушнарєва К.О.

Донецький юридичний інститут МВС України

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Україна є суверенною, демократичною державою. Задекларована норма трактується як така, що Україна є державою, де людина, її життя, честь та гідність є найвищою соціальною цінністю, саме таким змістом наповнена Стаття 3 Конституції України. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Діяльність держави повинна бути в повній мірі спрямована на забезпечення та реалізацію зазначеного положення, оскільки проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини на початку ХХІ століття набули світового, глобального значення і вийшли на перше місце у міжнародній системі критеріїв оцінювання рівня розвитку демократії у певній державі.

Сьогодні, коли людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека проголошені Основним Законом України найвищою соціальною цінністю, реалізація основних прав, свобод, гарантій та інтересів людини і громадянина є пріоритетним завданням держави, а ефективна реалізація зазначеного завдання є можливою тільки через всебічне та повне виконання конституційного принципу верховенства права, щодо якого сьогодні виникають численні проблеми, які, на жаль, зумовлюють труднощі у реалізації прав людини.

В проблемах реалізації захисту прав та свободи громадянина винні як громадяни, так і держава:

- у нашій країні дуже велика корумпованість;
- над державною владою немає ніякого контролю;

- до влади приходять неосвічені громадяни, високі посади займають люди, які у своїй справі не розбираються;
- громадяни не вивчають свої права, щоб впевнено могли їх захистити, вони сліпо вірять в те, що держава їх захистить;
- громадяни не дотримуються принципу законності, порушуючи завжди не тільки свої права, а я права оточуючих.

Головною причиною перерахованих проблем є недодержання законів державними органами. Наша влада повинна виробляти закони для того, щоб задовольняти потреби суспільства, а в нашій країні, як свідчать події останніх років, усе робиться навпаки. Спочатку влада задовольняє свої інтереси, а потім, можливо, подумає і про суспільство.

Вирішити ці проблеми можна за допомогою додержання принципу верховенства права. Саме верховенство права як універсальний феномен формування оптимальної збалансованості суспільних, особистісних і державних відносин надає можливість кожній людині зреалізувати в повному обсязі власні права і свободи [1].

Отже, реалізація прав та свобод людини і громадянина можлива в контексті реалізації основного конституційного принципу – верховенства права, який, в свою чергу, є основоположним у правовій державі та означає те, що закон має вищу юридичну силу, і саме він повинен панувати в правовій, соціальній, демократичній та незалежній державі та громадянському суспільстві.

Література:

1. Козюбра М. І. Права людини і верховенство права / М. І. Козюбра // Право України. – 2010. – № 2. – С. 24-35.

Ліпська І.В.

ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Питання прав і свобод людини і громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою усією світової спільноти. Саме проблема забезпечення прав і свобод є визначальним критерієм рівня розвитку та сформованості демократичного суспільства. Вони є однією з найбільших культурних цінностей набутих у процесі розвитку суспільства.

Захист прав людини і громадянина є конституційно-правовим і міжнародно-правовим обов'язком сучасних держав, який реалізується за допомогою системи принципів, інститутів, механізмів і процедурно-правових правил, що прямо або опосередковано передбачені для цих цілей [4, с. 55]. Проблема захисту прав людини виходить за межі відповідальності окремої держави, перетворюючись також на справу світового співтовариства та

регіональних інтеграційних об'єднань, які нормативно визначають універсальні правові стандарти для будь-якої держави.

Регіональні міжнародні механізми захисту прав людини створюються на підставі міжнародних договорів окремих груп держав, як правило, в межах географічних регіонів. В Європі ці механізми створено в статутних та конвенційних рамках Ради Європи, Європейського Союзу – на підставі установчих договорів, в рамках Організації з безпеки та співробітництва в Європі – згідно з Гельсінським актом, разом ці механізми складають регіональну систему захисту прав людини в Європі. Однак, на перших етапах своєї діяльності ЄС не приділяв значної уваги питанням захисту прав людини в об'єднанні. Вважалося, що ці питання перебувають поза межами економічної інтеграції, що знайшло своє відображення як у відсутності переліку прав людини в установчих договорах про Європейські Співтовариства, так і в рішеннях Суду ЄС. Обійдений мовчанням в Установчих договорах Європейських співтовариств, принцип поваги прав і свобод людини поступово починає забезпечуватися практикою Суду ЄС, яка відіграла важливу роль у формуванні і розвитку механізмів захисту прав людини в ЄС.

Керуючись загально визнаними принципами міжнародного права, міжнародними угодами про права людини, в яких брали участь держави - члени Європейських співтовариств, Суд ЄС прагнув заповнити прогалини установчих договорів, орієнтованих на економічну діяльність і обмежуються визнанням лише деяких прав людини в суто економічних цілях. Вперше питання про основні права людини було порушено Судом ЄС у 1969 р. у зв'язку зі справою 29/69 "Erich Stauder c. Ville d Ulm-Sozialamt" від 12 листопада 1969 р. У справі йшлося про програму Європейського співтовариства, що передбачає постачання в рамках соціальної допомоги масла за низькою ціною. Заявнику належало масло за низькою ціною, однак він заперечував проти обов'язкового пред'явлення купона для отримання олії, оскільки купон містив інформацію про його ім'я та адресу. Заявник вважав, що це принизливо і порушує його право на приватне життя, тому акт Європейського співтовариства, що передбачає такий обов'язок, повинен бути анульований. Суд ЄС не уgliedів порушення прав заявника, однак в рішенні по справі сформулював позицію, яка окреслила вектор судової практики по справах, які стосуються прав людини: Суд ЄС зазначив, що буде захищати основні права людини, як вони випливають із загальних принципів Спільноти". В рішенні по справі 11/70 "International Handelsgesellschaft c. Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide" від 17 грудня 1970 р. Суд ЄС підтвердив свою позицію: "Повага до основних прав є невід'ємною частиною загальних принципів права, дотримання яких забезпечує Суд", - підкресливши, що основні права людини повинні забезпечуватися в рамках структури і цілей Європейських співтовариств згідно із загальними конституційними традиціями держав-членів.

Основоположним етапом у вирішенні питання про законодавче затвердження прав і свобод людини і громадянина у ЄС, стало прийняття 12 квітня 1989 року Декларації основних прав і свобод людини. Документ містив 25 статей, що гарантують громадянські, політичні, економічні і соціальні права. Серед них: право на життя, рівність перед законом, свобода пересування, право власності, право на доступ до інформації та ін. Наступний крок було зроблено при розробці Маастрихтського договору (Договору про Європейський союз, 1992 р.), в якому підтверджено відданість принципу поваги до прав і основних свобод людини.

На саміті ЄС 2000 року (м. Ніцца) глави держав-членів проголосили Хартію основних прав ЄС. Найважливішою рисою Хартії є її універсальний характер – каталог прав людини цього документа нормативно закріплює всі категорії прав людини у всіх сферах суспільного життя: громадянські, політичні, соціальні, економічні та культурні. Призначення Хартії – звести воедино, підтвердити і систематизувати основні права, враховуючи установчі договори та Європейську Конвенцію про захист прав людини 1950 р [3, с. 349].

Після прийняття документів, що склали підґрунтя для захисту прав і свобод людини, постало питання про утворення системи органів, які б забезпечили дотримання даних прав.

Інститут Омбудсмена є невід’ємною частиною механізму захисту прав і свобод людини. Однією з головних функцій омбудсмана у світі є контроль за діяльністю виконавчих та інших органів державної влади шляхом розгляду скарг громадян на дії тих чи інших органів або посадових осіб, що призвели до порушення прав. В цьому сенсі важливим невід’ємним правом омбудсмена є право проводити розслідування, у тому числі й за власною ініціативою, і на їх підставі вносити рекомендації щодо шляхів відновлення порушених прав у конкретному випадку, вносити пропозиції стосовно змін до законодавства або перегляду неправомірної адміністративної практики органів державної влади. Інститут омбудсмена своєю діяльністю посилює у громадян відчуття захищеності перед державним апаратом та сприяє встановленню гармонійних відносин “людина – суспільство – держава”. У державно-правовому значенні омбудсмен сприймається як незалежна, уповноважена парламентом особа, що здійснює парламентський контроль у формі нагляду (акти реагування, проведення розслідувань, рекомендування корегуючих дій, щорічні доповіді про стан дотримання прав людини тощо) без права зміни рішень державних органів [1, с. 50].

У Європейському Союзі існує досить дієва система захисту прав людини, відома як європейська система правозахисту, де однією з ланок є інститут омбудсмена. На рівні ЄС посада захисника прав людини була запроваджена у 1993 р., що згідно Маастрихтського договору (ст.195) надало можливість будь-якій фізичній та юридичній особі країни-члена ЄС подавати

скаргу на неправомірні дії інституцій та органів Співтовариства. З 2013 р. посаду Європейського омбудсмана посідає Емілі О'Рейлі.

У 1988 р. першою з-поміж країн Східної Європи інститут омбудсмана запровадила Польща. Це був перший експеримент запровадження цього інституту в соціалістичній системі управління. Експеримент виявився вдалим. Інститут речника громадянських прав у Польщі не лише вписався в діючу систему державних органів, а й активно сприяв багатьом перетворенням, що відбувалися в країні наприкінці 80-х років. Цьому значною мірою сприяв ідейно-політичний нейтралітет омбудсмана, пропаганда принципів правової держави та ієрархії цінностей, орієнтованих на права людини.

Досвідом Польщі скористалися багато інших країн Східної Європи. У 1989 р. інституцію омбудсмана було запроваджено в Угорщині, а у 90-х роках – у Грузії, Литві, Латвії, Молдові, Російській Федерації, Румунії та Узбекистані.

15 січня 1998 р. набрав чинності Закон України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”. 14 квітня того ж року Верховна Рада України обрала першого в історії держави Уповноваженого з прав людини. Нині в Україні посаду Уповноваженого з прав людини з 2014 р. очолює Лутковська В.В. [2].

Іншим важливим органом у системі захисту прав і свобод людини є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). Він є міжнародним судовим органом, який створений Радою Європи у 1954. Суд здійснює захист громадян держав-членів Ради Європи та виявлення порушень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Україна ратифікувала дану Конвенцію у 1997 р., і фактично з того часу громадяни мають право звертатись до ЄСПЛ за захистом свого порушеного права.

ЄСПЛ приймає до розгляду скарги лише після того, як були вичерпані усі національні засоби правового захисту. Тобто, тільки тоді, коли відповідна скарга пройшла всі інстанції в державі і не була задоволена.

Статистика свідчить, що кількість позовів до Європейського суду з прав людини в Страсбурзі від українських громадян кожного року зростає. А це означає тільки одне: в нашій державі порушуються права людей. Фактично, в європейських країнах також існують різноманітні порушення прав людини, але їх кількість є дуже незначною в порівнянні з Україною. Згідно з статистикою, яка подана на сайті ЄСПЛ на 30 червня 2014 року на стадії розгляду знаходилося 16 150 скарг від українського позивача, що становить 19% від кількості справ з усіх 47 країн. В цій статистиці Україна лідирує. На другому місці знаходиться Італія, на третьому — Росія [5].

Найпоширенішими причинами скарг українських громадян до Європейського суду з прав людини є порушення їхніх прав на справедливий судовий розгляд (477 скарг), ефективний засіб юридичного захисту (173) та на власність (325) [6].

Якщо взяти до прикладу Великобританію, то кількість скарг її громадян становить: 91 щодо порушення їхніх прав на справедливий судовий розгляд; 33 щодо ефективний засіб юридичного захисту; та всього 2 скарги щодо власності [7].

У Страсбурзі зазначають, що в Україні механізм виконання рішень ЄСПЛ перебуває на низькому рівні. Так, постійно виникають затримки у виконанні рішень ЄСПЛ, трапляються навіть випадки неможливості їх виконання. Європейський суд вважає, що причиною затримок у виконанні остаточних рішень полягає в існуванні низки різних дисфункцій у правовій системі України.

Таким чином, за останні 60 років Європейський Союз пройшов тривалий шлях становлення своєї власної системи захисту прав людини: від повного відхилення ідеї, що захист прав людини може користуватися перевагою перед положеннями права ЄС, до розробки власного каталогу прав людини, яким стала Хартія основних прав. Крім того, набуття чинності Лісабонським договором запровадило правові підстави для приєднання ЄС до Європейської конвенції з прав людини. Все це ставить перед Україною питання про необхідність удосконалення власної системи захисту прав людини, оскільки відповідно до критеріїв вступу до ЄС лише держава із відповідним рівнем дотримання прав та основних свобод людини може стати повноправним членом Євросоюзу.

Література:

1. Дідковська І.О. Омбудсмен у системі правової держави: порівняльно-політологічний аналіз : дис. к. політ. наук : 23.00.02 / І.В. Дідковська. – К., 2007. – С. 137.
2. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. - Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua>
3. Толкачова Н.Б. Система захисту прав людини в Європейському Союзі / Н.Б. Толкачова // Часопис Київського університету права. — 2009. — № 4. — С. 346-350.
4. Яковюк І. Права людини в Європейському Союзі: загальнотеоретичний аналіз // Вісник АПН України. – Харків, 2009. - № 1 (56). – С. 55-64.
5. Електронний ресурс : http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2014_BIL.pdf
6. Електронний ресурс : http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2013_ENG.pdf
7. Електронний ресурс : http://www.echr.coe.int/Documents/CP_United_Kingdom_ENG.pdf

СМЕРТНА КАРА: ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЖИТТЯ ЧИ ВИД ПОКАРАННЯ

Розвиток смертної кари в Україні з XVIII по XX століття полягав в формуванні держави, створенні законодавчого підґрунтя діяльності смертної кари як найвищого ступеню покарання за скоєний злочин. При формуванні держави та державних органів влади роль здійснення правосуддя віддається судовій владі, але при умові створення відповідного юридичного підґрунтя.

В сучасних суспільствах смертна кара була скасована, в тому числі і в Україні [1, 2]. Смертна кара вважається недопустимою на території Ради Європи. Деякі країни скасували смертну кару за винятком особливих обставин. В інших країнах смертна кара була скасована на практиці, але законодавчо все ще залишається вищою мірою покарання. Такі держави, як Китай, США та інші зберегли смертну кару за злочини, окремо визначені законодавством. У країнах, які практикують смертну кару, метод страти визначається у нормативно-правових актах.

Ставлення до смертної кари не є однотайним у багатьох суспільствах - там, де вона практикується, шириться рух за її скасування; у країнах, де вона скасована, існує певна кількість прихильників її відновлення. Скасування смертної кари виходить з гуманістичних принципів, а не внаслідок народного волевиявлення. В жодній країні Європи, де було скасовано смертну кару, з цього приводу не було проведено референдуму, і в усіх цих країнах на момент скасування згідно з опитуваннями більшість населення підтримувало смертну кару, а не її скасування. Сьогодні людство переживає період гуманізації, демократизації та гласності всього суспільного життя. На перший план дедалі більше виходить людина, її життя, самобутність, неповторність, унікальність. І з цих позицій лунає дедалі більше голосів і за, і проти смертної кари. Адже будь-яке явище не можна судити однобоко, необхідно керуватися не тільки юридичними мірками, але й нормами моралі.

На українських землях смертна кара як найвища міра покарання вперше була юридично зафіксована після проведення реформ Марією-Терезією та Йосипом II в Австрійській імперії. Одним з пунктів реформ було прийняття кримінального кодексу, де визначалося, що найвища міра покарання - повішання. Другим зафіксованим випадком юридично підґрунтя діяльності смертної кари стало прийняття Закону СРСР «Про смертну страту за втечу за кордон» від 09.06.1935 [3]. За цим законом розстрілу підлягали злочинці (які скоїли тяжкий злочин), зрадники держави, особи, які покинули СРСР і не повернулися, політичні й ідеологічні в'язні.

Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування України в Раді Європи. Це стало однією з причин скасування смертної кари в Україні, де мораторій на виконання смертних вироків уперше почав діяти в 1995 році, незадовго до вступу в цю міжнародну організацію. Мораторій підписали президент України, голова Верховної Ради України та Прем'єр - міністр України.

Проте через кілька місяців смертні вирoki знову продовжили виконувати, дійшовши висновку, що рішення про мораторій було прийнято без дотримання належної процедури. 1996 року Україна шокувала всю Європу, виконавши 167 страт і оголосивши 169 нових смертних вироків. Наша країна опинилася на 5 місці у світі за кількістю виконаних смертних вироків, а за частотою виконання смертних страт на душу населення випередила навіть Китай. Такий стан речей міг призвести до виключення України з Ради Європи, але в 1997 році мораторій на виконання смертних вироків знову почав діяти, і з тих пір в Україні вже ніколи нікого не страчували. 29.12.1999 року Конституційний Суд України визнав, що смертна кара суперечить Конституції України. У зв'язку з цим, Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України.

У лютому 2000 року Україна ратифікувала Протокол до Конвенції про захист прав людини, який свідчить, що «смертну кару потрібно скасувати. Ніхто не може бути засуджений до подібного покарання». 05.04.2001 року Верховна Рада прийняла новий Кримінальний кодекс України, який заборонив смертну кару в принципі та остаточно вилучив поняття «смертна кара» з офіційного списку кримінальних покарань. Цей законодавчий акт набув чинності з 01.09.2001 року [1, 2].

На даному етапі розвитку України та українського законодавства все частіше вносяться законопроекти про повернення смертної кари, яка була скасована в Україні на початку третього тисячоліття. В 2014 році було зареєстровано два законопроекти до розгляду. Перший «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України», другий «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання)». Вони передбачали, що в статті 51 «Види покарань» Кримінального кодексу України буде додано 13 пункт - смертна кара. В статті 64 «Довічне позбавлення волі» Кримінального кодексу України буде додано пункти про особливий вид покарання - смертну кару. В інших статтях Кримінального кодексу України ввести зміни відповідно до законопроекту. Наприклад: «страту засудженого призводити у дію через 6 місяців після оголошення вироку; справа розглядатиметься судом першої інстанції за участі присяжних» [4,5].

Досліджуючи дане питання ми проаналізували наукові праці П. Лайош, С. Катаєва, А. Черемника, В.Чиркіна, О. Венгерова, Д. Керімова, А.Сироти, І.Шахова, Б.Усача та інших дослідників, і дійшли висновку, що їх точки зору за смертну кару суттєво різняться. П. Лайош та С. Катаєв в своїх

працях акцентують увагу на досвіді Європи та праві на життя, висуваючи аргументи «проти» смертної кари. Лукашевич В. Г. висловив свою думку в праці «Сучасні погляди на повернення смертної кари», де зробив акцент на українську відмову від смертної страти та виокремив ряд аргументів в підтримку смертної кари, одним з яких є економічний аргумент [6]. В свою чергу А. Черемник висуває більше 10 аргументів «за» повернення смертної кари не дивлячись на гуманістичні цінності та демократизація суспільства [7].

Розглянемо конкретніше аргументи за смертну кару:

1. «Судові помилки при смертному вирокі не можуть бути виправлені» - популярний аргумент «проти» смертної кари. Хоча, якщо держава ініціює утворення відповідної системи розгляду судових справ із остаточним вирокі «смертна кара», то ліквідувати судові помилки при винесені вирокі можливо. Обов'язковими елементами у розгляді таких справ є гласність, громадська участь та незацікавленість учасників процесу.

2. «Смертна кара не зупиняє злочинців, проте реакція держави обов'язкова» - повернення смертної кари покаже суспільству, що держава виступає на їхньому боці та веде активну боротьбу з злочинністю, як результат буде зменшення кількості злочинів. Цим кроком держава виконує декілька важливих функцій: показову, превентивну та правосудну. Можливо смертна кара не зупиняє злочинців, проте смертна кара виступає найвищою мірою покарання за скоєний злочин лише спрямовуючись на встановлення справедливості та правосуддя в державі, а значить смертна кара є обов'язковою реакцією держави на скоєний злочин.

3. Економічний аргумент - відомо, що за українським законодавством засуджених до довічного ув'язнення тримають у виправних колоніях максимального рівня безпеки. Зрозуміло, що забезпечення такого рівня порядку для зазначеного контингенту потребує від держави нових капіталовкладень. За інформацією заступника голови Державного департаменту України з виконання покарань зараз в Україні 1493 засуджених до довічного ув'язнення, з них 15 жінок. На утримання одного такого засудженого держава витрачає приблизно 15 тисяч гривень, або 1250 гривень на місяць. За підрахунками потреби засуджених обходяться пересічним працюючим громадянам - щорічно майже в 15 тисяч гривень [6].

4. Тільки страта злочинця може хоча б частково стати компенсацією втрати для близьких жертви. Не воскресити і морально не вилікувати, але і злочинця залишати в живих не можна: не можна прощати вбивства і особливо тяжкі злочини [7].

В міжнародному праві смертна кара визначається як недемократичний метод покарання злочинців та суперечить ряду чинних міжнародно-правових документів, проте є держави, які номінально залишили смертну кару й живуть за міжнародними документами. На думку автора міжнародні документи не повинні ставати проблемою чи питанням в правовому

регулюванні та керівництві державою. Держава повинна самостійно визначитись в питанні смертної кари шляхом народного волевиявлення. Після чого ратифікувати чи здійснити процес імплементації міжнародних документів в державі у сфері смертної кари.

У першу чергу, обумовлено це тим, що саме вирішення проблем інституту смертної кари є ключовим не тільки в процесах гуманізації пенітенціарної системи, але й суспільства в цілому. Смертна кара - інститут загальнолюдський, а не запозичений одним народом у іншого. Прообразом смертної кари була кривава помста. Вона і смертна кара знаходяться у тісному генетичному зв'язку: ці інститути є відплатою за діяння. Кожна історико-правова епоха мала свою точку зору на проблему смертної кари, але майже будь-яка державна влада намагалася зберегти цю міру покарання у своєму каральному механізмі, відстоюючи безумовне право використовувати її на свій розсуд.

В ХХІ столітті держава сприяє створенню демократії, але без смертної кари, як найвищої міри покарання, а значить і без розвитку держави, її громадян. Тобто, держава намагається сприяти утворенню демократії та її якісному розвитку, проте забуваючи, що змінивши вищу міру покарання чисельність злочинів може змінюватися, як правило в гіршу сторону. Замінивши смертну кару та довготривале ув'язнення злочинець розуміє, що держава буде його забезпечувати до кінця терміну ув'язнення, або до кінця життя, а тому цей варіант кращий від смертної кари, а значить людина, що скоїла злочин не понесе відповідного покарання. Тобто, людина може вбити іншу таку ж людину і просто отримати строк ув'язнення, буде повністю забезпечуватись державою, проте життя вбитої людини не повернути. [8].

Саме тому розвиток смертної кари передбачає, що існують такі обставини та причини вбивства, державної чи військової зради, які не підкорюються питанню довгострокового ув'язнення, а вимагають виключно смертної кари за скоєне. Ми вбачаємо в смертній карі перспективу розвитку кримінального права та відповідальності за свої вчинки хоча б на теренах України.

Література:

1. Мораторій на виконання смертних вироків в Україні 1995 року, 1997 року.
2. Постанова Конституційного Суду України «Про суперечливість смертної кари Конституції України» від 29 грудня 1999 року
3. Радянське законодавство про страту - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://refs.co.ua/72969-Sovetskoe_zakonodatelstvo_o_smertnoiy_kazni.html
4. Законопроект «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 20 жовтня 2014 року № 1708-VII місто Київ

5. Законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання)» від 20 жовтня 2014 року № 1709-VII місто Київ
6. Лукашевич В. Г. Сучасні погляди на повернення смертної кари - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/pravo/76/12027-suchasni-poglyadi-na-docilnist-povernennya-smertnoi-kari.html>
7. Черемник А. Аргументи за смертну кару - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://ach-yhrm.livejournal.com/47294.html>
8. Приставкін А. Аргументи проти смертної кари // Новини, 1993р. 23 жовтня

Прокопенко О.М.
Донецький юридичний інститут МВС України

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Витоки явища, яке згодом стали називати правами людини, беруть свій початок з найдавніших часів людської історії. Ідеї про цінність і недоторканність життя, про рівність людей перед вищими силами містяться ще в прадавніх міфах і віруваннях. Так, вже за часів «гомерівської Греції» (кінець II тис. до н.е.) елліни оперували такими поняттями, як «діке» (права, справедливість), «теміс»(звичай, звичайне право), «тіме» (особиста честь) «номос» (закон). Божественна за своєю суттю справедливість у Гомера виступала як об'єктивна основа і правовий критерій. І тільки те, що відповідало тодішнім поглядам на справедливість, сприймалось як право. В юридичній науці існують два головні напрями визначення суті прав і свобод людини: природно-правовий та позитивістський.

Природно-правовий напрям розглядає людину як таку, що має невід'ємні природні права, даровані їй від народження. Вони не залежать від волі держави. Основою цього напрямку стала природно-правова концепція, яка вважає головним принципом свободи, невід'ємності, невідчужуваності прав людини. Держава покликана визнавати ці права, рахуватися з ними, охороняти їх від будь-яких посягань. Ідея природних прав людини покликана поставити заслін всевладдю держави, що перешкоджає розвитку свободи, індивідуалізму й автономії особи. Чинна Конституція України спирається на природно-правову концепцію прав людини.

Позитивістський напрям (протистояв і значною мірою протистоїть до цього часу природно-правовому напрямку), згідно з яким права людини, їх обсяг і зміст визначає держава як верховна сила, наділена правом розпоряджатися долями індивідуумів на власний розсуд, котра «дарує» їх людині, здійснюючи щодо неї патерналістські функції. Законодавче оформлені права людини набувають додаткової сили, а держава

зобов'язується гарантувати та забезпечувати їх. Це усуває протистояння природно-правового та позитивістського підходів до прав людини і виключає насильство держави стосовно особи, відстоє автономію і пріоритет прав людини щодо держави. Справжнього сенсу права людини набувають тільки на основі принципів демократії, свободи, справедливості, рівності, визнання самоцінності людини.

Найвиразніше права людини виявляються в її суб'єктивному праві, що включає як можливість самостійно здійснювати чи не здійснювати певні дії (поведінку), так і можливість вимагати цього від іншої особи (інших осіб). У випадку порушення суб'єктивного права воно захищається законом у примусовому порядку шляхом пред'явлення в суді або іншому установленому законом державному органі вимог до порушника.

Свобода людини і громадянина як конституційно-правова категорія — це спроможність людини діяти відповідно до своїх інтересів і мети. Це можливість власного, незалежного вибору того чи іншого рішення. Свобода тлумачиться як встановлена і гарантована законом сфера автономії громадянина стосовно держави, державної влади й інших громадян. Це свобода певних дій, волевиявлення, передусім свобода вияву політичних думок, вимог і міркувань, або право громадянина на невтручання органів держави й інших громадян у сферу його особистих переконань. Правам і свободам людини повинні відповідати певні її обов'язки, бо без цього права не будуть забезпечені відповідними діями інших осіб, організацій, держави, від яких залежить функціонування цих прав і свобод. Загальна теорія права трактує конституційні обов'язки людини і громадянина як міру належної поведінки. Людина повинна підкорятися певним правилам, щоб при використанні своїх прав і свобод не завдавати невинуватій шкоди іншим.

Отже, права і свободи людини — це її соціальні можливості, які визначаються економічними й культурними умовами життя суспільства і законодавче закріплюються державою. В них виражена та міра свободи, яка об'єктивно можлива для індивіда на конкретному етапі розвитку суспільства. Під основними правами людини зазвичай розуміють права, які містяться в конституціях держав і міжнародно-правових документах з прав людини, зокрема, в загальній Декларації прав людини (1948), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966), а також Європейській конвенції захисту прав людини і основних свобод (1950), Європейській соціальній хартії (1960). Основні права і свободи забезпечують різноманітні сфери життя людини — особисту, політичну, соціальну, економічну, культурну. Відповідно до цього вони структуруються за групами і найменуваннями. Ці права розрізняють також за часом виникнення. Від цього походить поняття «покоління прав людини». Під першим поколінням прав людини розуміють ті традиційні ліберальні цінності, які були сформульовані в процесі здійснення буржуазних революцій, а потім конкретизувалися і розширилися в практиці й

законодавстві демократичних держав. До них належать: право на свободу думки, совісті і релігії; право кожного громадянина на ведення державних справ; право на рівність перед законом; право на життя, свободу і безпеку особи; право на свободу від свавільного арешту, затримання або вигнання; право на гласний і з дотриманням усіх вимог справедливий розгляд справ незалежним і безстороннім судом тощо. Друге покоління прав людини сформувалося в процесі боротьби народів за поліпшення економічного становища, підвищення культурного статусу, їх реалізація потребує організаційної, координуючої та інших форм діяльності держави. До прав другого покоління належать права на працю і вільний вибір роботи; соціальне забезпечення і відпочинок; захист материнства і дитинства; освіту; участь у культурному житті суспільства.

Після Другої світової війни почало формуватися третє покоління прав людини. До них включаються лише колективні права (здійснюються не окремою людиною, а народом, нацією, суспільством тощо), так звані права солідарності — право на розвиток, мир, здоров'я, довкілля, спільну спадщину людства, а також право на комунікацію. Існують такі основні групи прав і свобод людини та громадянина: громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні.

Громадянські (особисті) права — це визначені та гарантовані конституцією і законами пріоритетні можливості людини користуватися невідчужуваними благами особистого життя й індивідуальної свободи. Вони визначають свободу людини у сфері особистого життя, юридичну захищеність від будь-якого незаконного втручання. До громадянських прав людини належать: право на вільний розвиток особистості; невід'ємне право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканість; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на невтручання в особисте і сімейне життя; право на свободу пересування і вільний вибір місця проживання; право на свободу думки і слова; право на свободу світогляду і віросповідання.

Політичні права і свободи людини визначають її правове становище в системі суспільно-політичних відносин, які виникають у процесі здійснення державної влади. Носіями, суб'єктами цих прав є лише громадяни тієї чи іншої країни, а не всі особи, які живуть на її території. Вони можуть бути реалізовані як індивідуально, так і завдяки участі громадянина, наділеного цими правами і свободами, у діяльності відповідних об'єднань, політичних партій, профспілкових організацій, державних структур. До політичних прав громадян належать: право на свободу асоціацій; право на участь у державних справах як безпосередньо, так і через своїх представників; право обирати і бути обраним; право на свободу думки, безперешкодне дотримання власних думок; право на вільний пошук, одержання і поширення інформації; право на мирні збори та маніфестації; право на звернення.

Економічні, соціальні та культурні права покликані забезпечити людині належний життєвий рівень. Перелік цих прав закріплений у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966): право на працю, право на страйк та ін. Він визначає ту позначку, нижче від якої цивілізована держава не може опуститися. Саме ці права мають гарантувати економічну свободу людини, її розвиток як вільної, забезпеченої у своїх життєвих потребах особистості. Одним із найважливіших показників справжньої демократії є здійснення в державі й суспільстві економічних, соціальних і культурних прав та свобод людини і громадянина. Конституція України гарантує усі права закріплені Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права.

Міжнародне законодавство зобов'язує держави забезпечити право кожного створювати для задоволення і захисту економічних та соціальних інтересів професійні спілки і вступати в них за власним вибором. Міжнародно-правові документи зобов'язують держави визнавати право кожного на достатній життєвий рівень для нього самого і його сім'ї. Практична цінність прав і свобод людини та громадянина полягає у їхній реальності, під якою розуміють можливість здійснення повноважень, що випливають зі змісту того чи іншого конкретного суб'єктивного права. Реальність прав людини забезпечується низкою гарантій. Ці гарантії залежать від рівня демократії, розвитку економіки, правової культури, суспільства, від ступеня незалежності судової влади, від співмірності встановлених законом обмежень тощо.

Існують дві категорії гарантій: загальні і спеціальні (юридичні). Під загальними гарантіями розуміють такі, які охоплюють всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на усунення можливих причин і перешкод щодо їх неналежного здійснення. А спеціальні (юридичні) гарантії трактуються як правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи людини, усуваються або поновлюються порушені права. Механізм захисту прав і свобод людини передбачає систему правових засобів, спрямованих на захист прав людини при скоєнні певного правопорушення чи об'єктивно-протиправного діяння. Право на захист означає можливість використання примусової сили держави. Важливу роль відіграють такі атрибути захисту прав і свобод людини, як наявність конституції, надійне законодавство, конституційне закріплення основних прав і свобод людини, незалежність судової влади, наявність органу конституційного контролю тощо.

Для надійного захисту прав людини важливе значення має співробітництво держав у цій галузі і створення системи міжнародного контролю за втіленням у життя взятих ними юридичних зобов'язань.

Література:

1. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право в галузі прав людини: Джерела і практика застосування: — Київ, 1997.
2. Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. — Київ, 2000.
3. Конституція України: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: Навч. посібн. — Київ, 1999.
4. Международные акты о правах человека: Сборник документов. — Москва, 1999.

Соларьова Д.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ: МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ

Право на життя – одне з найважливіших особистих прав і свобод, гарантуючих тілесне існування людини як біологічної істоти та суб'єкта суспільних відносин [1, с. 168]. Життя – найважливіше, невід'ємне, недоторкане благо людини. Ці положення закріплені в найважливіших актах: Загальній Декларації прав людини, Міжнародному Пакті про політичні і громадянські права, Декларації прав, свобод людини і громадянина, Європейській Конвенції з прав людини та інших [9, с. 68]. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ст. 2 закріплює право людини на життя. Право кожного на життя охороняється законом [2]. Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, також Конституція України у ст. 27 закріплює положення, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [3]. Ст. 16 Міжнародного пакту про політичні і громадянські права та ст. 6 Загальної декларації прав людини лише закріплюють принцип: «Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності».

У зв'язку із відсутністю в тексті зазначених актів прямої вказівки на момент початку володіння правами, Г.Б. Романовський вважає, що «наведені документи визнають правосуб'єктність тільки вже народженої людини. Ембріон не є людиною в правовому сенсі слова: обов'язкових положень про право ембріона на визнання його правосуб'єктності не закріплюється» [8, с. 71]. Регіональні міжнародні документи мають практично аналогічний зміст. Виняток становить Американська конвенція про права людини, відповідно до ст. 4, «право на життя захищається законом, в цілому - з моменту зачаття».

Отже, Конституція України гарантує кожній людині право на життя, однак Основний Закон не вказує на момент, з якого починає діяти відповідне

право, гарантоване нею. Отже, з якого моменту людина вважається людиною? Саме визначення початкового моменту життя людини є досить дискусійним питанням у науці. Джерелом дискусій є те, що народження, як життя і смерть, є не миттєвими актами, а тривалими процесами, а звідси різні точки зору науковців, як у галузі права, так і галузі медицини. В Україні поки домінуючою є позиція, що початком життя людини є початок фізіологічних пологів. Однак чи є це твердження справедливим? Чи не позбавляє законодавець, таким визначенням початкового моменту життя, плід прав, які закріплені в Конвенції та Конституції України, однак захистити ці права не видається можливим оскільки плід ще не є людиною, а, отже, і не є суб'єктом права.

Проблема однозначного визначення моменту виникнення права на життя в теорії права та правозастосовчій практиці ускладнюється багатьма чинниками соціального, морального та психологічного характеру. Проте найважливішим залишається питання, з чого починається і чим закінчується право жінки на репродуктивний вибір, і де починається право ненародженої дитини на життя. Ступінь правової захищеності життя ненародженої дитини за українським законодавством залежить від періоду вагітності і зростає пропорційно її термінам. Це означає, що українське законодавство не розглядає ненароджену істоту (організм) як власне людину, носія права на життя, хоча і може визнавати у випадках, встановлених законом, інтереси зачатої, але ще не народженої дитини [7,с.6]. Враховуючи ст. 25 ЦК України, яка передбачає захист інтересів ненародженої дитини, у Законі України «Про охорону дитинства» [6] знаходимо невідповідність. Зокрема, у ст. 6 цього Закону йдеться про можливість кожної дитини мати право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Як вже вказувалося, офіційна медицина використовує термін «живонародження», відповідно до якого таким, хто народився живим, є новонароджений, у якого наявна хоча б одна з таких ознак: дихання, серцебиття, пульсація судин пуповини, рухи скелетних м'язів [5]. Інструкція щодо заповнення і реєстрації лікарського свідоцтва про перинатальну смерть та Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду новонародженості та мертвонародженості використовують термін «плід», яким є внутрішньоутробний продукт зачаття з 12-ого тижня вагітності до вигнання з організму матері. Натомість, закони України «Про заборону репродуктивного клонування», «Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення», «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження умов та порядку застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів) та методів їх проведення» використовують термін «ембріон» – зародок людини на стадії розвитку до восьми тижнів. Незаперечним є той факт, що розбіжності, які виникають між нормативними актами, перш за все,

пов'язані з відсутністю чіткого легального визначення моменту початку життя.

Виходячи з вищезазначеного, необхідно вносити зміни законодавства України, де визначити початком життя людини 19-22 день після запліднення, тобто початок формування нервової трубки у плода, яка починає формуватися саме на 19-22 день від зачаття, у зв'язку з чим необхідно приводити у відповідність нормативні акти по відношенню один до одного, щоб однозначно визначити коли виникає право на життя.

Література:

1. Булеца С.Б. Право особи на життя та здоров'я. Монографія / С.Б. Булеца. – Ужгород: Ліра. – 2009. – с.546.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950//Офіційний Вісник України 2006 р. № 32-ст.2371
3. Конституція України від 28.06.1996: зі змінами. – Х. : Право, 2015. - 68 с.
4. Кримінальний кодекс України: Прийнятий 05.04.2001 № 2341-III // Офіц. вісник України. - 2001. - № 21. - Ст. 920.
5. Наказ МОЗ України від 29 березня 2006 р. № 179 «Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості» // Офіцій- ний вісник України від 26.04.2006 – 2006 р., № 15. – С. 351. – Ст. 1150.
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04. 2001 № 2402-III // Голос України від 06.06.2001 – № 98.
7. Рогова О. Г. Право на життя в системі прав людини: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / На- ціональна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – С. 6
8. Романовський Г.Б. Право на життя / Г.Б. Романовський. – Одеса: Актуальні проблеми. –2004. – С.167.
9. Фітьковський С. М. Початковий момент життя людини як показник, що впливає на кваліфікацію злочинного діяння/ С. М. Фітьковський.// Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – С. 68–71.

Чеховська М.М., Москальчук Ю.Г.
Національна академія Служби безпеки України

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

В межах чинного законодавства терміни «біженці» та «внутрішньо переміщені особи» слід розрізняти, оскільки вони не є тотожними. Згідно ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або

тимчасового захисту» № 3671-VI від 08.07.2011 біженець – це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [1].

У свою чергу, якщо мова іде про масове переселення населення в межах України, то згідно з нормами міжнародного права вони не є біженцями, вони визначаються як внутрішньо переміщені особи (ВПО), і це принципово відрізняє їх від біженців. Біженці і внутрішньо переміщені особи змушені залишати свої місця проживання з однакових причин. Але біженці – це особи, які перетинають кордон, а внутрішньо переміщені особи залишаються на території своєї держави.

Внаслідок анексії Криму Російською Федерацією і масових порушень прав людини на території автономії, а також злочинної діяльності сепаратистських та проросійських терористичних організацій у Донецькій та Луганській областях, проведення АТО українськими силовими структурами, виникла ситуація масової вимушеної міграції з даних територій та появи, власне, внутрішньо переміщених осіб.

Україна вже зробила значні кроки для захисту прав ВПО та громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Зокрема, затверджено Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 р., Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII від 15.04.2014 р., Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року» № 1094 від 16.12.2015 р. Зазначимо, що за повідомленням Державної служби з надзвичайних ситуацій України, станом на 6 червня 2016 року, із тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції до інших регіонів переселено 1 млн. 26 тис. 177 осіб, з яких 169 тис. 756 дітей та 493 тис. 897 осіб з інвалідністю та похилого віку, у чому числі з Донецької і Луганської областей переселено 1 млн. 3 тис. 897 осіб, а з АР Крим і міста Севастополь – 22 тис. 353 особи [2].

На сьогоднішній день Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України,

щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, повернення таких осіб до їх покинутого місця проживання в Україні та їх реінтеграції.

Державні органи України вперше зіткнулися з проблемою вимушених переселенців всередині країни. Цілком природно, що зразу налагодити ефективну роботу з внутрішньо переміщеними особами виявилось непросто. Люди, які змушені були виїхати з АР Крим, Донецької та Луганської областей, зіткнулися з численними проблемами – починаючи від пошуку місця тимчасового проживання, отримання медичної допомоги – до вирішення інших соціальних питань. Більшість з них залишилися без документів, через що гострим невіршеним питанням залишається неможливість оформлення, переоформлення документів, що засвідчують особу, приналежність до громадянства України, а також підтверджуючих спеціальний статус особи – не за місцем реєстрації вимушених переселенців, а за місцем фактичного перебування.

Наголосимо, що переміщені особи України є надзвичайно важливим ресурсом для держави і в залежності від її політики можуть або допомагати зростанню економіки та національного добробуту, або навпаки стати джерелом проблем і погіршення криміногенної обстановки. Держава має твердо сприймати «переселенців» як громадян України та надавати потужний сигнал про це і самим переміщеним особам, і взагалі всьому суспільству.

Для багатьох переміщених осіб залишається відкритим і невіршеним питання компенсацій щодо втрати залишеної ними нерухомості в Криму, на Донбасі. Таким же невіршеним залишається питання об'єктів державної та комунальної власності України на території Автономної Республіки Крим, анексованої Російською Федерацією. На нашу думку, доцільним у цій сфері є використання міжнародного досвіду вирішення схожих проблем. Так, в результаті незаконного вторгнення Туреччини на Кіпр у липні 1974 року і захоплення 37 % території Республіки Кіпр близько 200 тис. греко-кіпріотів, що становили переважну більшість корінного населення окупованих територій, були змушені кинути своє майно і переселитися в райони, що знаходяться під контролем Республіки Кіпр. Після цього окупаційні сили незаконно передали власність вимушених переселенців як турко-кіпріотам, так і переселенцям з Туреччини. Європейський суд з прав людини, до якого звернувся Кіпр, у цілому ряді своїх вердиктів констатує той факт, що греко-кіпрські власники жодною мірою не втратили прав на своє майно, що залишилося на окупованій території Кіпру [3].

Ефективно врегулювати ці та інші питання неможливо за відсутності законодавства, що має організаційні, фінансові та інші механізми надання допомоги переміщеним особам. Доцільно здійснити ряд заходів задля вирішення визначених проблем, зокрема: необхідно запропонувати прозорі правила взаємодії між державою, волонтерами, благодійниками, їх залучення

до експертизи при підготовці рішень, забезпечити прозорість та публічну звітність держави про витрати фінансових та матеріально-технічних ресурсів; забезпечити прозорість діяльності та публічну звітність з питань надання допомоги вимушено переміщеним особам; довести до відома міжнародної спільноти ситуацію з культурними цінностями на окупованих територіях і в зоні АТО, які були викрадені або знищені терористами; використовувати міжнародний досвід роботи з ВПО через постійне залучення іноземних експертів та більш плідну співпрацю з міжнародними організаціями; реалізовувати інформаційну політику, що запобігає дискримінацію ВПО, сприяє формуванню позитивного іміджу та інтеграції ВПО в соціумі, створити систему соціально-психологічної адаптації ВПО; створювати і розширювати ініціативи в сфері працевлаштування, культури та мистецтва, що сприяють згуртуванню людей, які проживають у різних регіонах України.

Підсумовуючи зазначимо, що по-перше, внутрішньо переміщеними визнаються особи, або групи осіб, яких змусили рятуватися втечею або залишити свої домівки чи місця звичайного проживання в результаті або з метою уникнути наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха, й які не перегинали міжнародно визнаних державних кордонів. Окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і міста Севастополь, а також системне руйнування інфраструктури, економічна дестабілізація Сходу України призводить до розгортання регіональної гуманітарної катастрофи, коли тисячі сімей змушені змінити місце проживання, влаштувалися на нову роботу, шукати способи здобути освіту.

По-друге, питання визначення статусу осіб переміщених всередині країни врегульовано Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Проте, нормативно-правові аспекти, питання організаційного, фінансового характеру стосовно внутрішньо переміщених осіб досі потребують подальшого удосконалення.

По-третє, відповідь на зазначені виклики повинна мати комплексний характер, передбачати вирішення соціальних проблем вимушених переселенців та населення, яке залишається на тимчасово неконтрольованих Україною територіях, в рамках створення механізму дій влади щодо соціальної адаптації, економічної реабілітації та постконфліктного врегулювання у цих регіонах.

Тому проблеми вимушених переселенців є актуальними в політичному, моральному, правовому та економічному аспектах й задля їх вирішення вимагають негайного втручання державних структур, а також міжнародних організацій.

Література:

1. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 № 3671-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>.
2. Регіональними штабами ДСНС зареєстровано понад 1 млн. 26 тис. внутрішньо переміщених осіб. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/45225.html>
3. Судове рішення від 18 грудня 1996 року, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI, p. 52-56.

Шаповал Л.І., Буртак А.В.
Національна академія внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний період розвитку людського суспільства полягає в двох основних протиріччях. З одного боку, окремі держави намагаються досягнути своєї максимальної ідентичності та самостійності, з іншої – спостерігається постійне зближення правових систем різних держав шляхом їх залучення до міжнародної спільноти, співпраці, взаємодії, якій передують утворення ідентичних просторів в рамках правової інтеграції.

Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ) — постійно діючий міжнародний судовий орган, заснований Радою Європи з метою захисту громадян її держав членів, виявлення порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у країнах, що її підписали, та перевірки дотримання державами прав і гарантій їх забезпечення, передбачених цією конвенцією. ЄСПЛ приймає до розгляду скарги щодо порушення прав людини державою (державними установами) після того, як відповідні скарги пройшли всі судові інстанції в цій державі та не були ними задоволені.

Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі ЄКПЛ) 1950 року відображає колективне розуміння універсальних моральних і правових норм для населення всієї Європи. Ставши учасниками Конвенції, держави зобов'язані забезпечити кожному, хто перебуває під їх юрисдикцією, права, передбачені в правових положеннях Конвенції. Тому, ратифікувавши дану Конвенцію 17.07.1997 року, Україна визнала, що «юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47 даної Конвенції [1].

Це означає, що рішення Європейського суду по справах проти України являються обов'язковими для виконання Україною. Одним з аспектів такого виконання є приведення законодавства України і практики його

використання у відповідності з вимогами ЄСПЛ, тлумачення яких здійснюється Європейським судом.

Постановка проблеми. Здобувши омріяну незалежність, українська держава конституційно забезпечила процедуру виконання міжнародних зобов'язань. Так, у відповідності до ст.9 Конституції України, «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Проте, сучасний стан українсько-європейських взаємовідносин, характеризується динамікою розвитку і потребує інтенсифікації адаптації вітчизняної правової системи до європейського законодавства.

Згідно з даними, оприлюдненими ЄСПЛ, кількість справ, що надходять до розгляду з України, — чи не найбільша серед усіх країн - членів Ради Європи. Найпоширенішими причинами скарг українських громадян до Європейського суду з прав людини є порушення їхніх прав на справедливий судовий розгляд, ефективний засіб юридичного захисту (ст. 6 ЄСПЛ) та на власність [2].

Виконання рішень ЄСПЛ є специфічним правовим інститутом, відмінним від схем, передбачених для виконання рішень національних судів, а також для визнання й виконання на території України рішень іноземних судів та іноземних недержаних установ. Тому з огляду на міжнародні зобов'язання, передбачені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, і наддержавний статус ЄСПЛ установлено й особливі механізми реалізації його рішень.

Виконанню підлягають ухвали палат ЄСПЛ, які відповідно до п. 2 ст. 44 згаданої конвенції [1] набули статусу остаточних, тобто якщо сторони заявлять про те, що вони не звертатимуться з клопотанням про передачу справи на розгляд до Великої палати з моменту, коли сплине тримісячний термін від дати винесення рішення; якщо не було подано клопотання про передачу справи на розгляд Великої палати; або якщо комітет у складі п'яти суддів відхилить клопотання про передачу справи на розгляд Великої палати [3, с. 43].

Виконання рішень ЄСПЛ передбачене положеннями ст. 46 конвенції [1], котрі створюють специфічні правові зобов'язання для держави-відповідача. Окрім того, втілення рішень ґрунтується на згоді Високих Договірних Сторін виконувати ухвали ЄСПЛ у будь-якій справі, де вони виступають стороною.

До повноважень ЄСПЛ не входить виконання винесених ним рішень: вони направляються до Комітету міністрів Ради Європи, що покликаний контролювати їхню реалізацію та забезпечувати виплату грошових компенсацій [1].

У більшості випадків ЄСПЛ присуджує грошову компенсацію заявнику, який виграв справу, за шкоду, заподіяну внаслідок порушення його прав державою. Під час розрахунку сум беруться до уваги конкретні

обставини кожної справи [4, с. 640]. Суд також може зобов'язати державу відшкодувати заявнику витрати, пов'язані з поданням скарги. Якщо ж Суд не встановить порушення, заявник не повинен буде сплачувати додаткові кошти (зокрема, не компенсуватиме витрат держави-відповідача).

Таке відшкодування — єдиний вид компенсації, який ЄСПЛ має право наказати державі забезпечити за вчинене нею порушення. Проте це — потужний засіб, бо рішення цього суду виконуються нарівні з ухвалами національних, а не іноземних судів, і не підлягають оскарженню.

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виплата відшкодування повинна бути здійснена протягом трьох місяців із моменту набуття рішенням остаточного статусу або у строк, передбачений у Рішенні.

У разі порушення встановленого терміну на суму відшкодування нараховується пеня. Виконання рішень Європейського суду з прав людини в частині виплати відшкодування покладено на органи Державної виконавчої служби.

Водночас, варто зазначити, що насправді, виконання рішень ЄСПЛ є системною проблемою, яка нерозривно пов'язана з питаннями співвідношення національного і наднаціонального (міжнародного) права, проблемою перегляду рішень Конституційного Суду України в зв'язку з рішенням ЄСПЛ у разі їх протиріччя.

У Страсбурзі зазначають, що виконання рішень ЄСПЛ в нашій державі перебуває не в найкращому стані. Україна ввійшла до десятки країн, у яких систематично виникають затримки у виконанні рішень ЄСПЛ [5].

У законодавстві України, яке стосується виконання рішень ЄСПЛ, відкритими залишаються питання: відповідальності за невиконання або неналежне виконання таких рішень; нормативного обґрунтування цієї відповідальності; чіткого окреслення повноважень органів, котрі мають здійснювати перевірку виконання рішень Суду й реагувати на порушення в сфері застосування Європейської конвенції. У питаннях застосування конвенції національними судами під час виконання рішень ЄСПЛ активнішу позицію повинна мати судова влада, особливо Верховний Суд України, який повинен ініціювати використання цього документа й практики ЄСПЛ, що дало б змогу інтенсивніше імплементувати міжнародні стандарти захисту прав людини в нашій країні [6].

Адже згідно зі стандартами Ради Європи кожне з прийнятих ЄСПЛ рішень відображає загальний рівень правової культури держави й впливає не тільки на право, а й на розвиток національного законодавства країн-учасниць конвенції. Тож продовження вдосконалення правового, організаційного та інституційного регулювання у сфері виконання рішень ЄСПЛ є для України необхідним.

Підсумовуючи, підкреслимо що необхідно розробити цілісну державну стратегію розв'язання глобальної для України проблеми, яка потребує

докладання зусиль усіх гілок влади й урахування європейських стандартів, практики ЄСПЛ щодо виконання рішень судових органів. Це забезпечить не лише зменшення надходження справ до ЄСПЛ та виплати компенсацій за його рішеннями з держбюджету, а й підвищить рівень судового захисту прав осіб, зростання рівня довіри громадян як до судової системи, так і до державної влади в цілому.

Будь-який судовий процес повинен завершуватися реалізацією прийнятого рішення. Саме його виконання можна вважати показником вирішеності спору, життєвості застосованого закону та в підсумку — показником авторитету правосуддя та ефективності державної влади в цілому.

Необхідно також посилити відповідальність за свідоме ухилення від виконання рішень судів.

Література:

1. Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. — http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Statistiques (1959—2010) sur les arr?ts par Etat [Електронний ресурс]. — <http://www.echr.coe.int/ECHR/FR/Header/Reports+and+Statistics/Statistics/Statistical+data/>
3. Європейський суд з прав людини: організація, діяльність, процес / За ред. В. В. Лутковської. — К.: Праксіс, 2005. — 168 с.
4. Адміністративне судочинство України: Підручник / О. М. Пасенюк (кер. авт. кол.), О. Н. Панченко, В. Б. Авер'янов [та ін.]; За заг. ред. О. М. Пасенюка. — К.: Юрінком Інтер, 2009. — 367с.
5. Бережна І. «Україна увійшла до десятки країн лідерів із невиконання рішень Європейського суду з прав людини». 01.03.2011 р. [Електронний ресурс]. — <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/6074.aspx>.
6. Булгакова М. «Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини» / Асоціація українських правників [Електронний ресурс]. — <http://jurists.lviv.ua/articles/european-court-full.php>

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Вахат О.І.
Національна академія внутрішніх справ

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА ПРАВЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Саме поняття "механізм правового регулювання" вперше у юридичну науку ввів і розкрив його зміст С.С. Алексєєв. Він вважає, що під механізмом правового регулювання потрібно розуміти сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини [1, 216].

Громадянське суспільство - суспільство з високорозвиненою системою взаємодії в межах права вільних і рівноправних громадян, їх об'єднань, з реальним забезпеченням державою їх рівних можливостей вільно і безпечно розпоряджатися своїми силами, здібностями, майном, спираючись на право і власну правосвідомість [2, 489]. Зважаючи на особливість правоохоронної та правозахисної діяльності потрібно розглядати їх механізм правового регулювання в умовах побудови громадянського суспільства окремо.

Саме поняття «правоохоронні органи» трактується сьогодні порізно. Так, деякі науковці визначають, правоохоронні органи – це державні заклади і організації, які функціонують у суспільстві, основною метою діяльності яких є забезпечення законності, боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями [3, 21-23].

Проаналізувавши різні підходи та практику різних країн (Швеція, Німеччина, Данія) зі сталою демократичною системою державного управління громадянське суспільство в регламентованих державами межах реалізує функцію контролю(в Україні прийнято називати цю функцію громадського контролю або цивільного контролю) в правоохоронній сфері в таких напрямках: 1. Політичному – відповідальність діяльності посадових осіб держави принципам та механізмам державної політики в правоохоронній сфері; 2. Правовому – підготовка законодавчих актів; 3. Фінансовому – контроль бюджетних витрат. Тобто тут проявляються основні сфери механізму правового регулювання громадським суспільством правоохоронних органів.

У демократичній державі влада функціонує на всіх рівнях соціальної структури суспільства як сукупність можливостей формування суспільних відносин в інтересах суспільства [4]. Звідси державну владу можна

розглядати як засіб соціального спілкування (комунікації), що дає змогу регулювати групові конфлікти і забезпечувати інтеграцію громадянського суспільства. Тобто, можливо говорити про досить актуальний на сьогодні напрямок розвиток партнерських відносин між громадським суспільством та правоохоронними органами, важливим є налагодження діалогу є забезпеченість відкритості та прозорості діяльності. Прозорість та відкритість. Принцип прозорості передбачає гласність діяльності правоохоронних органів, постійне та достатнє інформування про стан правопорядку в країні суб'єктів демократичного цивільного контролю над правоохоронними органами, насамперед, громадськості – через ЗМІ та інші структури громадянського суспільства (громадські організації, політичні партії, окремих громадян). Принцип відкритості слід розглядати в широкому та вузькому розумінні. У вузькому розумінні відкритість означає не тільки наявність інформації, а й принципову можливість доступу до неї. Вона можлива лише за умов свободи слова, свободи критики. В широкому розумінні відкритість передбачає здатність почути, вислухати іншу точку зору і критично оцінити свої позиції. Тому можна стверджувати, що прозорість та відкритість є основними принципами взаємодії правоохоронних органів і громадянського суспільства[5].

Щодо органів, які виконують правозахисну функцію, то в науці прийнято класифікувати їх на державні та недержавні. Існує проблематика в виокремленні державних органів, які виконують правозахисну функцію. Але, науковці вбачають те, що з державних органів правозахисну функцію виконують Органи Міністерства Юстиції України (та їх структурні підрозділи), Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Уповноважений президента України прав дитини та інші омбудсмени. Щодо недержавних організацій, то у зв'язку з новою конституційною реформою(щодо впровадження монополії адвоката), центральне місце серед правозахисних організацій займає адвокатура. Також можливо ще назвати нотаріат, правозахисні організації та інші. Саме недержавні органи, які виконують правозахисну функцію є ядром громадського суспільства, це можливо прослідкувати через взаємодію прав людини з інституціями громадянського суспільства[6]. Ця взаємодія ґрунтується на такому: 1) права людини є підставою утворення і дії деяких інституцій громадянського суспільства; 2) права людини захищають основні інтереси людини, забезпечують їх реалізацію, при цьому співпадаючі інтереси осіб у громадянському суспільстві реалізуються здебільшого через його інституції; 3) права виступають як фундаментальні принципи, що відображають межі втручання держави у сферу діяльності інституцій громадянського суспільства; 4) права людини визначають міру втручання індивідів у справи інших, і у цьому розумінні громадянське суспільство в цілому і його інституції зокрема є простором взаємодії носіїв прав, побудованої на залагодженні конфліктів, що виникають у процесі реалізації прав людини, виключно правовими засобами;

5) права мають власну цінність як надбання людства, що виражають найбільш загальну, безумовну значущість для всіх індивідів, одночасно вони є засобом встановлення чи визнання цінностей через інституції громадянського суспільства [7, с. 15].

Отже, враховуючи різновиди органів , які виконують правозахисну та правоохоронну діяльність, можливо діяти висновку, що не можливо говорити про громадянське суспільство, без існування цих органів і організацій, так як їхнє основне завдання так як і завдання громадянського суспільства, та демократичної держави) сприяння в дотримання прав , свобод та законних інтересів людини. А щодо механізму правового регулювання цих органів та організацій в умовах формування громадянського суспільства, то потрібно зробити висновок, що державні правоохоронні органи повинні контролюватися громадянським суспільством, щоб не допустити узурпації цих органів, це ж стосується державних правозахисних організацій, також в світлі останній реформ, а саме монополії адвокатури, не можна відкидати тієї можливості, що стане потреба в громадському контролі і цієї недержавної правозахисної організації.

Література:

1. Алексеев С. С. Теория права. — М.: Издательство БЕК, 1995. — 320 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.
3. Судебные и правоохранительные органы Украины: Учебник для ВУЗОВ МВД Украины / Подгот.: А.М.Бандурка и др.; Под ред. А.М.Бандурки. Х: Консум, 1999. — 350с.
4. Сушинський І. Теоретико-методологічні засади контролю у сфері публічної влади: Автореф. дис. ... д-ра держ. управ. К., 2003 — 24 с.
5. Кріцак І. В. Правоохоронна функція держави та її вплив на формування функції надання послуг населенню органами внутрішніх справ України / І. В. Кріцак // Форум права. — 2009. — № 3. — С. 365–372 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09kivvcu.pdf>
6. Аракелян М.Р. Нова парадигма правозахисної функції сучасної демократичної держави / М.Р. Аракелян // Право України. — 2012. — № 11–12. — С. 252–258.
7. Разметаева Ю.С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю.С. Разметаева.— Х., 2009 — 27с.

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЯК ОСНОВНОГО ЧИННИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Зміни, які відбуваються на сьогодні в українському суспільстві потребують правоохоронця здатного до швидких соціальних та психологічних перебудов, з високим рівнем активності та професіоналізму. Професія поліцейського вирізняють такі особливості, як складність, динамічність, багатоаспектність і поліфункціональність. Правоохоронній діяльності притаманні високі емоційні навантаження, фізична та психологічна перевтома, постійні стресові ситуації.

Наукова проблема щодо сутності та процесу формування стресостійкості правоохоронців через призму психічної напруги, стресу, емоційної стійкості, підготовки до діяльності в екстремальних умовах знайшла відображення у роботах О.В. Тімченко, О.П.Євсюкова, Д.В. Лебедева та інші. Одне з головних завдань психологічної підготовки поліцейських у вищих навчальних закладах системи МВС України на сьогодні це формування психологічної готовності до дій у екстремальних ситуаціях, розвиток вміння керувати своїми емоціями, подолання стресу та опанування себе в стресових ситуаціях.

В сучасній науковій літературі термін «стрес» використовується в багатьох значеннях. Поняття «стрес» може визначатися як будь-які зовнішні стимули або події, що викликають у людини напругу або збудження [1, с. 28].

Стрес – це емоційний стан, зумовлений несподіваною та напруженою ситуацією. Стресові стани виникають, коли необхідно самостійно швидко прийняти рішення, миттєво відреагувати на небезпеку або діяти в ситуації, що несподівано змінилася. Стрес може бути фізичною реакцією організму на запропоновану вимогу або шкідливий вплив [1, с. 29]. Якщо говорити про стресостійкість, то, перш за все, визначимо це поняття. Б.Х. Варданян визначає стресостійкість як особливу взаємодію всіх компонентів психічної діяльності, у тому числі емоційних. Він пише, що стресостійкість «... можна більш конкретно визначити як властивість особистості, що забезпечує гармонійне відношення між всіма компонентами психічної діяльності в емоціогенній ситуації і, тим самим, сприяє успішному виконанню діяльності» [2, с. 24].

Висока стресостійкість забезпечує виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах, збереження працездатності і здоров'я особистості після впливу екстремальних факторів. Низький рівень стресостійкості, нездатність людини протидіяти стресам призводять до негативних наслідків у

психічній, соціальній, професійній і поведінковій сферах – різноманітних проявів посттравматичних стресових розладів.

Збереження або підвищення стресостійкості особистості – це передусім пошук ресурсів, що допомагають їй у подоланні негативних наслідків стресових ситуацій.

Під ресурсами розуміють внутрішні і зовнішні змінні, що сприяють стійкості в стресогенних ситуаціях. Особливу категорію ресурсів стресостійкості становлять стратегії і моделі поведінки подолання. Характер і способи переборювання стрес-ситуацій залежать від життєвої позиції, активності особистості, від її потреб у самореалізації своїх потенціалів і здібностей.

Стресостійкість особистості ми розглядаємо як структурно-функціональну, динамічну, інтегративну властивість особистості, як результат зіткнення індивіда зі стресогенним фактором, що поєднує в собі когнітивну репрезентацію, об'єктивну характеристику ситуації та вимоги до особистості.

Адекватність оцінювання ситуації та власних ресурсів визначає інтенсивність реакцій, спрямованих особистістю на зміну компонентів стресової ситуації, і зумовлює рівень стресостійкості під час і після травматичних подій.

Основними чинниками стресостійкості є об'єктивні і суб'єктивні обставини, а саме: характеристики екстремальної обстановки та індивідуально-психологічні характеристики.

На стресостійкість особистості впливають природжені особливості організму і ранній дитячий досвід, особистісні властивості, фактори соціального оточення, когнітивні фактори.

Серед чинників, що впливають на стресостійкість, можемо виокремити зовнішні і внутрішні психологічні фактори стресостійкості особистості.

До зовнішніх більшість науковців відносять оцінку стресової ситуації, що охоплює об'єктивні і суб'єктивні параметри стресової ситуації; стратегії додання стресу; вплив на особистість травматичних подій і ступінь опрацювання травматичного досвіду; соціальну підтримку; професійний та особистісний досвід; психологічну підготовку до діяльності в екстремальних умовах.

Визначальними внутрішніми чинниками формування і розвитку стресостійкості особистості, на думку психологів, є: Я-концепція особистості, суб'єктивний контроль, когнітивний розвиток, розвиненість комунікативної сфери, змістові характеристики структурних компонентів стресостійкості особистості.

Зокрема, високий рівень стресостійкості передбачає врівноваженість, упевненість у собі, відкидання сором'язливості, низький рівень особистісної тривожності, вольовий самоконтроль, самовладання; певні характеристики

мотиваційної сфери (мотивація соціальної значимості праці, професійної майстерності, досягнення), високий самоконтролю, готовність до діяльності.

Визначальними характеристиками первинної стресостійкості є швидкість переробки інформації, лабільність нервових процесів, надійність, витривалість, точність і продуктивність діяльності.

Розглядаючи стресостійкість поліцейського, як результат єдності всіх структурних і змістовних характеристик системи саморегуляції екстремальної діяльності, критерієм якого є сукупність особистісних, мотиваційних, раціональних, емоційних і інших характеристик процесу саморегуляції приходимо до висновку, що важливим ресурсом для формування його стресостійкості є саморегуляція.

Феномен «саморегуляція» став предметом пильної уваги багатьох дослідників, серед них – О.А. Конопкін, який розглянув усвідомлену саморегуляцію як «...системно-організований процес внутрішньої психічної активності людини щодо ініціації, побудови, управління, підтримування різними видами і формами довільної активності, безпосередньо прийнятими людиною цілями». [3, с. 5]

Отже, саморегуляція – це єдність соціальних та психологічних проявів свідомості і самосвідомості. Психічна саморегуляція здійснюється у поєднанні її енергетичних, динамічних, соціально-змістовних аспектів і є завчасно зрозумілим і організованим впливом людини на свою психіку для трансформації її характеристик в потрібному напрямку. Слід зауважити, що в прикладному аспекті саморегуляція є процесом впливу на власний фізіологічний і психологічний стан.

Таким чином, процес саморегуляції поліцейського ґрунтується на механізмах рефлексії, концентрації уваги, регуляції подиху і м'язового тону. Знання основних методів психічного самовпливу дозволяє користуватись ними з врахуванням своїх індивідуальних особливостей та характеру особистих потреб.

Тому одним із шляхів формування стресостійкості поліцейського є проведення практичних та тренінгових занять для навчання прийомам та методам саморегуляції. Для оволодіння індивідуальних навичок стресостійкості у професійній діяльності і для збереження психічного здоров'я поліцейських під керівництвом практичного психолога необхідно проводити тренінги за антистресовою програмою, які дозволяють ефективно урегулювати психоемоційний стан, активізувати психічний тонус, а також зняти емоційну напругу, розвивати навички роботи з партнером, подолати ситуації, які є для учасників тренінгу стресогенними, усвідомити потреби нашого тіла в русі.

Тренінгові технології можуть допомогти оволодіти новими знаннями, вміннями, навичками, які, безперечно, посилять рівень стресостійкості правоохоронців, полегшуючи їх деструктивний стан.

Отже, у цій роботі розглянуто, що таке стрес і стресостійкість. З'ясували, що стрес - це частина нашого життя, з ним треба вміти справлятися, а не уникати його. І треба наголосити, що стресостійкість - це не вміння не реагувати на стрес, а саме витримувати стресові навантаження без негативних наслідків. Тобто, стресостійка людина – це людина, у якій стрес завершується природним чином. Також ми з'ясували, що важливим ресурсом для формування стресостійкості поліцейських є саморегуляція.

Література:

1. Бандурка О.М. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ України : [науково-практич. посібник] / М. Бандурка. – Харків, 2005. – 319 с.
2. Варданян Б.Х. Механізми саморегуляції емоційної стійкості // Категорії, принципи і методи психології. Психологічні процеси. - М.: 1983. – 24 с.
3. Конопкин О.А. Психическая саморегуляция произвольной активности человека. Структурно-функциональный аспект/ О.А. Кнопкин // Вопросы психологии. – 1995. - № 1. – С. 5-12.
4. Особливості професійної діяльності фахівців соціальної роботи в органах внутрішніх справ України : [монографія] / Козубовська, М.М. Дідик, О.Л. Лацанич, В.А. Башкірев. - Ужгород, - 2001. – 180.

Кізіль М.А., Южека Р.С.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 № 580-VIII, Національна поліція України (далі – поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Проблемні питання щодо захисту прав і свобод людини і громадянина в теоретичних аспектах досліджувало багато науковців, зокрема: В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, А.С. Богуцький, В.М. Гарашук, О.М. Гончаренко, В.Г. Даниленко, Є.Д. Захарова та інші. Проте, не всі питання вичерпно розкриті, деякі потребують подальшого дослідження, особливо під впливом реформ, які відбуваються в Україні на сучасному етапі державотворення та становлення Національної поліції України.

Мета нашої роботи полягає в розгляді проблемних питань щодо захисту прав і свобод людини і громадянина в діяльності Національної поліції України.

Одним із актуальних питань протягом всього існування людства залишається питання прав людини, їх захисту, а також значення діяльності правоохоронних органів щодо захисту прав і свобод людини і громадянина. Утвердження, забезпечення, реалізація прав і свобод людини і громадянина, є важливим показником в державі, який вказує на її демократичність, соціальність, а також на те, що така держава є правовою [1, с. 8]. Права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов'язком держави [2].

Зміна міліції на поліцію викликає багато актуальних питань щодо дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина [3, с. 524]. Якщо проаналізувати положення Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 № 580-VIII, то вбачається те, що під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією та законами України. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку. Поліція забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина незалежно від політичних переконань та партійної належності [4]. Тобто, відповідно до положень Закону захист прав і свобод людини і громадянина посідає дуже важливе місце в діяльності Національної поліції України. На жаль, на нашу думку, реалізація захисної діяльності поліцейських ще на стадії становлення. Держава повинна забезпечити поліцейських необхідними теоретичними і практичними навичками в безпосередній діяльності поліцейських. Дотримуючись європейських стандартів, варто зазначити, що поліцейський повинен мати повну вищу освіту (за загальним правилом юридичну).

Варто зазначити, що в системі Національної поліції України було створене Управління захисту прав людини. Цей підрозділ тісно співпрацюватиме з Міністерством юстиції України і міжнародними експертами. Крім того, працівники Управління захисту прав людини займатимуться моніторингом дотримання прав людини в установах поліції, зокрема – в ізоляторах тимчасового тримання.

Таким чином, Національна поліція України створена задля того, щоб захищати права і свободи людини і громадянина. Загальновізвано, що рівень довіри до правоохоронних органів в Україні є критично низьким особливо в останні роки. Ми вважаємо, що поліція здатна перевернути правоохоронну систему. Багато поліцейських вже віддали своє життя за мирний час. Тому вкрай важливо, щоб ми теж їх підтримали, адже, їм теж важко. Треба пам'ятати, що об'єднавшись всі разом сила Українського народу буде вдвічі могутніша.

Література:

1. Шевченко О.С. Актуальні питання захисту прав людини: реалії сьогодення [Текст] : матеріали міжвуз. кругл. столу (Київ, 25 листоп. 2015 р.) / ред. кол. : Гусарев С.Д., С.С. Чернявський, В.М. Клачко, та ін. – К. : Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки, психологічної служби та Національної гвардії України Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 80 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 19. – Ст. 583) (із наступними змінами) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Бовкун О.П., Южека Р.С. Захист прав і свобод людини і громадянина в діяльності національної поліції України / О.П. Бовкун, Р.С. Южека // Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 бер. 2016 р.) – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – 556 с.
4. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 № 580-VIII // Верховна Рада України (ВВР). – 2015. – № 40-41. – Ст. 379 (Із змінами, внесеними згідно із Законами): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

Мухіна Г.В.

Донецький юридичний інститут МВС України

СПІЛКУВАННЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО І ГРОМАДЯНИНА

В умовах реформування правоохоронної системи, одним із принципів діяльності поліції є налагодження взаємодії з населенням на засадах партнерства. Діяльність поліції повинна здійснюватися в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції є рівень довіри населення до поліції [1, с.5]. Для організації повноцінної ефективної взаємодії з населенням необхідно навчати поліцейського професійному спілкуванню. Професійне спілкування досліджує особливості взаємозв'язків людини з різними суб'єктами соціального середовища, допомагає їм глибше пізнати світ і водночас себе, своє оточення, ефективно взаємодіяти з ним.

Проблема спілкування як форми взаємодії вивчалася багатьма дослідниками. Дослідження в цій царині ведуть свою історію від В. Бехтерева, В. М'ясищева, Б. Ананьєва до Г. Андреевої, О. Бодальова, П. Петровського, Т. Яценко та інших психологів, котрі у своїх наукових доробках розробляли проблемні питання спілкування та ефективної комунікації. Проте проблема психологічних особливостей спілкування поліцейського, спілкування як основи фективної взаємодії з різними верствами населення вивчено недостатньо. Тому ми проаналізуємо деякі особливості професійного спілкування поліцейського та його значення у налагодженні ефективної взаємодії з громадянами.

Отримання позитивних результатів у професійній діяльності багато в чому залежить від уміння грамотно і професійно спілкуватися з громадянами, представниками різних верств населення. Важливим видом діяльності поліцейського є комунікативна діяльність. У психології спілкування визначається як здійснювана знаковими засобами взаємодія суб'єктів [2, с. 78].

Тому дуже важливо під час підготовки та підвищення кваліфікації працівників Національної поліції приділяти увагу психологічній підготовці, опануванню засобами та методами ефективної комунікації. Психологічна підготовка майбутніх працівників поліції в ВНЗ МВС України складається з змісту таких навчальних дисциплін як психологія, юридична психологія, професійно-психологічна підготовка працівників ОВС. Для підвищення ефективності психологічної підготовки поліцейських необхідно підходити комплексно, створити педагогічну систему психологічної підготовки. Педагогічну систему визначають як сукупність взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, освіти і навчання підростаючого покоління та дорослих людей [3, с. 11]. Педагогічна система психологічної підготовки майбутніх поліцейських повинна складатися з таких складових, як мета, навчальна інформація, засоби педагогічної комунікації, викладачі та здобувачі вищої освіти.

На розвиток комунікативної компетенції мають бути орієнтовані всі форми організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах МВС України (лекції, практичні, індивідуальні, семінарські заняття тощо). Головна мета освітнього процесу сформувати та розвинути практичні уміння володіти мовою як засобом спілкування у відповідних життєвих ситуаціях, у залежності від мети спілкування. Формування культури професійного спілкування можливе за умови надання значної уваги психологічним аспектам навчально-пізнавального процесу, розвитку умінь і навичок аргументації, переконання тих, хто навчається в тому, що культура професійного спілкування - це невід'ємний фактор ефективної взаємодії у професійній діяльності.

Надзвичайно важливо приділяти достатню увагу виробленню навичок логічного мислення, закріпленню стійких навичок функціонально-правильного професійно-орієнтованого спілкування, постійної потреби в інтелектуальній взаємодії з питань пошуків розв'язання проблемних ситуацій у освітньому процесі, створенню ситуацій успіху й емоційної підтримки, ствердженню гуманістичних цінностей. А це забезпечується підбором та постійним використанням відповідних емоційно забарвлених навчальних матеріалів, які б сприяли гуманному ставленню до співрозмовника, прояву небайдужості до подій, суспільного життя. Втілення в процес навчання зазначених нами підходів можливе лише за умови сприйняття викладачем своєї професійної діяльності як суб'єкт-суб'єктної взаємодії, реальної допомоги тим, хто навчається розвивати свої якості і перш за все комунікативні.

Враховуючи те, що цілі професійного спілкування працівника поліції визначаються характером і ситуаціями професійної діяльності, важливими для працівника поліції є саме комунікативні якості. До комунікативних якостей працівника поліції, на нашу думку, можна віднести: емпатію і професійну рефлексію; вміння слухати і тактовність; уважність, чуйність і делікатність; здатність швидко встановлювати контакт, комунікабельність і толерантність. Зазначені якості дуже важливі в роботі правоохоронця. Професійне спілкування поліцейського має певні особливості: воно має офіційний характер; порядок спілкування (формалізація спілкування) досить чітко регламентовано законами і підзаконними актами, а в силу цього є часто примусовим як щодо громадян, так і до самих працівників поліції.

Зупинимось на деяких особливостях професійного спілкування поліцейських. Першою особливістю професійного спілкування правоохоронців є те, що у їх професійній діяльності переважають такі види спілкування як безпосереднє, діалогічне, конфліктне та маніпулятивне спілкування. Безпосереднє спілкування це спілкування, при якому відбувається прямий контакт між суб'єктами спілкування. Контакт працівника з громадянином «віч-на-віч» є безпосереднім спілкуванням, міжособистісним за своєю спрямованістю. У основі діалогічного спілкування лежить гуманне ставлення до іншої людини з якою спілкуються правоохоронець. При такому спілкування обоє є активними учасниками процесу спілкування, відбувається зворотній зв'язок. Дуже часто поліцейські залучаються до конфліктного спілкування для якого характерне зіткнення поглядів людей, їх інтересів і дій. Таке спілкування негативне, оскільки супроводжується негативними емоціями, стресами, переживаннями, розчаруваннями. Маніпулятивне спілкування — це вид спілкування при якому один із комунікантів хоче переважати, мати домінуючу позицію, пригнічуючи інтереси, бажання та потреби іншого учасника комунікативного процесу.

Нормативна регламентація спілкування це друга особливість професійного спілкування. Професійне спілкування працівників поліції завжди регламентується певними правилами і нормами поведінки, які визначено у нормативно-правових актах. Професійні повноваження поліцейського мають владний характер, реалізація владних повноважень нерідко набуває конфліктного характеру. Прийняття рішень у ситуаціях конфліктної взаємодії вимагає від правоохоронця: здатності аналізувати й прогнозувати наслідки своїх дій; емоційної урівноваженості й, водночас, рішучості; у разі потреби – твердості в діях і поважного ставлення до людей.

Ще одна особливість професійного спілкування поліцейського є вимушений характер спілкування. Ситуації професійного спілкування працівника правоохоронної системи переважно вимушений характер для його співрозмовників. Як правило, ці ситуації пов'язані з професійною діяльністю. У процесі розв'язання таких проблемних ситуацій передбачаються не просто потенційно конфліктні відносини, а й досить жорсткі форми конфліктної взаємодії аж до відкритої протидії. Йдеться про ситуації, коли співрозмовник неприємний правоохоронцю з якихось особистісних причин, але оскільки він, наприклад, є цінним джерелом інформації, поліцейського просто зобов'язаний з ним спілкуватися. Більш того, у цих випадках поліцейський як професіонал не має права ззовні показувати співрозмовнику своє негативне ставлення.

Заслугує на увагу така особливість спілкування поліцейського як психологічна динаміка спілкування. У професійному спілкуванні дуже важливою є психологічна складова. Професійне спілкування має динамічний характер, тому, що це процес установалення й розвитку контактів між людьми, що виникає як потреба у спільній діяльності та включає: сприйняття, пізнання і розуміння партнерів по спілкуванню; обмін інформацією; вироблення єдиної стратегії взаємодії. Крім цього таке спілкування має часові обмеження. Ця характеристика професійного спілкування правоохоронця пов'язана з його цільовою спрямованістю і нормативною регламентованістю. Часові й нормативні рамки обмежують волю маневру в спілкуванні, припускають підвищення його інтенсивності. Це може призвести до того, що працівник поліції буде ставитися до актів професійного спілкування формально.

Таким чином, нами проаналізовано основні особливості професійного спілкування працівника поліції та визначено професійні комунікативні якості особистості правоохоронця, які дозволяють організувати ефективну взаємодію поліцейського і різних категорій населення.

Література:

1. Про національну поліцію [Текст]: закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII // Голос України. – від 06.08.2015.- №№ 141-142 (6145-6146) – С. 5.

2. Коновалова В.О. Юридична психологія: [підручник] / В.О. Коновалов, В.Ю. Шепитько. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 240 с.
3. Методы системного педагогического исследования : [учебное пособие] / Н.В. Кузьмина. – М.: Народное образование, 2002. – 231 с.

Негодченко В.О.

Харківський національний університет внутрішніх справ

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКЕ РЕГУЛЮЄ ПОВОДЖЕННЯ З ІНФОРМАЦІЄЮ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ В ОРГАНАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Правовий режим інформації з обмеженим доступом останніми роками поступово отримує належне правове та організаційне забезпечення. Натомість вчені та практики констатують, що багато проблем залишається не вирішеними. Зазначені проблеми стосуються не тільки органів публічного управління, але й напряду торкаються діяльності Національної поліції України.

На нашу думку, перспективними напрямками вдосконалення адміністративно-правового забезпечення інформації з обмеженим доступом в органах Національної поліції є: удосконалення нормативної бази, а також форм і методів діяльності Національної поліції та інших уповноважених органів в сфері обігу інформації з обмеженим доступом. Це зумовлено тим, що нормативно-правова база в сфері інформації з обмеженим доступом характеризується несистемністю та, інколи, застарілістю правових норм. Крім того, враховуючи те, що Національна поліція України є новим органом в системі центральних органів виконавчої влади, нормативне забезпечення її діяльності знаходиться в процесі становлення. Отже, вважаємо, що саме у період розбудови діяльності Національної поліції України, задля коректного виокремлення інформації з обмеженим доступом серед іншої та впорядкування роботи з нею, вважаємо за необхідне прийняти у системі Національної поліції наступні відомчі нормативні акти:

- Інструкцію про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять службову інформацію в системі Національної поліції України;
- Перелік публічної інформації розпорядником якої є Національна поліція України;
- Інструкцію про порядок забезпечення доступу до публічної інформації в системі Національної поліції України.

У майбутній Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять службову інформацію в системі Національної поліції України

доцільно, зокрема, висвітлити наступні питання: приймання і облік документів, що містять службову інформацію; розмноження і розсилання (відправлення) документів, що містять службову інформацію; використання документів, що містять службову інформацію. Зняття грифу «Для службового користування»; відбір документів, що містять службову інформацію для зберігання і знищення; забезпечення схоронності документів, що містять службову інформацію. Перевірка їх наявності; облік, зберігання і використання печаток, штампів і бланків.

Серед питань, що потребують додаткового регулювання є порядок забезпечення режиму службової інформації під час прийому в органах та підрозділах Національної поліції іноземних делегацій, груп та окремих іноземців. Це є також актуальним в світі організації навчання іноземців у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання системи МВС України. Деяким чином ці питання окреслені у Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять службову інформацію, натомість цей нормативний акт є, здебільшого рамковим, тому у системі Національної поліції України додаткового регулювання потребують: структура програми роботи з іноземними делегаціями в органах Національної поліції України; порядок перебування та розміщення іноземних студентів на територіях вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання; чіткі строки інформування органів Служби безпеки України про склад закордонної делегації або навчальної групи; вимоги до приміщень органів Національної поліції України, в яких здійснюється систематичне прийняття іноземців, або в яких проживають на навчаються іноземні громадяни. Отже, доцільним буде прийняття наказу Національної поліції України «Про забезпечення режиму таємності за захисту службової інформації в системі Національної поліції України під час візиту іноземних делегацій та навчання іноземних громадян».

Наступним актуальним питанням є врегулювання порядку роботи експертної комісії Національної поліції України з питань обігу службової інформації. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.11.1998 № 1893 зазначає, що, по-перше, переліки відомостей, які містять службову інформацію, затверджуються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями. На виконання цього положення центральними органами виконавчої влади утворюються комісії.

Незважаючи на це, в системі Національної поліції України не був прийнятий регуляторний акт щодо діяльності такої комісії, порядку проведення її засідань, оформлення рішень тощо, тому усунення цього недоліку сприятиме оптимальному режиму обігу службової інформації. Також вважаємо, що до цього акту також мають бути внесені положення про

вимоги до членів таких експертних комісій (вік, освіта, інші професійні компетентності).

Невіршеним, на наш погляд, є й питання призначення державного експерта з питань державної таємниці в органах Національної поліції України. Відповідно до закону України «Про державну таємницю» виконання функцій державного експерта з питань таємниць в інших державних органах, Національній академії наук України, на підприємствах, в установах і організаціях – покладається на конкретних посадових осіб Президентом України за поданням Служби безпеки України на підставі пропозицій керівників відповідних державних органів, Національної академії наук України, підприємств, установ і організацій. Вважаємо, що такий стан справ потребує виправлення. Національна поліція України, зокрема, здійснює оперативно-розшукову діяльність, тому зрозумілим є те, що вона оперує відомостями, які відносяться до державної таємниці.

Отже необхідно внести зміни до Указу Президента України «Про Перелік посадових осіб, на яких покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць» від 01.12.2009 шляхом додання до переліку державних експертів з питань державної таємниці наступних посадових осіб: Голови Національної поліції, Першого заступника Голови Національної поліції України - начальника кримінальної поліції, Заступника Голови Національної поліції України - керівника апарату, Заступника Голови Національної поліції України.

Вважаємо також доцільним відобразити у статті 212-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення та у статті 18 закону України «Про Національну поліцію» положення статті 11 закону України «Про доступ до публічної інформації» щодо виключних випадків розголошення інформації з обмеженим доступом:

1) У статті 212-5 КУпАП потрібно додати частину 3, в якій вказати, що *«Посадові та службові особи не підлягають адміністративній відповідальності, незважаючи на порушення своїх обов'язків, за розголошення інформації про правопорушення або відомостей, що стосуються серйозної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю, якщо вони при цьому керувалися добрими намірами та мали обґрунтоване переконання, що інформація є достовірною, а також містить докази правопорушення або стосується істотної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю».*

2) У законі України «Про Національну поліцію» в статті 18 слід додати пункт 1-1: *«Посадові та службові особи Національної поліції України не підлягають юридичній відповідальності, незважаючи на порушення своїх обов'язків, за розголошення інформації про правопорушення або відомостей, що стосуються серйозної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю, якщо вони при цьому керувалися добрими намірами та мали обґрунтоване переконання, що інформація є достовірною, а також містить докази*

правопорушення або стосується істотної загрози здоров'ю чи безпеці громадян, довіллю».

Актуальним є й питання розгляду справ про адміністративні правопорушення, в яких може використовуватися інформація з обмеженим доступом. Стаття 249 КУпАП зазначає, що справа про адміністративне правопорушення розглядається відкрито, крім справ про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, та випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної таємниці.

Пропонуємо додати до частини 1 статті 249 положення про обмеження відкритого доступу й для службової інформації, що має наслідком наступне формулювання частини 1 статті 249 КУпАП:

«Справа про адміністративне правопорушення розглядається відкрито, крім справ про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, а також випадків пов'язаних із забезпеченням охорони службової інформації та державної таємниці».

Підсумовуючи викладене вище, хотілося б додати, що сьогодні загальновизнаною проблемою, що визнається науковою спільнотою, є відсутність належного правового регулювання режиму службової інформації, що вимагає прийняття закону України «Про службову інформацію».

Панченко О.І.

Національна академія внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ

У сучасному суспільстві проблема забезпечення та захисту прав і свобод людини є однією з найактуальніших, яка потребує нагального вирішення. У відповідному напрямі світовими співтовариствами та окремими країнами прийнято низку міжнародних нормативно-правових актів, котрі проголошують людину найвищою соціальною цінністю, а забезпечення її прав і свобод – головним обов'язком демократичної правової держави.

У ст. 55 Конституції України закріплено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, тобто будь-яка особа, права якої порушені, може звернутися за їх захистом до судової установи, а також вимагати відшкодування завданої шкоди, в тому числі й моральної [1].

Норми, які передбачають відшкодування моральної шкоди, завданої неправомірними діями поліцейських, містяться у Законі України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»

(далі – Закон) [2], а також у статтях 1173–1175 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) [3].

За частинами 5, 6 ст. 4 Закону моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинуві внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин із оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру.

Відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, завдали моральної втрати громадянинуві, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

Одним із питань, яке на сьогодні потребує подальшого дослідження та конкретизації, є питання визначення розміру моральної шкоди, завданої особі неправомірними діями поліцейських.

Згідно з ч. 3 ст. 13 Закону відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться виходячи з розміру не менше мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом. Слід мати на увазі, що у випадках, коли межі відшкодування моральної шкоди визначаються у кратному співвідношенні з мінімальним розміром заробітної плати чи неоподатковуваним мінімумом доходів громадян, суд при вирішенні цього питання має виходити з такого розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діють на час розгляду справи [4].

Як же визначити розмір відшкодування в інших випадках, коли особа не знаходиться під слідством чи судом? Наприклад, при незаконному затриманні, проведенні слідчих дій до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або без такого внесення, незаконному здійсненні оперативно-розшукових заходів чи у випадках порушення прав і свобод людини у процесі їх здійснення.

Відповідаючи на це питання, законодавець встановив, що розмір моральної шкоди визначається з урахуванням обставин справи в межах, встановлених цивільним законодавством (ч. 2 ст. 13 Закону). ЦК України при цьому зазначає, що розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості [3].

Для визначення розміру відшкодування потрібно вирішити цілу низку питань. Так, експерти вважають за необхідне визначити, чи є досліджувана

справа психотравмувальною для потерпілого, чи завдані страждання і якщо так, то який можливий розмір грошової компенсації за моральну шкоду [5].

Заявнику потрібно поставити питання про суть моральних страждань, запропонувати надати дані на їх підтвердження та про обґрунтування суми. До речі, питання про докази є не менш нагальним, оскільки як довести ту чи іншу ступінь тяжкості моральних страждань, не роз'яснює жоден нормативно-правовий акт. Доказами, наприклад, можуть бути показання свідків, які підтвердять, що в особи стався нервовий зрив через неправомірні дії стосовно неї поліцейських. Це можуть бути також письмові докази: протокол затримання особи, журнал реєстрації доставлених осіб із відповідними записами (або їх відсутністю) медичні довідки, помітки, що до потерпілого виїздила швидка медична допомога, список ліків, призначених лікарем, чеки, що підтверджують їх придбання, тощо.

Оскільки кожна особа по-різному реагує на негативні психічні фактори, що викликані неправомірними діями поліцейських стосовно неї, є доречним у кожній цивільній справі, що стосується питання відшкодування моральної шкоди, призначити психологічну експертизу, щоб визначити, як саме вплинула на потерпілого та чи інша неправомірна дія. Адже одна людина може відчувати страх, сором, побоювання за свою подальшу долю та репутацію, а інша – впадає в затяжну депресію, страждає від безсоння, проявляє схильність до суїциду.

У більшості справ, що стосується питання відшкодування моральної шкоди, суди задовольняють від 10 до 50 % від суми, яка заявлена позивачем [6]. Це відбувається через відсутність єдиної концепції та єдиних механізмів призначення відшкодування та визначення грошової суми за певний вид страждань. Було б також доречним на законодавчому рівні означити ту мінімальну межу, за яку судді не матимуть права виходити при призначенні відшкодування.

Отже, для вирішення проблеми визначення розміру моральної шкоди, завданої поліцейськими, необхідно поєднання зусиль правоохоронних органів, суддів та експертів. Коли потерпілий напевно знатиме, що отримає належну компенсацію за пережиті страждання і винні особи будуть притягнуті до відповідальності, тільки тоді можна говорити, що держава дійсно піклується про своїх громадян. А це, у свою чергу, буде сприяти більш ефективній роботі поліцейських і зниженню числа неправомірних дій з їх боку.

Література:

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 23 трав. 2016 р.: (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 64 с.
2. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон

- від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266/94%D0%B2%D1%80>
3. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 4 берез. 2016 р.: (офіц. текст). – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 408 с.
  4. Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» : Наказ Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 04.03.1996 № 6/5/3/41, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96>
  5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
  6. Саенко М. Возмещение морального вреда: от теории к практике / М. Саенко // Електронний юридичний журнал «Юрист&Закон». – 2013. – № 30. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/4/23/88957.htm>

Федоровська Н.В.

Національна академія внутрішніх справ

СПІЛКУВАННЯ ПРАЦІВНИКА ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З УЧАСНИКАМИ МАСОВИХ АКЦІЙ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ

Розбудова України відбувається у складних умовах поглиблення економічної кризи, зростання політичної конфронтації. За таких обставин значно зростає соціальна активність громадян. Вона виявляється майже в усіх сферах суспільного життя, зокрема в участі громадян у громадських рухах і різноманітних масових заходах.

Відповідно до п. 10 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях.

Ефективність виконання поставлених перед працівниками патрульної поліції завдань у сучасних умовах залежить, насамперед, від високого рівня їх професіоналізму, правильних дій у разі виникненні конфліктних ситуацій, застосуванні теоретичних знань та набутих практичних навичок спілкування з різними категоріями населення, використанні заходів і засобів примусу.

Під час спілкування з громадянами працівникові патрульної поліції доводиться розв'язувати проблеми негативного оцінювання їх дій, брутальності, погроз, спроб принизити їх гідність, спровокувати на перевищення службових повноважень [1; с. 115].

Правилами поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, затверджених наказом МВС України від 22.02.2012 року № 155 закріплено, що у спілкуванні з людьми поліцейському необхідно дотримуватись вимог Конституції України, яка гарантує кожному громадянину право на недоторканність приватного життя, особисту й сімейну таємницю, захист честі, гідності, свого доброго імені.

При цьому, працівникові патрульної поліції необхідно:

- починати службове спілкування з привітання (прикласти руку до головного убору, перебуваючи у форменому одязі), утримуючись від рукостискання; представитися, назвати прізвище, посаду, спеціальне звання, коротко повідомити мету і причину звернення, на прохання (вимогу) громадянина пред'явити службове посвідчення, надавши можливість ознайомитися з викладеною в ньому інформацією, не випускаючи його з рук (ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію»);

- висловлювати свої зауваження та вимоги в коректній і переконливій формі, якщо потрібно, спокійно, без роздратування повторити і роз'яснити зміст сказаного;

- вислухати пояснення або питання громадянина уважно, не перебиваючи, виявляючи доброзичливість і повагу до співрозмовника;

- ставитися з повагою до громадян, перш за все до людей похилого віку, ветеранів, інвалідів, надавати їм необхідну допомогу;

- бути уважним до жінок і дітей [2].

При спілкуванні з громадянами працівник патрульної поліції повинен виявляти витримку і бути готовим:

- до поведінки, яка виходить за етичні рамки з їх боку, у тому числі й до проявів агресії і здійснення опору;

- до надання їм першої медичної допомоги (у тому числі направлення до закладу охорони здоров'я).

Ознаками конфліктного спілкування є:

- конфлікт (від лат. *conflictus* – *зіткнення*) – порушення нормальної взаємодії осіб внаслідок вияву суттєвих протиріч у сприйнятті один одного, оцінки ситуації, реакції на чинсь поведінку тощо;

- конфлікти можуть бути відкритими або прихованими;

- в основі конфліктів, як правило, слова або дії;

- відкриті конфлікти супроводжуються: проявами агресії, галасом, погрозами, іноді – застосуванням фізичної сили, певних знарядь;

- приховані конфлікти базуються на застосуванні прийомів маніпуляції.

Слід зазначити, що у психологічно напруженій ситуації особливого значення набуває так звана невербальна інформація. Міміка, жестикуляція, погляд поліцейського сприймаються гостріше, ніж у звичайних обставинах, і можуть спровокувати людей на неадекватні дії. Серед них, наприклад, такі:

- руки попереду, великі пальці закладені за ремінь;
- ліва рука лежить на руков'ї кийка;
- поплескування кийком по долоні іншої руки;
- обертання наручників на пальцях рук.

Зрозуміло, ці дії можуть не усвідомлюватися, але вони здатні викликати агресивні емоції і спровокувати відверті конфлікти з поліцейським [3].

При спілкування з громадянами під час масових заходів працівникові патрульної поліції бажано:

- говорити гучно, чітко, впевнено;
- стисло відповідати на відволікаючі запитання, не втрачаючи пильності;
- не вступати в дискусії;
- стежити за певним сектором, що охороняється, звертати увагу на можливих провокаторів;
- керувати ситуацією за вказівкою командира [4; с. 13].

При забезпечення публічної безпеки і порядку під час масових акцій працівникові патрульної поліції завдяки своїм професійним здібностям необхідно розпізнавати маніпуляції у спілкуванні з громадянами.

Тому, що маніпуляція – приховане управління людиною супротив її волі, що приносить ініціатору односторонні переваги.

Маніпуляція у спілкуванні проявляється наступним чином:

- брехня;
- неповна передача інформації;
- перекручування фактів;
- вживання певних словесних формул, що відволікають увагу іншої сторони [4].

У спілкуванні з маніпулятором працівникові патрульної поліції слід дотримуватися наступної стратегія поведінки:

- шляхом певної послідовності питань встановити щирість співрозмовника;
- зосередитися на прояві відомих прийомів маніпуляції;
- усвідомити, що вами намагаються керувати у прихованій формі;
- для повного переконання у використанні співрозмовником маніпуляції «підіграти» йому, зробити вигляд повного сприйняття інформації;
- подякувати за розмову й виставити свої контраргументи («Дякую, але...») [1].

У спілкуванні з громадянами з боку працівника патрульної поліції неприпустимі:

- будь-які висловлювання і дії дискримінаційного характеру за ознаками статі, віку, раси, національності, мови, громадянства, соціального, майнового або сімейного стану, політичної чи релігійної належності;
- надмірний тон, грубість, некоректність зауваження, пред'явлення неправомірних, незаслужених звинувачень;
- погрози, образливі вирази або репліки;
- суперечки, дискусії та дії, що перешкоджають нормальному спілкуванню або провокують протиправну поведінку;
- необгрунтовані перевірки паспортів та інших документів.

Поліцейському рекомендується не сприймати на свій рахунок образливих зауважень, недоречних жартів, глузувань, висловлених на вулицях і в громадських місцях.

Отже, при спілкуванні з учасниками масових акцій у конфліктних ситуацій слід дотримуватись наступних правил:

1. Поважати право кожної людини на життя. У будь-яких випадках поліцейські не мають права піддавати загрозі життя затриманого і підозрюваного або просто пересічного громадянина.

2. Поліція в жодному випадку не повинна діяти так, щоб це було актом знущання. Поліцейський не має принижувати людську гідність («Під час виконання своїх функціональних обов'язків ставитися до громадян справедливо, уважно, доброзичливо, неупереджено, з почуттям поваги до їх людської гідності, не допускаючи при цьому жодних виявів дискримінації на ґрунті статі, раси, віку, мови, релігії, національності, громадянства, соціального походження, освіти, матеріального стану, політичних та інших переконань» Етичний кодекс працівника ОВС України від 05.10.2000 року).

3. Поліція може використовувати силу лише у тому випадку, коли є необхідність для досягнення законної мети.

Професійне спілкування поліцейських є обов'язковим і важливим елементом їх професійної діяльності, в процесі якого здійснюється організація і тактика взаємодії з різними категоріями громадян із метою попередження, припинення, розкриття та розслідування правопорушень і злочинів.

Література:

1. Довідник працівника міліції [Текст] / [Бадьора С.М., Беліх О.Г., Братель С.Г. та ін.]; за заг. ред. В.В. Коваленка. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 208с.
2. Правила поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України: затв. наказом МВС України від 22.02.2012 року № 155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0628-12>

3. Шитов С. Культура спілкування у професійній діяльності працівників ОВС / Іменем Закону № 16 (5558) 20.04.-26.04.2007.
4. Спілкування в особливих умовах // Курс первинної професійної підготовки (спеціалізації) працівників підрозділів патрульної служби (2015 рік).

СЕКЦІЯ 6

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ: МІЖНАРОДНА ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Бойченко А.А.

Донецкий национальный университет экономики и торговли
имени Михаила Туган-Барановского

ОСОБЕННОСТИ ЭЛЕКТРОННЫХ ПЕТИЦИЙ В УКРАИНЕ

В Великобритании, Германии, Швейцарии, США, России и многих других странах мира электронные петиции очень популярный способ предложить свою идею для улучшения жизни в обществе, донести к своим органам государственной и местной власти предложение, которое действительно интересует общество.

Петиция – коллективное прошение, подаваемое в органы государственной власти или органы местного самоуправления в письменном виде [3]. Первая петиция была представлена 2 июня 1628 года «Петиция о праве» английскому королю Карлу I от народа Англии [4]. С тех самых пор петиции стали способом донести свои недовольства, претензии, идеи и предложения президенту, парламенту, правительству и органам местной власти.

В некоторых европейских странах, петиции являются самостоятельным механизмом взаимодействия организации государственной власти и общественности. В Украине электронная петиция законодательно отделена от других видов обращений, но все же является “особенной формой коллективного обращения”. Прежде всего, это инновационная форма коммуникации между органами государственной власти и гражданами, новая форма политического участия, один из действенных инструментов прямой демократии. Большинство ученых соглашаются, что петиция, как коллективное обращение имеет целью решение важнейших вопросов жизнедеятельности государства и общества и является формой участия граждан в управлении государственными делами. Учитывая это, в основе электронной петиции должно лежать предложение, рекомендация, совет или идея по поводу общественно-политической жизни [5].

Несмотря на популярность и инновационность петиции, каждая форма участия в управлении государственными делами имеет как плюсы, так и минусы. Плюсы электронных петиций таковы:

1. Петиция является особым признаком выражения выбора, который осуществляется человеком через сеть, что может повлиять на

изменение законодательных актов, принятие их по определенному вопросу или их отмену.

2. Происходит повышение региональной активности населения. Предлагаю идею, каждый из нас старается привлечь к ней внимание людей, не только того региона, где выдвигается петиция, а и всех жителей находящихся в других городах, регионах, частях страны, людей с ограниченными возможностями. Все они могут ознакомиться с представленной петицией и решить поддерживать ее с помощью своей подписи или нет.

3. Петиция – один из способов контроля деятельности власти на разных уровнях.

4. Происходит освещение острых и важных вопросов с точки зрения жителей страны.

5. Создан механизм, благодаря которому петиции, набравшие соответствующее количество подписей для рассмотрения обязаны быть рассмотрены парламентом, президентами, правительством или органами местного самоуправления.

Так же, по нашему мнению, существуют и недостатки петиций, которые требуют дальнейшего изучения для их локализации:

1. Развлекательный (бессодержательный) характер петиций от граждан. Например: легализовать взятки, эту идею поддержало 29 человек из 25000; создать галушки, которые летают, эту петицию поддержало 11 человек из 25000.

2. Иногда требуется большое количество голосов, для рассмотрения петиции.

3. Петиции не предназначены быть механизмом для принятия серьезных решений.

4. Один и тот же человек может голосовать несколько раз по данному вопросу. Для того чтобы проголосовать, достаточно лишь электронной почты, а у многих граждан их несколько.

На сегодня, на сайтах петиций существует риск подтасовки голосов. Чтобы избежать этой проблемы необходимо ввести идентификацию голосующих (верификацию). Верификация – проверка, подтверждение, способ подтверждения с помощью доказательств каких-либо теоретических положений [1]. В Украине существует несколько успешных форм верификации человека. Первая - это BankID. BankID – это сервис, который позволяет гражданину пройти идентификацию с помощью банковской карты или счета. Вторым верификационным вариантом является, электронная цифровая подпись, которая позволит точно и безошибочно подтвердить личность человека. **Электронная цифровая подпись** (далее – ЭЦП) – это данные в электронной форме, которые присоединяются к другим электронным данным или логически с ними связаны, и предназначены для идентификации подписчика этих данных. Безопасность использования ЭЦП обеспечивается тем, что средства, которые используются для работы с ЭЦП,

проходят экспертизу в Государственной службе специальной связи и защиты информации [6]. По нашему мнению, внедрение системы BankID для проведения верификации человека сможет обеспечить честные результаты для всех э-инструментов.

В разных странах мира, петиции рассматриваются разными органами и для их рассмотрения необходимо собрать разное количество голосов. Например, в Великобритании, когда онлайн-петиция после обнародования на сайте британского правительства получит поддержку более 100 тысяч человек, то будет вынесена на слушания в парламент, где она будет, либо отклонена, либо получит дальнейший ход. В Швейцарии достаточно собрать 50 тысяч подписей для петиции, чтобы любой вопрос был вынесен на референдум, кроме тех, что касаются изменения конституции — тут минимальное количество подписей, которые необходимо собрать 100 тысяч. Причем, внесение изменений в конституцию невозможно без их утверждения на референдуме, которые проводятся четыре раза в год. В США на сайте Белого дома существует раздел с онлайн-петициями, где каждый может составить свое обращение президенту страны. Если петиция набирает 25 тысяч подписей, президент обязан дать на нее официальный ответ, приняв к сведению требование граждан. В Исландии, например, место онлайн-петиции занимает всенародный референдум, проводящийся в формате прямого голосования [2]. В Украине электронная петиция, адресованная Президенту Украины, рассматривается при условии сбора на ее поддержку не менее 25 тысяч подписей, в течение не более трех месяцев со дня опубликования петиции. После набора голосов, Президент Украины должен отреагировать, рассмотреть и ответить на электронную петицию в 10-ти дневный срок. Ответ на петицию Президент должен предоставить на том сайте, на котором была представлена петиция.

То, что петиции теперь можно предлагать и с помощью системы Интернет, это нестандартно и ново, но для некоторых людей это не совсем удобно. Например, для людей, которые много путешествуют, для пенсионеров или слепых, ведь не у всех есть доступ к интернету. В США, Германии, Нидерландах с целью обеспечения большего участия людей в управлении государственными делами предложили новый способ голосования на выборах, это электронные терминалы. Чтобы оставить свой голос достаточно просто подойти, выбрать нужного кандидата и оставить свои паспортные данные. Терминал верифицирует человека, заносит голос в базу, сам подсчитывает и, в конце выборов, показывает победившего кандидата. Такое решение возможно использовать для сбора голосов по электронным петициям, а в будущем и для участия в выборах. Терминалы можно установить на вокзалах, в аэропортах, банках или даже в государственных службах. К терминалу может подойти любой желающий оставить свой голос, достаточно или сказать голосовую команду, или нажать на сенсорный экран, выбрать интересующую вас петицию и верифицировать

себя. Терминал будет передавать голоса на единый реестр, и отправлять уведомление к государственным властям о количестве голосов. Тем самым, такими терминалами смогут пользоваться абсолютно все желающие, чтобы помочь стране сделать ее лучше.

Петиции – дело важное, но они бесполезны, пока некому их подписывать. Следовательно, появились электронные петиции – своеобразный срез общественного мнения, существующий с помощью системы Интернет. При нужном количестве подписей, представители власти рассмотрят и дадут ответ на петицию. Что бы привлечь большее количество людей можно установить, электронные терминалы для петиций. Таким образом, к решению проблем в государстве будут привлечены почти все жители страны.

Литература:

1. Верификация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>
2. И. Шепелин Как работают петиции в разных странах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gazetaby.com/cont/art.php?sn_nid=53579
3. Петици. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F>
4. Петиция о праве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5
5. С. Михальчук Электронная петиция по-украински: реалии и перспективы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://voxukraine.org/2015/10/22/electronnaya-petitsii-po-ukrainski-realii-i-perspectivi-ru/>
6. Электронная цифровая подпись [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.uakey.com.ua/index.php?num_text=7362

Вергун М.В.

Національний університет «Львівська політехніка»

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ ЗА СІМЕЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У теорії держави та права, під правовим статусом розуміють систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин [1; с. 656]. На сьогоднішній день досить велика увага приділяється дослідженню правового статусу людини, відповідно дитини, зокрема.

Нова система цінностей, проголошена Конвенцією про права дитини, визначає зовсім новий підхід розуміння дорослих до світу дитини. Даний підхід базується на визнанні пріоритету інтересів, потреб дітей, спрямованих на особливу турботу та допомогу, захист прав дитини від протиправного примусу та насильств з боку дорослих. Діти в першу чергу мають користуватися результатами успіхів людства і в останню – страждати від його негараздів. Наша держава не лише ратифікувала даний акт, але й закріпила та гарантувала головні принципи міжнародного акта в національному законодавстві [2; с. 902].

Система прав дитини, встановлена як на міжнародному, так і на національному рівні. Вона включає загальнолюдські права та свободи, під лаштовані до правового статусу дитини (право на життя та охорону здоров'я, на ім'я та громадянство, гідний рівень життя, свободу від насильства та експлуатації тощо) і спеціальні (ювенальні) права і свободи (право на проживання та виховання в сім'ї, право на спілкування з батьками, які проживають окремо від дитини, право на отримання інформації про відсутніх батьків, право на утримання за рахунок держави і влаштування у разі втрати піклування з боку батьків) [3, с. 271].

В науковій літературі існує думка, що правовий статус особи поділяється на загальний, спеціальний та ідивідуальний. Так, загальний правовий статус дитини – це статус її як громадянина держави. Спеціальний статус – це правовий статус дитини як представника певної соціальної групи. Індивідуальний правовий статус притаманний конкретному суб'єкту правовідносин та дає змогу ідентифікувати його серед інших суб'єктів [4 с. 23].

Права, свободи та обов'язки посідають ключове місце в системі елементів правового статусу дитини. Відповідно до положень чинного законодавства України, діти у сімейному праві є самостійними носіями майнових та немайнових прав.

Особисті немайнові права дитини розглядаються як суб'єктивні особисті права, які виникають із народження і припиняються з досягненням повної дієздатності, спрямовані на нормальний розвиток і соціалізацію дитини. До особистих немайнових прав дитини, які закріплені нормами Сімейного кодексу України, належать такі права: право на ім'я (ст.146 СК України), по батькові (ст. 147 СК України), на зміну прізвища (ст. 148 СК України), право на проживання в сім'ї разом з батьками, право на контакт з батьками та іншими родичами (ст. 153 СК України), право на вибір місця проживання (ст.160 СК України) , право на власну думку, право на повагу, право на захист (ст. 154 СК України) [5].

Під майновими правами дітей розуміється право власності дитини на майно, у тому числі, на нерухоме, так і право користування житловим приміщенням. Норми Сімейного кодексу України закріплюють такі майнові права дитини, як право власності дитини на майно (ст. 173 СК України),

право дитини на користування майном батьків для забезпечення виховання та розвитку (ст. 174 СК України), право дитини на утримання від батьків (ст. 180 СК України).

Що стосується обов'язків дитини у сфері сімейного права, то чинне законодавство, враховуючи особливості дитини, майже не встановлює обов'язків для дітей. Однак, у частині 1 статті 172 СК України, закріплено обов'язок дитини піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу. На нашу думку, турбота та піклування про батьків з боку дітей носить більш моральний характер. Більше того, варто зазначити, що українське ювенальне законодавство має закріпити такі обов'язки дитини як повага до батьків та старших взагалі, необхідність узгоджувати свою поведінку з розумними законними вимогами батьків, допомагати молодшим братам та сестрам, старим та хворим членам сім'ї, виконувати нескладну роботу по дому, виконувати навчальний план середньої загальноосвітньої школи тощо.

Доповнення категорії прав дитини категорією її обов'язків забезпечить повноту та повноцінність правового статусу дитини, утвердження самостійності дитини як суб'єкта права та її успішну правову соціалізацію.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що без дослідження сімейно-правового статусу дитини неможливо дослідити повною мірою правовий статус людини, оскільки кожна людина починається з дитини, а дитина починається з сім'ї.

Література:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / Ольга Федорівна Скакун. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.
2. Синегубов О. В. Правовий статус дитини як учасника особистих немайнових відносин / О. В. Синегубов // Форум права. - 2013. - №1. - С. 900-907.
3. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження : монографія / Н. М. Крестовська. – О. : Фенікс, 2008. – 330 с.
4. Кравчук В.М. Конституційно-правовий статус: питання дефініції / В.М. Кравчук, О.М. Юхимюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 25. – С. 22-26
5. Сімейний кодекс України від 10.01. 2002 р. // Відомості Верховної Ради – 2002 - № 21-22.

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПЕТИЦІЮ: АСПЕКТИ ДЕЛІКТОЗДАТНОСТІ

Можливість реалізації права на участь в управлінні державними справами за допомогою е-петицій українці отримали 02 липня 2015 року із прийняттям змін до закону України «Про звернення громадян» [1]. Вищезазначений закон передбачає можливість подати електронні петиції до Президента України, Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування. Варто зазначити, що портал для електронних петицій до Президента України розпочав свою роботу практично одразу після внесення змін до законодавства. Натомість, портал для звернення за допомогою петицій до Верховної Ради України почав працювати лише навесні 2016 року, а портал для е-петицій до Кабінету Міністрів України - наприкінці серпня 2016 року. Резюмуючи вищезазначене, портал для е-петицій до Президента України працює рік, а портал петицій до інших органів державної влади лише розпочав свою роботу. Саме тому, дослідження сформовано на основі даних, отриманих аналізуючи роботу сайту для подання петицій до Президента України.

За весь період діяльності сервісу для подання петицій до Президента України розгляд отримали лише 40 із них. Нагадаємо, що е-петиції, які набрали 25 000 тисяч голосів і більше підлягають обов'язковому розгляду відповідно до ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян» [2]. Із сорока петицій, що були розглянуті Президентом України 7 було відхилено, 5 реалізовано, 2 петиції – у процесі реалізації, 28 петицій було передоручено Кабінету Міністрів України, Прем'єр-міністру України чи Верховній Раді України, відповідно до інформації, наданої аналітичним центром Комунікація Змін при Центрі розвитку інновацій НаУКМА [3]. Таким чином, більше ніж половина петицій, поданих на розгляд Президенту були передоручені без встановлення будь-яких термінів для їх кінцевого розгляду. Відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про звернення громадян» [4] у разі якщо орган державної влади не наділений компетенцією для вирішення питань, зазначених у петиції, - петиція повинна бути перенаправлена протягом 5 днів до відповідного органу державної влади, межі повноважень якого, дозволяють вирішувати питання, поставлені у зверненні. Такий механізм дозволяє забезпечити право особи на звернення, навіть у випадку, коли особа помилково визначила орган, який має компетенцію вирішити питання, поставлене у петиції.

Петиції, які були перенаправлені Президентом України не отримали подальшого розгляду Прем'єр-міністром України чи Кабінетом Міністрів України із наступним публічним висвітленням результатів з розглянутого питання. Фактично, відповіді на питання, зазначені у петиціях надано не було, окрім тих, що до компетенції Президента України не належить таке питання.

Більше того, відповіді на петиції, які надаються Президентом України достатньо часто є незрозумілими для тих, хто звертається, а сам сервіс для подання петицій потребує вдосконалення. Вже зареєстровано декілька петицій за номером 22/025105-еп «Про покращення петицій та їх обговорення» [5] та за номером 22/025433-еп «Короткі і лаконічні відповіді президента на петиції» [6], які наголошують, що відповіді, які надані Президентом України є незрозумілими і задовгими, а подані петиції потребують фільтрації та часткового попереднього коригування.

Відповіді на петиції, які було надано із порушенням строків (таких петицій є 2, відповідно до даних аналітичного центру Комунікація Змін при Центрі розвитку інновацій НаУКМА [7]), передоручення питань, зазначених у петиціях без отримання заявниками відповідей на поставлені питання є такими, що надані із порушенням законодавства про звернення.

Кодексом України про адміністративні правопорушення [8] встановлено відповідальність за порушення строків надання відповіді на звернення, відповідно до ч.7 ст. 212-3, яка передбачає у якості санкції «накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян», тобто від 85 грн до 850 грн та за повторне протягом року вчинення порушення Закону України «Про звернення громадян» - штраф на посадових осіб від шістдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 1020 грн до 1360 грн або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин. Обов'язок щодо складання протоколу за вищезазначене правопорушення покладено на «уповноважених осіб секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», відповідно до ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Вирішення справи може відбуватися і у судовому порядку на загальних підставах. Відповідальності ж за неякісний розгляд звернення, ненадання відповіді по суті або інше законодавством не встановлено.

Окрім відповідальності, яка встановлена Кодексом України про адміністративні правопорушення, також може існувати «відповідальність» перед заявниками. Таким видом відповідальності може стати зниження необхідної кількості голосів для розгляду наступних електронних петицій з того самого питання (для тих осіб, які подали попередню петицію), якщо відповідь на первинну петицію було надано неякісно або розгляд петиції було передоручено без встановлення конкретних строків розгляду.

Враховуючи вищезазначене, вбачається за необхідне внесення змін до закону України «Про звернення громадян» у частині конкретизації процесу передоручення розгляду питання, зазначеного у петиції у разі, коли таке питання не входить до компетенції органу, якому було адресовано петицію. Також, на нашу думку, потрібно внести зміни до закону України «Про звернення громадян» щодо зниження кількості голосів, які потрібно набрати петиції для обов'язкового її розгляду у випадку подання повторної петиції, з тим самим питанням, тією самою особою (у разі якщо перша петиція набрала необхідну кількість голосів для її розгляду).

Створення механізмів реалізації права на участь в управлінні державними справами є ідентифікатором готовності влади до відкритого діалогу з суспільством. Проте, забезпечення права, закріпленого законодавчо є надзвичайно важливим елементом, без якого жодне право не зможе бути ефективно реалізоване.

Література:

1. Закон України «Про звернення громадян» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про звернення громадян» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
3. Аналітичний звіт електронних петицій за серпень 2016 року // Аналітичний центр «Комунікація змін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/50/10/ef/5010ef1494476ec9cd2f4cd1d9e9630f.png>.
4. Закон України «Про звернення громадян» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>
5. Вініченко Х. С. Петиція до Президента України №22/025105-еп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://petition.president.gov.ua/petition/25105>
6. Крамар Н.В. Петиція до Президента України №22/025433-еп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://petition.president.gov.ua/petition/25433>
7. Аналітичний звіт електронних петицій за серпень 2016 року // Аналітичний центр «Комунікація змін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/50/10/ef/5010ef1494476ec9cd2f4cd1d9e9630f.png>
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : [прийнятий Верховною Радою УРСР 07.12.1984р.]: [Режим доступу] <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page14>

ПРАВО НА СПАДКУВАННЯ В СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ

В системі конституційних прав людини істотне місце посідають економічні права та свободи. До основних економічних прав і свобод людини Основний Закон нашої країни відносить і право кожного громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом (ст. 41 Конституція України).

Елементом права розпорядження власністю є і право розпорядження нею на випадок смерті. Держава гарантує не лише право приватної власності, а й право спадкування, тому правове регулювання спадкових відносин має міжгалузевий характер [2, С.348].

Забезпечення права приватної власності передбачає обов'язок держави, її органів, сприяти громадянину в практичному здійсненні належних йому прав.

Реалізації норм спадкового права присвячена низка міжнародних конвенцій: Гаагська конвенція про колізію законів, відносно форми заповідальних розпоряджень (1961 р.), Базельська конвенція щодо введення системи реєстрації заповітів (1972 р.), Вашингтонська конвенція щодо однакового закону про форму міжнародного заповіту (1973 р.) яка включає і Типовий закон про форму міжнародного заповіту, Гаагська конвенція відносно міжнародного управління майном померлих осіб (1973 р.), Гаагська конвенція про право, яке застосовується до майна, розпорядження яким здійснюється на засадах довірчої власності і його визнанні (1985 р.), Гаагська конвенція про право, яке підлягає застосуванню при успадкуванні нерухомого майна (1989 р.), Гаагська конвенція щодо права, яке застосовується при спадкуванні в силу смерті (1989 р.), Конвенція СНД (1993 р.), яка закріплює принцип рівності громадян країн-членів, при спадкуванні як за законом, так і за заповітом та ін.

Право успадкування визначене як конституційне право громадянина у Основному законі Республіки Білорусь (ст. 44), Республіки Болгарія (ст. 17), Естонської Республіки (ст. 32), Республіки Македонія (ст. 30), Республіки Молдова (ст. 46), Республіки Угорщина (ст. 41), Республіки Узбекистан (ст. 36), Республіки Хорватія (ст. 48), Російської Федерації (ст. 35), Словацької Республіки (ст. 20), Федеративної Республіки Німеччини (ст.12), Чеської Республіки (ст. 11 Хартії основних прав та свобод) [5, С.104-105].

Право на «законну приватну власність» і право її спадкування гарантує і ст. 13 Конституції Китайської Народної Республіки.

Гармонічна взаємодія норм конституційного права і права цивільного за безумовного пріоритету першого забезпечує втілення конституційних гарантій права приватної власності і розробку належних методологічних підходів до комплексного регулювання відповідного цивільно-правового інституту. Конституційні права отримують конкретизацію і подальший розвиток в інших нормативних актах, в першу чергу, такому акті цивільного законодавства, як Цивільний кодекс України.

Спадкове законодавство надає можливість кожному громадянину виявити свою волю щодо майбутньої долі належного йому майна на випадок смерті. Будь-яка дієздатна особа має право скласти заповіт, розпорядившись таким чином усім своїм майном або його частиною та визначивши коло спадкоємців.

Держава зацікавлена у тому, щоб громадянин максимально використовував надані йому права, оскільки будь-яке суб'єктивне право має соціальну цінність лише за умови його реального здійснення. Водночас реалізація наданого права не повинна нівелювати інтереси інших членів суспільства, в тому числі дітей, батьків, подружжя та інших членів сім'ї.

Сучасна ідеологія спадкового права базується на ідеології якісно нової історичної формації, на новому розумінні економічних, культурних та духовних цінностей, співвідношенні прав та обов'язків держави, суспільства, приватної особи як суб'єкта спадкового правовідношення, що зумовлює принципіальні зміни доктринального ставлення до окремих традиційних положень спадкового права [4, С. 413].

Відсутність у Конституції України права на спадкування є певним атавізмом, який можна пояснити лише як далекий відгомін положень Декретів Ради Народних Комісарів Української РСР від 11 березня 1919 р. та від 21 березня 1919 р. «Про скасування спадкування» за якими право спадкування як за законом, так і за заповітом на все майно, яке знаходилося на території республіки, скасовувалось [3, С. 35]. Таке положення не відповідає статусу особи у правовій державі і соціальній значимості її майнових прав.

Основу цивільного законодавства становить Конституція України. Будь-яке право, закріплене в законі, водночас, вимагає і механізму його захисту. Відповідно, у Цивільному Кодексі України знаходять своє розкриття та детальну регламентацію конституційні положення, які відіграють велике суспільне значення.

Право на спадщину є одним із основних цивільних прав фізичної особи, тісно пов'язано із правом власності, що зумовлює необхідність їх погодженого регулювання.

Право на спадщину необхідно закріпити у ст. 41 Конституції України, як окрему її складову частину : “ Право на спадкування гарантується ” [1, С. 34].

В системі основних конституційних економічних прав і свобод людини і громадянина поруч із правом приватної власності (ст. 41), правом на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42), правом на користування об'єктами державної та комунальної власності (ст. 41), власністю Українського народу (ст. 13) належне місце посяде і право громадянина на спадкування.

Така конституційна норма буде свідчити про готовність держави сприяти і гарантувати стабільність майнових відносин в суспільстві та про сталу державну соціальну політику, спрямовану на створення умов, які будуть забезпечувати гідне життя її громадян.

Література:

1. Заїка Ю.О. Конституційне право людини на спадкування // Модернізація Конституції України та вдосконалення правоохоронної діяльності / За ред. В.Л. Федоренка; матеріали підсумкової науково-практичної конференції ННІЗН НАВС (м. Київ, 25 квітня 2014 р.) – К. : Ліра-К», 2014. – С.32-34.
2. Заїка Ю.О. Особливості захисту права на обов'язкову частку спадщини // Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав : монографія / за ред. академіків НАПрН України О.Д. Крупчана та В.В.Луць. – К. : НДІ ПрПіП НАПрН України, 2012. - С.348-364.
3. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні : Становлення і розвиток : монографія / Ю.О. Заїка. – 2-е вид. – К.: КНТ, 2007. – 288 с.
4. Заїка Ю.О. Спадкове право і цивілістична доктрина // Правова доктрина України : у 5 т. – Х.: Право, 2013, – Т. 3. Доктрина приватного права : Н.С.Кузнецова, О.Є.Харитонов, Р.А.Майданик та ін.; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. – С. 413-432.
5. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) монографія / Ю.О.Заїка, Н.Б.Солтис, В.В.Проценко, Є.О.Рябоконт; відп. ред. акад. НАПрН України В.В.Луць. – К. : НДІ ПрПіП ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України. - 2015. – 248 с.

Заставна М.Д.

Національний університет «Львівська політехніка»

ПРАВО ОСОБИ НА СІМ'Ю ЯК ОДНЕ З ОСНОВНИХ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

Сім'я є однією із найважливіших форм організації життя людей, яка має фундаментальне значення як для індивіда, особистості, так і для суспільства. Це така спільність людей, яка спирається на шлюбний союз, на родинні зв'язки, на різноманітні відносини між дружиною і чоловіком,

батьками і дітьми, між самими дітьми, між іншими членами сім'ї, які живуть разом і спільно ведуть господарство.

Деякі вчені вважають, що закріплене у ст. 291 ЦК України [1] як особисте немайнове право, що забезпечує природне існування фізичної особи – право на сім'ю, радше слід віднести до окремих (спеціальних) особистих немайнових прав, що виникають у сфері сімейних відносин. Адже дане право тісно пов'язане із сімейними правовідносинами і здебільшого не виникає та не існує поза ними [2, с. 262].

Право на сім'ю включено до першої групи особистих немайнових прав не випадково. Сім'я забезпечує людині психологічний притулок, і саме вона часто є для неї засобом виживання. У ст. 3 СК України сім'я, відповідно до Загальної декларації прав людини, інших міжнародно-правових документів, названа первинним та основним осередком суспільства [3].

Право на сім'ю складається з кількох елементів:

- 1) право на створення сім'ї;
- 2) право на проживання у сім'ї;
- 3) право на повагу до свого сімейного життя.

До цього слід ще додати право особи на захист своєї сім'ї, яке сформульоване у ст. 56 СК України [4, с. 21].

Право на створення сім'ї є елементом сімейної правоздатності особи, яка досягла шлюбного віку, а не її суб'єктивним правом, оскільки йому не відповідає чийсь обов'язок. Суб'єктивному ж праву особи завжди відповідає обов'язок іншої особи або осіб [5, с. 71].

Відповідно до СК України, особа, яка досягла шлюбного віку, має право на створення сім'ї. Підставами створення сім'ї є шлюб, кровне споріднення, усиновлення та інші підстави, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Зокрема Ст. 23 Сімейного кодексу України, закріплює, що право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку (18 років). За рішенням суду право на шлюб може бути надане особі, яка досягла 16 років, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Особа, яка народила дитину, незалежно від віку може створити сім'ю. Мова йдеться про сім'ю, членами якої буде ця особа (жінка) та народжена нею дитина. В даному випадку законодавець слушно застосував словосполучення "може створити", оскільки тільки факт народження дитини автоматично сім'ю не створює, оскільки жінка в силу ч. 3 ст. 143 СК України має право залишити дитину в пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я.

Варто зазначити, що незважаючи на різноманітні заборони та переслідування, продовжує існувати конкубінат (від лат. concubinatos – позашлюбне співжиття, або, як кажуть у народі, "життя на віру"). Від адюльтеру конкубінат відрізняється тривалістю, не анонімністю, відкритістю

взаємин, відсутністю формальних перешкод до реєстрації шлюбу; від шлюбу – відсутністю державної реєстрації [6, с. 54].

Другим елементом права особи на сім'ю є право на проживання в сім'ї. Це право має особа незалежно від віку. Так право дитини на проживання в сім'ї конкретизується обов'язком її батьків або матері забрати її із пологового будинку (ст. 143 СК України). Особа, яка має сім'ю, вправі проживати в тому самому місці, де живе її сім'я. Проте СК України також зазначає, що подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Також визначається право батьків на визначення місця проживання дитини. А саме: місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків; при досягненні десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. А у випадку, якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою. Примусова ізоляція особи від сім'ї допускається тільки у випадках і в порядку, встановлених законом. Так, наприклад, до фізичної особи, підозрюваної у вчиненні злочину, може бути застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Третім проявом права особи на сім'ю є її право на повагу до свого сімейного життя. В цілому "право на повагу" критикується дослідниками проблем особистих немайнових прав фізичної особи як таке, що не знає способів примусового здійснення та навіть загальних меж здійснення. Разом з тим, конкретизацію права особи на повагу до свого сімейного життя можна знайти в інших нормах законодавства, зокрема, у ч. 5 ст. 5 СК України та у ст. 292 ЦК України, відповідно до яких ніхто не може втручатися у сімейне життя фізичної особи, крім випадків, передбачених Конституцією України [7, с. 37].

Наступним елементом права особи на сім'ю є державна охорона (захист) сім'ї. У ст. 5 СК України зазначено, що держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї; створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство; забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини; бере під свою охорону кожну дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-44. - Ст. 356.
2. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту):

Монографія / Відп. ред. Я.М. Шевченко. – Хмельницький: Вид-во Хмельницьк. Ун-ту упр. та права, 2007. – 626 с.

3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України – 2002. - № 21-22, ст.135.
4. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Зорислава Ромовська. – К. : Правова єдність : [Алерта] : [КНТ] : [Центр учбової літератури], 2009. – 500 с.
5. Червоний Ю.С. Сімейне право України: Підручник. – К.: Істина, 2004. – 400 с.
6. Ромовська З.В. Особисті немайнові права фізичних осіб // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 47-60.
7. Багач Е.М., Білоусов Ю.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. — К.: Ліга 2010. — 577 с.

Лізунова О.Д.

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРІВ В РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Народ є єдиним носієм влади, наділений правом визначати на конституційному рівні форми реалізації безпосередньої демократії, визначати засади функціонування державної влади, забезпечувати здійснення ефективного контролю за владою, змінювати владу, до якої було втрачено довіру. Саме тому у суспільстві сталої демократії одним з основних принципів є побудова взаємодії народу і державної влади за таких умов, що народ має реальну можливість обирати собі владу, а влада служить своєму народу.

Вплив на державну владу перш за все здійснюється через таку форму безпосередньої демократії як вибори. В основі організації та проведення виборів, як і будь-яких інших форм безпосередньої демократії лежать певні принципи, основоположні ідеї, дотримання яких дозволяє говорити про демократичність процедури та результатів проведення виборчого процесу.

Принципи права дозволяють орієнтуватися в обширному виборчому законодавстві, правильно тлумачити та застосовувати на практиці окремі його норми, а також вирішувати питання, на які немає прямої відповіді в законодавстві [1, 205].

Національне виборче законодавство не в повному обсязі регулює питання інформаційного забезпечення виборів, у зв'язку з чим виникає прецедент різного тлумачення тих або інших норм. В даному випадку великого значення набуває застосування принципів права, які визначають характер та направленість виборчого процесу, а також його складових.

На сьогодні не втрачає своєї актуальності проблематика дослідження принципів виборчого права, серед них, зокрема і принципів інформаційного виборчого права громадян. Проте серед науковців нема єдиної думки щодо сутності поняття принципів виборчого права, а проблематика принципів інформаційного забезпечення виборів взагалі є малодослідженою та такою, що потребує наукової розробки та аналізу.

Під правовими принципами в юридичній літературі традиційно розуміють відображені в нормах права основоположні, базові (правовстановлюючі) ідеї, на яких засновується правове регулювання тієї або іншої сфери громадських відносин [6, 15].

Виходячи з розуміння поняття «принципу» як начала, керівної ідеї можна дати таке визначення принципів реалізації права на участь у виборах громадян як обумовлених суверенітетом народу керівних демократичних засад, на основі яких здійснюється правове регулювання реалізації суб'єктивних прав громадян обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Принципи виборчого права є основоутворюючими для інститутів виборчого права, забезпечують їх вихідний початок, ідейну основу. Тому для інформаційного забезпечення виборів основні принципи виборчого права (загальне рівне, пряме виборче право при таємному голосуванні, гласність виборів, свобода виборів і т.д.) відіграють направляючу роль.

Слід зазначити, що за своїм змістом принципи інформаційного забезпечення виборів тісно пов'язані з принципами виборчого права, оскільки інститут інформаційного забезпечення виборчого процесу є складовою інституту виборів.

Виходячи з попередніх тверджень, принципи інформаційного забезпечення виборів необхідно розуміти як спеціалізоване вираження основних принципів виборчого права, як їх модифікацію в такій специфічній сфері суспільних відносин, як виборчі інформаційні правовідносини.

Разом з тим, в силу того, що інститут інформаційного забезпечення виборів включає правові норми, що регулюють порядок виробництва і поширення спеціальної інформації про вибори в період виборчої кампанії, деякі з його принципів безпосередньо не взаємопов'язані з принципами виборчого права.

В статті 63 Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р., вперше були закріплені положення, які являються принципами інформаційного забезпечення виборів. Законодавче закріплення цих принципів постає певною гарантією для виборців на отримання повної інформації про кандидатів, партії, а також гарантією для організацій, що здійснюють випуск ЗМІ, для безперешкодного інформування учасників виборчого процесу.

Інформаційне забезпечення виборів в Україні ґрунтується на таких основних засадах:

- кожному виборцю повинна бути забезпечена можливість доступу до різнобічної, об'єктивної та неупередженої інформації, потрібної для здійснення усвідомленого, поінформованого, вільного вибору;
- інформація, що міститься у документах, поданих до Центральної виборчої комісії для реєстрації кандидатів, є відкритою;
- поширення інформації, яка не відноситься до передвиборної агітації, повинно відбуватись об'єктивно, неупереджено, збалансовано, достовірно, повно та точно.

Вищезазвані принципи інформаційного забезпечення виборів складають систему, оскільки норми, в яких вони знаходять своє вираження, мають певну єдність і взаємозв'язок. Єдність цих принципів полягає в тому, що вони становлять вихідні начала інформаційного забезпечення виборів, загальний правовий режим здійснення окремих виборчих дій. Принципи, що становлять досліджувану систему, не можуть функціонувати ізольовано один від одного, оскільки вони регулюють виборчі інформаційні правовідносини, при цьому забезпечуючи гарантії виборчих прав громадян.

Література:

1. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. М. Годика, В. С. Журавський. – К. : Ін Юре, 2002. – 544 с.
2. Конституційне право України : посіб. підгот. до іспиту / за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. – Х. : Право, 2012. – 304 с.
3. Конституційне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2008. – Т. 2. – 800 с.
4. Конституція України в актах Конституційного Суду України : (аналіт. огляд та комент.) / А. Стрижак. – К. : Ін Юре, 2010. – 631 с
5. Ставнійчук М.І. Актуальні питання систематизації виборчого законодавства України // Україна. Вибори – 98: Досвід. Проблеми. Перспективи. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (доповіді, виступи, рекомендації). - К.: Центральна виборча комісія, 1999. - С. 37-43
6. Ставнійчук М. І. Законодавство про вибори народних депутатів України: актуальні проблеми теорії і практики [Текст] : монографія / М. І. Ставнійчук ; за ред. В. Ф. Погорілко ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - Київ : Факт, 2001. - 156 с. – (с.20)

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ЛАНДШАФТ: ПРАВО НА ВІДПОЧИНОК ЧИ ОБОВ'ЯЗОК ОХОРОНЯТИ ДОВКІЛЛЯ?

Урізноманітнення та розширення рекреаційної діяльності, внаслідок розвитку туризму як масового явища, є головною причиною виділення нових рекреаційних територій, основою яких є конкретні ландшафти з індивідуальним комплексом сприятливих для відпочинку природних умов. Оцінка та врахування природних умов і ресурсів сприяють ефективному веденню рекреаційної діяльності в кожній ландшафтній місцевості та правильному виділенню профілю рекреаційної зони. При цьому постає два питання: 1) як забезпечити відповідні рекреаційні умови для людини? 2) яким чином захистити природні елементи рекреаційного ландшафту від згубного антропогенного впливу? Спочатку розглянемо поняття та сутність такого ландшафту.

Рекреаційний ландшафт (РЛ) – це історично сформована та спеціально створена територіально стійка, просторово-часова сукупність взаємопов'язаних модифікованих рекреаційних комплексів, що характеризуються здатністю функціонувати в навколишньому природному середовищі як єдине ціле та виконувати рекреаційні функції. Він характеризується постійною взаємодією певних груп антропогенних і природних чинників-властивостей. РЛ – це «часовий об'єкт із закономірним сполученням природних умов і особливостями господарської чи іншої діяльності населення, що відображено у типах і видах природокористування» [1, с. 4]. Такими ландшафтами вважають як заново створені людиною, так і всі природні комплекси, в яких зазнав зміни будь-який компонент, в тому числі рослинний і тваринний світ [2, с. 11]. Природні чинники створюють, підтримують і генерують природний потенціал РЛ, господарські визначають та підтримують господарський каркас.

Рекреаційний ландшафт є об'єктом охорони та користування [3], який поєднує природні умови і господарську діяльність, обумовлює порядок, умови та форми використання навколишнього природного середовища. При накладанні функціональних характеристик цих складових-чинників на територіальні структури формується певний тип організації території [4]. На думку І. В. Смалю та О.В. Барановської [5, с. 173], рекреаційний ландшафт і як середовище, в якому відбуваються рекреаційні процеси, і як об'єкт споглядання – різновид культурного ландшафту.

А. Г. Бобкова [6, с. 16-17] розглядає природні рекреаційні території як частину простору навколишнього природного середовища, призначену для масового відпочинку населення, для відновлення життєвих сил і здоров'я людей. До них належать: 1) рекреаційні, курортні, лікувально-оздоровчі зони;

2) землі рекреаційного, історико-культурного та частково природоохоронного призначення; 3) окремі ділянки земель лісового, водного фонду; 4) інші рекреаційні території, комплекси, придатні для використання в цілях рекреації. А природні рекреаційні ресурси визначає як природні курортні, лікувальні, оздоровчі ресурси і фактори, що мають корисні властивості для відпочинку, відновлення життєвих сил людини і придатні для використання у рекреаційній діяльності з метою відновлення і зміцнення здоров'я людей, а також визначає їх юридичні ознаки [7].

На думку вченої для рекреаційних ландшафтів характерними є: 1. наявність загального та спеціального правового регулювання їх використання та охорони; 2. спрямованість на забезпечення спеціальної мети – відновлення життєвих сил і здоров'я людини; 3. заборона господарської та іншої діяльності, яка шкідливо впливає на навколишнє природне середовище, будь-які зміни ландшафту; 4. заборона будь-яких дій, що порушують суспільні рекреаційні інтереси при їх використанні; 5. встановлення спеціального порядку їх створення, обмеження права користування ними; 6. загальнодержавний характер власності на них; 7. встановлення додаткових обов'язків користування ними; 8. змішаний характер їх правового режиму.

Стаття 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» містить поняття рекреаційних зон – ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму; а також заборони, які встановлюються для таких територій (рекреаційних ландшафтів): а) господарська та інша діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням; б) зміни природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням.

За ст. 9 та 15 Закону України «Про рослинний світ» дозволяється використання природних рослинних ресурсів в рекреаційних, оздоровчих, культурно-освітніх та виховних цілях, що не виключає юридичну можливість встановлення особливого охоронного режиму рекреаційних ландшафтів.

Ч. 5 ст. 3 Закону України «Про туризм» зазначає, що під час містобудівного планування, проектування, розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів містобудування на територіях рекреаційних зон відповідні органи виконавчої влади, власники об'єктів містобудування повинні передбачати максимальну інтеграцію споруджуваних об'єктів до місцевого соціально-економічного, природного та історико-культурного середовища. Подібні охоронні норми закріплюються й у законодавстві країн Європи. Наприклад, відповідно до ст. 33 Закону Фінляндії «Про землекористування та забудову» в межах територій, визначених регіональним планом як рекреаційні або охоронювані території, встановлюються обмеження щодо забудови.

Вже кілька років серед науковців формується думка про те, що необхідне вдосконалення рекреаційного законодавства та прийняття правової концепції рекреаційної діяльності, спеціального закону з цього питання, внесення змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів, розробка правового регулювання рекреаційної діяльності на окремих територіях, в тому числі правова охорона рекреаційних ландшафтів, яка є необхідним елементом правової ландшафтної системи, що нині формується.

Правове регулювання охорони рекреаційних ландшафтів тісно пов'язане з таким явищем, як туризм, який став одним з найважливіших елементів соціально-економічного життя та фактором, що має великий вплив на ландшафти України та країн Євросоюзу. Одним із пріоритетних напрямів державної туристичної політики в Україні, який вже набув широкого розповсюдження у ЄС, є розвиток сільського (аглоландшафтного) туризму. Формування законодавчої бази з регулювання цього виду туристичної діяльності здійснюється досить повільно, сільський туризм згадується у Законах України «Про особисте селянське господарство», «Про туризм». Також привертає увагу сільський зелений туризм [8], що належить до видів діяльності особистого селянського господарства, які не відносяться до підприємницької діяльності. У зв'язку зі збільшенням кількості бажаючих зайнятися туризмом на територіях сільськогосподарського ландшафту (аглоландшафту) та враховуючи необхідність реалізації стратегій законодавства в аспекті євроінтеграції, в яких сільський туризм визнано одним із засобів забезпечення соціального розвитку села, розвиток законодавства у цій сфері є важливим як для правового регулювання ландшафтів, так і для забезпечення зайнятості та розвитку інфраструктури села.

Наявність рекреаційних ресурсів створює передумови для розвитку екологічного туризму, який відіграє велику роль для збереження ландшафтів. Це порівняно нове явище, що характеризується особливо дбайливим ставленням до природи та суворим екологічним етикетом. Існують численні підходи щодо визначення та розуміння сутності екотуризму. У найбільш загальному розумінні [9, с. 159] – це форма активного відпочинку з екологічно значущим наповненням - інтегруючий напрям рекреаційної діяльності людей, що будують свої взаємовідносини з природою та іншими людьми на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння. В. І. Гетьман вважає екотуризм, який здійснюється на рекреаційних ландшафтах у межах природно-заповідного фонду, моделлю комплексного використання природних ресурсів [10, с. 17].

Який висновок можна зробити? В Україні спостерігається достатньо велика кількість рекреаційних ландшафтів, що дає можливість для реалізації права на відпочинок. Чинне законодавство регламентує порядок правового регулювання охорони та використання таких ландшафтів, у той же час існує низка прогалин у цій сфері. Глобалізаційні антропогенні процеси у вигляді

зростання кількості населення, збільшення потреби людей, які проживають в мегаполісах, у відпочинку на природі та недбале ставлення населення до природних елементів ландшафтів призводять до невідворотних процесів руйнування природи та екологічних систем. На нашу думку, необхідне формування та оновлення ландшафтно-рекреаційного законодавства з урахуванням досвіду європейських держав. При цьому, безперечно, важливими для охорони і збереження рекреаційних ландшафтів є якісне екологічне виховання та освіта, пропаганда пріоритетів верховенства екологічних інтересів над економічними.

Література:

1. Дорогунцов Ф. Устойчивое развитие эколога-экономического потенциала Украины и ее регионов / Ф. Дорогунцов, А. Федорищева // Экономика Украины. – 1997. – № 7. – с. 4–17.
2. Мильков Ф. Н. Антропогенное ландшафтоведение, предмет изучения и современное состояние / Ф. Н. Мильков // Влияние человека на ландшафт : науч. сб. Серия: Вопросы географии. – М., 1977. – с. 11–26.
3. Одум Ю. Основы экологии / Ю. Одум. – М. : Мир, 1975. – 740 с.
4. Ракитников А. Н. География сельского хозяйства / А. Н. Ракитников. – М. : Мысль, 1970. – 341 с.
5. Смаль І. В. До питання про типізацію та оцінку рекреаційних ландшафтів / І. В. Смаль, О. В. Барановська // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 176. – С. 173–177.
6. Бобкова А. Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности / А. Г. Бобкова ; М-во науки и образования Украины, Нац. акад. наук Украины, Донец. гос. ун-т, Ин-т экономико-прав. исслед. – Донецк : Юго-Восток, 2000. – 308 с.
7. Бобкова А. Г. Правове забезпечення рекреаційної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / А. Г. Бобкова. – Київ, 2001. – 33 с.
8. Горішевський П. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / П. Горішевський, В. Васильєв, Ю. Зінко. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. – 148 с.
9. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні : монографія / К. Кілінська [та ін.] ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2010. – 250 с.
10. Гетьман В. І. Ландшафтно-рекреаційні ресурси екотуризму Українських Карпат : автореф. дис. ... канд. географ. наук : 11.00.11 / В. І. Гетьман. – Київ, 2010. – 22 с.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Посилення політичної активності крупного бізнесу в Україні зумовило виникнення одного з найприбутковіших видів інвестицій – фінансування політичних партій фінансово-промисловими групами, що призвело до їх тотальної залежності від приватних компаній, і, як наслідок – до лобювання у владі корпоративних інтересів олігархів. Враховуючи той факт, що в Україні політичні партії виконують визначальну роль у формуванні парламенту та місцевих органів влади, виступаючи політичним інструментом посередництва між громадянами і владою, проблема комерціалізації політичних процесів, у тому числі й виборчих кампаній, істотним чином загрожує демократичній політичній системі суспільства.

Нажаль, фінансові важелі починають виступати не тільки головним чинником результатів виборчих кампаній, але й закономірно стають у подальшому одним з основних факторів впливу на формування всієї державної політики. Очевидно, що наслідки цього явища блокують механізми представницької демократії. Одним із шляхів врівноваження потоків грошових вливань у політичні сили й позбавлення партій залежності від крупного капіталу може розглядатись впровадження державного фінансування політичних партій.

Державна фінансова підтримка політичних партій є звичною практикою більшості європейських країн. Для прикладу, у Німеччині фінансування з державного бюджету отримують всі політичні сили, які на парламентських виборах зібрали не менше 10 % від загальної кількості голосів, поданих в одномандатних округах, або не менше 0,5 % – у багатомандатних. Субвенції становлять приблизно третину від доходів політичної партії. Фінансова звітність проводиться раз на дев'ять місяців, а всі інші надходження й витрати щорічно публікуються. Обсяги пожертв в країні не обмежуються. Незалежний аудит проводять сертифіковані компанії.

У Франції державну компенсацію отримує партія, яка подолала на виборах 5 % бар'єр. Причому надання такої допомоги передбачається теоретично не партіям, а окремим кандидатам у депутати. Однак практично майже завжди за цими кандидатами стоїть та чи інша політична партія. За фінансові порушення або зловживання політичну партію можуть позбавити державних субсидій.

В Іспанії кожна партія щорічно отримує суму, відповідну кількості голосів, отриманих нею на виборах в обидві палати парламенту, і кількістю

місце у кожній з палат. Термін звітності – шість місяців. Партії зобов'язані опубліковувати списки пожертв.

У Польщі партія фінансується з бюджету лише після здобуття щонайменше 3 % голосів на останніх виборах. Фінансування політичних партій у країні відбувається з трьох джерел: членські внески, дарування, спадки й заповіти, а також прибуток від партійного майна; дотації та субвенції з держбюджету, що детально окреслені законодавством.

Деякі європейські країни використовують практику одноразової фінансової допомоги з боку держави. Наприклад, в Албанії політичній партії виплачується разова фінансова допомога після державної реєстрації. А в Словаччині за результатами виборів партіям, що отримали на свою підтримку 3 % голосів виборців, виплачується одноразова фінансова допомога.

Однак, європейський досвід реалізується в умовах прозорого механізму фінансування партій на виборах, чого, на жаль, не спостерігається в Україні. Сьогодні розв'язання проблеми прозорості фінансування політичних партій стає для України необхідною умовою лібералізації візового режиму з країнами ЄС. Дане питання включене до пакета реформ, які Україна зобов'язалася провести найближчим часом з метою усунення масової політичної корупції в нашій державі, породженої нездатністю забезпечити транспарентність джерел грошових надходжень, а також фактичною відсутністю їх аудиту.

На думку В. Безчастного, **державне фінансування** має передбачатися для усіх партій, представлених у парламенті. Для діяльності, пов'язаної виключно з політичною активністю партії, можуть встановлюватися податкові пільги. Державне фінансування не має перевищувати рівня, необхідного для досягнення вище зазначених цілей, оскільки надмірна залежність від державного фінансування може спричинити послаблення зв'язків між партіями та їхнім електоратом [1].

Окрім фінансової допомоги, держава може здійснювати непряму фінансову підтримку політичних партій, наприклад, шляхом покриття поштових витрат та оренди приміщень для зустрічей, підтримки партійних засобів масової інформації, молодіжних організацій і дослідницьких інститутів, а також надаючи податкові пільги.

Свого роду консенсусом у досягненні компромісу між приватними та публічними інвестиціями у політичні партії, особливо тоді, коли вони виступають субектами виборчого процесу, є поєднання державного фінансування з приватним.

З метою забезпечення рівності можливостей для різних політичних сил витрати на проведення виборчої кампанії мають обмежуватися верхньою межею, що відповідає ситуації в країні та є пропорційною кількості виборців. Держава повинна брати участь у покритті витрат на виборчу кампанію шляхом фінансування, яке дорівнює певному відсоткові зазначеної верхньої

межі або є пропорційним кількості отриманих голосів. Однак у такому фінансуванні може бути відмовлено тим партіям, які не досягнули визначеного порогу кількості голосів.

Для покриття витрат на виборчу кампанію можна робити приватні внески, але їхній загальний обсяг не має перевищувати зазначеної верхньої межі. Внески від іноземних держав або підприємств мають бути забороненими. Але це не повинно перешкоджати фінансовим внескам від громадян, які перебувають за кордоном.

Можуть бути встановлені також інші обмеження, зокрема заборона внесків від комерційних організацій (підприємств) або релігійних організацій. Виборча фінансова звітність подається органу, відповідальному за нагляд за виборчим процесом, наприклад, виборчій комісії, у розумний термін після виборів. Прозорість виборчих витрат має досягатися шляхом оприлюднення виборчої звітності.

Парламент ухвалив в другому читанні та в цілому законопроект № 2123-а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запобігання та протидії політичній корупції», який передбачає державне фінансування політичних партій. Закон впроваджує прийняту в більшості країн Європи модель, за якою партії отримують фінансування з двох джерел: з державного бюджету та з добровільних пожертв фізичних і юридичних осіб.

Відповідно до прикінцевих положень законопроекту запровадження щорічного державного фінансування статутної діяльності політичних партій та відшкодування їх витрат на здійснення передвиборної агітації набирають чинності з 1 січня 2017 р. Його обсяг визначатиметься як 0,02 % від мінімальної заробітної плати (встановленої на 1 січня року, що передує року виділення коштів держбюджету), помноженого на кількість виборців станом на момент закінчення голосування на останніх чергових або позачергових виборах народних депутатів України.

Право на отримання щоквартального державного фінансування статутної діяльності матимуть лише ті партії, які за результатами останніх чергових та позачергових виборів народних депутатів України отримали не менше 2 % голосів виборців на свою підтримку.

Прийнятий в Україні закон є очевидним кроком на шляху інтеграції європейського досвіду, на кшталт виборчого законодавства, скажімо, Латвії, де також діє змішана система фінансування політичних партій, заснована на контролі над приватними пожертвами та прозорою фінансовою звітністю про надані кошти. Утім, нині з приводу адаптивності закордонної практики до українських реалій тривають численні дискусії.

Фактично в нашій державі нині відбувається спроба повернення громадськості електоральних та парламентсько-представницьких демократичних інститутів, які були привласнені великим олігархічним бізнесом.

Безперечно, законодавча регламентація фінансування політичних партій у нашій державі повинна засновуватись на дотриманні балансу між публічними та приватними інвестиціями у діяльність політичних партій. І транспарентність системи цього фінансування є неодмінною умовою становлення демократичного виборчого процесу. Проте, очевидно, що на сьогодні за наявного рівня корупції в країні відслідкувати більшість схем укриття реальних доходів політичних гравців буде вкрай важко, тому задекларовані зміни матимуть шанс на дійсно ефективне впровадження лише за умов синхронизованої роботи в напрямі виведення з тіні економічних секторів країни та реальних дій з боку антикорупційних органів.

Література:

1. Громадські об'єднання в Україні [Текст] : навч. посібник / ред. В. М. Бесчастний. - К. : Знання, 2007. - 415 с. - С. 66-83.

Скубіліна А. В., Кваско Ю.Ю.
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ЗАЙНЯТИСТЬ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Проблема зайнятості населення є дуже важливою для кожної країни, а особливо, якщо вона перебуває в кризовому стані. В наш час, у період загострення політичної та економічної ситуації дуже гостро стало питання працевлаштування. Дуже велика кількість людей перебуває на обліку в Державній службі зайнятості, а саме за перше півріччя 2016 року налічують 1690,2 тис. осіб, що становить 9,8% від всього населення України працездатного віку [4].

Дослідженнями таких питань, як шляхи підвищення ролі держави у сфері зайнятості, основні проблеми зайнятості в регіонах, підприємництво як фактор розвитку зайнятості населення, займалися такі вчені як Л. Гальків, А. Колот, Ю. Маршавін., І. Моцін, О. Піжук, Л. Шаульська та інші.

Безробіття – це соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не має можливості використати свою робочу силу. Згідно з Конституцією України кожна людина має право на забезпечення себе працею, проте держава не може забезпечити в повному обсязі це право населенню, що пов'язано перш за все з проваджуваною економічною політикою. В сучасних умовах розвитку кількість підприємств щороку скорочується (зокрема в 2015 році кількість підприємств скоротилася на 6415 одиниць порівняно з 2014 роком [5]), вони або закриваються, або продаються оскільки є не конкурентоспроможними порівняно з європейськими. Тенденція скорочення підприємств своїм наслідком має зміни пріоритетів

професій, скорочення робочих місць, зростання безробіття. Так, протягом 2010-2015 років, зайняте населення скоротилось у середньому на 2737 тис. осіб [6].

Проте в країні на державному рівні гарантується працездатним особам добровільність праці, вибору або зміни професії та виду діяльності, одержання заробітної плати відповідно до законодавства; захист від необгрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи; безоплатне сприяння у підборі підходящої роботи; професійну орієнтацію і професійну освіту відповідно до покликання, здібностей та з урахуванням потреб ринку праці; компенсацію матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість відповідно до законодавства.

З метою реалізації державної політики зайнятості Кабінет Міністрів України розробляє, а Верховна Рада України затверджує державну програму зайнятості населення. Державна програма зайнятості населення розробляється на підставі основних прогнозних параметрів соціально-економічного розвитку України, державних, галузевих та регіональних програм у частині їх впливу на сферу зайнятості. У державній програмі зайнятості населення визначаються пріоритети у сфері зайнятості, механізми їх реалізації, джерела фінансового забезпечення її виконання, прогнозні загальнодержавні й територіальні показники зайнятості та безробіття. Реалізація державної програми зайнятості населення здійснюється шляхом виконання планів дій та заходів щодо сприяння зайнятості населення, які розробляються з урахуванням основних показників ринку праці Міністерством праці та соціальної політики за участю інших центральних і місцевих органів виконавчої влади.

Але для боротьби з безробіттям доцільно застосовувати більш дієві заходи, які б сприяли зростанню економіки країни, в тому числі використовувати досвід провідних країн світу. Наприклад, під час великої депресії в США в цілях зменшення безробіття, зниження її негативних наслідків приймалися екстраординарні заходи. Здійснювала ці заходи Федеральна адміністрація надзвичайної допомоги. Безробітних направляли в створювані спеціальні організації («трудові табори»), що займалися будівництвом і ремонтом доріг, мостів, аеродромів і так далі [1].

Шведський підхід до державного регулювання зайнятості віддає перевагу активним заходам. Безробітних перенавчають новим професіям, створюють нові робочі місця, підтримують самозайнятість, мале підприємництво, здійснюють інші заходи щодо розширення сфери докладання праці. Такий підхід називається «протекціоністським» і є основою соціал-демократичного ринку праці [2].

Чималий інтерес для України становить японська модель політики зайнятості. Згідно з цією моделлю кожна людина може знайти для себе

роботу, навіть якщо вона не дуже цікава й корисна. У цьому полягає причина низького безробіття в Японії й економії коштів на соціальні витрати [3].

Таким чином, з урахуванням світового досвіду для зниження рівню безробіття в Україні потрібно проводити такі заходи:

- виділити підприємствам-роботодавцям державні кошти на перекваліфікацію співробітників;
- відновити ринок праці шляхом проведення гнучкої політики зайнятості, створенням відповідного законодавства, сприянням розвитку ринкових відносин в суспільстві;
- відновити роботу державних та приватних підприємств, що призведе до створення нових робочих місць;
- постійно досліджувати ринок праці щодо актуальності різних спеціальностей, що дасть змогу молоді краще орієнтуватися у виборі професії;
- завершити АТО та розпочати відновлення депресивних регіонів;
- застосовувати нові методи подолання безробіття, на прикладі інших країн, які мали позитивний досвід у сфері зайнятості населення, зокрема таких прийомів, як створення трудових таборів, перенавчання безробітних новим професіям та використання механізмів японської моделі політики зайнятості.

Активно проводячи дані заходи, можна суттєво зменшити рівень безробіття та створити нові робочі місця, що призведе до підвищення рівня зайнятості та особистих доходів населення. А отже, приведе до розвитку виробництва і підвищення рівня розвитку національної економіки.

Література:

1. Заячківський Ю. В. Безробіття в Україні: проблеми і шляхи подолання [Електронний ресурс]: [Веб-сайт] – Електронні дані. – [Буковинська державна фінансова академія] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58294.doc.htm (дата звернення: 03.10.2016).– Назва з екрана.
2. Кулішов, В. В. Мікроекономіка: основи теорії і практикum: Навч. посібник / В.В. Кулішов. - 2-е вид.,стереотип. - Львів : Магнолія плюс, 2006. - 331 с. - (Вища освіта в Україні).
3. Харчук С.А. Безробіття як одне із глобальних проблем світу та напрями його подолання [Електронний ресурс] / С. А. Харчук, І. С. Пенькна // Економіка та держава. – Електронні дані. – [Вінниця: Вінницький навчальнонауковий інститут економіки Тернопільського національного економічного університету, 2016]: – № 7. – С. 75. - Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2016/15.pdf (дата звернення 12.10.2016) – Назва з екрана.
4. Кількість зареєстрованих безробітних за статтю та місцем проживання (щомісячні дані). Державна служба статистики

[Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: Ukrstat.org, 2016. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2006/tp/sz_br/sz_br_u/arh_kzbr_m_u.htm (дата звернення 03.10.2016) – Назва з екрана.

5. Кількість активних підприємств за регіонами України та видами економічної діяльності. Державна служба статистики [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: Ukrstat.org, 2016. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/kap/kap_u/kap_u13.htm (дата звернення 03.10.2016) – Назва з екрана.
6. Основні показники ринку праці. Державна служба статистики [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: Ukrstat.org, 2016. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/tp/ean/ean_u/osp_rik_b_07u.htm (дата звернення 03.10.2016) – Назва з екрана.

Чернега В.М.

Київський університет імені Бориса Грінченка

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Деякі «формули» оціночних понять, що містяться в основному джерелі сучасного сімейного права не можуть одержати схвалення. Наголосимо на тому, що поняття «аморальна поведінка» та «негідна поведінка» не є тотожними, перше з них ширше за змістом. Узагальнюючи тлумачення поняття «негідна поведінка у шлюбних відносинах», можемо дійти висновку, що цим формулюванням лише частково обіймається така поведінка учасника шлюбних відносин, яка суперечить моральним засадам суспільства. Конструкція «негідна поведінка у шлюбних відносинах» звужує потенціал припису ч. 5 ст. 75 Сімейного кодексу України (далі – СК України) та повною мірою не відбиває потреб правозастосовної практики.

Поняття «аморальна поведінка» є ширшим за змістом і охоплює всі прояви невідповідних дій (бездіяльності) суб'єкта, які не координуються з моральними засадами суспільства. До того ж, у деяких інших нормах СК України застосовано саме термін «аморальна поведінка». Так, за ч. 2 ст. 161 СК України орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини. Особа, яка відмовилася від шлюбу, не зобов'язана відшкодувати другій стороні затрати, понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля, якщо відмова від шлюбу була викликана, зокрема, аморальною поведінкою нареченої, нареченого (абз. 2 ч. 3 ст. 31 СК України). Тому враховуючи його доцільність

та з метою узгодження законодавчої термінології пропонуємо внести такі зміни до СК України: по-перше, ч. 5 ст. 75 викласти в такій редакції: «Права на утримання не має той з подружжя, хто *аморально* поведився у шлюбних відносинах, а також той, хто став непрацездатним у зв'язку із вчиненням ним умисного злочину, якщо це встановлено судом»; по-друге, п. 2 ч. 2 ст. 268 СК України викласти в такій редакції: «Суд може звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком у разі *аморальної* поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини».

Вимагає також нашої уваги законодавча конструкція «надзвичайно невігідне матеріальне становище», у яке відповідно до ч. 4 ст. 93 СК України шлюбний договір не може ставити когось із подружжя. Глумачення такого становища віддане на розсуд суб'єкта правозастосування, критерієм для чого виступатимуть справедливість, добросовісність, розумність, моральні засади суспільства. Адже в об'єктивній дійсності ця правова конструкція може мати чимало варіацій. Як зазначають фахівці, «в одному випадку 1/10 може мати мізерну грошову вартість, у другому – становитиме солідний масток» [4, с. 227].

Легального визначення категорії «надзвичайно невігідне матеріальне становище» немає. А таке формулювання є прикладом термінологічного перевантаження. Так, слово «невігідний» означає: який не дає вигоди, прибутку комусь; втратний; який не йде на користь; несприятливий [6, с. 533]. У той же час, слово «матеріальний» означає пов'язаний з володінням певною власністю, з прибутками, заробітком, грошима [6, с. 466]. Це дає підстави для висновку, що, формулюючи зміст ч. 4 ст. 93 СК України, законодавець допустився помилки. З одного боку, з лінгвістичної точки зору невіправдано разом із терміном «невігідний» вживати термін «матеріальний». З другого, – шлюбним договором можуть регулюватися виключно майнові відносини між їх учасниками. Тому така консолідація термінів втрачає і юридичний сенс. Тож краще скористатися формулюванням «*надзвичайно невігідне становище*». У зв'язку з цим пропонуємо внести відповідні зміни до ч. 4 ст. 93 СК України та викласти її в такій редакції: «Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені цим Кодексом, а також ставити одного з подружжя у *надзвичайно невігідне становище*».

Науковці пропонують закріпити в законі орієнтовний перелік ситуацій, які б підтверджували наявність у шлюбному договорі умов, що ставлять одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище, як-от: позбавлення одного з подружжя права на все майно, що набуватиметься у шлюбі; відмова одного з подружжя від майбутньої заробітної плати на користь другого з них. Такі умови необхідно розглядати як відмову від своїх конституційних прав [8, с. 6]. Аналогічні пропозиції зроблено і в інших працях [1, с. 6].

І. В. Жилінкова зазначала, що таке становище може виникати, якщо за умовами шлюбного договору у разі поділу майна подружжя вся нерухомість передаватиметься одному з них, натомість другий буде отримувати рухоме майно незначної вартості; може виникнути також ситуація, коли один із подружжя бере на себе явно обтяжливі обов'язки, наприклад, зобов'язується у разі розірвання шлюбу утримувати колишніх дружину або чоловіка, його дітей та близьких родичів тощо [5, с. 315].

Вкрай несприятливим визнається таке становище, яке є значно гіршим, порівняно з тим, як його визначає закон [7, с. 29]. Тому «умови шлюбного договору можуть погіршити становище одного з подружжя, порівняно з тим, що є в законі, *але лише до певної межі*» [3, с. 204]. Очевидно, автори мають на увазі істотне погіршення становища порівняно із законним правовим режимом. Однак «істотне погіршення» є такою ж оціночною категорією, як і «надзвичайно невігідне матеріальне становище»; отже, перше з них не здатне бути критерієм для визначення змісту другого.

Прагнення роз'яснити цю категорію втілене в законопроекті від 25 червня 2012 р. «Про внесення змін до Сімейного кодексу України (щодо шлюбних договорів)» (реєстраційний номер № 10668). У ньому пропонується доповнити ч. 4 ст. 93 СК України абзацом такого змісту: «Надзвичайно невігідне матеріальне становище слід вважати таким, якщо за умовами договору у разі поділу майна подружжя, все майно передаватиметься одному з них, натомість другий буде отримувати майно незначної вартості; відмова одного з подружжя від майбутньої зарплати на користь одного з них; коли один із подружжя бере на себе явно обтяжливі обов'язки (зобов'язується у разі розірвання шлюбу утримувати свою колишню дружину (чоловіка), її (його) дітей та близьких родичів, третіх осіб); не повинно обмежувати права та дієздатність дружини та чоловіка» [2].

Насамперед, видається некоректним говорити про те, що «*все майно* передаватиметься одному з них, тоді як другий буде отримувати *майно незначної вартості*», бо можливо другий із подружжя також одержує «майно незначної вартості»? Сумніви викликає і формулювання «*відмова від майбутньої зарплати*». Вимагає уточнення й «*обтяжливість*» обов'язку утримувати дружину, чоловіка, бо за певних обставин такий обов'язок існує й на основі закону.

У СК України не встановлено саме таких претензій до змісту шлюбного договору, проте існує загальна вимога ч. 1 ст. 9 СК України про те, що сімейно-правовий договір не може суперечити СК України, іншим законам та моральним засадам суспільства, а обмеження право- чи дієздатності на основі договору суперечить закону. Разом із тим, за вимогами ст. 93 СК України шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми (ч. 3), зменшувати обсягу прав дитини, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище (ч. 4).

Таким чином, у науці сімейного права не досягнуто єдності щодо змісту поняття «надзвичайно невідне становище». Однак, на нашу думку, цього і неможливо досягти, а спроби законодавчого тлумачення такого поняття суперечать його призначенню як оціночної категорії, яка потребує індивідуального підходу в кожній окремо взятій життєвій ситуації. Відправною ж точкою для оцінювання умов шлюбного договору і визначення, чи ставлять вони особу в надзвичайно невідне становище має бути відповідність цих умов вимогам справедливості, добросовісності, розумності, моральним засадам суспільства. Нехтування морально-правовими принципами при визначенні умов шлюбного договору зумовлює оспорюваність такого правочину.

Література:

1. Гаро Г. О. Шлюбний договір як інститут сімейного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г. О. Гаро; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2012. – 20 с.
2. Про внесення змін до Сімейного кодексу України (щодо шлюбних договорів): Законопроект від 25 червня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=43848/
3. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент. / З. В. Ромовська. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – 581 с.
4. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / З. В. Ромовська. – К.: Правова єдність, 2009. – 500 с.
5. Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент. / [І. В. Жилінкова, В. К. Антошкіна, Н. А. Д'ячкова, В. Ю. Москалюк, Я. В. Новохатська]; за ред. І. В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – 855 с.
6. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2011. – 1008 с.
7. Титаренко Е. П. Содержание брачного договора / Е. П. Титаренко // Нотариус. – 2008. – № 5. – С. 25-29.
8. Ульяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. О. Ульяненко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 17 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПРАВОПОРУШНИКА

Складна, напружена, нестійка соціальна та економічна обстановка, що склалася натепер в Україні, зумовлює зростання різних відхилень в особистісному розвитку і поведінці дітей. Серед них особливу увагу і тривогу викликають не лише прогресуюча відчуженість, а й підвищена тривожність, цинізм, жорстокість, агресивність. Найбільш гостро цей процес проявляється на межі переходу дитини з дитинства у доросле життя – підлітковий вік. Тому важливим є вивчення психологічних особливостей неповнолітніх, які характеризують особистість правопорушника (злочинця) і законослужняну людину.

Актуальність дослідження полягає в необхідності вивчення особливостей психології особистості неповнолітніх правопорушників та основних факторів і мотивів, які впливають на формування їх особистостей, що надасть можливість запровадити більш ефективні профілактичні заходи в умовах сучасного суспільства.

Розвиток підлітків і пов'язані з цим проблеми активно вивчаються й аналізуються філософами, психологами, педагогами, соціологами, психіатрами, криміналістами та представниками інших наук. Висвітленню питань з вивчення психологічних особливостей особистості неповнолітнього правопорушника присвятили свої праці І.О. Бандурка, В.Й. Бочелюк, В.М. Бурлаков, В.В. Вітвіцька, Л.С. Виготський, І.І. Ковальова, С.Ф. Милюков, Р.Л. Полтаригін, С.О. Сидоров, А.О. Смоктій, Л.І. Спиридонов, С.А. Тарарухін та багато інших.

Слід зазначити, що особистість неповнолітніх правопорушників має характерні особливості, вивчення яких дає можливість обрати найбільш доцільні заходи для виправлення, індивідуально-виховної роботи та ефективною профілактики, а також для своєчасної корекції особистості підлітків, які характеризуються асоціальною поведінкою, але ще не стали на шлях правопорушення [1, с. 39].

Ми згодні з думкою вчених, зокрема, В.М. Бурлакова, С.Ф. Мільюкова, С.О. Сидорова, Л.І. Спиридонова, про те, що «особистість злочинця – це сукупність соціально-психологічних якостей індивідуальності, яка при певних ситуативних обставинах (або окрім них) призводить до здійснення злочину» [2, с. 85].

Радянський психолог Л.С. Виготський ще в 1920-х роках зазначав, що в психології даного віку значно більше загальних теорій чим твердо встановлених фактів [3, с. 7].

Як свідчать проведені дослідження – матеріальні труднощі є однією з найважливіших причин здійснення злочинів, а особливо за умови нерівномірного розподілу матеріальних ресурсів. Це виникає через підвищену мобільність суспільства, яке в свою чергу змушує змінювати сімейний статут, формувати нові традиції і т.д.

Також критичним фактором виступає повна зневага до виховання дітей. Відсутність достатньої уваги та контролю батьків найчастіше призводить до розвитку злочинних нахилів у неповнолітніх, деформації їх правосвідомості. У них розвивається негативне ставлення до нормативно-правових заборон і загально прийнятих суспільних норм життя та моралі [4, с. 56-57].

Водночас, соціальне оточення (авторитетні старшокласники, друзі, кумири) у підлітковому віці в більшій мірі виконує роль виховного інституту, ніж сім'я. Воно впливає на установки і ціннісні орієнтації особистості і є зв'язковою ланкою між індивідуальністю та суспільством. Тобто через мікросередовище і його особливості кожна людина специфічно набуває навиків оволодіння макросередовищем.

Слід відзначити, що мікросередовище може посилити чи послабити вплив макросередовища, що не може не враховуватися при розгляді питання про формування особистості. Адже позитивне мікросередовище в змозі у якійсь мірі нейтралізувати негативні впливи макросередовища, якщо такі мають місце. Це особливо важливо на сучасному етапі, коли не завжди те, що відбувається у суспільстві, є правомірним і доцільним, а підлітки не можуть об'єктивно оцінити і зробити правильний вибір у відносинах: неповнолітня особистість – суспільство [2, с. 87].

Необхідно звернути увагу і на внутрішні протиріччя підлітка, які характеризують даний віковий період. Деформації, що відбуваються в ціннісно-мотиваційній сфері, а саме: відсутність інтересу до навчання чи продуктивності праці і в той же час виявлення гіперпотягу до відпочинку, проведенню дозвілля, володінню модним одягом, гаджетами тощо. Як наслідок метою злочинної поведінки стає задоволення гіпертрофованих потреб та інтересів, а також проведення дозвілля з вживанням алкогольних напоїв, наркотичних речовин, вступом у сексуальні зв'язки і т.п. Через це, останнім часом серед неповнолітніх поширюються нові кримінальні правопорушення, які раніше були притаманні лише дорослим, зокрема вбивства, звалтування, розбійні напади, торгівля наркотичними засобами, шахрайство, злочини з використанням інформаційних технологій та інше. Значна частина яких скоюється групою осіб.

Аналіз мотиваційної сфери таких правопорушників дозволяє знайти різні форми регуляції поведінки. Односторонність, незрілість їхньої мотиваційної сфери часто полягає у вузькій тимчасовій орієнтації мотивації, в прагненні «жити сьогоднішнім днем», «плисти за течією», користуватися тим, що «потрапляє в руки» і т.д. Подібна орієнтація демобілізує особистість, не

створює установок на подолання життєвих труднощів, довгострокових життєвих планів, а веде до ситуативності, імпульсивності в діях і вчинках.

Особливістю пізнавальної сфери правопорушника виступає, насамперед, ригідність, малорухомість сприйняття, його негнучкість, «збіднення» особистісного змісту. У правопорушників своєрідне сприйняття працівників правоохоронних органів. Вони їх відносять до категорії «Вони», тобто до осіб, спеціально створених, щоб карати, судити, пригноблювати і т.д. [3, с. 8].

Як зазначає В.Й. Бочелюк, одним з головних чинників, що характеризує відповідальність є здатність передбачати результати своєї діяльності та правильно визначати, яку користь або шкоду вона може принести суспільству. Така здатність формується в основному до старшого підліткового та молодшого юнацького віку. Саме в цьому віці зміни в інтелектуальній, емоційній і вольовій діяльності призводять до утворення головної психологічної передумови відповідальності – розумності [5, с. 261].

Таким чином, виховуючи підростаюче покоління, необхідно формувати в них почуття відповідальності, самоконтролю, уміння оцінювати свої вчинки та дії з позицій суспільних інтересів. Необхідно щоб особа усвідомлювала, що притягнення до відповідальності відбувається за скоєння безвідповідальних вчинків. Воно здійснюється для того, щоб прищепити навички відповідальної поведінки, а також попередити можливі порушення правил поведінки з боку інших осіб.

І ми згодні з С. Тарарухіним, що психологічна ломка перехідного віку, не сформованість стійких моральних позицій, неправильне трактування багатьох явищ, висока схильність груповим впливам, імпульсивність – це така поведінкова основа підліткового віку, яку не можна не враховувати в слідчо-судовій практиці [6, с. 52].

Також, дуже слушною є думка І.О. Бандурки про те, що у більшості випадків гарантом прав неповнолітніх є саме держава, а вже потім родина та середовище, в якому вони перебувають та служби, які здійснюють догляд за ними [7, с. 331].

Виходячи з наведеного, можна зазначити, що причинами кримінального зараження частини неповнолітніх є упущення в сімейному вихованні, особливості індивідуальних психічних процесів, недоліки організації виховного процесу в навчальних закладах, не сформованість соціально-позитивних інтересів, несприятливе макросередовище, раннє формування досвіду насильницької поведінки, що дають певні пояснення девіантній поведінці неповнолітніх правопорушників.

Таким чином, негативних факторів, що можуть вплинути на формування особистості неповнолітнього існує дуже багато. Деякі з них неможливо вирішити найближчим часом, натомість окремі піддаються аналізу і можуть бути вирішені шляхом послідовного ухвалення правильних

рішень як на рівні відповідних міністерств, так і на рівнях регіональних та місцевих органів державного управління.

Література:

1. Полтарыгин Р.В. Профилактика преступности несовершеннолетних и молодежи (в условиях курортного региона) [монография] / Р.В. Полтарыгин, ред. Д.К. Нечевин.– М.: ВНИИ МВД России, 2004. – 100 с.
2. Криминология / [В.Н. Бурлакова, С.Ф. Милокова, С.А. Сидорова, Л.И. Спиридонова]. – М., 1996. – 189 с.
3. Выготский Л.С. Проблемы возрастной периодизации детского развития / Л.С. Выготский // Вопросы психологии. – 1972 – № 2. – С. 7-9.
4. Соціально-психологічні та кримінологічні аспекти впливу заходів виховного характеру на формування правової свідомості неповнолітніх: Монографія / І.І. Ковальова, А.О. Смоктій, В.В. Вітвіцька та ін.; за заг. ред. Г.В. Гребенькова. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – 188 с.
5. Бочелюк В.Й. Юридична психологія: [навч. посібник] / В.Й. Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 336 с.
6. Тарарухін С.А. Соціально-психологічні причини злочинів // Вибрані твори. – К.: НАВС України, 2004. – Ч. 2. – 100 с.
7. Бандурка І.О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні [монографія] / І.О. Бандурка. – Харків: Золота миля, 2015. – 408 с.

СЕКЦІЯ 7

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Bargan S.
Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine

LEGAL LITERACY OF MODERN YOUTH

Legal awareness, also known as legal consciousness, is the empowerment of individual's regarding issues involving the law. Legal awareness helps to promote consciousness of legal culture, participation in the formation of laws and the rule of law.

In modern societies with vast amounts of written law and complex legal systems, it is necessary to go beyond basic literacy in order to understand and use law. Today, the concept of legal literacy has been expanded to include all of the knowledge and skills required to interact effectively with the legal system.

Formation of people's spiritual world, especially of young people is relevant to building an independent Ukrainian state with its own legal system. The adoption of the Constitution of Ukraine in 1996 was an important stage for the development of the domestic legal system. The Basic Law stipulates that a person's life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value. To affirm and ensure human rights and freedoms is the main duty of the state. Based on the constitutional provisions, the youth must understand their rights and freedoms and duties to the community. From here follows the urgent need for purposeful formation of legal awareness of young people about human rights and freedoms. [3, с.38]

Ukrainian society has an emergent need for generating awareness of rights as knowledge so that people live in consonance with democracy and rule of law. The first step towards that knowledge of law, which can transform people's lives, is legal literacy.

The goal of the article is to define the sense of youth legal awareness notion, stress its special characteristics, to prove that the sense of justice is a system-generating factor of a lawful democratic state and to suggest some optimization methods of the Ukrainian young people sense of law.

Despite the significant amount of research, problems of formation of legal awareness of young people about human rights and freedoms have not been the subject of comprehensive scientific research, although certain aspects of the issue have been studied by scientists such as I. Omelchuk, V. Golovchenko, N. Eliasberg, O. Kavinska, A. Markov, G. Nelipa, M. Nelipa, R. Oliynychuk, I. Ponomarev, P. Rabinovich, T. Solomatin, S. Tuhutova and others.

First we must decide on such definitions as «youth» and «formation of legal awareness of youth about human rights and freedoms».

«Youth» is a specific social and demographic group. The legislation of Ukraine stipulates that young people are citizens of Ukraine aged from 14 to 35 years old.

The legal awareness of young people is determined as a scope of legal views expressing the attitude of 14-35-year-old people to the law in force. This phenomenon is specifically characterised by impulsiveness, idealism, conformism, urged towards justice, radical perception of innovations and external influence, flexibility, instability and domination of the emotional over the rational. [5, c. 289]

Legal awareness of young people is a spiritual formation that consists of a set of legal opinions, perceptions and beliefs, feelings, emotions, according to which youth evaluates the requirements of law, legal phenomena, determine their attitude to them. [4, c.47]

Legal consciousness of youth is characterized by specific features: the contradiction, the dominance of the emotional sphere over the rational one, impulsive, naive idealism, the desire for justice and the maximum perception of innovation and external actions, the mobility and instability. The most dangerous form of deformation of legal consciousness of youth is the legal nihilism, which is manifested in indifference or disregard for the law, law and order. It is due to such negative social and psychological features as inexperience, social apathy, conformity, aggression, rejection of traditional moral and cultural values. This is facilitated by romanticizing the criminal world in films, literature, media, emphasizing the power of criminals, its connection with politics. [1, c.218-219]

The main problems of forming legal awareness of young people about human rights and freedoms include:

- 1) weak development of new research centers working in the field of human rights and freedoms;
- 2) the problem of staffing;
- 3) consideration of the youth as an object of exposure, and not as a subject in the process of legal education;
- 4) the dominance of the informational approach to the formation of young people's sense of justice with respect to human rights and freedoms;
- 5) lack of information, methodological material;
- 6) fragmentation in legal training;
- 7) domination of theory over practice during training.

The current situation in the country combines the contradictory interlocking and total legal nihilism, on the one hand, and the legal naive idealism on the other hand [2, c.58].

It is obvious that the state of legal consciousness of youth in Ukraine requires certain adjustment of education model in educational institutions, taking into account young people's individual characteristics: age, social experience, interests and abilities. It is necessary to improve legislation on legal and economic protection of young people. In this regard, we propose to adopt «State program of

forming legal awareness and legal culture of youth». Here are some possible proposals:

- 1) promotion of high moral values for the youth;
- 2) creation of stable living conditions, education and spiritual development;
- 3) recognition of legal education of youth as a factor in the formation of high legal awareness and legal culture;
- 4) provision of free legal education;
- 5) providing free access to legal information;
- 6) distribution of free legal literature;
- 7) involving of lawyers into the educational process to promote legal knowledge;
- 8) international cooperation on legal education of youth;
- 9) the application of modern information technologies;
- 10) facilitating the creation of legal youth clubs;
- 11) the introduction of legal education in the kindergarten program.

So, characteristics of the political and legal consciousness of today's Ukrainian youth is the result of socialization process in complex political and legal transformations in our state, which cause the occurrence of defects in their political and legal consciousness.

Reference:

1. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність [Текст]: [монограф.] / Ю. Ю. Калиновський. — Х.: Право, 2008. — 288 с.
2. Ткачук А. С. Деформації правосвідомості: їх сутність та наслідки: [монограф.] / А. С. Ткачук Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. — Одеса, 2011. — № 43. — С. 56–63.
3. Omelchuk I. A. The Concept and the Main Factors of Awareness Formation of Young People Concerning Human Rights and Freedoms / I. A. Omelchuk // Університетські наукові записки. — 2011. — № 4. — С. 38-44.
4. Omelchuk I. A The Problems of Formation of Youth Legal Awareness in Human Rights and Freedoms, and Ways to Solve them / I. A. Omelchuk // Університетські наукові записки. - 2012. - № 4. - С. 46-52.
5. Tkachuk A.S. Legal Awareness of Young People as System-Forming Factor of a Democratic State / A.S. Tkachuk // Альманах права. — 2012. — Вип. 3. — С. 288-292.

ФАКТИЧНЕ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ ЗА СПАДКОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Спадкові правовідносини регулюються Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) [1], законами України від 2 вересня 1993 року «Про нотаріат», від 23 червня 2005 року «Про міжнародне приватне право», іншими законами, а також прийнятими відповідно до них підзаконними нормативно-правовими актами. Основний масив правової роботи належить до компетенції вищих судових інстанцій та знаходить свій вияв у Постановах Пленуму та рішеннях суду. Так, у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 «Про судову практику у справах про спадкування» N 7 (далі – ППВСУ № 7) передбачено одну з основних особливостей правового регулювання спадкового права, а саме початок регулювання правовідносин щодо спадкування за правилами ЦК України, що припадає на 1 січня 2004 року. У разі відкриття спадщини до зазначеної дати застосовується чинне на той час законодавство, зокрема, відповідні правила Цивільного кодексу Української РСР (далі – ЦК УРСР) [2], у тому числі щодо прийняття спадщини, кола спадкоємців за законом. У разі коли спадщина, яка відкрилася до набрання чинності ЦК України і строк на її прийняття не закінчився до 1 січня 2004 року, спадкові відносини регулюються ЦК України.

Проблемним на даний момент залишається розмежування сфер правового регулювання ЦК України та ЦК УРСР з питання прийняття спадщини без подання заяви про прийняття спадщини, що пов'язано, у першу чергу, з відсутністю єдиного підходу у практиці вищих судових інстанцій, позиції яких мають враховуватися іншими судами при постановці рішень, до регулювання спадкових відносин. Таким способом за ЦК України є постійне проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини (ч. 3 ст. 1268 ЦК України). Стаття 549 ЦК УРСР передбачала, що спадкоємець прийняв спадщину, якщо він фактично вступив в управління або володіння спадковим майном;

До прикладу, у своєму рішенні суд зазначив: «Розглянувши у відкритому судовому засіданні справу за заявою ОСОБА_1, про встановлення факту прийняття спадщини, суд встановив, що діючим ЦК України *не передбачено здійснення права на спадкування шляхом фактичного прийняття спадщини* [3].

Варто зазначити, що практика вищих судових інстанцій виходить з того, що на час відкриття спадщини в період чинності ЦК УРСР його нормами було передбачено необхідність вчинити певні дії, які б свідчили про прийняття спадщини, у тому числі її прийняття шляхом вступу у володіння

та управління спадковим майном. Та називає ці дії «*фактичним прийняттям спадщини*» [4].

Під фактичним вступом у володіння або управління спадковим майном, що підтверджує факт прийняття спадщини, слід мати на увазі різні дії по управлінню, розпорядженню і користуванню цим майном, підтриманню його в належному стані або сплату податків та інших платежів тощо. Спадкоємець мав здійснювати дії щодо володіння, користування, розпорядження майном з моменту відкриття спадщини і на момент завершення шестимісячного строку для її прийняття.

Чинний ЦК України не містить такої підстави прийняття спадщини як фактичний вступ у володіння або управління спадковим майном. Натомість, такою, що прийняла спадщину вважається особа, що постійно проживала разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини.

Як зазначив ВСУ у справі № 6-6833св09 «*спадкоємець, який постійно проживав зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, для прийняття спадщини не повинен вчиняти будь-яких правочинів; його бездіяльність (якщо він не заявив відмову від спадщини впродовж строків, установлених ст. 1270 ЦК України) є юридичним фактом і свідчить про прийняття спадщини*» [5].

Водночас факт постійного проживання може підтверджувати відмітка у паспорті про реєстрацію його місця проживання, довідка житлово-експлуатаційної організації, правління ЖБК, органу місцевого самоврядування про те, що спадкоємець на день смерті спадкодавця проживав разом із ним.

Необхідно зазначити, що сам факт державної реєстрації за місцем знаходження спадкового майна має виключно допоміжне значення. Для правильного вирішення спору важливим є встановлення фактичного (а не юридичного) місця проживання особи. В ухвалі Верховного Суду України від 11 березня 2009 року, постановленій ним як судом касаційної інстанції, зазначено, що саме постійне місце проживання особи зі спадкодавцем на час відкриття спадщини є підставою для визнання спадкоємця таким, що прийняв спадщину, а не лише реєстрація місця його проживання за адресою місця проживання спадкодавця (справа № 6-104ц16) [6].

Із змісту сформульованого судовою практикою переліку дій, що слугують підтвердженням фактичного вступу у володіння або управління спадковим майном випливає, що проживання спадкоємця разом зі спадкодавцем на момент смерті останнього є однією із можливих дій з необхідної сукупності для фактичного прийняття спадщини а отже, підстава прийняття спадщини, передбачена ч. 3 ст. 1268 ЦК України є спрощеним варіантом фактичного прийняття спадщини, що був передбачений нормами ЦК УРСР.

Однак необхідно звернути увагу і на часові межі, які відрізняють підстави фактичного прийняття спадщини за ЦК України та ЦК УРСР. Для

фактичного вступу у володіння і управління спадковим майном спадкоємця мав здійснювати дії щодо володіння, користування, розпорядження спадковим майном з моменту відкриття спадщини і на момент завершення шестимісячного строку для її прийняття. Однак законодавством не передбачено заборони щодо вчинення відповідних дій і до відкриття спадщини. Наприклад, ведення оцадних книжок, ремонт будинку, що входить у спадкову масу, спільне проживання із спадкодавцем тощо. Для фактичного прийняття спадщини (за ЦК України) важливим є виключно факт постійного спільного проживання на момент відкриття спадщини.

Як зазначає дослідник Б. В. Санін, норми ЦК України не відтворюють положення ЦК УРСР про фактичне прийняття спадщини, але положення ч. 3 ст. 1268 ЦК України якраз і закріплюють такий спосіб її прийняття, як фактичне: спадкоємцю, який постійно проживав із спадкодавцем на час відкриття спадщини, не потрібно вчиняти жодних юридичних дій для її прийняття – сам факт його постійного проживання і віднесення до числа спадкоємців є достатнім для виникнення юридичних наслідків у формі прийняття спадщини [7, с. 114]. У разі фактичного прийняття спадщини необхідно підтвердження факту спільного проживання із спадкоємцем. О. В. Коротюк звертає увагу на те, що в разі фактичного прийняття спадщини спадкоємця не повинен подавати нотаріусу заяву про її прийняття. *Він звертається до нотаріуса із заявою про отримання свідоцтва про право на спадщину* [8, с. 483]. *Тобто особа звертається не за встановленням юридичного факту, а за видачею правовстановлюючого документу, що слугує не підставою виникнення прав на спадкове майно, а гарантією захисту від посягань з боку третіх осіб.*

Додатковим об'єднуючим елементом фактичного прийняття спадщини за ЦК України та ЦК УРСР є залежність виникнення спадкових прав та обов'язків виключно від волі спадкоємця. Спадкоємця за заповітом чи за законом завжди має вибір і на власний розсуд вирішує приймати йому спадщину чи ні. В. В. Васильченко з цього приводу зазначає, що не завжди фактичні дії можуть відображати волю спадкоємця на прийняття спадщини. Наприклад, потенційний спадкоємця, який мешкає в житловому приміщенні, що належало спадкодавцеві, продовжує в ньому проживати після відкриття спадщини, здійснює його поточний ремонт, вносить відповідні платежі, проте не має наміру стати власником житла, оскільки його цілком влаштовує і статус наймача [9, с. 116-117].

Отже, фактичне прийняття спадщини передбачається як нормами ЦК УРСР, так і ЦК України. При чому, ЦК УРСР вимагає при фактичному прийнятті спадщини вчинення певної сукупності дій по управлінню, розпорядженню і користуванню цим майном, в тому числі зберігання, підтримання його в належному стані або сплату податків та інших платежів і не зводиться виключно до проживання спадкоємця разом зі спадкодавцем на момент смерті останнього чи прописки (реєстрації) за

місцем знаходження спадкового майна. Фактичне прийняття спадщини за ЦК України не вимагає вчинення будь-яких дій стосовно спадкового майна, а реалізується шляхом бездіяльності. У разі фактичного прийняття спадщини необхідно підтвердження факту спільного проживання із спадкоємцем. При чому і за ЦК України, і за ЦК УРСР фактичний вступ у володіння частиною спадкового майна розглядається як прийняття всієї спадщини, з чого б вона не складалася і де б вона не знаходилась. Об'єднуючим елементом у цих двох випадках також виступає необхідність волевиявлення особи, що може виражатися у зверненні до нотаріуса за видачею свідоцтва про право на спадщину.

Література:

1. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 40– 44. – Ст. 356.
2. Цивільний кодекс Української РСР Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 18.07.1963 № 1540-VI
3. Постанова Верховного Суду України від 11.10.2011р. у справі № 2-о-33/11
4. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування Вищий спеціалізований суд; Лист від 16.05.2013 № 24-753/0/4-13
5. Постанова Верховного Суду України від 2 грудня 2009 р. у справі № 6-6833св09
6. Постанова Верховного Суду України від 22 лютого 2016 р. у справі №6-104ц16
7. Санін Б. В Встановлення факту проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини / Б. В. Санін // Судова апеляція. - 2014. - № 2. - С. 111-117.
8. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / Коротюк О.В.— Х.: Право, 2012. – С. 483
9. Кухарев О. Є. Спадкове право України: уавч. посібник / О. Є. Кухарев. – К. : Алерта, 2013. – 328 с.

Давидов П.Г.

**Донецький національний медичний університет
ім. Максима Горького**

РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО ПРАВА У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Питання правового забезпечення медичної діяльності в Україні у період активного реформування системи державного управління в державі (зокрема у сфері охорони здоров'я) набувають особливої актуальності. Це передусім пов'язано з удосконаленням управлінської діяльності в галузі

охорони здоров'я, активним розвитком приватної медичної практики, запровадженням добровільного медичного страхування та розробкою нормативно-правової бази щодо введення загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування, використанням новітніх досягнень медичної науки (трансплантологія, репродуктивні технології, клонування тощо).

Здійснений нами системний аналіз основних законодавчих актів – Конституції України (1996), Основ законодавства України про охорону здоров'я (Основи законодавства України про охорону здоров'я, 1993), зокрема, проекту реформування системи управління охороною здоров'я, який впроваджував экс-міністр О.М. Квіташвілі, а сьогодні реформування освітньої галузі здійснює навий закордонний фахівець – в.о. міністра Уляна Супрун й хочеться вірити, що її призначення тільки якісніше вплине на вдосконалення управління цією сферою), які регулюють вирішення медичних справ в Україні, а також вивчення низки наукових праць українських науковців (як юристів так і медиків) свідчать про зацікавленість вітчизняних дослідників регулюванням медичних правовідносин, які можна пояснити низкою ключових факторів, що й обумовлюють потребу українського суспільства у знаннях у сфері юридичного забезпечення медичної діяльності, серед яких виокремимо такі: 1) значне збільшення кількості нормативно-правових актів у системі охорони здоров'я України; 2) потреби практичної діяльності лікувально-профілактичних закладів, де найчастіше й виникають проблеми медико-правового характеру; 3) запити юридичної практики, які свідчать про збільшення значення спеціальних знань, пов'язаних з особливостями правового регулювання медичної діяльності; 4) підвищення рівня правової грамотності населення у сфері отримання медичних послуг та, зокрема й забезпечення їх прав (пацієнтів), адже незадоволення прав і потреб населення й проявляється у збільшенні кількості скарг та позовних вимог у випадку надання медичної допомоги незадовільної якості.

Ми не будимо зупинятися на аналізі кожного з цих факторів, але зауважимо на наявності надзвичайно великою кількості нормативно-правових актів, які регламентують медичну діяльність, це зокрема, засвідчують думки науковців виловлені на низці наукових конференцій присвяченій проблематиці медичного права які проводилися у Києві, Полтаві, Львові та ін. Більшість науковців зазначають, що більшу частину нормативного масиву вітчизняної системи охорони здоров'я становлять підзаконні акти, що свідчить про слабкість, невизначеність і, що найгірше, нестабільність правового стану галузі, яку ці нормативно-правові акти регламентують.

Зазначимо, що наявність великої кількості розпорядчих урядових, галузевих та відомчих документів у сфері охорони здоров'я України призводить до того, що дані документи нерідко дублюють чи суперечать

один одному, ускладнюють їх застосування і, як результат, не сприяють поступальному розвитку системи охорони здоров'я, а ще й спричиняють негативні наслідки, гальмуючи й стримуючи її розвиток. Як, зазначає, І.Я. Сенюта (завідувач кафедри медичного права Львівського НМУ ім. Данила Галицького, адвокат, президент ВГО «Фундація медичного права та біоетики України», ініціатор і організатор низки наукових заходів з проблематики медичного права та біоетики, зокрема, конференцій), що на шляху створення якісної нормативно-правової бази в галузі охорони здоров'я України виникає чимало перешкод і труднощів, серед яких основними є такі: 1) недостатньо виражена державна політика у сфері охорони здоров'я громадян, у тому числі її законодавчого забезпечення; 2) відсутність науково обґрунтованої стратегії законодавчої діяльності у сфері охорони здоров'я; 3) низька законотворча активність суб'єктів законодавчої ініціативи; 4) складність проходження законопроектів про охорону здоров'я у Верховній Раді України; 5) нестача спеціалістів, які б мали необхідний обсяг знань як у сфері юриспруденції, так і в медицині; 6) неконсолідованість діяльності представників правової і медичної науки; 7) недостатнє використання позитивного досвіду в регулюванні охорони здоров'я за кордоном; 8) правова база охорони здоров'я є дуже нечіткою, нерідко зустрічаються законодавчі колізії і ситуації, коли норми різних актів, що регламентують тією чи іншою мірою охорону здоров'я, суперечать один одному; 9) надмірна розпорошеність норм, що стосується охорони здоров'я, по всьому українському законодавству.

Проаналізуємо ряд шляхів, які б сприяли вдосконаленню правового забезпечення медичної діяльності та гарантуванню прав пацієнта у сфері охорони здоров'я.

Так в умовах розбудови в Україні правової держави та адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу й інтегрування медичної освіти України в єдиний Європейський освітній простір не можна недооцінювати місце та значення правового навчання у системі вищої медичної та юридичної освіти.

Законодавство у галузі охорони здоров'я України є новою галуззю права, про це свідчить прийняття за року незалежності в Україні прийнято понад 900 нових нормативно-правових актів, які регламентують різні аспекти медичної сфери. Більшість із них – документи найвищої ваги: закони України, укази Президента України та постанови уряду. Значну кількість нормативно-правових актів розроблено безпосередньо Міністерством охорони здоров'я України. Проте за якісно-кількісним складом масиву законодавчих актів в галузі охорони здоров'я виникають слушні питання щодо його системної повноти та інституційної спроможності забезпечити сталий розвиток вітчизняної охорони здоров'я. Зокрема, до цього часу відсутні усталені тлумачення таких важливих термінів якими оперує медична та юридична наука, як «медична допомога», «медична послуга», «психічне

здоров'я», «медичний експеримент» та низка інших дефініцій, які за своєю предметною спрямованістю належать до галузі медичного права.

Особливо це є актуальним з огляду впровадження курсу «Медичне правознавство» у вітчизняних медичних та юридичних вишах. Хочемо наголосити на тому, що навчальні та науково-дослідні програми в галузі медичного права, на наше глибоке переконання, повинні втілювати нові форми «навчання через дослідження», створюватися на основі міждисциплінарного підходу, зокрема, соціально-філософської проблематики (зокрема, біоетики та біобезпеки, етичних проблем в медицині, медичної та юридичної деонтології, валеології, екології та ін.), медицини, права, історії та державного управління, а не використовувати традиційне розмежування дисциплін. Актуальність і своєчасність зазначеного підходу пояснюється передусім тим, що ХХІ ст. має стати епохою наукового державного управління, що надасть суспільству можливість контролювати засоби існування шляхом систематичної організації не тільки економічних, соціальних, духовних, але й інших наявних ресурсів. Така стратегія в свою чергу мусить передбачати перехід до нової управлінської ідеології українського суспільства, в основі якої повинен лежати принцип верховенства права.

Тому на нашу думку, зацікавленість фахівців різних спеціальностей питаннями формування нової для українського законодавства галузі – медичного права – підкреслює актуальність, вагомість та міжгалузевий характер досліджуваної проблеми, адже, медичне законодавство має свої специфічні особливості.

Можливим шляхом виходу із правової кризи, в якій опинилась система охорони здоров'я України на думку ряду науковців, зокрема, Н.Б. Болотної, В.О. Гусева, Г.М. Довгалею, О.В. Любінець, І.Я. Сенюти, С.Г. Стеценко, В.М. Третьяков, Е.Ю. Махмудова, В.Ф. Москаленко та ряду ін. є здійснення кодифікації законодавства в галузі охорони здоров'я прийняттям Медичного кодексу і побудованих на його основі спеціальних законів, які й стануть свідченням завершення формування галузі медичного права в системі права України.

У якості висновків можемо вказати на: 1) Створення, удосконалення і подальший розвиток законодавчої та нормативно-правової бази державного регулювання медичної діяльності, а в перспективі виділення медичного права в окрему галузь права є найважливішим напрямом державної політики України в галузі охорони здоров'я; 2) Вагомим недоліком медичного законодавства є відсутність цілісної кодифікованої системи законів, що має врегулювати медичні правовідносини в Україні; 3) Розроблення й прийняття Медичного кодексу України і побудованих на його основі спеціальних законів, має стати засобом реформування владних, організаційних та фінансово-економічних механізмів державного управління національною системою охорони здоров'я; 4) В Україні відсутні спеціалісти, які б мали

необхідний обсяг знань як у сфері юриспруденції, так і в медицині; очевидна неконсолідованість діяльності представників правової і медичної науки; 5) Системний аналіз опрацьованих у процесі роботи літературних джерел доводить, що питання науково-теоретичного обґрунтування медичного права в Україні комплексно не розглядалися. Саме тому в контексті даної проблематики подальшого дослідження потребують: теоретико-методологічні засади дослідження медичного права; особливості медичного права як навчальної та наукової дисципліни, її роль і місце в системі правової та медичної науки і практики; питання гармонізації національного законодавства України з правовими стандартами Ради Європи та Європейського Союзу, та механізми взаємодії органів управління та лікувально-профілактичних закладів державної охорони здоров'я України з медичними установами різних форм власності.

Література:

1. Матеріали науково-практичної конференції «Теоретико-правові засади формування сучасного медичного права в Україні». Збірник матеріалів четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 листопада 2015 р. [Текст]: в 2 т. Т. 2. / НЮУ ім. Я. Мудрого; [ред-кол.: Гетьман А.П., А.П., Лисак В.П., Гуророва Н.О. та ін.]. – Полтава: ТОВ “Фірма “Техсервіс”, 2015. – 192 с.

Дутко А.О., Запісоцька Я.Т.

Львівський державний університет внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ОСОБИ НА ВІДКРИТИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Справи у судах розглядаються усно. Усність – це одна із засад судового розгляду, що забезпечує наочність процесу, доступність його сприйняття для усіх учасників процесу та глядачів. Відкритість судового розгляду полягає в тому, що всі цивільні справи в усіх судових інстанціях розглядаються публічно.

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами як один з основних принципів закріплений у ст. 129 Конституції України [1]. Гласність і відкритість судового процесу закріплені і в процесуальних кодексах: у ст. 27 КПК України [2], ст. 4-4 ГПК України [3], ст. 6 ЦПК України [4], ст. 12 КАС України [5].

Проаналізувавши дані норми, можна зробити наступні висновки щодо реалізації права особи на відкритий судовий розгляд:

1. Розгляд справ у всіх судах проводиться усно і відкрито.
2. Особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи

обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів розгляду справи.

3. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце розгляду своєї справи та ухвалені в ній судові рішення.

4. Закритий судовий розгляд допускається у разі, якщо відкритий розгляд може привести до розголошення державної або іншої таємниці, яка охороняється законом, а також за клопотанням осіб або ініціативою суду з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні чи інші особисті сторони життя осіб, які беруть участь у справі, або відомостей, що принижують їх честь і гідність, або в інтересах малолітньої чи неповнолітньої особи.

Розгляд справи у закритому судовому засіданні проводиться з додержанням усіх правил судочинства.

5. Особисті записи, листи, зміст особистих телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень можуть бути оголошені у відкритому судовому засіданні, якщо суд не прийме рішення про їх дослідження у закритому судовому засіданні

6. Кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

7. Під час судового розгляду забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому відповідним Кодексом.

8. Судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, проголошується прилюдно. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, прилюдно проголошується лише резолютивна частина рішення.

Для уніфікації норм, вважаємо за необхідне внести відповідні зміни у процесуальні кодекси. Назву статті 27 КПК України, ст. 4-4 ГПК України, ст. 6 ЦПК України, ст. 12 КАС України викласти у такій редакції: «Гласність і відкритість судового процесу». При внесенні змін до процесуальних кодексів необхідно врахувати положення ст. 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [6] за яким особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом. Трансляція судового

засідання здійснюється з дозволу суду. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, а також трансляція судового засідання повинні здійснюватися без створення перешкод у веденні засідання і здійсненні учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав. Суд може визначити місце в залі судових засідань, з якого має проводитися фотозйомка, відеозапис. А також положення про те, що учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судове рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року зі змінами станом на 30 вересня 2016 року // Електронний ресурс – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VІІІ у ред. 8.10.2016 р. // Електронний ресурс – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII// Електронний ресурс – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV у ред. 5.10.2016. // Електронний ресурс – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Електронний ресурс – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20110113>
6. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // Електронний ресурс – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

Золотухіна О.М.

Київський університет туризму, економіки і права

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ НОТАРІАТУ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Проблематика реалізації функцій нотаріату в юридичній літературі не отримала своєї належної наукової розробки та обмежується лише окремими поглядами вчених на проблематику забезпечення функціонування нотаріату, змістом чого є реалізація відповідних функцій. Це ще раз підкреслює

доцільність та необхідність наукової розробки проблем реалізації функцій нотаріату в контексті реальності та результативності функціонування нотаріату. Реалізація функцій нотаріату вченими розкривається через розуміння механізму правореалізації, в якому беруть участь безліч державних і недержавних органів та організацій, в тому числі і суб'єкти нотаріату. Функціонування нотаріату визначається як самостійний і необхідний елемент процесу реалізації права, без якого неможливий цивільний оборот. В цьому контексті вченими обґрунтовується висновок, що функції нотаріату реалізуються за допомогою вчинення нотаріальних юридичних актів, які дуже специфічні в порівнянні з традиційними актами застосування права [1, с. 3]. Подібної точки зору дотримується і Т. Є. Альошина, зазначаючи на необхідності розробки наукової концепції реалізації функцій нотаріату та їх прояву у вигляді форми і змісту нотаріальних актів [2, с. 3] і це стане одним із засобів забезпечення прав і свобод людини. В той же час вчена додає, що реалізація функцій нотаріату залежить від конкретного типу нотаріату. У теорії і практиці існують дві різні моделі нотаріату. Перша – етатистська, котра припускає наявність тільки системи державного нотаріату. Прихильники цієї моделі вважають, що природа нотаріату та організаційно-правові форми його діяльності повинні бути виключно державними. Це означає повернення до системи державного нотаріату і його повної залежності від інтересів бюрократів, відповідно і функції нотаріату та їх реалізація заснована на засадах державно-владної діяльності. Інша модель, яку у світовій теорії і практиці прийнято називати «моделлю нотаріату латинського типу», передбачає необхідність існування такої системи нотаріату, яка б в рівній мірі відповідала як публічно-правовим і державним інтересам, так і приватноправовим інтересам громадян. При такому підході нотаріат визнається унікальним інститутом, функціонуючим на межі приватної та публічної сфер, а функції нотаріату є такими, що реалізуються в межах та під контролем громадянського суспільства. Подібний дуалізм дозволяє поєднувати публічні і приватні інтереси в правозахисному і правозастосовному процесах [2, с. 3].

В свою чергу Г. В. Фадеева, розкриваючи особливості реалізації функцій нотаріату вводить поняття «механізму реалізації функцій нотаріату», розглядаючи під ним правову діяльність відповідного суб'єкта, де юридична форма правової діяльності повинна відповідати способу правозастосування та виду юридичного процесу. Вчений вперше робить спробу виокремити форми реалізації функцій нотаріату. Не визначаючи самого поняття «форми реалізації функцій нотаріату», окремо наголошує на конкретних формах (правотворчій, правозастосовній, правоохоронній) [3, с. 6]. Окрім того, вченими наголошується і на наявності так званої процесуальної форми реалізації функцій нотаріату. Реальність функцій нотаріату визначається шляхом аналізу особливостей нотаріальної діяльності як різновиду правозастосовної та юрисдикційної діяльності, в контексті, що вона

стосується найбільш важливих і істотних аспектів здійснення прав громадянами і юридичними особами. Досягнення реальності функцій нотаріату забезпечується відповідною процесуальною формою, що забезпечує єдність і адекватність правового змісту і юридичної форми договору або іншої юридично значущої дії; прояв дійсного волевиявлення сторін; баланс публічних і приватних інтересів [4, с. 379.]. В продовження цієї думки С. В. Васильєв так само наголошує на тому, що функції нотаріату реалізуються в межах процесуальної форми, змістом якої є відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням нотаріальної діяльності між нотаріусами і зацікавленими у здійсненні нотаріальних дій особами із приводу посвідчення юридичних фактів (угод), вживання заходів до охорони спадкового майна, видачі свідоцтв про право на спадщину тощо. За своїм характером реалізація функцій є процесуальною діяльністю, спрямованою на вирішення матеріально-правових питань, віднесених до компетенції нотаріату [5, с. 140]. На нашу думку, ідея вчених щодо наявності механізму реалізації функцій нотаріату, а також наявності окремих форм такої реалізації є слушною та має право на існування і обґрунтування. В той же час в роботах відсутнє обґрунтування об'єктивності реалізації функцій нотаріату як явища (процесу) правової реальності, не роз'ясненим залишається також питання форм реалізації функцій нотаріату в частині їх змісту, переліку, співвідношення, результативності, відмежування від інших суміжних категорій, зокрема від видів функцій нотаріату. Важко погодитись і з наданими характеристиками форм реалізації функцій нотаріату, особливо в частині ототожнення правозахисної та правозастосовної форм, можливості конкурентного вибору нотаріусом норм права, наявності процесуальної форми, оскільки нотаріальна діяльність за своєю сутністю має процесуальний характер, відповідно наділена ознаками юридичного процесу.

Досить широке коло вчених підтримує ідею про те, що оскільки функції нотаріату є похідними від функцій держави, тому і їх реалізація відповідає особливостям реалізації функцій держави, зокрема має публічний, владний характер, є обов'язковою і пріоритетною. Метою такої реалізації є надання праводіючим ознакам однозначності та достовірності, а через це — стабільності за допомогою особливої процедури їх фіксації [6, с. 11].

Реалізація функцій нотаріату вченими розглядається також і через розуміння проблематики реалізації права на здійснення нотаріальних повноважень. Оскільки діяльність нотаріуса має правовий характер, заснована на правових нормах та здійснюється у відповідності до норм права, питання його функціонування варто досліджувати з позиції реалізації ним відповідних прав. Вчені виходять з того, що нотаріат є самостійним елементом правової системи держави, а саме – комплексної галузі права, що має свій предмет, метод, принципи і джерела правового регулювання, являє собою сукупність правових норм та інститутів, що регулюють на основі поєднання публічних і приватних інтересів в сфері організації нотаріату і

нотаріальної діяльності, а також відносини у сфері державного управління нотаріального діяльністю з метою захисту основних прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб і забезпечення інтересів держави і суспільства (І. Г. Черемних) [7, с. 32]. Р. А. Майданик так само критикує більшість поглядів вчених на питання природи нотаріату, його функцій та значення, наголошуючи на тому, що реальність функціонування нотаріату походить від його приватно-правової природи. Саме його приватноправовий статус має знаходитись в основі його функціонування [8, с. 67-68]. Відповідно знаходиться і в основі розуміння реалізації функцій нотаріату. Підсумовуючи вищевикладене, можемо наголосити на тому, що фактично проблематика реалізації функцій нотаріату доктринально не отримала належної наукової розробки, поза увагою вчених залишилися питання розуміння самої проблеми реалізації функцій нотаріату як основи реальності його функціонування та результативності нотаріальної діяльності; не розкрито питання методів і форм реалізації функцій нотаріату; доктринально невизначеною залишається і проблематика їх змісту. В той же час в сучасних умовах розвитку правової системи, інтенсифікації розбудови приватно-правових відносин питання належної та ефективної реалізації функцій нотаріату отримують особливого значення, актуалізується необхідність доктринальної розробки проблем реалізації функцій нотаріату.

З огляду на це необхідність наукової розробки та доктринального переосмислення питань реалізації функцій нотаріату, як умови його дієвості, реальності, якості функціонування, забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини, визначається:

- по-перше, сучасними процесами розвитку приватно-публічних відносин в Україні;
- по-друге, сучасним станом реформування і розбудови системи нотаріату в Україні;
- по-третє, прогалинами доктринального розуміння проблем реалізації функцій нотаріату;
- по-четверте, доцільністю визначення оптимальних форм та методів реалізації функцій нотаріату.

На нашу думку, проблематику реалізації функцій нотаріату слід пов'язати із закономірностями форм та методів реалізації функцій, які покладені на ті або інші явища правової реальності. Саме форми, як особливості порядку реалізації функцій, та методи, як система прийомів та засобів реалізації функцій, у поєднанні забезпечують належне функціонування відповідних явищ та процесів.

Література:

1. Шаповалова Л. Л. Становление и развитие нотариата в России (историко-правовой анализ): Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. Л. Шаповалова. – Ставрополь, 2000. – 19 с.

2. Алешина Т. Е. Нотариальная форма реализации права: теоретико-правовое исследование: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т. Е. Алешина. – Саратов, 2001. – 18 с.
3. Фадеева Г. В. Административно-правовое регулирование организации нотариальной деятельности в России: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Г. В. Фадеева. – Саратов, 2012. – 17с.
4. Проблемы науки гражданского процессуального права / Под ред. проф. В.В.Комарова. – Х.: Право, 2002. – 690 с.
5. Васильев С. В. Гражданский процесс: Курс лекций / С. В. Васильев. – Харьков: Эспада, 2010. – 688 с.
6. Фурса С. Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. фурса. – К.: А.С.К., 2001. – 987 с.
7. Черемных И. Г. Нотариат і нотариальное право России: учеб. пособ. / И. Г. Черемных под ред. Г. Г. Черемных. — М. : Эксмо, 2007. — 874 с.
8. Майданик Р. А. Нотаріат в Україні: правова природа, місце в системі права / Р. А. Майданик // Юридична Україна. - № 9. – 2010. – С. 65-70.

Іващук Г.В.

Львівський державний університет внутрішніх справ

ІНСТИТУТ ДОКАЗОВОГО ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Доказування є одним з найважливіших інститутів у цивільному процесі. Згідно ЦПК України «доказами» є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

Саме з допомогою доказів суд з'ясовує дійсні правовідносини сторін, обставини, що мають значення для справи. Докази являють собою відомості про факти, що цікавлять суд, на підставі яких він з'ясовує наявність або відсутність певних обставин, що обґрунтовують вимоги та заперечення сторін. Встановлення цих фактів і є процесуальним значенням доказів. Носіями доказів є люди, які спостерігали факти, що цікавлять суд і тому мають відомості про них, і речі, що зберегли на собі сліди певного впливу або самі є слідами подій [2, с.374].

Для того щоб сформулювати доказ, потрібно обрати засіб доказування, який є джерелом, що фіксує зміст доказу. Наприклад:

- поясненнями сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків. Засобом доказування будуть вважатись лише ті, які одержані під час допиту цих осіб як свідків. Це є новелою у порівнянні із кодексом 1963 року;
- показаннями свідка тобто повідомленням про відомі йому обставини, які мають значення для справи. Не може бути доказом показання свідка, який не може розкрити джерела своєї обізнаності щодо певної обставини;

- письмовими доказами, тобто будь-якими документами, актами, довідками, листуванням службового або особистого характеру або витягами з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи;

- речовими доказами, які є предметами матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи. Речовими доказами можуть бути також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи;

- висновками експерта – докладним описом проведених експертом досліджень, зроблених у результаті висновків та обґрунтованих відповідей на питання, задані судом [1, с.135].

Насамперед потрібно зазначити, що законодавець чітко встановлює перелік засобів доказування, якими можна користуватись. І тому суд може прийняти до уваги лише вище вказані докази. Така вказівка законодавця є правилом про належність доказів, за допомогою якого суд не приймає докази, які не стосуються справи. Правило належності доказів спрямоване на виокремлення істотних обставин у справі, у зв'язку з чим суд приймає до розгляду лише ті докази, які можуть підтвердити дані обставини. Тому головним завданням суду є спрямування процесу подання, збирання та дослідження доказів, які стосуються предмета доказування. Доказування - єдиний шлях судового встановлення фактичних обставин справи і передусє акту застосування в судовому рішенні норм матеріального права, висновку суду про наявність прав і обов'язків у сторін. Правильне визначення предмету доказування по кожній цивільній справі дозволяє визначити коло фактів, з'ясування яких необхідно для успішного виконання завдань, які вирішуються судом [3].

Юридичні факти матеріально-правового порядку, що є основними фактами предмету доказування, служать орієнтиром для сторін. Спираючись на них, позивач спроможний обґрунтувати підставу позову, а відповідач - заперечити проти позову. Специфіка справи впливає з позову і заперечень проти нього. З цієї причини конкретні обставини, які необхідно довести по даній справі, впливають з підстав позову і заперечень проти нього.

На основі виявлених фактів, які підлягають доказуванню, встановлюють і коло доказів, без яких неможливо вирішити справу. Під час вирішення питання про належність доказів важливо з'ясувати:

- чи мають значення для справи факти, для встановлення яких пропонується доказ;
- чи може запропонований доказ підтвердити або спростувати належний до справи факт.

До сьогодні тема доказування залишається дискусійною і досить велика кількість учених мають досліджувати питання цього інституту цивільного процесуального права: Звягінцева Л. М., Клейман А. Ф., Плюхіна

М. А., Решетнікова І. В., Треушніков М. К., Штутін Л. Я., Юдельсон К. С., Логінов О.А., Харитонов Є.О. та інші.

Чим глибше науковці вивчали цю тему тим більше питань в них виникало. Звичайно, інститут доказування у цивільному процесі бажає стрімкішого розвитку, оскільки багато наукових понять, які використовуються в повсякденній роботі не зазначені у законодавстві, носять лише теоретичне пояснення, чим викликають суперечності.

Література:

1. Васильєв С.В. «Цивільний процес України» - Навчальний посібник, Харків: Еспада, 2012 . — 370 с.
2. В.І. Тертишніков. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар, Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007-576с .
3. Електронний ресурс [<http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/civ-proces/69.php>]

Колесник Є.С.

Національний університет «Львівська політехніка»

ПРО КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ДОБРОСОВІСНІСТЬ АДВОКАТА У ЗДІЙСНЕННІ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Нещодавно в Основний Закон нашої держави були внесені зміни, згідно яких виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист особи від кримінального обвинувачення. Прикінцеві та перехідні положення вказують, що виключне представництво адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 р.; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 р.; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 р. Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 р. [1].

Якщо раніше представництво інтересів в судовому процесі покладалось на адвоката у кримінальному та господарському процесі, то тепер під сферу впливу адвокатів у повному обсязі потрапляє і цивільний процес. Винятками законодавець встановлює судові процеси щодо трудових, малозначних спорів, спорів щодо захисту громадянами своїх соціальних прав, щодо виборів та референдумів. Винятковим також є представництво у судовому процесі малолітніх, неповнолітніх осіб, а також осіб, які визнані судом недієздатними чи обмежено дієздатними.

Після набрання законної сили вказаними вище положеннями у адвокатів збільшиться кількість осіб, які звертаються за захистом своїх прав, свобод та законних інтересів у суді. Зважаючи на невелику кількість

адвокатів (порівняно з особами, які надають юридичні послуги, але не мають статусу адвоката) виникають сумніви щодо ефективності внесених змін.

Адвокатська діяльність – суспільно важлива. Адвокат повинен здійснювати свою діяльність професійно, з ґрунтовним підходом до кожної справи. Одним з визначальних елементів в діяльності адвоката – знання законодавства. Важливо опанувати матеріальне, процесуальне право, практику його застосування, судову практику, тактику ведення справи під час судового засідання та за його межами, володіти ораторським мистецтвом.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність здійснюється з дотриманням принципів верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [2].

Діяльність адвоката також ґрунтується на принципах, визначених Правилами адвокатської етики. До них відносяться: **незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності; дотримання законності; домінантність інтересів клієнтів; неприпустимість конфлікту інтересів; конфіденційність; компетентність та добросовісність; повага до адвокатської професії** [3].

Одним з ключових принципів діяльності адвоката є компетентність та добросовісність. Правила адвокатської етики вкладають в основу цього принципу знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність в урахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення [3].

Отже, компетентність та добросовісність займають важливе місце в діяльності адвоката. Поєднання цих обох засад утворює принцип, який, мабуть, є найважливішим та посідає визначну роль у адвокатській практиці. Адвокат має надавати правову допомогу, захищати клієнта чи представляти його інтереси в суді відповідно до спеціалізації, сфери правових інтересів. Більше того, адвокат повинен стежити за внесеними змінами до чинного законодавства, а також постійно підвищувати свій професійний рівень та кваліфікацію.

Література:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII // Голос України. – 2016. – № 118.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року № 5076-VI // Голос України. – 2012. – № 148-149.
3. Правила адвокатської етики [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://vkdko.org/pravil-advokatskoji-etiki/>

ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ТРАНСПЛАНТАЦІЮ В УКРАЇНІ

1. Трансплантація як метод лікування найтяжчих захворювань або травм людини застосовується у тих випадках, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я хворого іншими методами лікування неможливе, немає альтернативного лікування. *Трансплантація* – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини (ст. 1 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини») [1]. У науковій літературі щодо покращення права людини на трансплантацію переважно пропонуються удосконалення редакції ст. 143 КК [2, с. 251-254] або закріпити презумпцію згоди на трансплантацію, причому без вказівки на конкретні нормативні акти [3, с. 129-130].

2. Відповідно до абзацу першого ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», «...За відсутності такої заяви анатомічні матеріали у померлої повнолітньої дієздатної особи можуть бути взяті за згодою подружжя або родичів, які проживали з нею до смерті. У померлих неповнолітніх, обмежено дієздатних або недієздатних осіб анатомічні матеріали можуть бути взяті за згодою їх законних представників». У абзаці шостому ст. 16 заперечення викликає таке речення «У померлої повнолітньої дієздатної особи, заява якої щодо донорства відсутня, а також у неповнолітніх, обмежено дієздатних та недієздатних осіб взяття анатомічних матеріалів не допускається, якщо на це не отримано або неможливо отримати згоду осіб, зазначених у частині першій цієї статті» [1], оскільки суттєво обмежує вилучення анатомічних матеріалів для врятування життя інших осіб.

3. Інакше кажучи, на жаль, поки що в Україні діє *презумпція незгоди на трансплантацію*, що позбавляє громадян України права на трансплантацію, а отже, досить часто позбавляє права на життя, здоров'я та нормальне існування. Також обмежується волевиявлення неповнолітніх осіб (оскільки навіть за наявності заяви на згоду трансплантації, анатомічні матеріали можуть бути взяті лише «за згодою їх законних представників»). Це в свою чергу породжує ще одну проблему: наявність постійних, так званих, трансплантологічних черг – обліків, на яких перебувають особи, які потребують пересадки, за відсутності донорів. І саме *презумпція незгоди на трансплантацію* аж ніяк не сприяє врятуванню життів таких людей, оскільки при великій наявності «потенційних донорів» справжніми, тобто такими, які віддають свої органи, є лише ті, хто за життя надав свою згоду на таку трансплантацію, а також ті, чий родичі надали таку згоду, та живі люди, які

жертвують частину чи орган задля врятування життя іншого. Практика показує, що люди можуть роками чекати на такого донора і, так і не дочекавшись його, померати.

4. Ст. 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю; згідно ст. 8 Конституції України, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [4]. Як бачимо, пріоритетом у нашій державі є саме життя людини. Гарантія основних прав і свобод людини і громадянина та, насамперед, права на життя, є одним із показників цивілізованості держави. Однак положення ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» не прямо, але опосередковано суперечить ст. 3 Конституції України, оскільки незгода на трансплантацію, існуюча в законі, по-перше, позбавляє медичних працівників дорогоцінного часу, і навіть коли згода на трансплантацію буде надана родичами померлого – час, на жаль, уже не дозволить провести трансплантацію, тому що це можливо протягом усього декількох годин; по-друге, люди не пишуть заповіти з вказівкою на можливість трансплантації їх органів з різних причин: одні не знають, що в іншому випадку через незгоду або тривалі роздуми їх родичів це стане неможливим у перспективі, інші не хочуть наврочити, треті не хочуть сплачувати нотаріусу кошти за посвідчення заповіту, четверті бояться зловживань у цій сфері тощо. Існуюче формулювання ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» сприяє вилученню органів та тканин у людини шляхом примушування або обману, торгівлі органами або тканинами, оскільки попит на органи значно перевищує пропозицію.

5. Одним з небагатьох аргументів прихильників *презумпції незгоди на трансплантацію* є недопущення образи релігійних почуттів родичів чи близьких осіб померлого. Водночас, ст. 35 Конституції України містить положення, що «...Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань» [4]. Тобто протиставляються недопущення образи релігійних почуттів родичів чи близьких осіб померлого та право іншої людини на життя. Очевидно, перевага має бути за правом на життя особи, яка потребує трансплантації. Це фактично не впливає на можливість особи бути похованою, кремованою чи іншим способом вшанованою, без посягання на її релігійні почуття чи почуття їх родичів.

Нааявність у сучасному світі великої кількості вражаючих і небезпечних чинників, можливість отримання травм і ушкоджень зустрічаються мало не на кожному кроці. Автомобільні аварії, терористичні акти, наслідки спадкових чи генетичних хвороб, звичайні побутові травми,

які без нагального втручання можуть привести до летальних наслідків, наявність великої кількості поранених військовослужбовців внаслідок воєнних конфліктів (в Україні – АТО), що зараз дуже актуально саме для нашої держави, – це не повний перелік того, що кожного дня ставить під загрозу людину.

І тут досить вагоме слово залишається за медициною (рівень її розвитку дозволяє дуже успішно проводити трансплантацію, зберегти тисячі життів) та правом (для реалізації можливостей медицини). На сучасному етапі можливості медицини досягнули такого рівня, що не складає труднощів замінити навіть такий людський орган, як серце, яке зупинилось. У провідних країнах світу, таких як, скажімо США, діє так звана *презумпція згоди на трансплантацію*, тобто можливість відбирати за необхідності в померлої особи придатні для трансплантації органи чи матеріали без її згоди чи без заперечення проти цього, що у свою чергу дозволяє врятувати одне, а іноді і декілька життів. Тобто, якщо має місце смерть молодої особи, скажімо після автокатастрофи, і є можливість використати її органи чи тканини для врятування життя однієї, двох, трьох чи більше людей, то чому б це не зробити? Як бачимо, досвід і позитивна практика щодо трансплантації у США видається більш раціональною та дуже переконливою. Смерть однієї особи дає можливість врятувати кілька інших, зменшити черги на трансплантацію (а у перспективі – ліквідувати ці черги) та корумпованість цієї сфери, що на даний час є дуже важливим.

Отже, з метою покращення реалізації права людини на трансплантацію органів в Україні, **перший абзац ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині»** слід викласти в такій редакції: «Кожна повнолітня дієздатна особа може дати письмову згоду або незгоду стати донором анатомічних матеріалів у разі своєї смерті. За відсутності такої заяви у померлих повнолітніх чи неповнолітніх осіб анатомічні матеріали для трансплантації можуть бути взяті незалежно від згоди подружжя або родичів, які проживали з нею до смерті. Незалежно від наявності такої заяви у померлих обмежено дієздатних або недієздатних осіб анатомічні матеріали для трансплантації можуть бути взяті незалежно від згоди їх законних представників».

У абзаці шостому ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» речення «У померлої повнолітньої дієздатної особи, заява якої щодо донорства відсутня, а також у неповнолітніх, обмежено дієздатних та недієздатних осіб взяття анатомічних матеріалів не допускається, якщо на це не отримано або неможливо отримати згоду осіб, зазначених у частині першій цієї статті» [1] для врятування життів наших співгромадян необхідно змінити на речення такого змісту: «У померлої повнолітньої дієздатної особи, заява якої щодо донорства відсутня, а також у неповнолітніх, обмежено дієздатних та недієздатних осіб взяття анатомічних матеріалів допускається незалежно від згоди осіб, зазначених у

абзаці першому цієї статті». Наявність *презумпції згоди на трансплантацію* у нашому законодавстві (ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині») могла б куди позитивно вплинути не лише на розвиток медицини в нашій країні, але й врятувати велику кількість життів. Запропоновані зміни до законодавства не потребують додаткового фінансування з бюджету, могли б зменшити кількість злочинів, пов'язаних з незаконною трансплантацією, оскільки відсутність донорів є головною причиною їх існування.

Література:

1. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: Закон України від 16 липня 1999 р. № 1007-XIV // Відом. Верхов. Ради України. – 1999. – № 41. – Ст. 377.
2. Гринчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини: монографія / С. В. Гринчак; наук. ред. Л. В. Дорош. – Х. : Право, 2011. – 296 с.
3. Лопатка В. М. Проблемні питання правового регулювання трансплантації органів і тканин людини законодавством України та шляхи їх вирішення / Треті харківські студентські кримінально-правові читання : тези доп. та наук. повідомл. учасн. регіональ. студент. наук. конф. (м. Харків) / Нац. ун-т «Юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого». - Х. : Нац. ун-т «Юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – 263 с. – С. 128-130.
4. Конституція України : від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Лук'янчиков Є.Д.
Національний технічний університет України «КПІ»
імені І. Сікорського

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Обговорення питання про забезпечення прав особи на початковому етапі досудового провадження було і залишається актуальним серед науковців та практиків. Така увага до нього є цілком закономірною. Прийняття нового КПК України 2012 року і вилучення із системи кримінального процесу стадії порушення кримінальної справи (дослідчого кримінального провадження тощо), яку тривалий час розглядали фільтром для подальшого досудового розслідування не виправдало сподівань подібного нововведення. Його метою, зазначає М. А. Погорецький, було унеможливити конфлікт між державою та громадянами з приводу їх звернень до правоохоронних органів із заявою чи повідомленням про вчинене

кримінальне правопорушення, запобігаючи неприйняттю таких заяв чи повідомлень, відмови у їх вирішенні, а також створенню широких можливостей оперативного розгляду таких заяв та повідомлень, застосовуючи при цьому весь арсенал кримінальних процесуальних засобів [7, с. 93]. За таких умов, зазначає В. І. Фаринник, громадяни матимуть змогу реалізувати право на захист своїх інтересів відразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин, оскільки кожна заява, кожне повідомлення громадянина буде розглянуто та, відповідно, буде прийнято рішення щодо них [9].

Подібне нововведення, звичайно, привернуло увагу науковців і практиків та набуло різної оцінки, зокрема і критичної. Звертається увага на організаційно-тактичні ускладнення початку розслідування, пов'язані із скасуванням стадії порушення кримінальної справи і неможливістю проведення перевірочних заходів щодо визначення ознак складу злочину, оскарження відкриття кримінального провадження й початку кримінального переслідування щодо конкретної особи тощо [3, с. 251-252].

Зустрічаються пропозиції про відновлення початкової стадії кримінального провадження, яка раніше мала назву порушення кримінальної справи. А окремі науковці і сьогодні вважають, що внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) є першою стадією кримінального провадження, але її сутності, змісту діяльності та засобів перевірки інформації не розкривають [4, с. 26; 2, с. 178-183].

Якщо досудове розслідування починається з внесення відомостей до ЄРДР, як слід розглядати дану діяльність. Якщо це механічна реєстрація інформації про кримінальні правопорушення, чому таке рішення може прийняти тільки слідчий або прокурор. Адже більшість заяв та повідомлень надходить до чергової частини поліції де і піддається обліку. Певна їх частина передається слідчому, який має прийняти певне процесуальне рішення. Але законодавець не передбачив форми, у якій воно має знайти відображення. Можна вважати, що внесення відомостей до ЄРДР і є таким рішенням, але це мало б знайти відображення в КПК.

Прийняття процесуального рішення має здійснюватися на підставі аналізу та оцінки вихідної інформації про обставини якоїсь події. Почати досудове розслідування слід вважати вагомим процесуальним рішенням слідчого. У такому разі певні сумніви викликає твердження, якщо із заяви, повідомлення чи з іншого джерела неможливо достовірно встановити ознаки кримінального правопорушення у діянні, про яке надійшла інформація, то необхідно розпочати досудове розслідування з метою зняти невизначеність у питанні про те, чи був факт вчинення кримінально-караного діяння. Двадцять чотири години законодавець надав слідчому, прокуророві на не «пошуки» підстав до початку кримінального провадження, а на внесення відомостей про діяння до Єдиного реєстру досудових розслідувань [5, с. 108].

По-перше, що слід розуміти під достовірним встановленням ознак кримінального правопорушення у діянні. Цього не вимагав і попередній КПК України. Для прийняття рішення про початок розслідування в наявності мали бути приводи та підстави (відомості, що свідчили про наявність у діянні ознак злочину).

По-друге, рішення про внесення відомостей до ЄРДР не можна розглядати як механічний акт. На практиці таке рішення приймає спеціально уповноважена законом особа, а більшість повідомлень, що надходять до чергової частини поліції вирішуються в інший спосіб.

За час, що минув після набрання чинності КПК України 2012 року та роботи правоохоронних органів у нових умовах накопичився певний емпіричний матеріал, з'явилися публікації науковців, що присвячені дослідженню початкового етапу досудового розслідування. Це дає підстави і можливість здійснити деякі узагальнення практики застосування норм нового КПК на початковому етапі досудового провадження, зробити певні припущення щодо їх ефективності порівняно з аналогічними нормами КПК України 1960 р. Кожне нововведення, на нашу думку, має бути кроком уперед у розвитку законодавства, спиратися на накопичений досвід (як позитивний, так і негативний), враховувати зарубіжну практику, сприяти підвищенню результативності роботи правоохоронних органів, надійно забезпечувати захист прав осіб, в першу чергу, які зазнали шкоду від злочинів.

Позитивні моменти нововведення демонструють статистичними даними за перший квартал 2012 р., коли було зареєстровано більше 822 тис. заяв і повідомлень про злочини, а досудове розслідування розпочато лише за 113 тис. із них. У першому кварталі 2013 року розпочато 363 тис. проваджень, що у 3,2 рази більше ніж у попередньому році. Нескладно підрахувати, зазначає автор, наскільки більше потерпілих отримали можливість захистити свої порушені права у межах кримінального провадження [6, с. 24]. Для дійсної оцінки результатів захисту порушених прав громадян доречно було б навести дані про кількість осіб притягнутих до відповідальності за вчинені злочини та відшкодування заподіяної шкоди потерпілим.

Якщо аналізувати дані за 2012 рік видно, що досудове розслідування проводилося майже за кожною сьомою заявою, що надходила до правоохоронних органів. Від якої кількості заяв, розпочато досудове розслідування у 2013 р., на жаль, автор не показує. Проте у 2013 році кількість зареєстрованих заяв та повідомлень про правопорушення збільшилась до 4 млн. [8], а досудових розслідувань розпочато 529 тис. Отже, співвідношення розпочатих досудових розслідувань до кількості заяв та повідомлень про правопорушення у ці роки майже не відрізняється. Постає питання про реальний захист порушених прав потерпілих у межах кримінального провадження, у зв'язку із змінами у законодавстві.

Певні сумніви викликає можливість реально захистити права потерпілого внесенням його заяви про правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слушно з цього приводу зазначає В. Ю. Шепітько, що створення електронної бази даних і внесення до неї певних відомостей ще не означає, що здійснюється належна пізнавальна діяльність, яка спрямована на встановлення ознак злочину, достатніх для кримінального переслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі примусового характеру [10, с. 70].

Сьогодні суспільству з занепокоєнням доводиться констатувати, що з усього масиву облікованих кримінальних правопорушень у 2013 році тільки по 40% особам оголошено про підозру, у 2014 році – 37,7%, а у 2015 році – 33,3%. Одну із причин такого кризового становища вбачають у передчасному, а нерідко безпідставному початку кримінального провадження, оскільки чинний КПК не вимагає вагомих підстав до цього. Це призвело до того, що навантаження на одного слідчого давно сягнуло за сотні кримінальних проваджень, що у свою чергу знизило якість досудового розслідування та обумовило стійку тенденцію до збільшення нерозкритих злочинів [1, с. 29].

Отже, повідомлення особі про підозру здійснюється лише відносно третини розпочатих кримінальних проваджень, що ще не є свідченням того, що усі вони набудуть законного вирішення у суді. Це не може позитивно впливати на захист прав та інтересів законослухняних громадян, які зазнали шкоди від злочинів.

На завершення слід зазначити, що врегулювання початкового етапу досудового провадження потребує подальшого вдосконалення для реального, а не вигаданого забезпечення прав законослухняних громадян. Населення бажає чути про розкриті злочини і притягнутих осіб до відповідальності, а не внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Література:

1. Берназ В. Д. Деякі новели КПК України як чинники зміни парадигми криміналістичної тактики / В. Д. Берназ // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 26-27 лютого 2016 р. – Одеса : МГУ, 2016. - С. 28-31.
2. Горбачов В. П. Система кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В. П. Горбачов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2013. - № 1 (52). С. 178-183.
3. Журавель В. А. Початок досудового розслідування: деякі процесуальні та організаційно-тактичні проблеми / В. А. Журавель // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2015. - № 1 (69). – С. 251-258.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
5. Лобойко Л. М. Щодо підстав і моменту початку досудового розслідування / Л. М. Лобойко // Сучасне кримінальне провадження України: доктрина, нормативна регламентація та практика функціонування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.). – Одеса : Нац. ун-т «Острозька юридична академія», 2015. - С. 108-110.
6. Лобойко Л. М. Реалізація норм чинного КПК України щодо досудового провадження: окремі аспекти / Л. М. Лобойко // Право України. – 2013. - № 11. – С. 22-31.
7. Погорецький М. А. Актуальні проблеми визначення підстав і моменту початку досудового розслідування / М. А. Погорецький // Вісник кримінального судочинства. - № 1/2015. – С. 93-103.
8. Слинко С. Порядок розгляду в органах внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення / С. Слинко // Судебно-юридическая газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud.ua/blog/2014/02/15/60562>
9. Фаринник В. І. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України / В. І. Фаринник // Юридичний вісник України. - № 24 (889). – 16-22 червня 2012 року.
10. Шепітько В. Ю. Тенденції та функції криміналістики в умовах змагального кримінального судочинства / В. Ю. Шепітько // Криміналістика и судебная экспертиза. – Киев, 2015. – Вып. 60. – С. 67-76.

Орлова О.І.

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕАТРУ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

Проблеми функціонування інституту сучасного театру вимагають значної державної підтримки процесів управління театральною справою та забезпечення розвитку театру в умовах українських реалій. Принципово важливо, щоб підтримка з боку держави мала системний і запобіжний характер, тобто здійснювалася на підставі моніторингу стану театру за спеціально розробленою системою показників, була всебічною й своєчасною. Однак на сьогодні вона зводиться до разових актів його фінансування на вирішення нагальних питань матеріального забезпечення або до заходів нормативно-правового регулювання діяльності театральних установ.

Проблема застарілого нормативно-правового регулювання як відносин театру та суспільства, так і внутрішнього його життя, є вкрай актуальною. На

початку поточного року парламент вніс зміни до Закону України «Про театри і театральну справу» відповідним Законом України від 28 січня 2016 року № 955-VIII. Відповідно до цих змін було викладено у новій редакції статтю 19 «Управління державними та комунальними театрами». Визначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування спільно з іншими засновниками беруть участь у координації діяльності державних і комунальних театрів у порядку, встановленому законодавством.

В той же час запроваджено поєднання функцій адміністративного та творчого керівництва театральними установами. Зокрема, визначено, що керівництво діяльністю державних та комунальних театрів у порядку, встановленому їхніми установчими документами, здійснюється директором театру - художнім керівником, з яким засновник укладає контракт строком на п'ять років. Керівництво діяльністю національних театрів у порядку, встановленому їхніми установчими документами, здійснює генеральний директор театру - художній керівник, з яким засновник укладає контракт строком на п'ять років. Таким чином вирішено одну з ключових проблем сучасного театрального менеджменту – дуалізм в управлінні.

Визначено й повноваження топ-менеджера театру, порядок проведення конкурсу на цю посаду. Коло таких повноважень передбачає, що директор – художній керівник театру [1, ст. 19].

- приймає на роботу та звільняє з роботи працівників театру;
- розпоряджається майном і коштами театру;
- укладає угоди;
- застосовує до працівників заходи заохочення та заходи дисциплінарного впливу;
- приймає рішення про надання творчим працівникам театру відпусток для участі в конкурсах, фестивалях тощо відповідно до Положення про порядок проведення конкурсів, фестивалів та відповідно до Порядку формування творчих груп, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв;
- затверджує за погодженням з головним режисером, постановниками (зокрема режисером, художником, диригентом, балетмейстером, хормейстером), керівниками виробничих цехів театру склади постановочних груп та виконавців, ескізи і макети оформлення вистав, плани роботи над новими постановками та виставами і визначає в установленому порядку їх готовність і строки випуску;
- затверджує календарні плани публічного виконання і публічного показу вистав та інших заходів;
- організує і забезпечує проведення вистав та інших заходів;
- забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку в театрі.

Чітке коло повноважень менеджменту театру доповнено змінами у правовому статусі професійних і творчих працівників театрів. Зокрема, у статті 20 Закону визначено, що до професійних творчих працівників театру належать художній та артистичний персонал театру. Трудові відносини з професійними, творчими працівниками, художнім та артистичним персоналом державних та комунальних театрів оформлюються шляхом укладання контрактів. Керівник державного чи комунального театру може залучати артистичний та художній персонал понад штатну чисельність на підставі цивільно-правового договору в порядку, визначеному Законом.

Формування кадрового складу художнього та артистичного персоналу державних та комунальних театрів здійснюється на конкурсній основі в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв.

Перелік професійних, творчих працівників театрів і перелік посад спеціальностей працівників інших специфічних театральних професій затверджуються Кабінетом Міністрів України на підставі пропозицій центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв [1, ст. 20].

Ще однією вкрай важливою інституційною проблемою функціонування сучасних театрів є старіння змісту їх статутів. Кожен театр має свій статут, затверджений засновником спільно з колективом театру, у якому визначено його найменування, його місце знаходження, органи управління та контролю, види діяльності, порядок фінансування, формування й витрачання його фондів, умови реорганізації та ліквідації театру.

Статут може передбачати інші види діяльності, здійснювані театром, що сприяють поліпшенню умов для творчості, економічного стимулювання праці, соціальної захищеності працівників і зміцнення його матеріально-технічної бази. Проблема театру є моральне старіння театральних статутів, які мають переважно ритуальний характер, не забезпечують ефективної регуляції театрального життя.

Виявляє себе щодо театрів також проблема соціальної справедливості, одним з параметрів якої є доступність театрів для різних соціальних верств суспільства, перш за все, для дітей, зокрема, дітей з дитячих будинків та інтернатів, дітей з малозабезпечених сімей.

Останнім часом загострилася й проблема корупції в театрах. Розвиваються різні форми хабарництва: хабарі за займану посаду, категорію, звання, виконання й невиконання ролей. Корупція є однією з причин депрофесіоналізації театрів, руйнування сприятливої для творчості соціально-психологічної атмосфери, зниження життєвого рівня акторів і, зрештою, сприяє зниженню якості вистав. Показово, що в інституті театру відсутні механізми протидії корупції, не вистачає відкритості в діяльності адміністрації, її доступності, контролю з боку громадськості, органів місцевого самоврядування та державного управління. Сприяє корупції

відсутність чіткості в нормах і процедурах, особливо при визначенні кваліфікацій та присвоєння почесних звань.

Актуальними є проблеми театрального менеджменту, які включають розвиненість, інституційну й кадрову забезпеченість управління театрами в аспекті реалізації їх функцій. Проблема тут не тільки власне в театральному менеджменті, а й у включенні театру в менеджмент державних і муніципальних структур. Дуже часто існування й розвиток муніципальних театрів залежить не стільки від рішень місцевих органів влади, скільки від індивідуалізованих бажань, пристрастей, а інколи й свавілля керівництва муніципалітетів.

У зв'язку з розглянутими проблемами загострюється й головна інституційна проблема майбутнього театру. Ідеться не про те, чи припинить він існувати й загине як соціально-культурний інститут, або зможе, все ж таки, успішно розв'язати проблемний комплекс, що сформувався в сучасних українських реаліях. Неабиякою мірою це залежить від моделі взаємовідносин театру із суспільством і владою.

Важливо й те, що багато діячів театру вважає, що вже найближчим часом театри стануть більш автономними установами й будуть змушені перетворитися на суто розважальні заклади з мистецтвом розваги. Це загрожує втратою їх функції соціалізації. Дуже гострою є необхідність підтримки держави у вирішенні хоча б найбільш загострених матеріально-фінансових проблем театрів: ремонту будівель, модернізації та реконструкції виробничого комбінату театрального реквізиту, введення в дію повного штатного розкладу академічного театру, що дасть змогу творчому колективу значно розширити та вдосконалити репертуар.

На нашу глибоке переконання, у правовій державі, яку будує Україна, правове регулювання театральної справи потребує більш зваженого підходу. До вирішення цих проблем мають залучатися представники театральної спільноти, інтереси якої мають бути надійно захищені у правовому полі.

Література:

1. Закон України «Про театри і театральну справу» // Відомості Верховної Ради України [офіційне видання] – 30.06.2005 р., № 26, С. 1094, ст. 3501, ст. 20] (у редакції Закону України від 28.01.2016 р. № 955-VIII).

СПЕЦИФІКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Захист прав і свобод людини і громадянина є одним з головних завдань держави, адже права людині належать їй від народження, наприклад право на життя, на свободу і особисту недоторканність, на гідність, недоторканність приватного і сімейного життя, недоторканність житла. Людина має право говорити рідною мовою, має право на свободу думки і свободу інформації. Але, на жаль, немає жодної держави в світі, де б не порушувалися права людини.

У зв'язку з цим, Конституції практично всіх держав гарантують наявність різноманітних інституцій захисту прав і свобод своїх громадян. Тому виникає проблема у запровадженні оригінальних та більш прогресивних інструментів. Одним із них є інститут парламентського уповноваженого з прав людини, що відомий у світі під назвою «омбудсмен» чи «омбудсман».

«Омбудсмен» (швед. ombudsman, від ombudo – представник) – посадова особа (представник парламенту), яка контролює діяльність органів державної влади у сфері дотримання прав людини.

Вперше, інститут омбудсмена виник у Швеції у 1809 р., коли шведський риксдаг (парламент) прийняв закон, за яким парламентові надавалося право обирати спеціального парламентського комісара (омбудсмена) для здійснення нагляду за дотриманням законодавства і з метою урівноважити широкі повноваження короля з компетенцією парламенту [1].

Інститут омбудсмена існує і в інших країнах: у Великобританії (з 1967 р. – парламентський уповноважений у справах адміністрації), у Франції (з 1973 р. – медіатор), в Австрії (з 1979 р. – колегія народного правозахисту), в Іспанії (з 1981 р. – народний захисник), у Польщі (з 1987 р. – уповноважений з прав громадян) та в інших країнах. [1].

В Україні інститут омбудсмена виник 15 січня 1998 р., тоді набрав чинності Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». 14 квітня того ж року Верховна Рада України обрала першого в історії держави Уповноваженого з прав людини - Ніну Карпачову [2, с. 99]. З 24 квітня 2012 цю посаду обіймає Валерія Лутковська.

До омбудсмена України, подають багато заяв. Ці заяви можуть бути як в письмовій, в усній, так і в електронній формі. За 2014 рік зареєстровано 13583 звернення, а за 2015 рік – 19030 [3]. Аналізуючи ці дані, можемо

зробити висновок, що до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 2015 році надійшло більше заяв, ніж у 2014 році. У 2014 році 90,6% від усієї кількості справ закінчено, а у 2015 році – 84,5% [3]. Уповноважений Верховної Ради з прав людини здійснює важливу функцію захисту прав людини в Україні та розглядає усі види скарг та заяв про порушення прав людей.

Для більш ефективної роботи омбудсмена в Україні, на наш погляд, було б доречно перейняти досвід інших країн світу і запровадити модель спеціалізованих омбудсменів, наприклад: омбудсмен із захисту прав неповнолітніх, омбудсмен із захисту прав людей похилого віку, омбудсмен з нагляду за виправними установами тощо. У багатьох країнах світу діють спеціалізовані омбудсмени, завдяки чому, навантаження на уповноваженого з прав людини зменшується, а ефективність роботи омбудсмена підвищується. Такої самої думки притримуються і наступні вчені: О.І. Андреєва, В.В. Еміх, Т. В. Івлева, А.І. Моргунова, М.Ю. Шамрін та інші.

Науковці Т.В. Івлева та М.Ю. Шамрін розглядали діяльність уповноваженого з прав дитини з питань захисту прав дітей (дитячий омбудсмен); О.І. Андреєва у своїх спрямовує свої дослідження на діяльність страхового омбудсмена; В.В.Еміх наполягає на необхідності створення інституту бізнес-омбудсменів, інституту податкових омбудсменів і інституту омбудсменів з питань закупівель; А.І. Моргунова досліджує уповноваженого з прав військовослужбовців.

Зокрема, у Канаді діють інститути уповноваженого з офіційних мов (з 1969 року), омбудсмен з питань інформації (з 1983 року), і тільки з 1983 року у країні почав діяти Національний інститут омбудсмена. Досить поширеним у світі є інститут військового омбудсмена. Вперше він був утворений у Швеції (1915 р.), потім у Норвегії (1952 р.), Німеччині (1956 р.), Ізраїлі, Швейцарії, Австралії, США та Росії. У Швеції цей інститут діяв з 1915 по 1967 рік [4].

Враховуючи вищезазначене, пропонуємо виділити наступні моделі омбудсменів у світі, які найчастіше досліджують науковці [4]:

- 1) парламентський (представницький) і виконавчий омбудсмени;
- 2) федеративний омбудсмен, омбудсмени унітарної держави, регіонально-федеративна модель, муніципальні омбудсмени, спеціалізовані омбудсмени;
- 3) омбудсмен, який безпосередньо приймає скарги від громадян, і омбудсмен, який отримує скарги через парламентарів або членів місцевих представницьких органів;
- 4) омбудсмен, наділений окремими імперативними повноваженнями (шведсько - фінська модель);
- 5) омбудсмен, сфера повноважень якого поширюється на суди, муніципальні органи (омбудсман з широкою сферою компетенції) і

омбудсмен, до юрисдикції якого не належать судові, муніципальні чи інші органи (омбудсмен з обмеженою сферою компетенції);

б) абсолютно деполітизований омбудсмен і омбудсмен, який виконує певні політичні функції, підданий політичному впливу або який формується за участі політичних партій;

7) омбудсмен, який широко використовує методи гласності і відкритості, і омбудсмен, який надає перевагу приватним і конфіденційним розслідуванням;

8) індивідуальні і колегіальні служби омбудсмена.

На наш погляд, захист прав людини є найпріоритетнішим завданням будь-якої держави та суспільства, оскільки саме людина є найвищою соціальною цінністю. Запропонований міжнародний досвід, на наш погляд, є доволі вдалим прикладом, що сприятиме підвищенню ефективності роботи омбудсмена. Враховуючи військово-політичний конфлікт на сході України, вважаємо, що діяльність омбудсмена з питань військовослужбовців зможе підвищити рівень дотримання прав військовослужбовців, як під час несення служби, так і після її закінчення.

В Україні вже починає застосовуватися досвід інших держав у цій сфері. Таким чином, на сьогодні, діють представники уповноваженого з прав людини з наступними спеціалізаціями ми: представник Уповноваженого з питань реалізації національного превентивного механізму, представник Уповноваженого з питань дотримання соціально-економічних та гуманітарних прав, представник Уповноваженого з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності, Представник Уповноваженого з питань дотримання права на інформацію та представництва в Конституційному Суді України, Представник Уповноваженого з питань дотримання прав внутрішньо переміщених осіб, Представник Уповноваженого з питань захисту прав військовослужбовців [5].

Отже, хоча і спостерігаються позитивні тенденції розвитку інституту Уповноваженого з прав людини в Україні, вважаємо, що є необхідність удосконалення вищезазначеного інституту. На нашу думку, доцільно було б ввести в Україні посаду також і представника Уповноваженого з питань захисту прав людей похилого віку, з питань нагляду за виправними установами тощо. Ми вважаємо, що такі зміни допоможуть службі омбудсмена бути більш дієвою, створить умови для більш ефективного захисту прав людини в Україні.

Література:

1. Сіра І.Б. Становлення інституту Уповноваженого з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12SIBPDU.pdf>
2. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» від 23.12.1997р. № 776\97-ВР\ Відомості Верховної Ради, 1998р. -№ 20.

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>
4. Косілова О.І. Сучасний стан і тенденції розвитку інституту омбудсмана у світі та в Україні // О.І. Косілова // Правова інформатика. – 2013. - №4 (40) 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fippi.org.ua%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2F13koiosu.pdf&name=13koiosu.pdf&lang=uk&c=57fbb5b58c65>
5. Представники уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/representatives-of-the-commissioner/>

Федотова А.В.

**Государственный научно-исследовательский институт
Министерства внутренних дел Украины**

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОВЕЛ О УГОЛОВНОМ ПРОСТУПКЕ В УКРАИНЕ

В условиях современного реформирования социально-политической системы Украины вопросы юридической ответственности за деяния, не представляющие значительной общественной опасности, с позиций дальнейшей демократизации украинского общества, обеспечения прав и свобод человека, сущностного развития местного самоуправления, становления гражданского общества, гуманизации правовой политики, реформирования органов административной и уголовной юстиции требуют нового решения.

Таким решением на сегодня, следует считать введение нормами Уголовного процессуального кодекса Украины 2012 года (далее - УПК) нового вида уголовного правонарушения - уголовного проступка.

С этого момента новая категория «уголовный проступок» находится в активной стадии обсуждения относительно его введения в украинское уголовное законодательство. Актуальность урегулирования уголовных проступков нормами материального права, обуславливается тем, что при определении этих путей решёнными будут и многие другие вопросы, относительно декриминализации и депенализации деяний в контексте гуманизации уголовного законодательства; дифференциации уголовной ответственности и наказания; интеграции уголовного права и обеспечения международного сотрудничества в сфере противодействия уголовным правонарушениям.

Нормативно-правовые документы Украины по урегулированию уголовных проступков на сегодня содержат следующую информацию.

Концепцией о реформировании системы уголовной юстиции и правоохранительных органов (2008 г.) предложено к категории уголовных проступков отнести а) отдельные деяния, которые в соответствии действующему Уголовному кодексу относятся к преступлениям небольшой тяжести; б) предусмотренные действующим Кодексом Украины о административных правонарушениях деяния, которые имеют судебную юрисдикцию и не являются управленческими (административными) по своей сути [1].

С принятием УПК, уголовный проступок определен одним из видов уголовного правонарушения по которым предусмотрено упрощенная форма расследования в форме дознания. Но, Раздел X УПК говорит о том, что положения которые относятся к уголовным проступкам вводятся в действие одновременно со вступлением в силу закона о Уголовных проступках [2], который к сожалению, так и не принят.

Неоднократно в Верховном Совете Украины рассматривались законопроекты о внесении изменений в Уголовный кодекс Украины с целью принятия материальных норм о уголовном проступке. Законодатель так и не опередили правильно решения данного вопроса, все законопроекты находятся на стадии доработки и приводятся в соответствие. Безусловно, процедура принятия законодательного акта о уголовных проступках требует внимательности и рассудительности, но в месте с тем и безотлагательности.

Введение института уголовного проступка в законодательство западноевропейских государств произошло (в большинстве случаев) во второй половине XX в. Уголовные проступки выступают составной трехзвеневой системы - преступления, проступки и нарушения во Франции, Бельгии, Швейцарии; двухзвеневой системы - преступления и проступки в ФРГ, Нидерландах, Польше, Венгрии, Норвегии и др. Критериями такой классификации преимущественно есть санкция уголовно-правовой нормы и форма вины. В разных странах проступками признаются: «противоправные действия, за которые предусмотрена как минимальное наказание лишение свободы на более короткий срок или денежный штраф» (§ 12, (2) УК ФРГ), «преступное действие, что наказывается тюрьмой как наиболее тяжким наказанием» (ст.9 УК Швейцарии), «запрещенное действие, за которое предусмотрен штраф более 30 суточных ставок или наказание ограничением свободы на срок более одного месяца» (ст. 7 § 3 УК Польши). На современном этапе институт уголовного проступка известный более десяти государствам Европы.

В свою очередь урегулирование уголовных проступков в уголовном законодательстве Украины является целесообразным, так как создается возможность:

- 1) уменьшить массив криминализованных деяний;
- 2) упростить процедуру привлечения к ответственности за совершение уголовного проступка, что повлияет на оптимизацию деятельности органов

уголовной юстиции по выявлению уголовных правонарушений, их расследованию и судебному разбирательству;

3) наделить обвиняемого в совершении уголовных проступков всеми процедурными правами и гарантиями уголовного процесса, которых они лишены в процедуре расследования и рассмотрения формально административных, а фактически – уголовных правонарушений.

Не менее важным аргументом по введению уголовного проступка в уголовное законодательство Украины, следует считать социальную обусловленность гуманизации наказания за уголовные правонарушения. Применение карательных методов принадлежит к древней социальной практике, которые издавна использовались на всех исторических этапах развития цивилизации. Введение же уголовно проступка предполагает внесение изменения в философию наказания в национальных условиях, а именно предусматривает отсутствие судимости за совершение уголовного проступка.

Построение демократического общества в рамках правового государства, для которого социально-правовая и моральная оценка поведения человека имеют большое значение, предусматривает недопустимость оценивания неправомерного деяния значительной общественной опасности и не значительной в равной степени с одинаковыми негативными отягчающими последствиями.

Таким образом, появление категории уголовного проступка в правовом поле является необходимым условием для усиления демократии и полноценного обеспечения прав и свобод граждан, развития общественных отношений направленных на интеграцию Украины в европейское пространство.

Литература:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» / Указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI.

Хопта О.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СУДОЧИНСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Проблематика призначення принципів судочинства як явища правової реальності, займає центральне місце в межах вивчення принципів

судочинства. Теоретико-правові аспекти значення принципів судочинства в сучасних умовах розвитку судової системи набувають особливої актуальності з огляду на поточні процеси вдосконалення судочинства в Україні, вироблення нових шляхів підвищення його якісного рівня, винайдення ефективних механізмів реалізації принципів у практику судочинства.

Слід наголосити, що на рівні юридичної науки питання значення принципів судочинства досліджувалось досить епізодично і непослідовно, що зумовило виникнення певної прогалини в питаннях вивчення принципів судочинства, в тому числі і в межах проблематики функціонування принципів права. Вченими вказана проблематика розкривається або безпосередньо через розуміння функціонального призначення принципів судочинства, або шляхом характеристики значення принципів судочинства. В теоретико-правовій літературі наголошується на тому, що принципи судочинства надають змогу вирішити завдання судочинства, сформулювати загальні керівні, основні, початкові правові положення, що визначають організацію і діяльність державних органів, які здійснюють судову владу. Такі положення є основними для всіх нормативних актів законодавства з питань судочинства, ролі і місця його органів у державному механізмі і політичній системі суспільства [1]. Тобто мова іде про здатність принципів реалізувати завдання судочинства, в тому числі і щодо здійснення правосуддя, а також забезпечити акумулювання засадничих положень, які стосуються організації та діяльності державних органів, що здійснюють судову владу.

Н. В. Чернишова так само стверджує, що значення принципів судочинства полягає у їх здатності: здійснити організацію судової влади, а також реалізувати соціальне призначення правосуддя в державі; забезпечити однакове розуміння і застосування законів; спонукати суддю при здійсненні правосуддя до неухильного дотримання вимог закону. Як результат, реалізація всіх принципів судочинства у їх сукупності і взаємозв'язку сприятиме виконанню завдань судочинства [2].

Значення принципів судочинства також розкривається з позиції їх регулятивної ролі. Так, саме на принципах базується правове регулювання діяльності органів судочинства [3, с. 127], вони безпосередньо регулюють процес судочинства, характеризують (відображають) особливості конкретного виду судочинства, а також визначають перспективи його розвитку [4, с. 8-9]. В. М. Семенов у своїх дослідженнях звертає увагу на те, що принципи судочинства сприяють індивідуалізації відповідної галузі права, визначають перспективи її розвитку, в нерозривному зв'язку з галуззю беруть участь у регулюванні процесуальної діяльності і процесуальних відносин, забезпечують в складі всієї галузі всебічне вирішення завдань і досягнення цілей правосуддя [5, с. 34]. Також вченими звертається увага і на системоутворююче значення принципів судочинства, які є такими, що

конкретизують принципи права в межах особливого виду юридичної діяльності – судочинства [6, с.3].

Аналіз поглядів вчених можливо було б продовжувати, проте більшість із них мають типовий характер та в цілому розкривають значення принципів судочинства як засобів (умов) забезпечення його якості та ефективності. На нашу думку, аналіз питань значення принципів судочинства варто проводити з точки зору узагальнення та структуризації напрямів впливу принципів судочинства як на саме судочинство, так і на функціонування правової системи в цілому. Вказане вище свідчить про те, що функціональне призначення принципів судочинства важко перебільшити, в той же час стан доктринальної розробки проблем розуміння функціонального призначення принципів судочинства є доволі неоднозначним, спостерігаються дискусійні підходи до розуміння вказаної проблематики. Особливо дефіцит становлять ті погляди вчених, в яких визначалося б значення принципів судочинства в сучасних умовах функціонування судочинства. Зважаючи на вищезазначене, вважаємо за доцільне узагальнити питання значення принципів судочинства, що можливо уявити в межах наступних аспектів:

1) кумулятивний аспект, змістом якого є властивість принципів судочинства поєднувати, узагальнювати та накопичувати систему ідей, положень, правил, що стосуються питань сутності, змісту, форми судочинства та націлені на закріплення основоположних засад здійснення судочинства, які формуються історично, знаходяться в стані розвитку і вдосконалення. Слід наголосити на те, що саме за допомогою інституту принципів судочинства відбувається акумулювання вказаних ідей, положень і правил, їх переосмислення та побудова такої системи принципів права, що відповідає поточним основам правового життя суспільства;

2) регулятивний аспект, що виявляється у здатності принципів судочинства, що закріплені за допомогою правових норм, врегульовувати суспільні відносини в сфері здійснення судочинства, надавши їм відповідний рівень впорядкованості;

3) охоронний аспект, який відображає націленість принципів судочинства на недопущення порушень прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права, побудову такого режиму судочинства, що потенційно та реально не становить загрози їх порушенням, а також забезпечує за результатами судочинства досягнення такого правового ефекту, що забезпечить максимальний стан непорушності прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права;

4) захисний аспект, згідно з яким принципи судочинства націлені на забезпечення захисту прав, свобод та інтересів кожного у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним відповідно до закону;

5) системоутворюючий аспект, який впливає з місця принципів судочинства в системі правових явищ і категорій, які є взаємопов'язаними між собою, а їх ефективне функціонування обумовлене їх зв'язком між собою та системоутворюючим впливом на судочинство. Слід відзначити, що побудова принципів права та судочинства у вигляді системи, а також їх системоутворюючий вплив на зміст і результат судочинства, є основою досягнення максимального позитивного правового ефекту від самих принципів;

6) правозастосовний аспект, який полягає у тому, що принципи судочинства визначають умови та порядок поширення норм права на конкретних суб'єктів права та на конкретні життєві ситуації в процесі розгляду судових справ;

7) правотлумачний аспект, відповідно до якого принципи судочинства становлять основу з'ясування та подальшого роз'яснення норм права;

8) правотворчий аспект, що характеризує призначення принципів судочинства в якості тих вихідних положень, які націлені на перспективи розвитку правового регулювання судочинства, відповідно до яких можливо виявити правотворчі недоліки чинних положень законодавства в сфері судочинства, а також встановити можливі правотворчі шляхи усунення виявлених недоліків правового регулювання;

9) правоінформативний аспект, що виявляється у здатності принципів судочинства впливати на формування професійної свідомості суб'єктів в сфері юридичної діяльності;

10) контрольно-наглядний аспект, який полягає у можливості встановлення відповідності чи невідповідності процесу та/або результату судочинства вимогам принципів судочинства, за результатами чого виникає юридична підстава оскарження результатів судочинства у встановленому законом порядку.

Враховуючи вищевикладене, значення принципів судочинства має багатоаспектний характер. Вказаний перелік положень не має вичерпний характер та може бути розширений і конкретизований. У той же час він відображає найбільш ключові положення щодо призначення принципів судочинства в процесі функціонування системи судочинства.

Література:

1. Демократичні основи (принципи) правосуддя: їх поняття, природа і система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravodom.com/pravoohoron-organ/69/1111-demokratichni-osnovi-principi-pravosuddya-%D1%97x-ponyattya-priroda-i-sistema>. – Назва з екрану.
2. Чернишова Н. В. Судова влада в Україні. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 104 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://libfree.com/180813834_pravoosnovni_zasadi_sudochinstva_ukrayini.html. – Назва з екрану.

3. Кузьменко О. В., Гуржій Т. О. Адміністративно-процесуальне право України: Підручник / За ред. О. В. Кузьменко. - К.: Атіка, 2007. - 416 с.
4. Шутенко О. В. Проблеми диспозитивності в цивільному судочинстві: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.В. Шутенко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2003. — 19 с.
5. Семенов В.М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. - М.: Юрид. лит., 1982. - 150 с.
6. Ляхова А.И. Принципы процессуального права : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.01 / Ляхова Анжелика Ивановна; [Место защиты: Белгород. гос. ун-т]. – Белгород, 2011. – 18 с.

Шаповал Л.І.

Національна академія внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

На сучасному етапі розвитку нашої держави і суспільства проблема забезпечення прав і свобод особи набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає у недостатньому їх забезпеченні. Визнання у ст.3 Конституції України людини найвищою соціальною цінністю, її прав і свобод змістом і метою діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод головним її обов'язком, безперечно, має величезне значення, але це положення поки залишається лише програмною установкою. Формування правової держави і створення умов, за яких людина дійсно стає вищою соціальною цінністю, є надзвичайно складним завданням, його вирішення можливе лише в результаті тривалих зусиль суспільства, пов'язаних з подоланням всього комплексу наявних проблем.

Зокрема, зупинимось на наявних проблемах, які існують в питаннях захисту прав споживачів. Так, питання захисту прав споживачів у всіх високорозвинених країнах та країнах, що розвиваються, посідає чільне місце.

Варто зазначити, що в Україні, в одній із перших країн пострадянського простору, було прийнято Закон України «Про захист прав споживачів», але це не стало поштовхом для винесення питання захисту прав споживачів на якісний європейський рівень. Адже закони треба не тільки приймати, а й необхідно створювати передумови для їх ефективного застосування та втілення в життя.

5 червня 2013 року Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження «Про схвалення Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів» № 777-р. Концепція державної політики у сфері захисту прав

споживачів регламентує, що система захисту прав споживачів в Україні потребує вдосконалення відповідно до норм Європейського Союзу [1]. Можна сказати, що зазначена Концепція має швидше декларативний характер та не містить конкретних шляхів покращення ситуації в сфері захисту прав споживачів.

На сьогодні проблема прав громадянина, в тому числі прав у сфері споживання, є надзвичайно актуальною, адже наближення України до вступу в Європейський Союз потребує застосування європейських стандартів якості продукції та створення передумов для реалізації права кожного громадянина на достойний рівень отриманих послуг та спожитої продукції.

У розвиненій країні споживач є основною фігурою в ринкових відносинах, на яку орієнтоване виробництво та підвищення якості товарів і послуг. Застосування санкцій до продавців, виробників неякісної продукції не завжди дає необхідний ефект, адже зазвичай недобросовісний виробник (продавець, виконавець) сплачує штраф та продовжує надавати неякісні послуги, постачати небезпечно для життя та здоров'я продукцію.

Тепер зупинимось на можливих шляхах вирішення вище вказаних проблем. Важливим фактором у підвищенні якості продукції та наданих послуг є юридична обізнаність самих споживачів у сфері захисту своїх прав. Права споживачів повинні превалювати над правами продавців та виробників, оскільки, як передбачено в ст.3 Конституції України, «життя та здоров'я людини» – основна цінність.

Споживачі в Україні мають дуже низький рівень юридичної обізнаності. Всі покупці в магазинах бачать у кутку споживача Закон України «Про захист прав споживачів», але найчастіше вони не зацікавлені в ознайомленні із зазначеними в ньому правами, щоб вміти користуватися ними та обстоювати свої інтереси.

Хочемо відмітити, що дії, які споживач повинен вчинити для захисту своїх порушених прав є досить простими, а саме:

- при купівлі товару чи отриманні послуги необхідно зберегти чек, який є підтвердженням здійснення покупки чи отримання послуги;

- при виявленні невідповідності товару чи послуги потрібно звернутися з відповідною заявою (зверненням, скаргою, вимогою) про відшкодування збитків до продавця (виробника, виконавця). Заява (скарга, звернення, вимога) надсилається на юридичну адресу продавця, виробника листом з описом та повідомленням про вручення;

- якщо продавець (виробник) жодним чином не реагує на заяву про відшкодування, потрібно звернутися із заявою (скаргою) в державні органи, які зобов'язані здійснювати захист прав споживачів. На сьогодні ці функції виконує Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів та її територіальні органи;

- іншим варіантом для захисту прав та інтересів споживача є звернення до суду з позовом про відшкодування шкоди, завданої неякісними товарами та послугами;

- паралельно споживач може звернутися за допомогою до громадської організації, яка спеціалізується на відстоюванні прав громадян на якісні товари та послуги. Громадські організації такого типу допоможуть провести всі необхідні експертизи та повідомлять, які докази потрібно надати суду для успішного вирішення справи на користь споживача.

Дуже часто для регулювання та зміни ситуації в сфері захисту прав споживачів законодавці посилюють відповідальність компаній за порушення прав осіб на якісну та безпечну продукцію. Але посиленням санкцій та відповідальності за порушення правил надання послуг та за виробництво, продаж небезпечної продукції неможливо кардинально змінити ситуацію на краще, адже надприбутки компаній, отримані шляхом порушення законодавства в сфері захисту прав споживачів, значно важливіші для продавців, виробників, ніж розміри штрафів. Дуже часто нечесним на руку компаніям значно простіше відкупитися від контролюючих органів.

Основним стимулом для покращення ситуації в сфері захисту прав та інтересів покупців, споживачів послуг може бути здорова конкуренція між компаніями, які виробляють та реалізують продукцію, оскільки в такому випадку компанії зацікавлені в її якості, у найкращому співвідношенні ціни та якості, щоб споживач, маючи право вибору, надавав перевагу саме їхній продукції.

22 липня 2014 року Верховною Радою України прийнятий Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів». Його основною метою є наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері безпеки та якості продукції, формування високого рівня захисту інтересів та здоров'я людей, створення прозорих умов ведення підприємницької діяльності, підвищення рівня конкурентоспроможності українських продуктів харчування та зменшення їх ціни, запровадження європейських принципів регулювання ГМО, скасування дозвільних процедур, яких нема в Європейському Союзі, встановлення конкретних вимог до процедур здійснення державою контролю за якістю харчових продуктів на ринку України та імпортової продукції відповідно до європейської практики, встановлення механізму саморегуляції операторами ринку на основі загальних вимог законодавства щодо гігієни харчових продуктів. Залишається сподіватися, що норми Закону будуть ефективними на практиці та призведуть до покращення захисту прав споживачів.

Важливим фактором у виході на новий якісний рівень захисту та забезпечення прав споживачів є юридична та споживча обізнаність людини, яка знає свої права та усвідомлює, яким чином їх можна захистити.

В розвинених країнах чільне місце в забезпеченні захисту інтересів споживачів посідають саме громадські організації, які спрямовують свою

діяльність на боротьбу з нечесними виробниками, продавцями, допомагають звичайним громадянам обстоювати свої права та інтереси в судових та державних органах, притягувати винних до відповідальності.

Запорукою успіху для досягнення високих стандартів якості життя є співпраця державних органів, громадських організацій та споживачів. Споживчій культурі необхідно привчати дітей змалечку, адже належна якість товарів та послуг – це не тільки безпека для життя та здоров'я, а й повага до гідності людини.

Для споживача недостатньо знати, що товар можна повернути протягом чотирнадцяти днів, адже Законом України «Про захист прав споживачів» передбачені й інші права покупця, споживача послуг. Вони мають розуміти, що в них є можливість захисту прав і при отриманні послуг, наприклад ремонті взуття, послуг перукаря, технічного огляду автомобіля. При отриманні неякісних послуг споживач має право на компенсацію.

Основним моментом, який призводить до ускладнення ситуації щодо захисту прав та інтересів споживачів, є байдуже ставлення людей до своїх прав. Часто споживач не бажає вплутуватися в довготривалу судову тяганину через незначну вартість придбаної неякісної продукції чи невелику шкоду для здоров'я. Не всі люди розуміють, що їхня пасивність у цьому питанні призводить до погіршення якості продуктів харчування, електротоварів, питної води, наданих комунальних послуг, до зниження рівня життя загалом.

Потрібно завжди пам'ятати, що права споживачів – це невід'ємна частина прав людини. Задоволення потреб споживачів у розвиненій європейській країні повинно бути пріоритетом у діяльності державних органів.

Література:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів» від 5 червня 2013 року № 777-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/777-2013-%D1%80>

Штефан А.С.
НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

НАЛЕЖНІСТЬ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до ст. 58 ЦПК, належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Докази, які не стосуються предмета доказування, суд до розгляду не бере.

Предмет доказування у цивільному судочинстві – це сукупність фактів, за допомогою яких можуть бути встановлені обставини, що мають значення для вирішення цивільної справи та ухвалення в ній судового

рішення. Це комплексне явище, яке органічно поєднує факти матеріально-правового характеру, процесуальні юридичні факти та доказові факти. Предмет доказування формується індивідуально у кожній окремій цивільній справі, питання про включення до нього тих чи інших фактів вирішується, виходячи з усіх обставин, які мають значення для її вирішення.

Належність доказів відноситься до принципів судового доказування, що можна обґрунтувати наступним. Належність доказів має безпосереднє нормативне закріплення у ст. 58 ЦПК. Регулятивний вплив належності доказів як принципу доказування зумовлений необхідністю осіб, які беруть участь у справі, подавати докази, якими підтверджуються факти, що обґрунтовують їхні вимоги та заперечення, і обов'язком суду визначати зв'язок між поданими доказами та предметом доказування. Обов'язковість принципу належності доказів означає, що для жодного суб'єкта доказування не можуть бути встановлені винятки щодо подання доказів, які стосуються предметом доказування; жодна цивільна справа не може бути вирішена на підставі доказів, які не підтверджують обставини справи. Непорушність принципу належності доказів зумовлює обов'язок з його дотримання та передбачає настання негативних наслідків за його порушення: для осіб, які беруть участь у справі, такі наслідки виявляються у відхиленні судом неналежного доказу, для суду – у скасуванні судового рішення, винесеного на підставі неналежних доказів.

Належність доказів як принцип судового доказування виконується особами, які беруть участь у справі, і судом. Позивач повинен зазначити у позовній заяві обставини, якими обґрунтовуються позовні вимоги, і докази, що підтверджують кожну обставину (п. 5, 6 ч. 2 ст. 199 ЦПК), ці вимоги поширюють на зустрічний позов відповідача (ч. 1 ст. 124 ЦПК) і позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору (ст. 125 ЦПК). Заперечення відповідача проти позову повинно містити зазначення на докази, що підтверджують його заперечення (ч. 1 ст. 128 ЦПК). Особа, яка подає заяву про забезпечення доказів, повинна зазначити у заяві докази, які необхідно забезпечити, і обставини, що можуть бути підтверджені цими доказами (ч. 1 ст. 134 ЦПК). У заяві про виклик свідка зазначаються обставини, які він може підтвердити (ч. 1 ст. 136 ЦПК). При витребуванні доказів у заяві повинно бути зазначено, який доказ вимагається і які обставини він може підтвердити (ч. 2 ст. 137). Суд виконує принцип належності доказів шляхом визначення, чи має поданий доказ відношення до предмета доказування у справі.

Реалізація принципу належності доказів передбачає можливість активної поведінки сторін при поданні доказів. Частиною 2 ст. 58 ЦПК передбачено, що сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень. Конструкція наведеної норми має істотний недолік та суперечить положенню ч. 1 ст. 27 ЦПК, якою право подавати докази та брати участь у дослідженні

доказів надане не лише сторонам, а всім особам, які беруть участь у справі. Тому право обґрунтовувати належність конкретного доказу повинні мати не тільки сторони, але й треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, та треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, тобто, кожна особа, яка бере участь у справі та подає докази.

Також слід звернути увагу на те, що у практиці судового розгляду цивільних справ поширеними є і випадки, коли особа, яка бере участь у справі, заявляє про неналежність доказу, поданого іншою особою, а суд бере до уваги обґрунтоване заперечення проти залучення до матеріалів справи доказу, який не відноситься до предмета доказування у справі. Обґрунтування неналежності доказу впливає із загального права осіб, які беруть участь у справі, заперечувати проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб. Проте для конкретизації цього права у доказовій діяльності вважаю за доцільне передбачити у ЦПК безпосередньо право заперечувати проти належності доказу, поданого іншою особою, яка бере участь у справ. З огляду на це, частину 2 статті 58 ЦПК слід викласти у новій редакції:

«2. Особи, які беруть участь у справі, мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень, а також неналежність конкретного доказу, поданого іншою особою, яка бере участь у справі».

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Баланаєва О.В. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат філологічних наук

Барган С.С. – студент Донецького юридичного інституту МВС України

Берегова Г.Д. – завідувач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету, доктор філософських наук, професор

Бесага І.В. – слухач магістратури Львівського державного університету внутрішніх справ

Бесчастний В.М. – ректор Донецького юридичного інституту МВС України, доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України

Біба А.В. – студентка Донецького юридичного інституту МВС України

Богданевич Т.С. – аспірантка Національної академії внутрішніх справ

Бодик Л.А. – старший викладач ПВНЗ «Краматорський економіко-гуманітарний інститут»

Бойченко А.О. – студентка Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Бондаренко Ж.П. – студентка Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Буртак А.В. – курсант Національної академії внутрішніх справ

Вахат О.І. – курсант Національної академії внутрішніх справ

Вдовиченко Є.В. – доцент кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету, кандидат історичних наук, доцент

Вергун М.В. – студентка Національного університету «Львівська політехніка»

Власенко А.В. – студентка Донецького юридичного інституту МВС України

Вовк Г.В. – слухач магістратури Донецького юридичного інституту МВС України

Волкова І.С. – студентка ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»

Герасименко М.В. – старший викладач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету, кандидат філософських наук

Глушкова Г.М. – докторант Донецького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Гончар С.В. – заступник командира бригади ВЧ ПП В3765, здобувач Херсонського державного аграрного університету

Давидов П.Г. – доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних дисциплін, іноземних мов, української та латинської мови Донецького

національного медичного університету імені Максима Горького, кандидат філософських наук, доцент

Делія Ю.В. – доцент кафедри загально-правових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

Дженджеро О.Л. – доцент кафедри мов і методики їх викладання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, кандидат педагогічних наук, доцент

Дідич Т.О. – докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

Дутко А.О. – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Дюжев Д.В. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Інституту ринку та соціальної політики, кандидат філософських наук, доцент

Ємельянова А.Г. – асистент кафедри гуманітарних і правових дисциплін Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Заїка Ю.О. – професор кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Запісоцька Я.Т. – студентка Львівського державного університету внутрішніх справ

Заставна М.Д. – студентка Національного університету «Львівська політехніка»

Зиза О.О. – доцент кафедри економічної теорії Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, кандидат економічних наук

Золотухіна О.М. – здобувач Київського університету туризму, економіки і права

Іващук Г.В. – студентка Львівського державного університету внутрішніх справ

Кадала В.В. – т. в. о. завідувача кафедри цивільного та господарського права Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

Кваско Ю.Ю. – студентка Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Кізіль М.А. – викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук

Ковальов А.Д. – слухач магістратури Донецького юридичного інституту МВС України

Колесник Є.С. – студент Національного університету «Львівська політехніка»

Комар Я.В. – доцент кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», кандидат історичних наук, доцент

Кононенко Т.В. – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, доктор філософських наук, доцент

Кошкіна Д.А. – студентка Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Крайник Г.С. – асистент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

Кушнарьова К.О. – студентка Донецького юридичного інституту МВС України

Лисоконь І.О. – студент ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»

Лізунова О.Д. – здобувач Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Ліпська І.В. – слухач магістратури ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет»

Лозо О.В. – асистент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

Лопатинська І.С. – науковий співробітник НДІ ППІД Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

Лук'янчиков Є.Д. – професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності Національного технічного університету України «КПІ» імені І. Сікорського, доктор юридичних наук, професор

Луняк Є.М. – завідувач кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, доктор історичних наук, професор

Лушагіна Т.В. – старший викладач кафедри політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили, кандидат політичних наук

Максак І.В. – викладач кафедри мов і методики їх викладання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

Маміна Я.Ю. – викладач кафедри іноземної філології ПВНЗ «Краматорський економіко-гуманітарний інститут»

Мамонова О.І. – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

Москальчук Ю.Г. – слухач магістратури Національної академії СБ України

Мухіна Г.В. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат педагогічних наук

Новодченко В.О. – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Нікішина Н.В. – старший викладач кафедри іноземної філології ПВНЗ «Краматорський економіко-гуманітарний інститут», кандидат філософських наук

Нікола Д.В. – слухач магістратури Донецького юридичного інституту МВС України

Новікова О.О. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат філологічних наук

Носков В.В. – слухач магістратури Донецького юридичного інституту МВС України

Орлов В.В. – завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Криворізького економічного інституту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», кандидат наук з державного управління, доцент

Орлова О.І. – доцент кафедри філософії і соціальних наук ДВНЗ «Криворізький національний університет», кандидат соціологічних наук, доцент

Панченко О.І. – ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ

Пекалюк К.А. – студентка Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Пекарський С.П. – доцент кафедри спеціальних дисциплін та адміністративної діяльності Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

Петрунук Є.С. – студентка Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Пономаренко К.В. – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат філологічних наук

Поцулко О.А. – доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних дисциплін, іноземних мов, української та латинської мови Донецького національного медичного університету імені Максима Горького, кандидат історичних наук, доцент

Прокопенко О.М. – слухач магістратури Донецького юридичного інституту МВС України

Рупташ Н.В. – старший викладач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету

Сабельникова Т.М. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат філологічних наук, доцент

Скубіліна А.В. – асистент кафедри економічної теорії Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

Соларьова Д.В. – студентка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Соловійова А.С. – доцент кафедри політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили, кандидат політичних наук

Сусликов В.Є. – старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат історичних наук

Сушко С.О. – доцент кафедри іноземної філології ПВНЗ «Краматорський економіко-гуманітарний інститут»

Суюсанов Л.І. – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат історичних наук, доцент

Титаренко Д.М. – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, доктор історичних наук, доцент

Титаренко О.О. – доцент кафедри соціології управління Донецького державного університету управління, кандидат історичних наук, доцент

Титаренко О.Ю. – аспірантка ДВНЗ «Національний гірничий університет»

Тишаківа Л.Т. – завідувач, професор кафедри іноземної філології ПВНЗ «Краматорський економіко-гуманітарний інститут», кандидат педагогічних наук, доцент

Ткаченко О.М. – викладач кафедри іноземної філології ПВНЗ «Краматорський економіко-гуманітарний інститут»

Трохимчук В.В. – доцент кафедри економічної теорії Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, кандидат економічних наук

Туренко О.С. – доцент кафедри загально-правових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, доктор філософських наук

Федоренко О.Б. – м. Кривий Ріг

Федоровська Н.В. – старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем забезпечення публічної безпеки і порядку ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ

Федотова А.В. – начальник науково-організаційного відділу Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Фоміна О.О. – доцент кафедри економічної теорії Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, кандидат економічних наук

Хопта О.С. – здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чернега В.М. – старший викладач кафедри публічного та приватного права Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат юридичних наук

Четвериков І.О. – старший викладач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету

Чеховська М.М. – завідувач кафедри національної безпеки Національної академії СБ України, доктор економічних наук, професор

Чорнобай П.О. – доцент кафедри історії та політичної теорії ДВНЗ «Національний гірничий університет», кандидат історичних наук, доцент

Шаповал Л.І. – доцент кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Шаповал Л.І. – доцент кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Шевченко О.С. – науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ

Штефан А.С. – завідувач сектора авторського права відділу авторського права і суміжних прав Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України, кандидат юридичних наук

Шульженко І.В. – завідувач кафедри гуманітарних і правових дисциплін Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, кандидат юридичних наук, доцент

Шурупова К.В. – доцент кафедри філософії і соціальних наук ДВНЗ «Криворізький національний університет», кандидат юридичних наук, доцент

Шустрова К.В. – доцент кафедри історії України та правознавства ДВНЗ «Криворізький державний педагогічний університет», кандидат юридичних наук

Южека Р.С. – студент Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Яковлева Т.К. – слухач магістратури Донецького юридичного інституту МВС України

Наукове видання

**ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО - ДЕРЖАВА.
ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ:
ІСТОРІЯ ПИТАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН**

*матеріали Всеукраїнської наукової конференції,
м. Кривий Ріг, 28 жовтня 2016 року*